

OKUFED

**OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**OSMANIYE KORKUT ATA UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF ARTS AND SCIENCES**

OSMANIYE

GİLT / VOLUME: 2

SAVI / ISSUE: 1

HAZİRAN / JUNE 2020

OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ

FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Sayı:1 Cilt: 2 Haziran 2020

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Atilla SİLKU	Amerikan Kültürü ve Ed.	Edebiyat Fak.	Ege Ün.	atilla.silku@ege.edu.tr
Prof. Dr. Ayabek BAYNİYAZOV	Çağdaş Türk Lehçeleri	Edebiyat Fak.	Ardahan Ün.	ayabekbainiyazov@ardahan.edu.tr
Prof. Dr. Ayten GENÇ	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Hacettepe Ün.	dogu@hacettepe.edu.tr
Prof. Dr. Beyhan KESİK	Türk Dili ve Edebiyatı	Fen-Edebiyat Fk.	Giresun Ün.	beyhan.kesik@giresun.edu.tr
Prof. Dr. Birsnel KARAKOÇ	Filoloji	Edebiyat Fak.	Uppsala University-İsveç	birsnel.karakoc@lingfil.uu.se
Prof. Dr. Burkhardt WOLF	Yeni Alman Edebiyatı	Institut für Germanistik	Universität Wien	burkhardt.wolf@univie.ac.at
Prof. Dr. Celal DEMİR	Türkçe Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Afyon Kocatepe Ün.	cdemir@aku.edu.tr
Prof. Dr. Çiler HATİPOĞLU	Yabancı Diller Eğitimi	Eğitim Fak.	ODTÜ	ciler@metu.edu.tr
Prof. Dr. Ece KORKUT	Fransızca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Hacettepe Ün.	ekorkut@hacettepe.edu.tr
Prof. Dr. Emine Bogenç DEMİREL	Mütercim-Terc. Fransızca	Fen-Edebiyat Fk.	Yıldız Teknik Ün.	emine.bodem@gmail.com
Prof. Dr. Emine İNANIR	Ukrayna Dili ve Edeb.	Edebiyat Fak.	İstanbul Ün.	eminar@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Emir İchem İDBEN	Türkoloji	Edebiyat Fak.	Kufe Ün.	emirbagdat@yahoo.com
Prof. Dr. Enver TÖRE	Türkçe Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Artvin Çoruh Ün.	entor@artvin.edu.tr
Prof. Dr. Erdinç YÜCEL	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Necmettin Erbakan Ün.	
Prof. Dr. Esin OZANSOY	Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı	Fen-Edebiyat Fk.	İstanbul Ün.	eozansoy@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Faruk TOPRAK	Doğu Dilleri ve Edeb.	Dil Tarih Coğ.	Ankara Ün.	ftoprak@ankara.edu.tr
Prof. Dr. Feryal ÇUBUKÇU	İngilizce Öğretmenliği		Dokuz Eylül Ün.	fcubukcu@deu.edu.tr
Prof. Dr. Giray FİDAN	Çin Dili ve Edebiyatı		Gazi Ün.	girayfidan@gazi.edu.tr
Prof. Dr. H. Derya CAN	Hindoloji	Dil Tarih Coğrafya Fak.	Ankara Ün.	hdcan@ankara.edu.tr
Prof. Dr. Halit KARATAY	Türkçe Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Abant İzzet Baysal Ün.	halitkaratay@gmail.com

Prof. Dr. Hasan M. FARHAN	Türk Dili ve Edebiyatı	Edebiyat Fak.	Musul Ün.	
Prof. Dr. Hasan YILMAZ	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Necmettin Erbakan Ün.	
Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK	Çeviribilim-Almanca	Fen-Edebiyat Fk.	Sakarya Ün.	ozturk@sakarya.edu.tr
Prof. Dr. İsmail İŞÇEN	Çeviri Bilimleri		Mersin Ün.	issicen@gmail.com
Prof. Dr. İsmail ULUTAŞ	Türk Dili ve Edebiyatı		Siirt Ün.	ismailulutas@yahoo.com
Prof. Dr. Julie Ann AYDINLI	İngiliz Dili ve Edebiyatı	Yabancı Diller Fk.	Ankara Sosyal Bilimler Ün.	julie.aydinli@asbu.edu.tr
Prof. Dr. Kenan DEMİRAYAK	Arap Dili ve Edebiyatı		Atatürk Ün.	kdmryk@atauni.edu.tr
Prof. Dr. Lemara SELENDİLİ	Filoloji		Kırım Federal Ün.-Kırım	crimeantatarphilologiy@hotmail.com
Prof. Dr. Luisa Maria Arvide Cambra	Filoloji		University of Almeria- İspanya	lmarvide@ual.es
Prof. Dr. Mehmet AYDIN	Türk Dili ve Edebiyatı		Ondokuz Mayıs Ün.	mehmet.aydin@manas.edu.kg
Prof. Dr. Muhammet KOÇAK	Almanca Öğretmenliği		Gazi Ün.	muhammetkocak@gazi.edu.tr
Prof. Dr. Muhlise Coşkun ÖGEYİK	İngilizce Öğretmenliği		Trakya Ün.	muhlisecosgun@trakya.edu.tr
Ord. Prof. Dr. Muratgeldi SOYEGOV	Türkmen Dili ve Edebiyatı		Uluslararası Türkmen Türk Ün.-Türkmenistan	msoyegov@gmail.com
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Arapça Öğretmenliği		Gazi Ün.	ymusa@gazi.edu.tr
Prof. Dr. Münevver Esin GÖREN	İtalyan Dili ve Edebiyatı	Edebiyat Fak.	İstanbul Ün.	egoren@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Nazım ELMAS	Türkçe Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Giresun Ün.	nazim.elmas@giresun.edu.tr
Prof. Dr. Nergis BİRAY	Çağdaş Türk Lehçeleri		Pamukkale Ün.	nbiray@pau.edu.tr
Prof. Dr. Rüdiger WEINGARTEN	Germanistik	Dilbilim ve Edebiyat Fak.	Bielefeld Ün.	ruediger.weingarten@uni-bielefeld.de
Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK	Türk Dili ve Edebiyatı		Dicle Ün.	sozcelik@dicle.edu.tr
Prof. Dr. Siham Abdulmajeed ZENGİ	Türk Dili ve Edebiyatı	Diller Fak.	Bağdat Ün.- Irak	sihamzengi@yahoo.com
Prof. Dr. Şener BAĞ	Alman Dili ve Edebiyatı		Namık Kemal Ün.	sbag@nku.edu.tr
Prof. Dr. Şerif Hüsni ABDÜLKADİR			Tiyarit Ün.- Cezayir	
Prof. Dr. Tahir BALCI	Almanca Öğretmenliği		Çukurova Ün.	thbalcii@gmail.com
Prof. Dr. Tutku Akter GÖKASAN	İletişim ve Medya	İletişim Fak.	Cyprus Science Ün.- North Cyprus	tutku.akter@emu.edu.tr
Prof. Dr. Umut BALCI	Almanca Öğretmenliği	YADYO	Batman Ün.	umut.balci@batman.edu.tr
Prof. Dr. Yaprak Türkan YÜCELSİN TAŞ	Fransızca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Marmara Ün.	tyucelsin@marmara.edu.tr
Prof. Dr. Yasemin	İngilizce Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Çukurova Ün.	

KIRKGÖZ

Prof. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU	Batı Dili ve Edebiyatı Böl.	Fen- Edebiyat Fk.	Gaziantep Ün.	
Prof. Dr. Zeynep ZAFER	Bulgar Dili ve Edebiyatı	Dil Tarih Coğ.	Ankara Ün.	zzafer@ankara.edu.tr
Doç. Dr. Ahmet ABDULGANİ			İskenderiye Ün.- Mısır	
Doç. Dr. Ahmet NETTUF			Katar Ün.- Katar	
Doç. Dr. Bahar DEMİR	Rus Dili ve Edebiyatı	Dil Tarih Coğ.	Ankara Ün.	bahargunes@list.ru
Doç. Dr. Burul SAGINBAYEVA	Türkoloji	Edebiyat Fak.	Kırgız Türk Manas Ün.- Kırgızistan	burul.saginbayeva@ma nas.edu.kg
Doç. Dr. Daina GRASMANE	Dil Eğitimi	Eğitim Fak.	Latvija University of Life Sciences and Technologies- Letonya	d.grasmane@gmail.co m
Doç. Dr. Ebru Akdoğan ARCA	Latin Dili ve Edebiyatı		Akdeniz Ün.	
Doç. Dr. Fethi DEMİR	Türkçe Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Van Yüzüncü Yıl Ün.	fethidemir@yyu.edu.tr
Doç. Dr. Fulya Topçuoğlu ÜNAL	Türkçe Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Kütahya Dumlupınar Ün	fulya.topcuoglu.unal@d pu.edu.tr
Doç. Dr. Goran Selahattin ŞÜKÜK	Arap Dili ve Edebiyatı		Selahattin Ün.- Irak	
Doç. Dr. Halil EYÜP			Baas Ün.- Suriye	
Doç. Dr. İbtihal Mahdi ABDULKAREEM	İngiliz Dili Eğitimi- Dilbilimi-Çeviri	College of Languages	University of Baghdad	docibtihal@gmail.com
Doç. Dr. Iryna DRYGA	Türkoloji		Ukrayna Milli Bilimler Akademisi- Ukrayna	
Doç. Dr. İlknur Tatar KIRILMIŞ	Türk Dili ve Edebiyatı	Edebiyat Fak.	Ondokuz Mayıs Ün.	ilknurtatarkirilmis@google mail.com
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU	İngilizce Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün.	ltanrikulu@nevsehir.edu.t r
Doç. Dr. Müjdat AVCI	Sosyoloji	Fen- Edebiyat Fk.	OKÜ	
Doç. Dr. Nazmi AĞIL	İngiliz Dili ve Karşılaştırmalı Edebiyat	Edebiyat Fak.	Koç Ün.	nagil@ku.edu.tr
Doç. Dr. Onur KÖKSAL	İngilizce Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Selçuk Ün.	
Doç. Dr. Rihab Abdul- Jalil Saeed ALATTAR	İngiliz Dili Eğitimi	College of Languages	University of Baghdad	rihaba.saeed68@gmail. com
Doç. Dr. Sofia SULAK	Filoloji		Bilim-Araştırma Merkezi -Moldova	sulak_sofia@mail.ru
Doç. Dr. Veysel ŞAHİN	Türk Dili ve Edebiyatı	İnsani-Sos. Bil.	Fırat Ün.	vsahin@firat.edu.tr
Doç. Dr. Yusra AL- JUMAILİ	İbrani Dili ve Edebiyatı	Edebiyat Fak.	Erciyes Ün.	yusra@erciyes.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Abdullah DEMİRAL	Türk Dili ve Edebiyatı	Fen- Edebiyat	OKÜ	
Dr. Öğr. Üy. Ahmed	Dilbilim	Faculty of	Alexandria	

Abdelghany Mohammed Abdelghany		Arts	University- Mısır	
Dr. Öğr. Üy. Ahmet Derviş MÜEZZİN	Arap Dili ve Edebiyatı		Ondokuz Mayıs Ün.	ahmet.muezzin@omu.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Ahmet DÖNGER	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Hakkari Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Amir EL- CERRAH			Fırat Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Ayhan KUŞÇULU	Japon Dili ve Edebiyatı	Edebiyat Fak.	Erciyes Ün.	kusculu@erciyes.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Burçin YAPICI	Mütercim Tercümanlık- İngilizce	Fen- Edebiyat Fk.	Osmaniye Korkut Ata Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Çiler ÖZBAYRAK	Amerikan Kültürü ve Ed.	Fen- Edebiyat	Haliç Ün.	cilerozbayrak@halic.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Davut DAĞABAKAN	İngilizce Öğretmenliği		Ağrı İbrahim Çeçen Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Ehab ATTA	Dilbilim	Faculty of Arts	The American University of Cairo- Mısır	
Dr. Öğr. Üy. Fahrettin ŞANAL	İngilizce Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Necmettin Erbakan Ü.	
Dr. Öğr. Üy. Fatma KARAMAN	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Muğla Sıtkı Koçman	
Dr. Öğr. Üy. Fatma YUVAYAPAN	Mütercim Tercümanlık	İnsan ve Toplum Bilimleri Fak.	Kahramanmaraş İstiklal Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Fidel ÇAKMAK	İngiliz Dili Eğitimi	Eğitim Fak.	Alanya Alaaddin Keykubat Ün.	fidel.cakmak@alanya.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Gül Mükerrem ÖZTÜRK	Gürcü Dili ve Edebiyatı	Fen- Edebiyat Fk.	Recep Tayyip Erdoğan Ün.	gulmsegin@gmail.com
Dr. Öğr. Üy. Hani İsmail RAMAZAN				
Dr. Öğr. Üy. İlyas ARSLAN	Zaza Dili ve Edebiyatı	Edebiyat Fak.	Munzur Ün.	arslanelias@gmail.com
Dr. Öğr. Üy. Keziban Topbaşoğlu ERAY	Rus Dili ve Edebiyatı		Kars Kafkas Ün.	kezz_20@hotmail.com
Dr. Öğr. Üy. Mahmut KADUM			Bartın Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Mehmet B. BÜYÜKTOPÇU	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Kars Kafkas Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Mohammad Maher JESRY	Dil-Dilbilim	Faculty of Arts	Essex University- İngiltere	
Dr. Öğr. Üy. Meryem NAKİBOĞLU	Alman Dili ve Edebiyatı	Fen- Edebiyat	Aydın Adnan Menderes	meryemnakiboglu@yyu.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Nazlı AĞGÜN	Mütercim Tercümanlık- İngilizce	Fen- Edebiyat Fk.	Osmaniye Korkut Ata Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Nesrin ŞEVİK	Mütercim Terc. Almanca	YADYO	Karamanoğlu Mehmetbey Ün.	nsevik@kmu.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Nihat YAVUZ	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Çukurova Ün.	nyavuz@cu.edu.tr

Dr. Öğr. Üy. Ömer Gökhan ULUM	İngilizce Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Mersin Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Srood Kanaan SHAKIR	Arap Dili ve Edebiyatı	Eğitim Fak.	Selahaddin Ün.- Irak	
Dr. Öğr. Üy. Taalaibek ABDİEV	Türkoloji	Edebiyat Fak.	Kırgız Türk Manas Ün.- Kırgızistan	taalay.abdiev@manas.edu.kg
Dr. Öğr. Üy. Üsama EL-İSA			Halep Ün.- Suriye	
Dr. Öğr. Üy. Yeşim Betül OKTAY	Yabancı Diller Eğitimi	YADYO	Doğu Akdeniz Ün.	yesim.oktay@emu.edu.tr
Dr. Efsane NAĞIYEVA	Umumi Filoloji		Bakü Avrasya Ün.- Azerbaycan	
Dr. Emily POWELL	İngiliz Dili ve Edebiyatı		University of South Wales- İngiltere	emily.powell@southwales.ac.uk
Dr. Gatiba MAHMUDOVA	Türk Dili ve Edebiyatı		Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi- Azerbaycan	
Dr. Gulom ISMOİLOV	Özbek Dili ve Edebiyatı	Dil-Edebiyat Ens.	Institute of Language and Lit. of the Uzbek Academy of Sciences-Özbekistan	gulom82@yahoo.com
Dr. İlhama BABANLI	Umumi Filoloji		Bakü Devlet Ün.- Azerbaycan	
Dr. Negizbek ŞABDANALİYEV	Türkoloji		Kırgız Türk Manas Üniversitesi- Kırgızistan	negizbek.sabdaniyev@manas.edu.kg

Bu Sayının Hakemleri

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Fazıl HİMMETOĞLU	Tarih Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Doç. Dr. Cihat AYDOĞMUŞOĞLU		Ankara Ün.		
Dr. Öğr. Üy. Ali DOĞANER	Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Arş. Gör. Taner TURAN	Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Dr. Öğr. Üyesi Basri ÇALIŞKAN	Matematik Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Arş. Gör. Aykut EMNİYET	Matematik Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Doç Dr. Şeyma TÜLÜCE DEMİRAY	Matematik Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Doç Dr. Müjdat AVCI	Sosyal Bilimler Enstitüsü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Arş. Gör. Sibel Akyüz	Sosyoloji Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		sibelakyuz@osmaniye.edu.tr

Dr.Öğr.Üyesi HASAN
KARACA

Türk Dili Ve
Edebiyatı
Bölümü

Gaziantep Ün.

Dr.Öğr.Üyesi Resul
ÖZAVŞAR

Türk Dili Ve
Edebiyatı
Bölümü

Dicle Üni.

OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ

FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Sayı:1 Cilt: 2 (Haziran 2020)

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

1	Sözlükbilim Ölçütleri Işığında <i>Güncel Türkçe Sözlük</i> Üzerine Bir Değerlendirme Derya Ulutaş	01-13
2	Varoluşsal Perspektifte Bir Türkü Çözümlemesi: “Taze Karlar Yağmır Karın Üstüne” Ebru İlgen, Melike Salman, Eneshan Çalışkan	14-23
3	Bireylerin Dilendirilen Çocuklara Karşı Davranışlarının Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi Mehmet Işıker	24-43
4	Görüntüleme İzleyici Olarak Kullanılan Zirkonyum İzotoplarının (n,p) ve (γ , p) Reaksiyon Tesir Kesitlerinin İncelenmesi Yusuf Kavun	44-49
5	Central Automorphisms of Semidirect Product of p-Groups Özge Tekin	50-53

ÇEVİRİ

1	Yedinci Yüzyıl Dünyasında Bizans İmparatorluğu George OSTROGORSKY- Çeviren: Törebey GÜNAYDIN	54-71
---	---	-------

OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Sözlükbilim Ölçütleri Işığında *Güncel Türkçe Sözlük* Üzerine Bir Değerlendirme

Derya ULUTAŞ¹

Received/19.11.2019

Published/15.06.2020

Özet

Sözlükler, bir dilin söz varlığını içeren ve o dili temsil eden temel eserlerin başında gelmektedir. Sözlükler, sözlüksel birimlerden oluşur. Çalışmanın konusunu, sözlüksel birimin çerçevesi ve madde başı olarak verilen bu birimlerin beraberinde bulundurması ya da bulundurmaması gereken unsurlar oluşturmaktadır. Çalışmada Türk Dil Kurumu tarafından 2011 yılında on birinci baskısı yayımlanan *Güncel Türkçe Sözlük*, sözlükbilim ölçütleri doğrultusunda incelenmiştir. Türkçe Sözlük, sözlükbilim açısından değerlendirilirken genel anlamda olumlu ve yerinde kullanımlar bulunmaktadır. Ancak bu büyük eserde yerinde kullanımların yanı sıra bizim tarafımızdan bazı sorunlar da tespit edilmiştir. Tespit edilen sorunların çeşitliliği bakımından özellikle madde başları verilirken uyulan metot ve gözetilen tutarlılık olmak üzere iki husus üzerinde durulmuştur. Bu hususlar üzerinde durulurken sorunlu görülen noktalarda madde başları ile örneklendirilmeler yapılmış ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkçe Sözlük, sözlükbilim, madde başı, metot, tutarlılık

An Evaluation of *The Global Turkish Dictionary* In Terms of Lexicology Criteria

Abstract

Dictionaries are one of the basic works that represent the vocabulary of a language and represent that language. Dictionaries consist of lexical units. The subject of the study is the framework of the lexical unit and the elements that should be or should not be included with these units given as per article. *The Turkish Language Dictionary*, which was published by the Turkish Language Association as the eleventh edition in 2011, has been examined in terms of lexicology criteria. When evaluating the Turkish Dictionary in terms of lexicography, there are positive and appropriate uses in general. However, in addition to on-site uses, some problems have been identified by us in this great work. In terms of the diversity of the problems identified, two issues have been emphasized, namely the method to be followed when substances are given and the consistency to be observed. While these issues are being addressed,

¹ Arş, Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
deryaulutas@osmaniye.edu.tr

they have been exemplified in the points where they are problematic and tried to present solution proposals.

Keywords: Turkish Dictionary, lexicology, item head, method, consistency

1. Giriş

Bir dilin temel yapı taşı olan sözlükler gerek dilin kullanıcıları gerekse o dili öğrenmeyi amaçlayan kişiler için başucu kaynağı niteliğindedir. Sözlük, bir dilin bütün söz varlığını içermesi, dilin işlekliliğini ortaya çıkarması, o dilde kullanılan kelime sayısını göstermesi, kelimelerin cümle içinde edindikleri anlam çerçevelerine yer vermesi, kelimelerin kullanım alanlarını göstermesi ve o dilde kullanılan sözcük türlerinin çeşitliliğini aktarması gibi pek çok bakımdan önem arz etmektedir.

“Bir dilin bütün sözcük ve deyimlerini veya belli bir alandaki özel sözcükleri ya da belli bir dönemde kullanılmış olan sözcük ve deyimlerini alfabe sırasıyla vererek anlamlarını veren, açıklayan, tanımlayan ya da bir başka dildeki karşılıklarını veren eserlere sözlük denir” (Kahraman, 2016, s. 3290). “Sözlükbilim, bir dilin ya da karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymaya yönelik, bu amaçla yöntemler koyarak uygulama yollarını gösteren bir dilbilim dalıdır” (Aksan, 2016, s. 69). “Sözlükbilim, bir anlamda iyi bir sözlük için temel ilkeleri ortaya koymaya çalışır. Sözlükbilim, sözcükleri biçim ve içerik yönünden geliştirip insanlığın yararına sunmayı amaç edinmiştir” (Boz, 2015, s. 6). Sözlükbilimin bu amaç doğrultusunda ortaya koyduğu belli başlı yöntemler bulunmaktadır. Sözlükbilimi başlı başına bir bilim dalı olduğunu ve sözlükbilimin de kendine göre bir disiplini ve metodu olduğunu söyleyen Nadir İlhan, sözlükler hazırlanırken uyulması gereken ilkeleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Tarihi kaynaklara, halk söyleyişine bağlılık: Dilin kelimelerinin tarihi gelişimlerini ve halk ağzındaki yaşayış şekillerini verebilmek için bu iki kaynağa bağlı kalmak gerekmektedir. Bir dilin kelimelerinin yaşama gücü ve ihtiyaçlara göre kendisini yenileyerek devamlılığı tarihi eserler ve halk söyleyişlerinde takip ve tespit edilebilmektedir. Bu sebeple sözlükler hazırlanırken bu iki kaynaktan mutlaka faydalanılmalıdır.

2. Dil ve gramer açısından kelimelerin doğru kullanımı: Bir dilin yapısını bozmamak, dilin sistemini doğru bir şekilde ortaya koyabilmek için dil ve gramer kurallarına bağlı kalınmalıdır. Dilin devamlılığı içerisinde meydana gelen gramer farklılaşmaları ve ses farklılıklarının sistemli bir şekilde gösterilmesi meydana getirilecek sözlüklerin daha sağlam ve kullanışlı olmasını sağlayacaktır. Bu sebeple bu ilkenin de göz önünde bulundurulması gereklidir.

3. Amaca uygunluk esası: Sözlüklerin ortaya konuş amaçlarına uygun olarak düzenlenmeleri gerekmektedir. Örneğin bir dil sözlüğü ortaya konurken o dilin bütün

lehçe, şive ve ağızları göz önünde bulundurularak dilin bütün kelimelerinin tespit edilmesi sağlanmalıdır.

4. Madde başlarının düzenlenmesinin doğru ve düzenli tarzda yapılması: Madde başı olacak öğeler, ev, güneş, ben, çam, su gibi değişik nitelikteki bağımsız biçimbirimlerdir. Bunların dilde kesinleşmiş yazım biçimlerine uygun olarak sözcük türleri açısından dildeki yerleri (isim, fiil, ünlem gibi) gösterilerek sözlükte yer almalıdır.

5. Madde başı olan kelimelerin anlamlarının doğru olarak verilmesi: Madde başı olan kelimelerin öncelikle asıl anlamı tespit edilerek verilmeli, daha sonra kelimelerin yan anlamları sıralanmalıdır.

Bir sözlüğün oluşturulmasında en temel ve önemli nokta madde başlarını tayin etmektir. *Türkçe Sözlük*'te sözlük birimler noktasında herhangi bir sorun yoktur. Her sözlük birim bir madde başıdır. Sözlük birimler kelimelerin eksiz ve başka kelimelerle birleşmemiş şeklidir, denilebilir. Berke Vardar, sözlük birimi “Anlam birimin, biçimbirime karşıt olarak dil bilgisel nitelik taşımayan türü; bir tek anlam birimden oluşan sözlüksel birim (örn. oda, ev, yol, vb.)” olarak tanımlar. “Sözlüksel birimler ise ek olarak veya başka kelimeyle birleşerek yeni bir kavramı ifade eden, sözlükte madde başı olma niteliğine kavuşabilmiş kelimelerdir. Yani sözlüksel birimlerin bir kısmı, sözlük birimler ek aldığı veya başka sözlük birimler birleştiğinde oluşur” (Vardar, 1998, s. 193). Her birleşme ve sözcük öbeği sözlüksel birim değildir. Çünkü her ek almış kelime veya sözcük öbeği anlam boyutunda yeni bir kavram alanına sahip değildir. Kelime veya ek ile olan birleşmenin oluşturduğu yapının madde başı olma özelliği taşıyıp taşımadığı sorgulanıp bu çerçevede ayıklamalar yapılmalıdır. Madde başının dolayısıyla sözlüksel birimin bağımsız kavram olma ve kendi anlam alanını oluşturmuş olma özelliğini taşıması gerekir. Buna göre orman sözlük birim, ormancı, orman tavuğu sözlüksel birimlerdir. Ancak ormansız, orman köyü, orman çayırı adlandırmaları bağımsız anlam alanlarına sahip olmadıkları için sözlüksel birim dolayısıyla da madde başı değildir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda Türk Dil Kurumu'nun 2011 yılında yayımladığı *Türkçe Sözlük* sözlükbilim açısından ele alındı. Tarama yöntemi ile yapılan inceleme ve değerlendirmelerle bir sözlüğün içermesi ya da içermemesi gereken unsurlar tespit edilmeye çalışıldı. Her sözlüğün bir hazırlanış yöntemi vardır. Sözlükbilim açısından bu yöntemin bilimsel ve dilin doğasına uygun olması gerekir. Bu açıdan inceleme konusu yapılan sözlüğe bazı noktalarda eleştirel yaklaşımlarda bulunuldu.

2. Sözlükbilim Ölçütleri Açısından Türkçe Sözlük' te Bulunan Sorunlar

Türkçe Sözlük'teki eksiklik veya fazlalıklar madde başlarının durumu ve madde başları verilirken gözetilen tutarlılık bakımından ele alınmıştır. Bu bağlamda *Türkçe Sözlük*'te yer alan madde başları;

Madde Başları Verilirken Uyulan Metot Açısından Türkçe Sözlük

Madde Başları Verilirken Gözetilen Tutarlılık Açısından Türkçe Sözlük

olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

2.1. Madde Başları Verilirken Uyulan Metot Açısından Türkçe Sözlük

Madde başı olan sözlüksel birimin anlam alanı verilirken birtakım açıklama ve işaretler kullanılır. Türkçenin ses, şekil, anlam, söyleyiş ve kullanım özellikleri ışığında bu açıklama ve işaretlerin madde başı çerçevesinde verilmesi gerekir. Buradan yola çıkarak *Türkçe Sözlük*'te madde başları verilirken uyulan metoda dair tespitler yapıldı. Bu bağlamda tespit edilebilen ve sözlükte bulunan eksiklik, fazlalık veya sorunlar ortaya çıkarılmaya çalışıldı.

Türkçede sözcükler temel olarak isim ve fiil şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Sözcük türlerinin belirlenmesinde cümle öncesi oluşumun etkisi olmasına rağmen asıl belirleyicilik, sözcüklerin cümle düzleminde duruşunda yani bağlamındadır. Bu açıdan, sözcük türlerinin ayrıştırılma ve adlandırılması için sözcüklerin cümle içinde birbirleriyle olan ilişkilerinin belirlenmesidir, denilebilir. “Soyut, somut, iş-oluş veya söz dizimsel bir kavram ismi, cümle içinde farklı dizimsel ögeler sınıfında yer alabilir. Bu, bir sözcüğün farklı cümlelerde farklı türlerde kullanılabilmesini göstermektedir” (Delice, 2012, s. 6). Dolayısıyla sözcük türü, sözdizimiyle ilgili bir durumdur. Bu nedenle madde başıyla ilgili bu yönde bir açıklama veya adlandırma yapmak hatalı olur. Durumu *Türkçe Sözlük*'ten bir madde başıyla örneklemek gerekirse şu şekilde bir örnek verilebilir:

Olgun sf. **1.** Yenecek duruma gelmiş (meyve): “*Oluğun altına bir sepet iri, olgun, renkli şeftali koymuşlar.*” –R. H. Karay. **2.** mec. Tamamlanmış, iyice işlenmiş (yazı, düşünce vb.). **3.** mec. Bilgi, görgü ve hoşgörüsü gereği kadar gelişmiş, ağırbaşlı (kimse), kâmil: “*Benim bütün cefâma olgun adam gibi katlanmasını bilmişti.*” –Y. K. Karaosmanoğlu (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 1797).

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere “olgun” kelimesi için sıfat denilmiştir. Ancak dilin kullanıcısı yerine göre bunu isim, sıfat veya zarf olarak kullanabilir. Söz gelimi, “Olgun meyveleri ayrı bir sepete koyuyordu.” cümlesinde sıfat, “Bu, içlerinden en olgunuydu.” cümlesinde isim, “Bu daldaki elmalar daha olgun duruyor.” cümlesinde zarf görevindedir. Benzer durum *Türkçe Sözlük*'te madde başı olan birçok kelime için geçerlidir. *Türkçe Sözlük*, yaygın kullanımı dikkate alarak sözcüğün türünü belirtmiştir. Ancak sözcük türü konusunda bir sınırlandırmaya gitmemenin, kullanımı dilin kullanıcılarına bırakmanın daha uygun ve yerinde olacağı düşünülmektedir.

Madde başı ek aldığı veya yardımcı fiille kullanımında ses düşmesi, türemesi veya değişmesi oluyorsa bunu söz konusu ek (ünlü için -ı, -i) veya yardımcı fiille göstermek/örneklemek gerekir: akıl, -klı, ayak, -ğı; bekle//mek, -iyor; ret, -ddet//mek; kayıp, -ybet/mek; beyin, -yni, omuz, mzu, -uzu; his, -ssi, -sset/mek; ye//mek, -iyor, -iyen, -iyecek vb. *Türkçe Sözlük*'te bunların çoğu gösterilmiştir; ancak kelimelerin -yor, -An, -AcAk eklerini aldıklarında uğrayacakları değişiklikler gösterilmemiştir. *Türkçe Sözlük*'te sadece fiilin, geniş zaman ifade eden kip eki olan –Ar şeklini alması ile ilgili durumu belirtilmiştir: gitmek, -der, göçmek, -er, yapmak, -ar, bilmek, -ir..... gibi. “Bir dilin yapısını bozmamak, dilin sistemini doğru bir şekilde ortaya koyabilmek için dil ve gramer kurallarına bağlı kalınmalıdır. Dilin devamlılığı içerisinde meydana gelen gramer farklılaşmaları ve ses farklılıklarının sistemli bir şekilde gösterilmesi meydana getirilecek sözlüklerin daha sağlam ve kullanışlı olmasını sağlayacaktır” (İlhan, 2009, s. 536). Bu nedenle fiilin sadece geniş zaman kipini aldığı uğrayacağı değişikliğin yanında -yor, -An, -AcAk eklerini aldığı uğrayacağı değişikliklerin de gösterilmesi daha uygundur.

Türkçe Sözlük'te fiillerin gösterilişi master şeklindedir. Fiilin hem -mA eki almış şekline hem de -mA eki almış şekline yer verilmiş, -mA eki almış şekil fiili anlatmak için, -mA eki

almış şekil ismi anlatmak için kullanılmıştır. Bu durumu dizme ve dizmek madde başları ile şu şekilde örneklenebilir:

dizme a. Dizmek işi.

dizmek, -er (-i, -e) 1. Bazı nesnelere iplik, tel vb.ne geçirmek: “*Ortada, hasırların üstünde yığılı tütün yapraklarının etrafında, ana, iki kız oturmuş tütün diziyorlardı.*” -N. Cumalı. **2.** Yan yana veya üst üste sıralamak: “*Odanın ortasına üç ayaklı masayı koymuş, etrafına sandalyeleri diziyordu.*” -P. Safa. **3.** Harfleri yan yana getirerek yazı düzenlemek. **4.** Düzenlemek, hazırlamak: “*Daha önce kahvaltıyı gül motifli, basma örtülü küçük masaya dizmişti.*” -H. Taner (Türkçe Sözlük, 2011, s. 687).

Aslında -mAk eki fiili gösteren değil, okutan bir ektir. Bir fiil, -mAk ve -mA eklerini aldığı zaman isme dönüşür ve fiili ifade etmez. Bu durumda mastar ekinin fiili ifade ettiği ve pasif olduğu, kelimeyi okutmaya yönelik kullanıldığı // işaretiyle gösterilirse söz konusu karışıklık giderilebilir. Fiiller sözlükte, *sil//mek, dinle//mek, yaşa//mak* örneklerindeki gibi gösterilebilir.

“Çekim eki birleştiği kök veya gövdenin manasında bir değişiklik yapmaz. Kök veya gövdeye bir işleklik, kök ve gövdenin manasına bir kullanım nüansı verir. Bu nüans bir münasebet ifade eder. Yani bir kök veya gövde ile onun çekim eki almış şekli arasında mana bakımından bir münasebet nüansı farkı vardır” (Ergin, 2013, s. 125). Bu açıklamadan yola çıkılacak olursa, durum ekleri, iyelik ekleri, ilgi eki, aitlik eki gibi çekim ekleri, sözlük birimi sözlüksel birime dönüştürmez. Geldikleri kelimelere madde başı olma özelliği kazandırmaz. Kelimelerin bu ekleri almış şekliyle sözlükte yer almaması, madde başı olmaması gerekir. Ancak *Türkçe Sözlük*'te durum ekleri, iyelik ekleri, ilgi eki, aitlik eki almış birçok kelime sözlüksel birim olmamalarına rağmen madde başı olmuştur: onlarınki, onunki, orası; şura, şurada, şurası; bura, burada, buradan, burası gibi kelimeler bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Çatı ekleri sözlük birimi sözlüksel birime dönüştürmez, ancak fiilin oluş veya kılışını değiştirdiği için bu eklerin fiile kattığı anlamlar madde başı içinde verilmelidir. Ancak *Türkçe Sözlük*'te fiillerin çatı eki almış şekilleri ayrı birer madde başı olarak verilmiştir. Bu durumu *Türkçe Sözlük*'ten alınmış bir örnek ile şu şekilde gösterilebilir:

ilaçlamak (-i) 1. İlaç sürmek. **2.** Mikroplardan arındırmak, zararlı böceklerden korunmak amacıyla ilaç püskürtmek veya sıkmak: “*Ekici bor harç ilaçlayacaktı tarlasını.*” -N. Cumalı.

ilaçlanmak (nsz) İlaçlama işi yapılmak (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1170).

Fiillerin çatı ekleri almış şekli ayrı birer madde başı olarak verilmemesi gerekir. Bunun yerine madde başının anlamı verildikten sonra kelimenin çatı ekleriyle kazandığı anlamlar aktarılmalıdır. Bu ekleri almış kelime/kelimeleri tek madde başı içinde şu şekilde gösterilebilir:

ilaçla//mak (-i) 1. İlaç sürmek. **2.** Mikroplardan arındırmak, zararlı böceklerden korunmak amacıyla ilaç püskürtmek veya sıkmak: “*Ekici bor harç ilaçlayacaktı tarlasını.*” -N. Cumalı. **~n//mak (nsz)** İlaçlama işi yapılmak.

Son çekim edatları hâl eklerinin, isim çekim eklerinin tamamlayıcıları, yardımcıları, onların vazife ortakları durumundadırlar. Gerçekten isim çekim ekleri ismin

belirli, sayılı hallerini karşılarlar. Bu belirli haller dışında ismin birçok zarf hali vardır. Bu zarf hallerinin ancak bir ikisi hal ekleri tarafından karşılanabilir. Geriye kalan birçok zarf hallerini yapabilecek hal ekleri yoktur. İşte hal ekleriyle karşılanamayan bu zarf hallerini son çekim edatları yaparlar. Bunlara kısaca *çekim edatları* da diyebiliriz (Ergin, 2013, s. 366).

“İle” edatı da bir son çekim edatıdır. Sözlüklerde olmaması gereken unsurlardan birisi de madde başının “ile” edatının ekleşmiş şekliyle olan kullanımınıdır. İle edatı *-IA* şeklinde kelimeye eklendiğinde ona sözlüksel anlam katmaz. Bu edatı almış şekliyle kelimeler madde başı olmamalıdır. Ancak *Türkçe Sözlük*'te az da olsa “ile” edatını ekleşmiş biçimde alan kelimelere yer verilmiştir: *aracılığıyla, eliyle, hızla, marifetiyle* vb.

Yukarıda madde başı olmaması gerektiğini söylenen kelimeler *Türkçe Sözlük*'te zarf olarak nitelendirilmişlerdir. Muharrem Ergin zarfları; yer zarfları, zaman zarfları, nasıllık-nicelik/hal zarfları ve azlık-çokluk zarfları olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Bunlardan nasıllık-nicelik, hal zarfları başlığı altında şu açıklamaya yer vermiştir: “Hal zarfı deyince ilk akla gelen böyle, şöyle, öyle kelimeleri de isimlerin önünde sıfattan başka bir şey değildirler. Bu zarflar ‘bu, şu, o ve ile’nin birleşmesinden doğmuşlardır” (Ergin, 2013, s. 261). Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ile edatının ekleşmiş şekli olan *-IA* ile oluşturulmuş *aracılığıyla, eliyle, hızla, marifetiyle* vb. kelimeler Ergin tarafından zarf olarak gösterilmemiştir. Bunlar söz dizimi içerisinde ek olarak zarf görevi gören kelimelerdir. Yani zarf olma durumları cümle içerisinde söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla aslı zarflar değildir. Bu nedenle de madde başı olmaması daha uygundur.

Madde başının kurduğu sözcük öbekleri sözlüksel birim oluşturulmasına rağmen madde başına bağlı bir kavram oluşturmuşsa bunlar da madde başına eklenir. İncelediğimiz sözlükte sözlüksel birim niteliği olmayan birçok sözcük öbeği madde başı olarak verilmiştir. Bu durumu *ordövr* kelimesi ile örneklenebilir:

ordövr *a. Fr. hors-d'oeuvre* Yemekaltı.

ordövr arabası *a.* Ordövrlerin servisinde kullanılan küçük el arabası.

ordövr tabağı *a.* İçine genellikle soğuk mezelerin konduğu özel olarak hazırlanmış tabak (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 1810).

Yukarıda da değinildiği gibi her sözcük öbeği sözlüksel birim olma niteliği taşımaz. Madde başıyla bağlantılı olup açıklanması gereken bu tip yapılar madde başı içinde şu şekilde verilebilir:

ordövr *a. Fr. hors-d'oeuvre* Yemekaltı. **~arabası** *a.* Ordövrlerin servisinde kullanılan küçük el arabası. **~tabağı** *a.* İçine genellikle soğuk mezelerin konduğu özel olarak hazırlanmış tabak.

Madde başlarında fiilden önceki unsurun zorunlu olarak aldığı durum eki fiille birlikte belirtilir. *Türkçe Sözlük* bunu sözlüğün kullanılmasıyla ilgili açıklamalar kısmında açıklamış ve madde başlarını verirken uygulamıştır. Sözlükte fiilin nesnesiz kullanıldığı da belirtilmiştir. Durum eki *-i* ile zorunlu kullanım verildiği için nesnesiz kullanımı ayrıca belirtmek yanlış olur.

Çünkü nesne sözlüksel değil, söz dizimsel bir unsurdur, fiilin onu almadığını belirtmek diğer öğeleri de almadığını belirtmeyi gerektirir. Bu, sözdizimini sözlüğe taşıma anlamına gelir ki bu durumda da sözlüğün amacının dışına çıkmış olur. Aslında sorun, fiillerin çatısıyla ilgilidir. Fiillere doğalarındaki oluş veya kılış bildirmeleri açısından değil de nesne alıp almamaları zaviyesinden bakılmasından kaynaklanmaktadır. “Herhangi bir fiil, bir varlık tarafından gerçekleştirilme veya kendi kendine gerçekleşme ifade etmektedir. Dilbilgisinde bir gerçekleştirme erkine muhtaç olan fiillerin adı kılış fiili, kendi kendine gerçekleşme ifade eden fiillerin adı da oluş fiilidir. Bunların sözdizimi içindeki görünüşleri ve oluşturdukları cümlelerin yapıları birbirine göre farklıdır. Kılış fiili, cümlenin hemen her unsurunu alabilirken, oluş fiili ve ek-fiilli isimlerin yüklem olduğu cümleler nesne almaz; çünkü kendi kendine gerçekleşen fiiller nesneye ihtiyaç duymaz” (Delice, 2002, s. 194). Fiillerin birlikte kullanıldığı zorunlu unsura *Türkçe Sözlük*'teki nesnesiz kullanımları aykılanarak şöyle işaret edilmelidir: *düşün//mek, (-i); sığ//mak, -ar (-e); sıkıl//mak, (-e, -den); ol//mak, -ur (-de, -den); gel//mek, -ir (-e, -den), sor//mak, -ar (I) (-i, -e; -den), göç//mek, -er (-den, -e), kork//mak, -ar (-den)* vb.

Söyleyişle ilgili hususlar madde başından sonra parantez içerisinde belirtilmelidir. *Türkçe Sözlük*'te Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş kelimelerdeki uzun okunuşlar gösterilmiştir. *Türkçe Sözlük*'ten alınan “mavera *a. (ma:vera:)*, mazi *a. (ma:zi:)*, tazarru *a. (tazarru:)*, taze *sf. (ta:ze)*” örneklerinde görüldüğü gibi uzun sesler “:” işareti ile gösterilmiştir. Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş madde başının ünlü alması durumunda ortaya çıkan uzun ses de, “hayat *a. (haya:tı)*, ruh *a. (ru:hu)*, sarfiyat *a. (sarfiya:tı)*, zaman *a. (zama:nı)*” örneklerindeki gibi gösterilmiştir. Alıntı kelimelerin uzun okunuşları genel olarak gösterilmiş olmakla birlikte “kahhar *sf. Ar. kakhār*, mazlum *sf. Ar. mazlūm*, mecnun *sf. Ar. mecnūn*, memnun *sf. Ar. memnūn*” gibi bir kısım madde başlarında bu husus gözden kaçırılmıştır.

Türkçe Sözlük'te madde başının anlamı çerçevesinde kelimenin temel anlamı, yan anlamları, mecaz ve argo anlamları maddeler halinde verilmiştir. Ayrıca kelimenin kullanımının daha çok eskiye ait olduğu, halk dilinde kullanıldığı, özel isim olduğu; hakaret, şaka, alay ifadesi olduğu, teklifsizce kullanıldığı, kaba anlamda kullanıldığı belirtilmiştir. Ancak yan anlamlar maddeler halinde verilirken tek maddede verilebilecek anlamlar ayrı maddelerde de aktarılmıştır. Bu durumu “on” madde başı ile örnekleyelim:

On a. 1. Dokuzdan sonra gelen sayının adı. **2.** Bu sayıyı gösteren 10 ve X rakamlarının adı. **3. sf.** Dokuzdan bir artı (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1803).

Örnekte görüldüğü üzere “on” madde başında yer alan 1. ve 3. maddeler aynı anlamı ifade etmektedir. Bu durum sözlükte yer alan üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz madde başlarında da görülmektedir. Ancak, yakın anlam alanları yan anlam olarak değerlendirilmemeli ve aynı anlamı ifade eden maddelere yer verilmemelidir.

Türkçe Sözlük, *-lı -sız, -lık, -ıcı* ekleriyle türetilmiş pek çok sözcüğün tek ve temel anlamı için “...sı olan”, “...sı olmayan”, “...olma durumu” “...işini yapan” gibi tanımlar vermekle yetinmekte, bu sözcükleri potansiyel anlamları ile listelemektedir: *peştamallı, azıklı, başaklı, cakalı, akıntılı, akli, karalı; cakasız, etsiz; akçillik, akıllık, akıncılık* sözcükleri *Türkçe Sözlük*'te böylesi ele alınan binlerce sözcükten bir kaçıdır. Oysa bu sözcüklerin sözlüğe alınma gerekçesi, dilde tutunmalarını sağlayan kurumsallaşmış anlamlarının olmasıdır, potansiyel anlamları olması değil (Uzun, 2003, s. 284).

Bu sözcükler *Türkçe Sözlük*'ün 1998 baskısı ele alınarak yazılmış bir çalışmada geçmektedir. Ancak aynı durum *Türkçe Sözlük*'ün çalışmaya konu edilen 2011 baskısı için de geçerlidir. Bu durum bir kaç madde başı ile şu şekilde örneklenebilir:

şamdanlı *sf.* Şamdanı olan.

şamdansız *sf.* Şamdanı olmayan (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 2201).

tabiatlı *sf.* Herhangi bir yaradılıştaki, huyda olan: “*Hırant, erkek tabiatlı bir adamdı.*”-S. F. Abasıyanık.

tabiatsız *sf.* 1. Çirkin ve kaba şeylerden tedirgin olmayan, zevksiz (kimse). 2. Huysuz, geçimsiz.

tabiiyetli *sf.* Herhangi bir ülkenin uyruğunda olan, uyruklu.

tabiiyetsiz *sf.* Herhangi bir ülkenin uyruğu olmayan, uyruksuz (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 2239).

ufuklu *sf.* Ufku olan.

ufuksuz *sf.* Ufku olmayan (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 2410).

Yukarıda verilen madde başlarından şamdanlı, şamdansız, ufuklu, ufuksuz gibi kelimeler *-ı olan; -ı olmayan* şeklinde potansiyel anlam verilerek açıklanmıştır. *Türkçe Sözlük*'te bu şekilde açıklanan birçok madde başı bulunmaktadır. Bu türden madde başlarının potansiyel anlamlarının verilmesi doğru ise **tabiatlı** *sf.* Tabiatlı olan, **tabiatsız** *sf.* Tabiatı olmayan; **tabiiyetli** *sf.* Tabiiyeti olan, **tabiiyetsiz** *sf.* Tabiiyeti olmayan şeklinde açıklanmalıydı. Ancak tabiatlı, tabiatsız, tabiiyetli, tabiiyetsiz madde başları kurumsallaşmış anlamları ile açıklanmışlardır. Zaten olması gereken de kurumsallaşmış anlamların verilmesidir. Bu da her kelimenin potansiyel anlamı olmayacağını, *Türkçe Sözlük*'te -II, -sIz, -IIk, -cI gibi ekleri almış halleriyle madde başı olan kelimelerin potansiyel anlamları ile değil kurumsallaşmış anlamlarıyla verilmesinin daha uygun olacağını göstermektedir.

2.2. Madde Başları Verilirken Gözetilen Tutarlılık Açısından Türkçe Sözlük

Türkçe Sözlük'ün kullanımıyla ilgili açıklamalar verilirken “Madde Düzeni” başlığı altında sekizinci sırada örnek cümlelerle ilgili bir açıklama yapılmıştır: “Sözlerin cümle içindeki kullanımlarını göstermek ve anlamlarına açıklık getirmek için Türk edebiyatının tanınmış yazarlarından seçme örnekler, tırnak içinde ve eğik yazıyla verilmiştir” (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. XXIV). Bu açıklamada örnek cümle kullanımıyla ilgili herhangi bir ölçütten, hangi özelliği taşıyan madde başlarının örneklendirildiğinden bahsedilmemiştir. Böyle genel bir açıklamadan bütün madde başlarının örneklendiği düşünülmektedir. Ancak sözlük incelendiğinde bütün madde başlarında örnek cümle olmadığı görülmüştür. Bu durumu birkaç madde başı ile örneklendirelim:

gelincik, -ği *a. bit. b.* Yazın kırlarda, özellikle ekin tarlalarında yetişen, kırmızı ve otsu bitki, gün gülü (*Papaver rhoeas*): “*Gelincikler açmayınca baklalar içlenmez.*” -A. Rasim (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 921)

kardelen *a. bit. b.* Nergisgillerden, baharda çok erken çiçek açan ve eczacılıkta kullanılan soğanlı bir bitki (*Galanthus nivalis*) (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 1325)

papatya a. (*papa'tya*) Rum bit. b. Birleşikgillerden, 20-50 santimetre yüksekliğinde, baharda çiçek açan, taç yaprakları beyaz, ortası sarı kömeçli, bir yıllık otsu bir bitki, yoğurt çiçeği (*Matricaria chamomilla*) (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1882).

zambak, -ğı a. Ar. *zanbak* bit. b. Zambakgillerden, 90-100 santimetre yüksekliğinde, güzel ve iri çiçekli, çok yıllık bir süs bitkisi, top zambak (*Lilium candidum*): “Zambakları vazoya yerleştirdim.” -A. Ağaoğlu (Türkçe Sözlük, 2011, s. 2642).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, örnek cümleye gelincik ve zambak madde başlarında yer verilmişken kardelen ve papatya madde başlarında yer verilmemiştir. Dolayısıyla, örnek cümle kullanımı ile ilgili hangi yöntem izlendiyse bunun belirtilmesi gerekir. Madde başlarında örnek cümleye yer verme konusunda bir yöntem izlenmemiş ise her madde başında örnek cümleye yer verilmesi daha uygundur. Aksi takdirde sözlükte yer alan açıklamaya göre incelendiğinde örnek cümle konusunda bir tutarsızlık ortaya çıkmaktadır.

“Yapım ekleri eklendikleri kök ve gövdelerin manalarında değişiklik yaparlar. Yapım eki ile meydana getirilen bir kelime gövdesi, kendisinden türediği kök veya gövde ile uzak yakın bir ilgisi olmakla beraber ondan ayrı ve yeni bir mana taşır” (Ergin, 2013, s. 123). Kelimeye sevgi, yakınlık, samimiyet ifadesi yükleyen -cIk eki, bir isimden isim yapma ekidir. Bu ekin geldiği kelime yeni bir anlam kazanmaktadır. Bu nedenle sözlüklerde madde başı olarak yer almasında bir sakınca yoktur. Ancak bu konuda tutarlı davranmak gerekmektedir. *Türkçe Sözlük*' te -cIk eki almış *annecik*, *amcacık*, *babacık* kelimeleri varken *ablacık*, *teyzecik*, *dayıcık* kelimeleri bulunmamaktadır. Buna göre, ya -cIk eki almış bütün kelimelere sözlükte yer verilmeli ya da hiçbirine yer verilmemelidir.

Aynı durum geldiği kelimeye benzerlik anlamı katan -msI eki için de söz konusudur. Bu ek de bir isimden isim yapma ekidir. Bu ekin kullanım sahası oldukça geniştir ve hemen her ismin sonuna eklenebilir. *Türkçe Sözlük*' te -msI eki almış isimlerin birçoğu madde başı yapılmıştır: *bademsi*, *cevizimsi*, *portakalımsı*, *mavimsi*, *pembemsi* gibi. Ancak *kadifemsi*, *findıkımsı*, *fıstıkımsı*, *duvarımsı*, *tepemsi* gibi bazı kelimeler sözlükte yer almamaktadır.

Türkçe Sözlük tamlama grupları bakımından oldukça zengin bir sözlüktür. Ancak bu konuda da bazı hatalar bulunmaktadır. Söz gelimi, *çaylı kek*, *üzümlü kek* gibi kelime grupları sözlükte madde başı olarak verilmiştir. Ancak *cevizli kek*, *havuçlu kek*, *portakallı kek* gibi kelime gruplarına yer verilmemiştir. Bir tatlı çeşiti olan kek, çaylı veya üzümlü yapılabildiği gibi cevizli, havuçlu, portakallı da yapılabilir. Bu nedenle *Türkçe Sözlük*'ün bütün kek çeşitlerine yer vermesi, Türkçenin söz varlığında yer alan *cevizli kek*, *havuçlu kek*, *portakallı kek* gibi kelime gruplarının da madde başı olması gerekmektedir.

“Türkiye Türkçesinde vurgu, anlam ayırt edici olması bakımından önemlidir. Türkçenin ahenk ya da bütünsel yapısının belirlenmesinde diğer telaffuz unsurları kadar vurgunun da payı vardır. Türkçenin kelime vurgusunun öğretilmesi ve ulusal birliğe varılmasında sözlüklerin yeri yadsınamaz” (Demir, 2009, s. 232). *Türkçe Sözlük*'te de bu hususa dikkat edilmeye çalışılmış ve madde başı olan kelimelerin bir kısmında vurgu “ ‘ ‘ (tırnak işareti) ile gösterilmiştir. Ancak bu durum bütün kelimeler için gözetilmemiştir. *Türkçe Sözlük*'te yer alan madde başlarının büyük bir kısmında vurgu gösterilmemiştir. Söz gelimi, *acemice zf. (acemi'ce)*, *acıtıvermek (-i) (acıtı'vermek)*, *açıkça zf. (açı'kça)* gibi madde başlarında vurgunun bulunduğu hece gösterilmişken *eskiden zf.*, *esnasında zf.*, *görünüşte zf.* gibi madde başlarında vurgulu hece gösterilmemiştir. Dolayısıyla, *Türkçe Sözlük*'te bu konuda herhangi bir ölçüt varsa bu ölçütün

belirtilmesi gerekir. Eğer bir ölçüt yoksa madde başı olan bütün kelimelerde vurgu yerlerinin gösterilmesi daha uygundur.

Türkçede yeni kavramlara karşılık bulmak, söz varlığını geliştirmek için çeşitli yollar izlenmektedir. Birleştirme yöntemi de bu yollar arasındadır ve işlek olarak kullanılmaktadır. Birleştirme yolu ile kelime yapımı iki veya daha fazla kelimeyi yan yana getirerek eskisinden farklı bir kavrama karşılık olabilecek yeni bir kelime ortaya koymaktır. Birleştirme yolu ile isim de fiil de yapılabilir. İsimlerin birleştirilmesi yolu ile yapılan birleşikler "birleşik isim", (çocuk bahçesi, kitap dolabı, salkım söğüt, aslanağzı, babayığit, turnagagası "bitki", kaynana vb.) diye adlandırılır. Birleşik fiiller, bir isim ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da isim soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir: yardım et-, dikkat et-, iyi ol-, meşgul ol-, mecbur kıl-, kabul eyle-, görebil-, yazıver-, bakakal-, almış ol-, göze gir-, gözden düş-, gözden sürmeyi çek- gibi (Korkmaz, 1998, s. 3).

Hangi yapıda oluşturulursa oluşturulsunlar birleşik fiiller yeni anlam alanlarına sahiptirler. Yeni anlam alanlarına sahip olmaları birleşik fiilleri sözlüksel birim yapmaktadır. *Türkçe Sözlük*'te de birleşik fiiller madde başı yapılmıştır. Ancak *ver-* yardımcı fiili ile kurulmuş olan birleşik fiillerin çoğunluğu sözlükte yer almakla birlikte bir kısmına yer verilmemiştir. Söz gelimi, **düşürüvermek** (-i) (*düşürü' vermek*), **eklenivermek** (nsz) (*ekleni' vermek*) **kariştirivermek** (-i, e; -le) (*kariştiri' vermek*), **katıvermek** (-e, -i) (*katı' vermek*), **saçıvermek** (-i) (*saçı' vermek*), **silivermek** (-i) (*sili' vermek*), birleşik fiilleri sözlükte yer almışken *deneyiver//mek*, *düzeltiliver//mek*, *kalabalıklaşiver//mek*, *kutlayıver//mek*, *kutsayıver//mek*, *sıvışıver//mek*, *sulayıver//mek* birleşik fiillerine rastlanmamaktadır. Ancak, madde başlarının tutarlılığı açısından *ver-* yardımcı fiili ile oluşturulan bütün birleşik fiillere yer verilmesi daha uygundur.

“Sıfat, kendinden sonra gelen bir ismi niteleyen veya çeşitli açılardan belirten isimlerin dil bilgisindeki karşılığıdır. Sıfat uydu bir sözcüktür. Mutlaka kendinden sonra gelen bir isme bağlanmak ve sıfat tamlamasını oluşturmak durumundadır” (Delice, 2012, s. 48). *Türkçe Sözlük*'te -lı, -lık, -sız gibi eklerle türetilen kelimeler madde başı olarak verilmiş ve bu kelimelerin türü sıfat olarak belirtilmiştir. Bu kelimelerin bağlandıkları isimler farklılık göstermektedir. Farklılıklar, türü sıfat olarak verilen bu kelimelerin kişi, yer, bitki, hayvan vs. isimlerinden hangilerine bağlanıp hangilerine bağlanmayacağı noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu durumu bir kaç madde başı ile örneklendirelim:

bağlık bahçelik *sf.* Bağlı, bahçesi çok olan (Türkçe Sözlük, 2011, s. 232).

bahaneli *sf.* Bahanesi olan (Türkçe Sözlük, 2011, s. 233).

camekânlı *sf.* Camekânı olan (yer): “*Camekânlı bir yerde, omzuma astığım çantamla duruyorum.*”-A. Ağaoğlu.

camekânsız *sf.* Camekânı olmayan (Türkçe Sözlük, 2011, s. 435).

çenekli *sf.* Çeneği olan.

çeneksiz *sf.* Çeneği iyi olmayan veya çenekleri iyi görülemeyen (Türkçe Sözlük, 2011, s. 520).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi *bağlık bahçelik*, *bahaneli*, *camekânsız*, *çenekli*, *çeneksiz* kelimelerinin anlamları verildikten sonra bağlanacakları isimlerle ilgili herhangi bir şey

belirtilmemiştir. Ancak *camekânlı* sözcüğünün anlamı verildikten sonra parantez içerisinde “*yer*” sözcüğü de verilmiştir. Kelimelerin bu şekilde gösterilmesi daha doğru ve kullanımını kolaylaştıran bir durumdur. Bu durumun aynı türden bütün madde başları için gözetilmesi daha uygundur. Dilini iyi bilen bir sözlük kullanıcısı bu anlamda sorun yaşamayabilir. Ancak Türkçe öğrenmeye çalışan bir yabancı *bağlık bahçelik* kelimesinin *bağı bahçesi çok olan (kişi)* anlamında mı yoksa *bağı bahçesi çok olan (yer)* anlamında mı kullanıldığı noktasında tereddüte düşebilir ve dili hem öğrenirken hem de kullanırken zorluk yaşayabilir. Bu nedenle madde başları verilirken daha dikkatli davranılmasında yarar vardır.

4. Sonuç

Bu çalışmada Türk Dil Kurumu’nun 2011 yılında 11. baskı olarak yayımladığı *Güncel Türkçe Sözlük* bilimsel ölçütler doğrultusunda incelenmiştir. İncelemede bazı sorunlar tespit edilmiş ve bu sorunlardan madde başı olan sözcüklerin türünün belirlenmesi, fiillerin gösterilişi, çekim ekli sözcüğün madde başı yapılması, çatı ekleri ile ilgili hususiyetler, ile edatının ekleşmiş hâliyle oluşturulan kelimeler, madde başı olan kelimenin kurduğu sözcük öbeklerinin durumu, fiilin nesnesiz kullanımı, madde başlarının anlamlandırılması gibi hususiyetler madde başları verilirken uyulan metot açısından değerlendirilmiştir. Örnek cümlelerin verilmesi, kimi yapım ekli sözcükler ve bazı kelime gruplarının durumu, vurgu, ver- fiili ile oluşturulmuş birleşik fiiller ve bazı sıfatların bağlandıkları kelimeler ile ilgili hususiyetler ise tutarlılık açısından değerlendirilmiştir.

Madde Başları Verilirken Uyulan Metot Açısından Türkçe Sözlük başlığı altında yapılan değerlendirmelerden elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

- Madde başı olan sözcüklerin türünün belirlenmesi noktasında, “**olgun** *sf.*” madde başında görüldüğü üzere sözcük türünün belirtilmesinin uygunluğu tartışılmıştır.
- Fiiller gösterilirken -mAk eki almış şekliyle gösterildiği ancak bu ekin fiilleri isimleştirdiği üzerinde durulmuştur. Bu nedenle -mAk ekinin pasif olduğunu belirtmek adına fiillerin sözlükte *sil//mek*, *dinle//mek*, *yaşa//mak* şeklinde gösterilebileceği gibi bir çözüm önerisi sunulmuştur.
- Çekim eki almış sözcükler, kelimenin anlamında herhangi bir değişiklik yapmaz. Bu nedenle, çekim ekli sözcüklerin madde başı olarak verilmemesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.
- Çatı eki almış sözcüklerin ise ayrı birer madde başı olarak değil, madde başı içinde verilmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur.
- Sözlükte kullanımı az olmakla birlikte bir son çekim edatı olan “ile” edatının ekleşmiş biçimi olan -lA eki almış sözcükler de madde başı olarak verilmiş ve zarf olarak nitelendirilmişlerdir: *eliyle*, *hızla*, *marifetiyle* vb. Ancak bu sözcükler cümle içinde ek alarak zarf görevi üstlendiklerinden madde başı olarak verilmemeleri daha uygun gibi görünmektedir.

- Madde başı olan kelime ile kurulan sözcük öbekleri, madde başlarına bağlı birer kavram oluşturdukları takdirde madde başına eklenerek verilebilir. Aynı madde başları halinde verilmeleri uygun görünmemektedir.
- Sözlükte bir fiilin durum eki –i ile zorunlu kullanımı verildikten sonra nesnesiz kullanıldığının ayıca belirtildiği görülmektedir. Böyle bir kullanım yerine fiillerin birlikte kullanıldığı zorunlu unsurlar şu şekilde gösterilebilir: *gel//mek, -ir (-e, -den), sor//mak, -ar (I) (-i, -e; -den), geç//mek, -er (-den, -e), kork//mak, -ar (-den)* vb.
- Madde başları anlamlandırılırken yan anlamlar da maddeler halinde verilmiştir. Ancak yan anlamlar hususunda bazen tekrara düşülmüştür. Tek maddede verilebilecek anlamlar ayrı maddeler halinde verilmiştir. Ancak yakın anlam alanları yan anlamlardan ayırt edilmeli ve aynı anlamı ifade eden maddeler verilmemelidir.

Madde Başları Verilirken Gözetilen Tutarlılık Açısından Türkçe Sözlük başlığı altında ulaşılan sonuçlar ise şu şekildedir:

- İlk olarak, sözlükte madde başları anlamlandırıldıktan sonra genel olarak örnek cümle verilmiştir. Ancak bu noktadaki tutarlılık bütün madde başlarında gözetilmemiş ve *gelincik, kardelen* vb. gibi kimi sözcüklerde örnek cümle verilmemiştir.
- Diğer bir husus, -cIk isimden isim yapım ekinin getirildiği bazı sözcükler ile ilgilidir. -cIk isimden isim yapım ekinin getirildiği bazı sözcükler madde başı olurken bazılarında sözlükte yer verilmemiştir. Bu durumda da tutarlı davranmak, ya -cIk eki almış sözcüklerin hepsine yer vermek ya da hiçbirine yer vermemek gerekir. Aynı durum -msI eki almış sözcüklerde de geçerlidir.
- *Türkçe Sözlük*'te vurgu “ ‘ “ (tırnak işareti) ile gösterilmiş ve genel olarak sözcüklerin vurguları gösterilmiştir. Ancak bu hususun da gözden kaçtığı, vurgu yerleri gösterilmeyen sözcükler olduğu görülmektedir.
- *ver-* yardımcı fiili ile kurulmuş olan birleşik fiillerin çoğunluğu sözlükte yer almakla birlikte bir kısmına yer verilmemiştir. Birleşik fiiller yeni anlamlara sahiptir. Bu nedenle bütün birleşik fiillerin sözlükte madde başı olarak verilmesi daha uygundur.
- *Türkçe Sözlük*'te kelimenin anlamı verildikten sonra bağlanacakları isimlerle ilgili bilgi verilmelidir. Örneğin, “camekânlı” sözcüğünün anlamı verilmiş daha sonra parantez içinde (yer) sözcüğü de yazılmıştır. Bu durum, aynı türden bütün madde başları için gözetilmemiştir. Bu durumun gözetilmesi Türkçe öğrenmeye çalışan bir kimse için kullanımı kolaylaştıran bir durumdur.

Güncel Türkçe Sözlük, 92.292 sözcükten oluşan ve bir nevi Türk dilini görücüye çıkaran, üzerinde oldukça emek harcanmış olan, hacimli ve mükemmel bir sözlüktür. Bu çalışmada Türk dilinin temsilcilerinden biri olan bu eserin daha kusursuz ve mükemmel olması için yapılan tespitler doğrultusunda çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. Buradaki amaç, *Türkçe Sözlük*'ü eleştirmek ya da olumsuz yaklaşımlarda bulunmak değil, bu temel eserin yeni baskısının daha kusursuz olmasına bir nebze katkı sağlamaktır.

Kaynaklar

- Aksan, D. (2016). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Boz, E. (2006). *Sözlük ve Sözlükçülük Sorunu*, Türkçenin Çağdaş Sorunları, 3-45. Ankara: Gazi.
- Böler, T. (2006). Türkçe Sözlük (TDK) ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük'ü (MEB) Karşılaştırma Denemesi, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 101-118.
- Delice, İ. (2012). *Sözcük Türleri*. Sivas: Asitan.
- Delice, İ. (2007). Yüklem ve Nesne İlişkisi, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 141-145.
- Demir, İ. (2009). Türkçe Sözlüklerde Vurgu, *Turkish Studies*, 2017-235.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- İlhan, N. (2009). Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri ve Özellikleri, *Turkish Studies*, 534-554.
- Kahraman, M. (2016). Sözlük Bilim Kuramı, İlke ve Yöntemler Üzerine, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3288-3312.
- Korkmaz, Z. (1998). Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları, *Türk Dili*, 3-14.
- Türk Dil Kurumu, (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu, (2012). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uzun, N. E. (2003). Modern Dilbilim Bulguları Işığında Türkçe Sözlüğe Bir Bakış, *Dil ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu 2003, Mustafa Canpolat Armağanı* (Yayımlayanlar: Aysu Ata, Mehmet Ölmez), 281-293.
- Vardar, B. (1998) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC.

OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Varoluşsal Perspektifte Bir Türkü Çözümlemesi: “Taze Karlar Yağmış Karın Üstüne”

Ebru İLGEN¹, Melike SALMAN², Eneshan ÇALIŞKAN³

Received/10.05.2020

Published/15.06.2020

Özet

Kültürel değerlerin bir parçasını oluşturan türküler; milli bilinci harekete geçiren, toplumsal kimliği yansıtan sözlü kültür ürünleridir. Türküler, diğer sözlü ürünler (mit, efsane, masal) gibi insana ait varoluşsal, ruhsal sorunları ve/veya anlamları içerisinde barındırmaktadır. Türk insanının yaşadığı sıkıntıları, acıları, sevinç ve hüznü temasında barındıran türküler, farklı duyguları sembolik ve derin anlam katmanlarını karşılar.

Türküler bazen bilinçli bazen bilinç dışı etkiyle derin anlam katmanları ve evrensel değerler dizgesini yansıtır. Bildirişim düzeyinde okunan *Taze Karlar Yağmış Karın Üstüne* adlı metin, insanı anlamak ve anlamlandırmak için; ben ve öteki ilişkisi, varoluşsal süreç, fenomenolojik açı ve özne-nesne diyalektiğinden yararlanarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Okuma sonucunda, metinlerarasılıktan da faydalanılarak, türkü metninde yer alan semboller çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkü, metin çözümlemesi, aşk, metinlerarasılık, fenomenoloji

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ebruilgen95@gmail.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, melikesalman@gmail.com

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, eneshancaliskan@gmail.com

AN ANALYSIS OF TURKISH IN THE EXISTENT PERSPECTIVE: "TAZE KARLAR YAĞMIŞ KARIN ÜSTÜNE"

Abstract

Folk songs that form part of cultural values; They are oral cultural products that stimulate national consciousness and reflect social identity. The folk songs contain human existential, spiritual problems and / or meanings such as other verbal products (myth, legend, fairy tale). The folk songs that embrace the troubles, pain, joy and sadness of Turkish people, meet different emotions, symbolic and deep layers of meaning.

The folk songs reflect deep semantic stratum and universal values, sometimes with conscious and sometimes subliminal effects. The text titled *Taze Karlar Yağmış Karın Üstüne*, read at the communication level, is used to understand and make sense of the people; I and the other relationship, existential process, phenomenological aspect and subject-object dialectic has been tried to be interpreted.

As a result of reading, the symbols in the folk song text have been analyzed by making use of intertextuality.

Key Words: Folk songs, text analysis, love, intertextuality, phenomenology

1. Giriş

Anlam olarak; duyularla algılanabilen, nesne ifadesine karşılık gelen fenomen kelimesinden türetilen, fenomenoloji sözcüğü, “var olan şeylerin varlığı”nın bilimidir (Heidegger, 2004, s. 67). Bir başka anlatımla fenomenoloji; varlıkların ardında var olan bir şeyle değil, varlığı var eden özle ilgilenir. Bu bilim dalı, F.D. Saussure’ün gösteren ile gösterilenin birleşimini karşılayan *gösterge* kavramına dayanmaktadır. Gösteren, anlatım düzlemini, gösterilen ise içerik düzlemini oluşturmaktadır (Barthes, 1993, s. 40).

Saussure göre metinler, dizimler düzlemi ve çağrışımlar düzlemi olmak üzere iki şekilde okunabilir. “Dizimsel bağlantı, aynı anda birlikte bulunan öğeler arasındaki bağlantıdır ve gerçek bir dizilişte yer alan iki ya da daha çok sayıda öğeye dayanır. Çağrışımsal bağlantı, (...) aynı anda birlikte bulunmayan öğeleri gücül bir belleksel dizide birleştirir” (Saussure, 1998, s. 182).

Taze Karlar Yağmış Karın Üstüne adlı türkü metni, Saussure’nün dizimler düzlemi ve çağrışımlar düzleminde faydalanılarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, Roland Barthes’in *keyfi* bölümlenmesi olan *okumabirimlerine* ayrılarak gerçekleştirilmiştir. Metnin her dörtlüğü bir okumabirimi kabul edilmiş ve metinlerarasılıktan da yararlanarak okuma gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, insanı psikolojik ve sosyal bütünlükle anlamak amaçlanmıştır. Fenomenolojinin yöntemsel anlamı yorumlamadır (Heidegger, 2004, s. 67). Bu çalışmanın da subjektif yorumlamadan geçtiğini ve her okuyan kişinin farklı görüşler sunabileceğini belirtmek isteriz.

Türkü metninin tamamı:

“Taze karlar yağmış karın üstüne
Bülbül figân eder gülün üstüne
Dediler nazlı yârini el almış
Daha iflâh olmam bunun üstüne.

Ekine gidiyor elinde orak
Orağı kırılmış tarlası ırak
Yârimi görünce alıyor merak
Ben yârî görmedim bunun üstüne.

Yine güz geldi de hava soğudu
Benim nazlı yârda ahdım çoğudu
Ondan gayrı sevdiceğim yoğudu
Başka yâr sevemem bunun üstüne.”

2. Alt-Üst Diyalektiğinden Seven-Sevilen-Rakip Üçgenine

Her şey zıddıyla kâimdir: Ben-öteki, varlık-yokluk, su-ateş gibi... Çin felsefesinde *Yin- Yang* düşüncesinden bakıldığında, bu zıtlıkların varlığının birbirine bağlı olduğu görülür. Birinin olmaması diğerrinin de varlığını yok eder. Bu zıtlıklarda denge, uyum ve eşitlik vardır (Türker, 2007, s. 295).

Karşıt kavramların bu etkileşimi türkünün birinci okumabiriminde görülmektedir. İlk dörtlükte mısra sonlarında tekrarlanan *üst* kavramı arka planda var olan *alt* ifadesini işaret etmektedir. *Üst* varlıksal değerini *alt*ın karşıtlığıyla kazanır. Bu durum, birinci okumabiriminde üst-alt diyalektiğinde yansıtılan çatışmayı göstermektedir. Bu çatışma, dizimlerin analiziyle daha açık bir hâle gelecektir:

Birinci okumabirimi:

“Taze karlar yağmış karın üstüne
Bülbül figân eyler gülün üstüne
Dediler nazlı yârini el almış
Daha iflâh olmam bunun üstüne.”

Diziler düzleminde;

Kar
Karlar
Taze karlar

Kar; içinde donmuş su parçacıklarını barındıran doğal yapıdır. Su, birçok kültürde olduğu gibi, Türk kültüründe de bolluk ve bereketi simgeleyen dişil unsur olmasının yanında; yaratılış serüveninde bahsi geçen kutsal bir değerdir. Tanrı Ülgen’i harekete geçiren ve yeryüzünü yaratmasını sağlayan Ak-Ana’nın su içinden çıkması bu kutsiyete işaret etmektedir (Ögel, 1993, s. 427). Dünya kültüründe de doğayı meydana getiren dört elementten biri olan su; hayatın, yaşamın, varoluşun evrensel sembolüdür. İşte kar, bu sembolü donmuş bir halde içinde barındırır. Kar içindeki su, ruhsuz beden gibi işlevsiz ve değerinden uzak bir yapıyı imlemektedir.

Bu olumsuz anlam, türkünün içinde kötü bir haberi işaret etmektedir. *Taze* kelimesi olumsuz haberin yeni geldiğine işaret ettiği gibi, önceden yağmış karın üzerine yağmasıyla üst üste gelmiş bir olumsuzluğu karşılamaktadır. -lar çokluk ekiyle birlikte hissedilen olumsuz duygunun yoğunluğu ve haberin önemi vurgulanmıştır.

“Yağmış”, “almış”, “dediler” ifadeleri; sevenin, sevilenden uzakta olduğunu ve sevilenle ilgili

haberleri başkalarından öğrendiğini göstermektedir. Duyulan geçmiş zamanla belirtilen eylemler, âşık ile mâşuk arasında var olan mesafeyi işaret etmektedir. Bu yüzden âşık, sevgilisinden değil, “dediler” diye belirttiği *onlardan* haber almaktadır.

Üçüncü mısradaki yer alan “yârini el almış” ifadesi, öznenin nesneleştirildiğinin göstergesidir. Türk kültür yapısında kadın; söz hakkı olan, kendilik sürecini tamamlayıp toplumda bireyleşmiş bir öznedir. Bu durum Dede Korkut Hikayelerinde de açıkça görülmektedir: *Dirse Han Oğlu Boğaç Han* hikayesinde Dirse Han’ın sıkıntısına çözüm üreten kişinin eşi olması, *Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek* hikayesinde Banı Çiçek’in ok atması, kılıç kullanması, at binmesi (Ergin, 2014, s. 4-8) kadının toplumsal eşitliğini ve değerini göstermektedir. Kültürel yapıda kadının sahip olduğu bu değer, türküde geçen “el almış” ifadesiyle kadını nesne konuma düşürmüştür. “Nazlı yâr” nesne gibi başkasına verilen, varlıksal statüsünü (özne) koruyamayan pasif bir kişiliğe dönüştürülmüştür.

Birinci okumabirimi; aşağıdaki gibi parçalara ayrılarak, yeni anlam çağrışımları oluşturulabilir:

- (1) Taze karlar yağmış / (2) karın üstüne
- (3) Bülbül figân eyler / (4) gülün üstüne
- (5) Dediler nazlı / (6) yârini el almış
- (7) Daha iflâh olmam / (8) bunun üstüne

Dizgesel düzlemde;

Taze karlar yağmış gülün üstüne (1,4)
Taze karlar yağmış yârini el almış (1,6)

Bülbül figân eyler karın üstüne (3,2)
Bülbül figân eyler yârini el almış (3,6)

Daha iflâh olmam karın üstüne (7,2)

Tüm bu ayrımlar arasındaki bağlam, kar motifinin olumsuz duyguları harekete geçiren simge olduğunu göstermektedir. Bülbül ve gül ise divan edebiyatında seven ile sevileni simgeleyen değerlerdir. Hiç şüphesiz bu türküde de bülbül ve gül, âşık ile mâşuğu karşılamış ve divan edebiyatında gül ve bülbülün kavuşamamasına telmihen, bu türküde de seven ile sevilenin vuslata eremeyeceği daha birinci okumabirimden belirtilmiştir.

“El” ifadesi yine divan edebiyatında sıkça karşılaşılan bir motif olan *rakip* motifini nitelemektedir. Gül (sevilen), bülbül (seven), el (rakip) imgeleri; klasik edebiyatta yer alan imkânsız aşk üçlemesinin türküdeki karşılığıdır.

Birinci okumabirimi; üst-alt karşıtlığında, şu ikili gruplaşmayı ortaya koyar: Gül (sevilen), bülbül (seven) ve simgesel düzeyde su altta kalan kısımken, üstü; el (rakip) ve suyu (yaşamsal simgeyi) donduran kar oluşturmaktadır. Üst-alt diyalektiğinde; altta kalan değerlerin (seven, sevilen) iç sıkıntısı mevsimsel atmosferle yansıtılmış ve “taze karlar yağmış gülün üstüne”, “taze karlar yağmış yârini el almış” gibi anlam bütünlüğü oluşturan ifadelerle “el”in, rakibin üstünlüğü vurgulanmıştır.

İkinci Okumabirimi:

Ekine gidiyor elinde orak
Ekini kurumuş tarlası ırak
Yârimi görünce alıyor merak
Ben yâri görmedim bunun üstüne

Bu okumabirimindeki aşk, sonu ayrılıkla biten, umutsuzluklarla dolu bir aşktır. Birinci dörtlükte âşık ile rakibin savaşı, rakibin zaferiyle sonuçlanmış, artık yâri el (rakip) almıştır. İkinci okumabirimindeki tarla, yârin kendisidir. Âşık, bu tarlaya (yâre) varmakta çok geç kalmıştır, artık tarlaya gitmek istese bile bunun hiçbir anlamı yoktur. Çünkü yardan ziyade aşığın yaptığıdır makbul olan ama bu yapma eylemi zamanında gerçekleşmelidir, geç kalınmamalıdır. Âşık, yâri el almadan önce harekete geçmeliydi, fakat o (âşık) bu ‘almak’ eylemine tepkisiz kalmış hatta birinci okumabiriminde gördüğümüz üzere bu haberi başkalarından duymuştur. Bu durumda yârin yapacağı bir şey kalmamıştır çünkü artık o tarlaya bir başkası gelmiştir. Hulusi Üstün, *Buğdayın On İki Bin Yıllık Öyküsü*’nde İncil’den şöyle bir bölüm paylaşır: “İncil, toprakla buluşmayan buğdayın yeşeremeyeceğini anlatarak örnek veriyordu.” Buradan hareketle okumabirimindeki tarla yârin kendisi olarak başak(tohum) ile bir araya gelememiş, o tarla yeşerememiş, kök salamamıştır. Bu durumdan dolayı da yâr şikâyet etmektedir. Âşık o tarlaya(yâre) varmakta geç kalınca o tarlada mevcut olan ekinler (yâr ile âşık arasındaki bağ) kurumuştur. Kurumak eylemi burada soyut bir anlam kazanarak, ümitlerin çürüyüp, yok olduğunu haber verir. Bundan sonra o tarlaya kimin (rakibin) geldiğinin de bir önemi kalmamıştır.

İkinci okumabirimindeki uzaklık kavramı da gerçek bir uzaklık değildir, metinde geçen “ırak” kavramının ontolojik bir anlam çağrıştırdığı düşüncesindeyiz. Âşık, yardan(tarladan) uzak değildir ve istese o tarlaya varabileceken tepkisiz kalarak yâri, elin(rakip) almasına göz yummuştur. Buradan da hareketle ikinci okumabiriminde yâr, özne konumuna gelerek şikâyet etmektedir. Hüzün duygusunun hâkim olduğu ikinci okumabirimi oldukça karamsar bir görünüş sergiler.

İkinci okumabirimini dizgesel düzlemde okuyabilmek için aşağıdaki gibi parçalara ayırarak yeniden bir anlamlandırma yapılabilir:

- (1) Ekine gidiyor / (2) elinde orak
- (3) Ekini kurumuş / (4) tarlası ırak
- (5) Yârimi görünce / (6) alıyor merak
- (7) Ben yâri görmedim (8) bunun üstüne

Dizgesel düzlemde;

Ekine gidiyor tarlası ırak (1,4)
Ekini kurumuş elinde orak (3,2)

Ekini kurumuş alıyor merak (3,6)
Ekini kurumuş bunun üstüne (3,8)

Ben yâri görmedim elinde orak (7,2)

İkinci okumabirimini bu şekilde yapılandırdığımız zaman âşık ile yârin kavuşamadığını, hüzün duygusunun ağır basarak şikâyete dönüştüğünü görüyoruz. Kaybetmişliğin verdiği acı, aşkın şiddetini arttırmıştır. “Aşkın konusu, âşık kimsenin arzuladığı şeyler, onun sahip olmadığı, bizzat

olmayan ve yoksun olduğu şeylerdir” (Üzümcüoğlu, 2019, s. 83). Bir şeyi ne kadar çok arzularsak ondan o derecede yoksun kalırız. Bu durum dengeler sisteminde bir zıtlık teşkil eder çünkü karşı karşıya gelen değerlerden biri artarken diğeri azalır. Ayrılık, aşkın ve acının şiddetini artırır. Ben yâri görmedim elinde orak derken seven-sevilen bağlamında; sevilen (yar), sevene (âşık) seslenerek onu sevilen konumuna yükselterek yâr diye hitap etmektedir ve onun eline orağı alarak neden tarlaya (kendisine) gelmediğini sorgulamaktadır. Ekini kurumuş bunun üstüne derken de kendisinde ümitlerin bittiğini dile getirmektedir. Ekine gidiyor tarlası ırak ifadesini kullanarak da aşığa, “sen o tarlaya (bana) gelmekte geç kaldın, ben (o tarla) artık senden çok uzaktayım, başkasının oldum” demektedir. Bu noktada âşık ümitlerin bittiğini (ekinlerin kuruduğunu) anlayarak üzümlü kaygılanmaktadır ama bu kaygı duygu dünyasıyla sınırlı kalmakta, âşık beden olarak yine tepki vermemektedir.

Âşığın tepkisiz durumu onu özne konumundan uzaklaştırmıştır. Çünkü; “İnsan, nesnelere dünyasıyla kuracağı ilişki sonrasında ancak bilen, eyleyen, yapan, geçmişi olan bir özne’ye dönüşebilir” (Koç, 2011, s. 1125-1132). Âşığın nesnesi olan orağı eline vaktinde almaması, zamanında harekete geçmemesi mâşuktan uzaklaşmasına ve ötekileşmesine sebep olmuştur. Bundan sonra âşık eline orağı alıp gitse bile bir şey ifade etmez, çünkü o tarladaki ekinler kurumuştur ve aralarındaki bağ kopmuştur. Birinci okumabiriminde konuşan eril, ikinci okumabiriminde dişile dönüşerek özneleşmiştir. Genel bir çıkarımla özne sevgilinin, kendisine meylenmemesi karşısında tavrını ortaya koymaktadır.

3. Mitik Bir Söylem: Eril ve Dişil Öğelerin Görüntüsü

Orak; bir sapı bulunan, yarım çember biçiminde, içe gelen yüzü keskin, metalden yapılmış ekin biçme aracıdır. Oraktaki çukur kısmın anne arketipinin sembollerinden biri olduğu düşünülebilir. “(...) mağara, ağaç, kaynak, derin su, vaftiz kabı, kap biçiminde çiçek (gül, lotus), büyülü daire (...)” (Jung, 2019, s. 13) çukur olan her şey dişildir ve anne arketipini temsil eder. Orak; tarım, yiyecek ve doğurganlık, dolayısıyla dişiliği temsil eder.

Mısır mitolojisinde Ouroboros adı verilen yılan, kuyruğunu ısırarak daire şeklini almış ve kendini döllemiştir. Jung’un anne arketipleri arasında saydığı büyülü daire pozisyonunu almıştır. Ouroboros hayata dair tüm tezatları bir araya getirerek birliği sağlamıştır. Dişil ile erilin birbirine zıt olan yönleri de bu hücrede bir araya gelerek bütünleşmiştir “varlıkla yokluk, yaşamla ölüm, iyilikle kötülük, dişille eril gibi tezatlar bu hücrede toplanmıştı.” (Koçak, 2016, s. 43). Ouroboros, daire biçimini alarak dişiliği, doğurganlığı temsil etmektedir. Kadın (dişil) ve erkek (eril) aralarındaki tüm farklılıkları kabullenmiş, bu kabullenişten de ‘aşk’ duygusu doğmuştur. Kadının ve erkeğin sahip olduğu bu farklar aralarındaki bağı güçlendirmiştir.

Yunan mitolojisindeki tanrıçalardan biri olan Demeter; bolluğun, bereketin, tahıl ve hasatın tanrıçasıdır. “Demeter, tasvirlerinde buğday başağıyla sembolize edilir” (Gezgin, 2015, s. 41). Demeter’in elinde buğday başağını tutması bize, tüm farklılıklarına rağmen kadın ve erkeğin uyumunu gösterir. Çünkü başak tohumdur, tohum ise erildir. Toprak yatay düzlemde dişildir, tohum toprağı döller ve orada yeni bir yaşam filizlenir. Demeter’in bir tanrıça olarak üstlendiği misyon böylelikle tamamlanmış olur. Orağın çukur bölümünün anneliği temsil etmesi, başağın (tohum) eril olması, hasatın orakla yapılması burada bir bütünlük teşkil eder. Deniz Gezgin, buğdayın toprağı ekilip yetişme aşamalarını insanın hayatı boyunca geçirdiği aşamalara benzeter “Buğday ekimi, büyümesi ve hasadıyla, doğumu, ölümü ve dirilişi simgeler” (Gezgin, 2015, s.

40). Bazı toplumlarda insanların da tıpkı toprağa ekilen tohum gibi meydana geldiğine inanılır. “Toprak Ananın günümüzde ağaçları ve sazları ürettiği gibi insanları da ürettiği eski bir zamandan söz edilir” (Eliade, 2019, s. 24). Tarla dışıl bir öğedir, ona ne ekersen sana onu büyütüp çoğaltarak geri verir. Mitolojilerde tarlanın dolayısıyla toprağın kadınla özdeşleştirilmesi şaşılacak bir durum olmamalıdır.

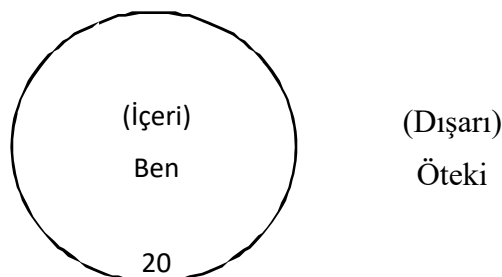
4.Varoluşsal Serüvende “Ben ve Öteki” İlişkisi

Üçüncü okumabirimi:

Yine güz geldi de hava soğudu
Benim nazlı yârdan ahdım çoğudu
Ondan gayrı sevdiceğim yoğudu
Başka yâr sevemem bunun üstüne.

Yukarıdaki okuma birimini incelediğimizde en dikkat çekici nokta *ben ve öteki* ilişkisidir. Psikolojik açıdan, ben (kişilik), insanın iç ve dış dünya ile etkileşimi sonucunda geliştirdiği duygu, düşünce ve davranış örüntüleri şeklinde tanımlanabilir (Sayar ve Dinç, 2008, s. 95-97). Birinci okuma biriminde “el almış” ifadesi ile değersizleştirilen, söz hakkı elinden alınan, yani özne konumundan nesne konumuna indirilen kadın; ikinci okuma biriminde eline orak alan, ekine giden yapacağı eylemleri kendi belirleyen ve harekete geçen bir özne/ben olmuştur. Özerkliğini kazanan kadın, üçüncü okuma biriminde bu eylemlerine devam ederek merkez (içeri) konumuna gelmiştir. Bu süreçten sonra içeride olan *ben*, için dışarıda olan hep *öteki* olacaktır.

Geçmişten bugüne Türk kültürünü incelediğimizde, kadının toplumsal statü bakımından her dönemde erkeğe denk olduğunu görüyoruz. Örneğin; göçebe olarak yaşayan eski Türk beyliklerinde hakanın bulunmadığı yerlerde hatunun ona vekalet etmesi, Dede Korkut anlatılarında yeri geldiğinde kadının tıpkı bir bey gibi savaşabilmesi (*Selcan Hatun at saldı, karımın basdı. Kaçanın kovmadı, aman deyenı öldürmedi. Öyle sandı kim yağı basıldı, kılıcunun balçağı kan,odaya geldi*) ve savaşçı yiğit dostlarının olması, kadının toplumsal yapıdaki yerini göstermesi açısından önemlidir (Özçelik, 2016, s. 395). Okuduğumuz metnin Anadolu sahasında yazılan ve yerleşik kültüre ait olan bir metin olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda kadının aslında Anadolu sahasında erkekten geride kalmadığını görüyoruz. Kadın da erkek gibi tarlada çalışıp para kazanan yaşamlarının şekillenmesinde söz hakkı olan bir *ben/özne*dir. Bu örneklerden yola çıkarak birinci okuma biriminde nesneleştirilen kadının tabiatına aykırı bir durum söz konusu olduğunu düşünüyoruz. İkinci ve üçüncü okuma birimlerine geldiğimiz zaman kadının toplumsal süreçte kendi *ben* inin farkına varıp özüne sahip çıktığını görüyoruz. Yukarıdaki okuma biriminde fiillerin geçmiş zaman ile çekimlenmiş olması bu noktada görüşümüzü destekler. Kendi benine ulaşarak özne olan kadın (sevgili), karşısında bulunan erkeğe (âşığa) *o* diyerek âşığı ötekileştirir. “Çitlerin iki tarafı vardır. Yekpare bir mekânı bir ‘içeri’ ve bir ‘dışarı’ya böler ama bir taraftakiler için içeri olan diğer taraftakiler için ‘dışarı’dır” (Bauman, 2012, s. 151). Bu okuma biriminde merkezde yani içeride olan *ben* (sevgili) için dışarıda bulunan *o* (âşık) her zaman ötekidir.

Şekil 1. Merkezde Olan Ben ve Dışında Olan Öteki

“Öteki, benim kendisiyle epistemolojik ve ontolojik olarak diyaloga girdiği insan tekini ifade etmektedir. Benim ötekini, ötekinin de beni tanıyabilmesi, bunlar arasındaki ilişkinin verimli bir sürece dönüşebilmesi için öncelikle ben-öteki arasında sahici bir diyalogun kurulması gerekir” (Efil, 2016, s. 54). Yukarıdaki okuma birimine baktığımız zaman “ahtım çoğudu” (beklentim çoktu) ifadesi ben ve ötekinin karşılıklı diyalogda bulunmadığını gösterir. Özne/ben ortaya bir *aht* koyar ama karşı taraf *öteki* olarak kalmaya devam edip pasifliğini koruduğu için bu bir işteş eyleme dönüşmez ve bu yüzden öteki ile ontolojik bir ilişki kurulamaz. Bu noktada ben ve öteki arasındaki ilişki asla biz (ben + sen) olamaz.

Jacques Semelin’e göre “öteki tümü ile farklı olandır. Bu yönüyle o tam anlamıyla insan konumunda dahi değildir” (Semelin, 2011, s. 73). Böylesi durumlarda bir insan olmaya da layık görülmeyen ötekiler bizim yaşadığımız her türlü felaketin sebebdirler. Sonuçta onlar “başımıza gelen felaketten sonra suçlayacak birini bulup bütün suçu ona yüklediğimiz” (Campbell, 2013, s. 17) birer günah keçisi konumundadırlar. Bu noktada farklı olana duyarlılıkta bütünü ile ortadan kalkabilmektedir. Habermas’a göre “farklılığa duyarlı bir dahil edişin yitirildiği böylesi durumlarda ötekileştirmeler de kaçınılmaz olur” (Öz, 2018, s. 2). Sevgili (ben) tarafından ötekileştirilmiş âşık bu okuma biriminde pasif durumdadır. Aslında sevgili bütün bunları aşığın pasifliğinden dolayı yaşamıştır. Âşık sevdasına sahip çıkmayıp, herhangi bir eylemsel harekette bulunmayarak sevgili için *o* olmuştur. Sevgilinin başına gelen tüm felaketlerden *o* sorumludur ve bu yüzden *ben* (sevgili) için artık *o* (âşık) dışarıdadır. Nasıl ki sevgililerin birbirine yaklaşması sıcaklığı arttırıyorsa, uzaklaşmaları da soğukluğu arttırır. “Yine güz geldi de hava soğudu” ifadesinin birbirinden ayrı ve uzak olan âşıklar için kullanıldığını düşünüyoruz. Bu soğukluk sonucunda sevgili aşığı kendinden uzaklaştırıp *o* konumuna getirerek ötekileştirmiştir. Öteki olanın sergilediği tavırlar, semboller düzleminde güz mevsimini yani soğukluğu getirmiştir.

Güz mevsimi ayrılığın habercisidir. Yatay ve dikey sembolizm açısından incelendiğinde ağaç “dikey (eril)” dalları ise “yatay (dişil)” bir sembol olarak düşünülebilir. René Guènon’un *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi* adlı eserinde bahsettiği “Merkezdeki Ağaç” imgesi haç figürü ile özdeşleştirilmiştir. “Haçın bir eksen figürünü oluşturan dikey çizgisini dikkate almak gerekir: bu dikey çizgi: ‘ağacın gövdesini’ oluşturur yatay çizgi (ya da, üç boyutlu haçtaki iki yatay çizgi) ise ağacın dallarını oluşturur” (Guènon, 2019, s.77). Kutsal kitaplarda geçen cennetin ortasında bulunan *hayat ağacı* Âdem ile Havva’nın yasaklı meyveyi yedikleri ağaçtır. Sonbahar ise yazın yani sıcaklığın bitişini haber veren kışa hazırlık mevsimidir. Bu mevsimde yaprak, kuruyan ağacın dalını terk etmesine rağmen yine de ağacın dibine düşer. Hırçın bir rüzgâr gelip yaprağı ağacın dibinden ayırır. Özne olan *benin* burada yaprak sıfatı taşıdığı düşünülebilirken, öteki olan onun ise ağacı temsil ettiği söylenebilir. Bu okuma biriminde ayrılığın gerçekleşmiş olduğunu sonbaharın gelişi ve havanın soğuması ile anlıyoruz. Sembolik olarak, sevgiliyi ağaçtan düşmüş bir yaprak olarak düşünebiliriz. Pasif ağacın karşısında, hırçın bir rüzgâr tarafından alıp götürülmüştür. Ben, öteki için artık yasak bir elmadır. İkinci okuma biriminde geçen “Ekine gidiyor elinde orak” söyleminin desteği ile sevgili yaşamının yeni yolunda başka ağaçlara toprak olup, gittiği yeri besleyecek ve orada meyve verecektir. Bundan sonra hiçbir yaprak, kopan *o* yaprağın yerini alamayacaktır ya da toprağını (sevgili) kaybeden ağaçta hiçbir zaman yaprak yeşermeyecektir.

5. ÇIKARIM:

Anonim metinler olarak türküler, geçmişi bugüne, bugünü geleceğe taşıyan, bir milletin değerlerini, atalar ruhunu, gelenek ve göreneklerini ifade eden estetik bir varoluş biçimidir. Ontolojik bir varlık alanı olan türküler, ataların tinselliğini, evrenin bilgisini anlam-sezgi bağlamında büyütürken kişinin kendilik bilincini geliştirmesine yardım eder. Anonim metinler halk kültürünün sözlü ürünleridir. Aşk ise insanoğlunun varoluşsal mücadelesinde kendini tamamladığına inandığı, iki zıtlığın bir araya gelmesi (kadın ve erkek) ile oluşan bir güçtür.

Taze Karlar Yağmış Karın Üstüne adlı metinde aşkın insan üstünde oluşturduğu etki ve insanın kendi benliğini tanıyabilmesi adına attığı adımlar sonucunda yaşadığı değişim ve gelişim safhaları çözümlenmiştir. Metnin dizimler düzleminde ve dizgesel düzlemde okunması sonucunda, zengin anlam katmanlarına sahip olduğu görülmüştür. Bu anlam zenginliği çözülmeye çalışılırken; alt üst diyalektiği, mitoloji, ben ve öteki ilişkisi ile yatay ve dikey sembollerden yararlanılmıştır.

Metnin ilk okumabiriminde geçen “Taze karlar yağmış karın üstüne” ifadesi *ben ve öteki* arasında bulunan ilişkinin ontolojik olarak öldüğünü gösterir. Ayrıca bu ifade, beklenen aşk ilişkisinin, ortak bir paylaşımına dönüşmediğine ve tek taraflı kaldığına işaret eder. Seven ve sevilenin hiçbir zaman bir olamaması, okuma birimleri içerisinde bulunan; ölmüştüğü, bitmişliği, tükenmişliği ve sona ermeyi ifade eden “soğuk, ekinlerin ölmesi, güz mevsimi” gibi ifadeler ile dikkate sunulmuştur. Şair bu ifadeler ile gerçekleşmiş olan ölgünlüğü adeta metne serpiştirmiştir. Alt üst diyalektiği bakımından üstte olan ben/özne varoluşsal serüvenin de karşılaştığı problemleri alt ederek, kendi özerkliğini kazanmıştır.

Metinde yatay ve dikey boyutların sembolizmi açısından incelediğimiz “toprak, orak, ağaç, tarla” gibi kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramların yatay boyutta, doğurganlık ve verimlilik açısından kadın ile eşleşmesi, simgesel düzeyde kadının kendisi olma yolunda atacağı adımları göstermesi açısından dikkate değerdir. Bu bağlamda bir metni kavrama konusunda her okuyanın farklı bir anlam çıkarabilmesi onun evrensel oluşuna önemli bir vurgudur.

KAYNAKÇA

- Barthes, R. (1993). *Gösterge Bilimsel Serüven*. (Çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat) İstanbul: Yapı Kredi.
- Bauman, Z. (2012). *Akışkan Aşk*. (Çev. Işık Ergüden) İstanbul: Versus.
- Efil, Ş. (2016). "Kendini Öteki'nde Fark Etmek: Ben-Öteki İlişkisinin Felsefi Uzantıları". İnönü Üniversitesi: *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 51-66.
- Eliade, M. (2019). *Kutsal ve Kutsal Dışı: Dinin Doğası*. (Çev. Ali Berkay) İstanbul: Alfa.
- Ergin, M. (2004). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK.
- Gezgin, D. (2015). *Bitki Mitosları*. İstanbul: Sel.
- Guénon, R. (2019). *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi*. (Çev. Fevzi Topaçoğlu) İstanbul: İnsan.
- Heidegger, M. (2004). *Varlık ve Zaman*. (Çev. Aziz Yardımlı) İstanbul: İdea.
- Jung, C. G. (2019). *Dört Arketip*. (Çev. Mert Hüseyin Ergül) İstanbul: Erasmus.
- Koç, S. Ö. (2011). "Fenomenolojik Açından Bir Türkü Çözümlemesi: Yüce Dağ Başında Yanar Bir Işık". *Turkish Studies*, 6 (3), 1125-1132.
- Koçak, A. (2016). *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*. İstanbul: Alfa.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi*. Ankara: TTK.
- Öz, M. (2018). *Sabahattin Ali'nin Eserlerinde Ötekileştir(il)me*. Osmaniye: Yüksek Lisans Tezi.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut –Dresden Nüshası- Metin, Dizin*. Ankara: TDK.
- Saussure, F. D. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev. Berke Vardar) Multilingual: İstanbul.
- Sayar, K. ve Dinç M. (2008). *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Dem.
- Türker, N. K. (2007). "Çin'deki Düşünce Akımlarına Genel Bakış". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (22), 289- 298.
- Üzümcüoğlu, A. (2019). *Sokrates*. İstanbul: Parola.

OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Bireylerin Dilendirilen Çocuklara Karşı Davranışlarının Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi

Mehmet İŞİKER¹

Received/18.11.2019

Published/15.06.2020

Özet

Çocuk dilenciliği konusu, Türkiye’de ve dünyada çeşitli sebeplerle sorun olmaya devam etmektedir. Sorunun çözümü için ulusal ve uluslararası mücadele ve farkındalık gerekmektedir. Bu çalışma, bireylerin, bu durumdaki çocuklara karşı sergiledikleri davranışların neler olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada veri toplama kaynağı olarak “anket formu” kullanılmıştır. Araştırmada cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu, eğitim durumu ve sahip olunan çocuk sayısı gibi değişkenler ayrı ayrı ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, araştırmaya katılanların %96,7’si daha önce sokakta dilenen bir çocuğa veya çocukla birlikte dilenen bir yetişkine rastladığını ifade etmiştir. Ayrıca katılımcıların %50,8’inin bu durumdaki çocuklar için, içinde para vermeyi de içeren davranışlar sergilediğini ifade ettiği, %93,2’sinin de bir şekilde bu çocukların dilencilik fiili için sokaklarda kalabilmesine imkân tanıyacak şekilde davrandığı ortaya çıkmıştır. Araştırmada, bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışları, değişkenlere göre analiz edilmiştir. Buna göre, “sahip olunan çocuk sayısı” değişkeninde “1-2 çocuk” grubunun davranışları ile aynı değişkendeki diğer grupların davranışları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Aynı şekilde "eğitim durumu" değişkeninde “lisans ve üstü” grubunda olanların davranışları ile aynı değişkendeki diğer grupların davranışları arasında da anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Araştırmanın diğer değişkenlerinde ise gruplar arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Anahtar Sözcükler: Çocuk Dilenciliği, Dilendirilen Çocuklar, Bireylerin Davranışları, Osmaniye

¹ Öğr. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, mehmetisiker@osmaniye.edu.tr

¹ Lecturer, Osmaniye Korkut Ata University, Osmaniye Vocational School, Department of Child Care and Youth Services, mehmetisiker@osmaniye.edu.tr

Investigation Of The Individuals' Behavior Towards The Begging Child In Terms Of Some Demographic Variables

Abstract

The issue of the child begging, continue to be a problem for various reasons in Turkey and in the world. For the solution of the problem is required national and international struggle and awareness. This study aims to reveal the behaviors of individuals toward children who are in this situation. In the study was used "questionnaire form" as a source of data collection. In the study; variables such as gender, age, marital status, income status, educational status and number of children owned status are handled separately. As a result of the study was found out that, 96,7% of the participant stated that they had encountered with a begging child or an individual who begging with a child. Likewise there was found that 50,8% of participants expressed that they exhibited behaviors including giving money to the begging children, and 93,2% of the participants behaved in a way that would allow these children to stay on the streets for beg action. In this study, the behaviors of individuals towards the begging children, were analyzed according to the variables. Accordingly, there was found a significant difference between behaviors of the group of "having 1-2 child" and other groups in the variable of "number of children". Similarly there was found a significant difference also between the behaviors of the group of "undergraduate and higher" and other groups which are in the variable of "educational status". No significant difference was found between the other variables' groups.

Keywords: Child Begging, Children Forced To Beg, Individuals' Behaviors, Osmaniye

1. Giriş

Çocuk dilenciligi, bugün dünyada sıkça karşılaşılan yaygın istismar biçimlerinden birini temsil etmektedir (Delap, 2009). Aslında toplumda yaygın inançlar gereği kutsanan değerlerden biri olan yardımlaşma kavramı, maddi yardıma muhtaç konumda olan bireyler için hayati öneme sahipken bazı kimseler için kolaylıkla sahip olunabilecek bir ekonomik getiriye dönüşebilmektedir (Vatandaş, 2003). Bu ekonomik getiriden, dilenciler de ihtiyaçlarını karşılama adına bireylere vicdan veya duygu boyutunda davranışlarla yaklaşarak yararlanabilmektedir (Demirdağ, 2015). Bu anlamda çocuklar; fiziksel/zihinsel yetersizlik, dinsel söylem ve görünüm, doğal afetler ve cinsellik gibi dilencilikte en fazla kullanılan araçlardan biridir (Vatandaş, 2002). Hatta dilencinin yaşı, fiziksel engelden sonra bireylerin dilencilerde en fazla etkilendikleri özellik olarak görülmektedir (Vatandaş, 2003).

Çocukların masumiyet ve savunmasızlığı, onları kullananların lehine kazancın arttırılmasını sağlarken, parayı verecek kişiler üzerinde de bir hassasiyet oluşturabilmektedir (Anbarlı Bozatay, 2008). Çocuklar, bu hassasiyetin insanlarda daha hızlı tepki vermesi için kendilerini kullananlar tarafından (ayakkabısız, ağzında maskeyle, soğuk hava şartlarına uygun olmayan giysilerle gezdirerek vs.) olumsuz koşullara dahi maruz bırakılabilmektedir (Vatandaş, 2002). Bununla birlikte çocuklar, engel veya dinsel söylemler ve görünüm gibi dilencilikte kullanılan diğer araçlarla bir arada da kullanılabilir. Örneğin, Tanzanya'nın Dodoma Beldesi'nde yapılan bir araştırmaya göre engelli bireyler çocukları, dilencilik yaparken yanlarında bir rehber olarak (Seni, 2017) kullanırken, Suudi Arabistan'da 18 ayrı ülkeden çocuk, sokak satıcılığı ve dilencilik faaliyetlerine itilmektedir. (Human Rights Watch, 2008).

Dilendirilen çocukların gelişimlerinin tehlikede olduğuna işaret eden birçok çalışma mevcuttur. Örneğin Çin'de Sivil İşler Bakanlığı'nın istatistiklerine dayandırılan bir haberde, 1,5

milyon çocuğun dilenmeye zorlandığı ve bunların büyük bir kısmının kaçırılmış olduğu ifade edilmektedir (Pumin, 2011). Suudi Arabistan'da ise farklı ülkelerden toplam 24.000 çocuk, sokak satıcılığı ve dilencilik faaliyetlerinde kullanılmaktadır (Human Rights Watch, 2008). Hindistan'da da organize suç örgütlerinin önceden bağımlı hale getirdikleri çocukları, uyuşturucuya kavuşabilmeleri için zorla dilendirdikten sonra kendilerine uyuşturucu madde verdikleri ifade edilmektedir (Delap, 2009).

Cadde ve sokaklarda dilenen çocuklar gün içinde trafik kazası ve uyuşturucu kullanımı gibi sokağın tehlikeleriyle baş başa kalırken çok az dinlenerek uzun çalışma saatlerine maruz kalmakta ve bu da çocukların sağlık ve gelişimlerini tehdit etmektedir (Delap, 2009). Dilencilikte kullanılan bu çocuklar, temel eğitimden de yoksun kalabilmektedir (Seni 2017). Irak'ta yapılan bir araştırmada dilendirilen çocukların %21'inin sigara, %14'ünün de madde bağımlısı olduğu; %16'sının suça sürüklenme geçmişinin olduğu, %78'inin ise okula hiç gitmediği bulunmuştur (Baiee, 2013). Dilendirilen çocuklar gün içerisinde aile içinden bir yetişkinin korumasından veya olumlu rol modellerinden de yoksun kalabilmektedir. Ballet, Buhukuth, Rakotonırınjanahary ve Rakotonırınjanahary'un (2010) 100 dilenen çocukla yaptıkları araştırmada, çocuklardan 62'sinin dilencilik için tek başına, 36'sının ebeveyninin refakatinde, 2'sinin ise kardeş refakatiyle seyahat ettiği, bunlardan 37'sinin tek başına, 63'unun ise başka çocuklarla birlikte dilendiği belirtilmektedir.

Vatandaş'ın (2003, s. 151) dilencilik tanımında, "bireyin kendisinden veya toplumdan kaynaklanan nedenlerle yaşamını sürdürmek için gerekli olan imkânlarla sahip olmamak/olamamak nedeniyle veya aslında yoksul olmamasına rağmen kendini yoksul göstererek imkân sahibi bireylerden çeşitli şekillerde para veya eşya isteme" ifadeleri yer almaktadır. Yılmaz (2008, s. 193) ise dilencilik; "yardıma muhtaç olduğunu iddia ederek başka insanlardan yiyecek veya para isteme" şeklinde tanımlamıştır. Ancak dilencilik işi, dilenciler tarafından kolay para kazanma aracı olarak da görülebilmektedir (Demirdağ, 2015). Dilendirilen çocukların günde kaç saat dilencilik yaptıklarının ve bunun karşılığında ne kadar kazanç sağladıklarının incelendiği bir çalışmada; Hindistan'da günde 9 saatten fazla dilencilik sonunda, Yeni Delhi'de vasıfsız bir işçinin kazancına eşit olan 1,2-2,4 ABD Doları (\$) arasında; Arnavutluk'ta günde 6 saatten fazla dilenen çocukların bu ülkede sokak temizlik görevlilerinin geliri olan 2,50-6,45 \$; Yunanistan'da ise çocukların dilencilikte günlük 43-100 \$ arasında kazanç sağladıkları ifade edilmektedir (Delap, 2009). Bu kazançlar, çocukların dilencilikte neden kullanıldıklarını çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır.

Yapılan literatür taramalarında TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) dahil, çocuk dilencilik ile ilgili Türkiye genelini kapsayan istatistiki bir veriye rastlanamamıştır. Ancak yine de bazı kurumların ya da bilimsel yayınların bir takım verileri bulunmaktadır. İstanbul'daki verilere bakıldığında 2000-2006 yılları arasında dilencilik suçu isnat edilen çocuk sayısı 4'ten 45' yükselmiştir (Küntay, Erginsoy, Yılmaz vd, 2006, akt: Yılmaz, 2008). Ancak bu veri İstanbul gibi yüksek nüfusa sahip bir kent için az gibi görünse de belirtilen sayılar adli vakaya dönüşmüş çocuk dilencilik fiilleridir. İstanbul için bir diğer veri de Çocuk Şube'nin çalışmalarına dayanmaktadır. Buna göre 2007-2010 yılları arasında sokakta çalıştırılan veya dilendirilen toplam 3793 çocukla ilgili işlem yürütülmüştür (SHÇEK, 2010, akt: Acar, 2010). Yine bu da her gün görüp de yanından geçilen, para verilen veya kendisine bir şeyler alınan çocukların net sayısını ortaya koymamaktadır. Adana'da 2007 yılında dilendirilen çocuk sayısı 23 iken, 2008'de ise 22 olmuştur (Adana İl Emniyet Çocuk Şube Müdürlüğü Verileri, 2009; akt: Özden, 2010). Bununla birlikte araştırmanın çalışma evrenini oluşturan Osmaniye ilindeki durum hakkında, kurumlardan elde edilen veriler bulunmaktadır. Osmaniye Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne (2018) göre 06/01/2016-06/10/2016 tarihleri arasında, dilendiği

tespit edilen çocuk sayısı; 10’u kız, 6’sı da erkek olmak üzere toplam 16’dır. Aynı ilin 2015 yılı verilerinde sokakta dilendirilen farklı çocuk sayısı 11’dir (Osmaniye Zabıta Müdürlüğü, 2018). Her ne kadar Osmaniye ili için anılan sayılar, sayısal olarak azı ifade etse de tüm bunların sadece ihbarlar neticesinde oluşan veriler olduğu düşünüldüğünde sayının daha fazla olduğu/olabileceği anlaşılabacaktır.

Çocuklardan dilencilik gibi, gelişimlerini tehdit edecek şekilde yararlanmak hem ulusal hem de uluslararası mücadeleyi gerektiren yasal düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. Sorunla mücadele kapsamında aslında Türkiye’deki mevzuatlara bakıldığında çocukların veya engellilerin dilendirilmesinin suç olduğu görülmektedir. (Birtek, 2014). Bu suçun yaptırımı ise şu şekilde açıklanmıştır (Türk Ceza Kanunu, 2004):

Madde 229- (1) Çocukları, beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kimseleri dilencilikte araç olarak kullanan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Bu suçun üçüncü derece dâhil kan veya kayın hısımları ya da eş tarafından işlenmesi halinde verilecek ceza yarı oranında artırılır. (3) Bu suçun örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmiş olması halinde, verilecek ceza bir kat arttırılır.

Bunun yanında, Çocuk Koruma Kanunu (2005) incelendiğinde, dilendirilen çocuklar, hem gelişimlerinin ve kişisel güvenliklerinin tehlikede olması hem de suç mağduru olmaları nedeniyle “korunma ihtiyacı olan çocuk” kapsamında değerlendirilebilirler. Türkiye’de bu yasal içeriklerin yanında aynı zamanda toplumsal ve kurumsal mücadeleyi harekete geçirecek, önleyici çalışmalar da yapılmaktadır. 2005/5 sayılı Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli konulu Başbakanlık Genelgesi’yle bu çocuklara uygulanacak hizmet modelleri belirlenmiş ve bu hizmet modellerinin ihtiyaç duyulan illerde uygulanması talep edilmiştir. Bu durum sokakta dilendirilen çocukları da yakından ilgilendirmektedir. Genelgede, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun bağlı olduğu Bakanlığın koordinatörlüğünde; Adalet Bakanı, İçişleri Bakanı, Milli Eğitim Bakanı ve Sağlık Bakanı’nın katılımıyla bir komite kurulduğu ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından geliştirilen "Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli"nin İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Adana gibi illerinden başlanarak, ihtiyaç duyulan tüm illerde hayata geçirilmesinin kararlaştırıldığı belirtilmiştir.

Yasal düzenlemeler ve tedbirlere rağmen çocuk dilenciligi sorununun hem Türkiye’de hem de dünyada var olmaya devam etmesi, bu konunun hassasiyetle daha fazla araştırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, çocukların dilencilik fiilinde kullanılmasının önüne geçmek için toplumun da dâhil edileceği daha farklı mücadele ve bilinçlendirme stratejilerin belirlenmesine ihtiyaç vardır. Bunun için bireylerin bu durumdaki çocuklarla karşılaşmaları esnasında onlara karşı hangi davranışları sergilemeyi tercih ettiklerinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu noktada bu araştırma, bireylerin dilendirilen çocuklara veya çocukla dilenen yetişkinlere karşı sergiledikleri davranışların belirlenmesini ve bu davranışların bireylerin bazı özelliklerine göre ayrıca irdelenmesini amaçlamaktadır.

2. Yöntem

2.1. Evren ve Örneklem:

Araştırmanın çalışma evreni Osmaniye il merkezinde yaşayan 18 yaş ve üstü tüm bireyleri kapsamaktadır. Araştırmanın örnekleme ise “basit seçkisiz örnekleme” metodu kullanılarak

belirlenmiştir. Bu kapsamda 947 kişiyle görüşülmüş ancak eksik ve hatalı formlar değerlendirmeye alınmamış ve nihayetinde örneklem sayısı 843 olarak oluşmuştur.

Örnekleme sonucunda ortaya çıkan demografik durum Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Örneklemin Demografik Özelliklerinin “N” ve “%” Değerleri:

Demografik Özellikler	Tür	N	(%)
Cinsiyet	Kadın	347	41,2
	Erkek	496	58,8
Medeni Durum	Evli	416	49,3
	Bekâr	427	50,7
Yaş	18-25	330	39,1
	26-35	192	22,8
	36-45	156	18,5
	46-55	96	11,4
	56 ve üstü	69	8,2
Gelir Durumu	0-1610 TL	283	33,6
	1611-2500 TL	228	27,0
	2501-3500 TL	154	18,3
	3501 TL ve Üstü	178	21,1
Sahip Olunan Çocuk Sayısı	Çocuk sahibi olmayan	418	49,6
	1-2 Çocuk	244	28,9
	3 Çocuk ve üstü	181	21,5
Eğitim Durumu	İlköğretim ve altı	201	23,8
	Lise	282	33,5
	Ön lisans	154	18,3
	Lisans ve üstü	206	24,4
Toplam		843	100

2.2. Veri Toplama Aracı:

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı; araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanmış; üç farklı uzman görüşü alınan ve pilot uygulamalarla ortaya çıkan eksiklik ve aksaklıkları giderilmiş olan betimsel araştırma mantığıyla düzenlenmiş ve yüz yüze görüşme tekniğiyle uygulanan bir “anket formudur”. Çalışmanın demografik değişkenleri; “cinsiyet”, “medeni durum”, “yaş”, “gelir durumu”, “sahip olunan çocuk sayısı” ve “eğitim durumu” şeklindedir. Araştırma bulgularında “eğitim durumu” değişkeninde okur-yazar olmayan, okur-yazar, ilköğretim mezunu/öğrencisi ve ortaokul mezunu/öğrencisi, “ilköğretim ve altı” grubunda kodlanmıştır. Aynı şekilde lise öğrencisi ve mezunu “lise” grubunda, ön lisans öğrencisi ve mezunu da “ön lisans” grubunda kodlanmıştır. Lisans öğrencisi ve mezunu, yüksek lisans öğrencisi ve mezunu ile doktora öğrencisi ve mezunu da “lisans ve üstü” olarak kodlanmıştır. Anket Formu’nda, toplamda iki soru ve işaretlenmesi istenen değişik ifadeler bulunmaktadır. İlk soru: “*Daha önce sokaklarda dilenen çocuklara veya yanında çocuk olup dilenen bir yetişkine rastladınız mı?*” şeklindedir. Bunun sonrasında “*(Rastladıysanız) En son rastladığınız dilenen çocukla veya yanında çocuk olup dilenen yetişkin ile ilgili aşağıda sıralanan davranışlardan hangisini gerçekleştirdiniz?*” sorusu yöneltilmiştir. Formda ikinci sorunun altında sıralanan davranış ifadeleri dışında başka bir davranış sergilenmişse bunun ayrıntılı bir şekilde ifade edilebilmesi için “diğer” seçeneği de yer verilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması:

Verilerin toplanması, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Osmaniye Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Programı’nda eğitim gören öğrencilerden 2017/2018 Eğitim Öğretim Yılı Bahar ve Güz dönemlerinde “YON201 Yönlendirilmiş Çalışma 1” ve “YON202 Yönlendirilmiş Çalışma II” derslerini aynı programda öğretim elemanı olarak görev yapan araştırmacıdan alan gruplar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu gruplar, araştırmacı tarafından verilen eğitimler ve Osmaniye Valiliği’nden alınan izinler sonrasında, 09/04/2018-27/04/2018 tarihleri arasında ilin daha önceden belirlenmiş noktalarına giderek veri toplama aracını örneklem seçimine uygun bir şekilde gerçekleştirmişlerdir.

2.4. Veri Analizi:

Araştırmada ortaya çıkan sonuçların betimlenmesi için, sorulara verilen bütün yanıtlarla ilgili frekans dağılımı yapılmış ve yanıtlara ilişkin ortaya çıkan ifadeler demografik değişkenlere göre karşılaştırılmıştır. Ortaya çıkan farkın anlamlı olup olmadığını değerlendirmek üzere “İki Değişken İçin Ki-Kare Testi (Chi-Square Test)” kullanılmıştır. Büyüköztürk’e göre (2007) bu test iki sınıflamalı (kategorik) ya da biri sınıflamalı diğeri sıralamalı iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılır. Bu analiz sonucunda gruplar arasında anlamlı bir fark bulunduğunda ki-kare değeri en büyük olan grup (sıra) dışarıda bırakılarak diğeri gruplar arasında fark olup olmadığına yeniden ki-kare testi uygulanarak bakılır (Alpar, 2016; Hayran, 2012). Bu nedenle bu durum oluştuğunda, bütün satırlar için ki-kare değerleri hesaplanmış ve değeri büyük olan satır, hesap dışında tutularak tabloya tekrar ki-kare testi uygulanarak farkın hangi gruplar arasında olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Veriler değerlendirilirken sokakta tek başına dilendirilen çocuklar ve dilenen bir yetişkinin yanında bulunan çocukların her ikisi de ifade tutarlığı ve kolaylığı açısından “dilendirilen çocuk” olarak kodlanmıştır. Bununla birlikte dilendirilen çocuklara karşı sergilenen davranışlardan “para verme” davranışı ile “hem para verip hem de ona bir şeyler alma” davranışları yine ifade tutarlılığı açısından “para vermeyi içeren davranışlar” olarak kodlanmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde öncelikle bireylerin dilendirilen çocuklara rastlayıp rastlamadıkları, belirlenen değişkenler ve örneklemin tümü açısından frekans ve yüzde değerleriyle incelenmiştir. Sonrasında, bu bireylerden dilendirilen çocuklara rastlayanların, bu çocuklarla son karşılaşmalarında hangi davranışı tercih ettiklerine ilişkin verdikleri yanıtlar yine değişkenler ve örneklemin tümü açısından analiz edilmiştir.

3.1. Bireylerin Daha Önce Sokaklarda, Dilendirilen Çocuklara Rastlayıp Rastlamadığına İlişkin Bulgular:

Bireylerin sokaklarda dilenen çocuklara rastlayıp rastlamadıklarına ilişkin betimsel analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Bireylerin “Daha önce sokaklarda dilendirilen çocuklara rastladınız mı?” sorusuna verdikleri yanıtın tüm değişkenler için frekans ve yüzde değerleri:

		Daha Önce, Dilenen Bir Çocuğa Veya Çocukla Dilenen Bir Yetişkine Rastladınız mı?					
		Toplam		Evet		Hayır	
Demografik özellikler	Tür	N	(%)	N	(%)	N	(%)
Cinsiyet	Kadın	347	41,2	333	96,0	14	4,0
	Erkek	496	58,8	482	97,2	14	2,8
Medeni Durum	Evli	416	49,3	397	95,4	19	4,6
	Bekâr	427	50,7	418	97,9	9	2,1
Yaş	18-25	330	39,1	323	97,9	7	2,1
	26-35	192	22,8	185	96,4	7	3,6
	36-45	156	18,5	151	96,8	5	3,2
	46-55	96	11,4	89	92,7	7	7,3
	56 ve üstü	69	8,2	67	97,1	2	2,9
Gelir Durumu	0-1610 TL	283	33,6	269	95,1	14	4,9
	1611-2500 TL	228	27,0	219	96,1	9	3,9
	2501-3500 TL	154	18,3	152	98,7	2	1,3
	3501 TL ve Üstü	178	21,1	175	98,3	3	1,7
Sahip Olunan Çocuk Sayısı	Çocuk sahibi olmayan	418	49,6	409	97,8	9	2,2
	1-2 Çocuk	244	28,9	233	95,5	11	4,5
	3 Çocuk ve Üstü	181	21,5	173	95,6	8	4,4

Tablo 2'nin devamı.

		Daha Önce, Dilenen Bir Çocuğa Veya Çocukla Dilenen Bir Yetişkine Rastladınız mı?					
		Toplam		Evet		Hayır	
Eğitim Durumu	İlköğretim ve altı	201	23,8	188	93,5	13	6,5
	Lise	282	33,5	276	97,9	6	2,1
	Ön lisans	154	18,3	152	98,7	2	1,3
	Lisans ve üstü	206	24,4	199	96,6	7	3,4
Toplam		843	100	815	96,7	28	3,3

Tablo 2 incelendiğinde; bireylerin %96,7'si sokaklarda, dilendirilen çocuklara rastladığını beyan etmiştir. Demografik değişkenlerdeki duruma bakıldığında sokaklarda, dilendirilen çocuklara en fazla rastlayan grupların; cinsiyet değişkeninde “erkek” (%97,2), medeni durumda “bekâr” (%97,9), yaşta “18-25 yaş” (%97,9), gelir durumunda “2501-3500 TL” (%98,7), sahip olunan çocuk sayısı değişkeninde “çocuk sahibi olmayan” (%97,8), eğitim durumunda ise “ön lisans” (%98,7) gruplarının olduğu görülmektedir. Aynı değişkenler içerisindeki en az rastlama durumuna bakıldığında; cinsiyet değişkeninde “kadın” grubunun %96, medeni durumda “evli” grubunun %95,4, yaş durumunda “46-55 yaş” grubunun %92,7, gelir durumunda “0-1610 TL” grubunun %95,1, çocuk sahibi olma/çocuk sayısı değişkeninde “1-2 çocuk” grubunun %95,5, eğitim durumu değişkeninde ise “ilköğretim ve altı” grubunun %93,5 oranına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Bireylerin Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuklara Karşı Sergiledikleri Davranışlara İlişkin Bulgular:

Araştırmada bireylerin; dilendirilen çocuklara; “para vermeyi içeren davranışlar”, “para vermeden bir şeyler alma”, “polis ve/veya zabıtayı arama”, “hiçbir şey yapmama” ve “diğer (konuşma, uyarmak)” şeklinde davranışlar sergilediklerini ifade ettikleri ortaya çıkmıştır. Bu davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Bireylerin Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Oransal Değerleri:

		Para vermeyi içeren davranışlar sergiledim	Ona para vermeden sadece bir şeyler aldım	Polisi ve/veya zabıtayı aradım	Hiçbir şey yapmadım	Diğer: onunla konuştum, uyardım	Toplam
Toplam	N	414	78	24	267	32	815

%	50,8	9,6	2,9	32,8	3,9	100,0
---	------	-----	-----	------	-----	-------

Tablo 3 incelendiğinde; bireylerin yarısından çoğunun (%50,8) “para vermeyi içeren davranışlar” sergiledikleri görülmektedir. Katılımcılar arasında ikinci sırada en çok tercih edilen davranış “hiçbir şey yapmama” (%32,8), üçüncü sırada “para vermeden sadece bir şeyler alma” (%9,6), dördüncü sırada “(diğer) konuşma, uyarma” davranışı (%3,9), son sırada ise “polisi ve/veya zabıta’yı arama” davranışının (%2,9) olduğu görülmektedir.

3.3. Bireylerin Demografik Özellikleri ile Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışlara İlişkin Bulgular:

Dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerin, cinsiyetlerine göre tercih ettikleri davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Bireylerin, Cinsiyetleri İle Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Yüzde Değerleri:

		Para vermeyi içeren davranışlar sergiledim	Ona para vermeden sadece bir şeyler aldım	Polisi ve/veya zabıta’yı aradım	Hiçbir şey yapmadım	Diğer: onunla konuşum, uyardım	Toplam	
Cinsiyet	Kadın	N	167	31	6	118	11	333
		%	50,2	9,3	1,8	35,4	3,3	100,0
	Erkek	N	247	47	18	149	21	482
		%	51,2	9,8	3,7	30,9	4,4	100,0

Tablo 4’e bakıldığında; her iki cinsiyette de bireylerin yarısından çoğunun, “para vermeyi içeren davranışlar” (erkeklerde %51,2, kadınlarda %50,2) sergilediklerini ifade ettikleri görülmektedir. İkinci sırada tercih edilen davranış “hiçbir şey yapmama” (erkeklerde %30,9, kadınlarda %35,4) iken, üçüncü sırada sergilenen davranış ise “ona para vermeden bir şeyler alma”dır (kadınlarda 9,3, erkeklerde %9,8). “Polisi ve/veya zabıta’yı arama” davranışının oranı ise kadınlarda %1,8, erkeklerde ise %3,7’dir. “Konuşma ve uyarma” gibi diğer davranışlara bakıldığında bunun erkeklerde %4,4, kadınlarda ise %3,3 olduğu anlaşılmaktadır. Tabloya iki değişken için Ki-Kare Testi uygulandığında cinsiyet ile bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarında ortaya çıkan farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur [$\chi^2_{(4)} = 4,37, p > .05$].

Dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerin, medeni durumlarına göre tercih ettikleri davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Bireylerin, Medeni Durumları İle Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Yüzde Değerleri:

			Para vermeyi içeren davranışlar sergiledim	Ona para vermeden sadece bir şeyler aldım	Polisi ve/veya zabıtayı aradım	Hiçbir şey yapmadım	Diğer: onunla konuştum, uyardım	Toplam
Medeni Durum	Evli	N	195	37	12	131	22	397
		%	49,1	9,3	3,0	33,0	5,5	100,0
	Bekâr	N	219	41	12	136	10	418
		%	52,4	9,8	2,9	32,5	2,4	100,0

Tablo 5 incelendiğinde; her iki medeni durumda da bireylerin yarısı civarındaki oran “para vermeyi içeren davranışlar” (evlilerde %49,1, bekârlarda %52,4) sergilediklerini ifade etmişlerdir. İkinci tercih edilen davranışın “hiçbir şey yapmama” (evlilerde %33, bekârlarda %32,5) olduğu, üçüncü sırada sergilenen davranışın ise “ona para vermeden bir şeyler alma” (evlilerde 9,3, bekârlarda %9,8) olduğu görülmektedir. Polisi ve/veya zabıtayı arama davranış oranı ise evlilerde %3, bekârlarda ise %2,9’dur. “Konuşma, uyarma vb.” davranışında ise durum, evlilerde %5,5, bekârlarda ise %2,4 şeklindedir. Tabloya, İki Değişken İçin Ki-Kare Testi uygulandığında medeni durum ile bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarında ortaya çıkan farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur [$\chi^2_{(4)} = 5,65, p > .05$].

Dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerin, yaşlarına göre tercih ettikleri davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Bireylerin Yaş Durumları İle Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Yüzde Değerleri:

		Para vermeyi içeren davranışlar sergiledim	Ona para vermeden sadece bir şeyler aldım	Polisi ve/veya zabıtayı aradım	Hiçbir şey yapmadım	Diğer: onunla konuştum, uyardım	Toplam
18-25	N	186	20	8	102	7	323
	%	57,6	6,2	2,5	31,6	2,2	100,0
26-35	N	90	25	6	57	7	185
	%	48,6	13,5	3,2	30,8	3,8	100,0
Yaş 36-45	N	66	17	5	51	12	151
	%	43,7	11,3	3,3	33,8	7,9	100,0
46-55	N	42	8	4	31	4	89
	%	47,2	9,0	4,5	34,8	4,5	100,0
56 ve üstü	N	30	8	1	26	2	67
	%	44,8	11,9	1,5	38,8	3,0	100,0

Tablo 6 incelendiğinde; tüm yaş gruplarında tercih edilen ilk davranışın “para vermeyi içeren davranışlar” olduğu, bunu sırasıyla “hiçbir şey yapmama” ve ona “para vermeden bir şeyler alma” davranışlarının takip ettiği görülmektedir. “para vermeyi içeren davranışlar” 18-25 yaşta %57,6 iken 26-35 yaşta %48,6’ya, 36-45’te de %43,7’ye düşmektedir. Aynı davranış 46-55 yaşta %47,2 ve 56 ve üstü grubunda %44,8 olmuştur. “Hiçbir şey yapmama” oranının en yüksek 56 ve üstü yaş grubunda olduğu (%38,8) en düşük oranın ise %30,8 ile 26-35 yaş grubunda olduğu ortaya çıkmıştır. Tabloda “ona para vermeden sadece bir şeyler alma” davranışının oranının; 18-25 ve 46-55 yaş gruplarında %10’un altında (sırasıyla %6,2 ve %9) olduğu, diğer yaş gruplarında ise %10’un üstünde (26-35 grubunda %13,5, 36-45 grubunda %11,3, 56 ve üstü yaş grubunda ise %11,9) olduğu görülmektedir. “Polisi ve/veya zabıtayı arama” davranış oranı ise %2,5 ile %4,5 arasında değişkenlik göstermektedir. “Konuşma, uyarma vb.” davranışlardaki durum; 36-45 yaşta %7,9, 46-55 yaşta %4,5, 25-35 yaşta %3,8, 56 ve üstü grubunda %3, 18-25 yaş grubunda ise %2,2 şeklindedir. Tabloya İki Değişken İçin Ki-Kare Testi uygulandığında, Bireylerin dilendirilen çocuklara karşı sergiledikleri davranışlar ile yaşları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur [$\chi^2_{(16)}= 24,86, p>.05$].

Dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerin, gelir durumlarına göre tercih ettikleri davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Bireylerin, Gelir Durumları İle Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Yüzde Değerleri:

			Para vermeyi içeren davranışlar sergiledim	Ona para vermeden sadece bir şeyler aldım	Polisi ve/veya zabıtayı aradım	Hiçbir şey yapmadım	Diğer: onunla konuştum, uyardım	Toplam
Gelir Durumu	0-1610 TL	N	150	20	6	87	6	269
		%	55,8	7,4	2,2	32,3	2,2	100,0
	1611- 2500 TL	N	110	21	4	74	10	219
		%	50,2	9,6	1,8	33,8	4,6	100,0
	2501- 3500 TL	N	73	22	6	44	7	152
		%	48,0	14,5	3,9	28,9	4,6	100,0
	3501 TL ve Üstü	N	81	15	8	62	9	175
		%	46,3	8,6	4,6	35,4	5,1	100,0

Tablo 7 incelendiğinde; tüm gelir durumu gruplarında tercih edilen ilk davranışın “para vermeyi içeren davranışlar” olduğu görülmektedir. Bunun gelir durumu düşük olan gruptan yüksek olan gruba doğru %55,8’den %46,3’e düşüş gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu davranışı sırasıyla “hiçbir şey yapmama” ve “ona para vermeden bir şeyler alma” davranışlarının takip ettiği görülmektedir. “Hiçbir şey yapmama” oranının en yüksek 3501 ve üstü gelir grubunda yer aldığı (%35,4); bu davranışı sergileme oranını 0-1610 TL grubunda %32,3, 1611-2500 TL grubunda %33,8, 2501-3500 TL grubunda ise %28,9 olduğu anlaşılmaktadır. “Ona para vermeden sadece bir şeyler alma” davranış oranının 0-1610 TL grubunda %7,4, 1611-2500 TL grubunda %9,6, 2501-3500 TL grubunda %14,5, 3501 TL ve üstü grubunda ise %8,6 olduğu ortaya çıkmıştır. “Polisi ve/veya zabıtayı arama” davranış oranının en yüksek oranı 3501 TL ve üstü grubunda olup (%4,6) en düşük oran ise 1611-2500 TL grubunda (%1,8) bulunmaktadır. “Konuşma ve uyarma” gibi davranışlarda durum 0-1610 TL grubunda %2,2, 1611-2500 ve 2500-3500 TL gruplarında %4,6, 3501 TL ve üstü grubunda ise %5,1 şeklindedir. Tabloya İki Değişken İçin Ki-Kare Testi uygulandığında, farklı gelir grubunda olan bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarında ortaya çıkan farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur [$\chi^2_{(12)}= 15,19$, $p>.05$].

Dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerin, sahip oldukları çocuk sayısına göre tercih ettikleri davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Bireylerin, Sahip Olduğu Çocuk Sayısı İle Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Oransal Değerleri:

		Para vermeyi içeren davranışlar sergiledim	Ona para vermeden sadece bir şeyler aldım	Polisi ve/veya zabıtayı aradım	Hiçbir şey yapmadım	Diğer: onunla konuştum, uyardım	Toplam
Sahip Olunan Çocuk Sayısı	Çocuk Sahibi olmayan	N 219	39	11	134	6	409
		% 53,5	9,5	2,7	32,8	1,5	100,0
	1-2 Çocuk	N 112	20	8	76	17	233
		% 48,1	8,6	3,4	32,6	7,3	100,0
	3 çocuk ve üstü	N 83	19	5	57	9	173
		% 48,0	11,0	2,9	32,9	5,2	100,0

Tablo 8'e bakıldığında; tüm çocuk sayısı değişkeni gruplarında, bireylerin yarısı civarındaki oranının "para vermeyi içeren davranışları" (çocuk sahibi olmayanlarda %53,3, 1 ya da 2 çocuğu olanlarda %48,1, 3 ve üstü çocuğa sahip olanlarda %48) sergilediklerini ifade ettikleri görülmektedir. İkinci tercih edilen "hiçbir şey yapmama" davranışının tüm gruplarda %32,6 ile %32,9 arasında ifade edildiği anlaşılmaktadır. Üçüncü sırada sergilenen davranışın ise "ona para vermeden bir şeyler alma" (çocuk sahibi olmayanlarda %9,5, 1-2 çocuğu olanlarda %8,5, 3 ve üstü çocuk sahibi olanlarda %11) olduğu görülmektedir. "Polisi ve/veya zabıtayı arama" davranış oranının ise %2,7 ile %3,4 arasında değiştiği görülmektedir. "Konuşma ve uyarma" gibi davranışlara bakıldığında, oranın en fazla olduğu grup "1-2 çocuk" grubu iken (%7,3), "3 çocuk ve üstü" grubunda %5,2, "çocuk sahibi olmayan" grupta ise %1,5'lik bir oran ortaya çıkmıştır. Tabloya İki Değişken İçin Ki-Kare Testi uygulandığında, sahip olunan çocuk sayısı ile bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarında ortaya çıkan farkın anlamlı olduğu bulunmuştur [$\chi^2_{(8)}= 15,86$, $p<.05$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için tablodaki her bir satırın Ki-Kare değeri ayrı ayrı hesaplanmış (1. Satır=6,999571, 2. Satır=7,507541, 3. Satır=1,352317) ve en yüksek Ki-Kare değerine sahip grup dışarda bırakılarak diğer satırlar arasında anlamlılık olup olmadığı hesaplanmıştır. Buna göre 1. ve 3. satırların dâhil olduğu hesaplama sonucunda ortaya çıkan durumun anlamlılık ifade etmediği belirlenmiştir [$\chi^2_{(4)}= 7,58$, $p>.05$]. Sonuç olarak daha önce dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerden 1-2 çocuk sayısına sahip bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarının diğer gruplara göre anlamlı düzeyde farklı olduğu bulunmuştur.

Dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerin, eğitim durumlarına göre tercih ettikleri davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Bireylerin, Eğitim Durumları İle Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Oransal Değerleri:

Eğitim Durumu		N	Para vermeyi	Ona para	Polisi	Hiçbir şey	Diğer:	Toplam
			içeren davranışlar sergiledim	vermeden sadece bir şeyler aldım	ve/veya zabıtayı aradım	yapmadım	onunla konuştum, uyardım	
İlköğretim ve altı	N	91	18	3	65	11	188	
	%	48,4	9,6	1,6	34,6	5,9	100,0	
Lise	N	160	20	8	81	7	276	
	%	58,0	7,2	2,9	29,3	2,5	100,0	
Ön lisans	N	83	14	6	47	2	152	
	%	54,6	9,2	3,9	30,9	1,3	100,0	
Lisans ve üstü	N	80	26	7	74	12	199	
	%	40,2	13,1	3,5	37,2	6,0	100,0	

Tabloya bakıldığında; “para vermeyi içeren davranışlar” eğitim düzeyi ilköğretim ve öncesi olan bireylerde %48,4’tür. Eğitim düzeyi lise olan bireylerde bu oran, %58’e yükselirken, ön lisans olan bireylerde %54,6’ya, lisans ve üstü olan bireylerde ise %40,2’ye düştüğü görülmektedir. “Polis ve/veya zabıtayı arama” davranışı %1,6 ile %3,9 arasında olup “hiçbir şey yapmama” oranı da %29,3 (lise) ile %37,2 (lisans ve üstü) arasında değişiklik göstermektedir. “Konuşma veya uyarma” davranışına bakıldığında en yüksek oranın lisans ve üstü grubunda olduğu (%6) görülmektedir. Aynı davranışın “ilköğretim ve altı” grubundaki oranı %5,9, “lise” grubunda %2,5, ön lisans grubunda ise %1,3’tür. Tabloya İki Değişken İçin Ki-Kare Testi uygulandığında farklı eğitim seviyesinde olan bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarında ortaya çıkan farkın anlamlı olduğu bulunmuştur [$\chi^2_{(12)}= 24,39$, $p<.05$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için tablodaki her bir satırın Ki-Kare değeri ayrı ayrı hesaplanmış (1. Satır=3,336343, 2. Satır=6,69546, 3. Satır=3,76862, 4. Satır= 10,59275) ve en yüksek Ki-Kare değerine sahip grup dışarda bırakılarak diğer satırlar arasında anlamlılık olup olmadığı hesaplanmıştır. Buna göre 1. 2. ve 3. satırların dâhil olduğu hesaplama sonucunda ortaya çıkan durumun anlamlılık ifade etmediği belirlenmiştir [$\chi^2_{(8)}= 11,56$, $p>.05$]. Sonuç olarak daha önce dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerden eğitim durumu lisans ve üstü olan bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarının diğer eğitim kademesine sahip bireylere göre anlamlı düzeyde farklı olduğu bulunmuştur.

4. Tartışma, Sonuç Ve Öneriler

Elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılanların neredeyse tamamı (%96,7) daha önce sokaklarda dilendirilen çocuklara rastladığını beyan etmiştir. Bireylerin tercih ettikleri davranışlarla ilgili çoktan aza doğru bir sıralama yapıldığında sonuç; “para vermeyi içeren davranışlar”, “hiçbir şey yapmama”, “para vermeden bir şeyler alma”, “konuşma, uyarma” ve “polis ve/veya zabıtayı arama” şeklindedir. Çalışmanın bütün değişkenleri incelendiğinde bütün gruplarda en fazla sergilendiği ifade edilen davranış, “para vermeyi içeren davranışlar”, ikinci sırada tercih edilen davranış ise “hiçbir şey yapmama” davranışdır. Araştırmada, dilendirilen

çocuklara “para vermeyi içeren davranışlar” sergileme oranı, bu duruma rastlayan bireylerin yarısından fazlasını (%50,8) oluşturmaktadır. Bu durum, çocukların, kendilerini kullananlar tarafından neden bir kazanç kaynağı gibi görüldüğünü açıklayabilir. Bu bulgu, ayrıca Delap’ın (2009) araştırmasında yer alan, çocukların dilendirilmesiyle ortaya çıkan kazancın düşük olmadığı sonucuyla uyumludur. Dolayısıyla çocukların dilenme fiilinden bu derece para kazanması, onları kullananları daha fazla teşvik edebilmektedir. Çocukların, toplumun direnciyle karşılaşmadan bu şekilde rahatlıkla kullanılabilmesini kolaylaştıran olgu ise bu durumdaki çocuklara rastlayan bireylerin yalnızca %2,9’unun polis ve/veya zabıta’yı aramasıdır. “Konuşmak, uyararak” davranışının, “polis ve/veya zabıta’yı arama” davranışı gibi, olumlu bir davranış olarak görülmesi, zorlama bir kanı olsa da (%3,9) geriye kalanların, yani en iyi ihtimalle toplumun %93,2’si bir şekilde (para vererek ve/veya bir şeyler alarak veya hiçbir şey yapmayarak) bu çocukların bu iş için sokaklarda kalabilmesine imkân tanıyacak şekilde davrandığı söylenebilir. Coşkun ve Erkilet’in (2010) çalışmasında İstanbul’da görüşülen 32 esnaftan 22’si (%68,8) dilenciye para verdiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla çalışmada ortaya çıkan bu bulgunun literatürle kısmen uyumlu olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Coşkun ve Erkilet’in (2010) çalışmasıyla ortaya çıkan farkın etkilenebileceği birkaç durum olabileceği söylenebilir. Bunlardan ilki, bu çalışmada bireylere yöneltilen sorunun en son karşılaşılan duruma yönelik olması ve sorunun ayrıca yalnızca dilenen çocuk veya çocukla dilenen bir yetişkine vurgu yapmasıdır. Bunun yanında Coşkun ve Erkilet’in (2010) çalışmasındaki örneklemin sadece esnaflardan oluşması da bir diğer etken olabilir.

Bu çalışmada, cinsiyet faktörü ile ilgili yapılan İki Değişken İçin Ki-Kare Testi sonuçları, farklı cinsiyetteki bireylerin dilendirilen çocuklara karşı sergilediği davranışlarda ortaya çıkan farkın, anlamlı olmadığını göstermiştir. Bunun yanında çalışmada kadınların sadece “hiçbir şey yapmama” davranışını erkeklere göre daha fazla sergiledikleri görülmüştür. Vatandaş’ın (2003) çalışmasında bireylerin cinsiyetlerine göre sokak dilencilerine yardım etme oranları irdelenmiş ve yardım edenlerin %63’ünün erkek, %37’sinin ise kadınlar olduğu ifade edilmiştir. Bahse konu çalışmada yardımlaşma ve dilenciler kavramı işlenmiştir. Burada cinsiyet değişkeni kapsamında ortaya çıkan sonucun Vatandaş’ın (2003) çalışmasında ortaya çıkan sonuçla uyumlu olduğu değerlendirilebilir. Ancak bu çalışmada farkın anlamlı düzeyde çıkmaması yani Vatandaş’ın (2003) çalışmasında ortaya çıkan farktan çok düşük olması, her iki çalışmada seçilen yöntemin farklılığından kaynaklanabilir. Sözelimi Vatandaş’ın (2003) çalışmasında dilenen kişiye yardım edenler gözlemlenmiş ve bu kişilerle görüşülmüştür. Dolayısıyla o sırada ilgili yerden geçen bireylerin cinsiyetleri, ilgili çalışmada ortaya çıkan sonucu etkilemiş olabilir. Bunun dışında çalışmamızda yöneltilen soruların yalnızca dilenen çocuk veya çocukla dilenen bir yetişkine vurgu yapması da bir diğer etken olabilir.

İki Değişken İçin Ki-Kare Testi sonuçları, medeni durum faktörünün, bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarını etkilemediğini göstermektedir. Aradaki fark anlamlı olmasa da bekârların “para vermeyi içeren davranışlar” ile “para vermeden bir şeyler alma davranışı”ni evlilere göre daha fazla sergiledikleri görülmüştür. Vatandaşın (2003) çalışmasında ise yardım edenlerin çoğunun (%56) evli olduğu ifade edilmiştir. İki araştırma arasında ortaya çıkan bu zıtlığın; araştırma yönteminden, veri toplama araçlarından veya bu çalışmanın sadece dilendirilen çocuklara vurgu yapmasından etkilendiği söylenebilir.

Yaş değişkeni ve davranışlar arasındaki ilişkiye bakıldığında, İki Değişken İçin Ki-Kare Testi sonuçları, ortaya çıkan farkın anlamlı olmadığını göstermiştir. Değişkene ilişkin bulgular daha detaylı incelendiğinde, yaş değiştikçe düzenli bir değişikliğin olmadığı yönündedir. Örneğin; “içinde para vermeyi de içeren davranışların” gruplarda çoktan aza doğru sıralanışı; 18-25, 26-35, 46-55, 56 ve üstü ve 36-45 yaş şeklindedir. Diğer tüm davranışlarda da sıralama değişse de

benzer şekilde bir düzensizlik olduğu söylenebilir. Aynı şekilde Vatandaş'ın (2003) çalışmasında dilenen bireylere yardım edenlerin yaşa göre sayısal büyüklüğü değerlendirildiğinde de, bir düzensizlik olduğu görülmektedir (%5'i 11-20 yaş, %33'ü 21-30 yaş, %19'u 31-40 yaş, %29'u 41-50 yaş ve %14'ü 51 ve üstüdür). Dolayısıyla yaş değişkeninde yardım etme davranışına ilişkin bulgular ile Vatandaş'ın (2003) bulgularının uyumlu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarını etkileyen durumlar için yaşın diğer faktörlerle bir arada etkisinin incelendiği analizlere ihtiyaç duyulabileceği söylenebilir. Bununla birlikte 18-25 yaş grubunun para vermeyi içeren davranışlara daha fazla yöneldiği bir başka ifadeyle yardım etmeye yönelik davranışlarının daha hızlı tepki verdiği, üst yaş grubunun ise durumu kanıksamışçasına "hiçbir şey yapmama" davranışını diğer gruplara göre daha fazla yaptıkları söylenebilir.

Gelir durumu değişkenindeki İki Değişken İçin Ki-Kare Testi bulguları, değişik gelir grubunda olanların davranışları arasında ortaya çıkan farkın anlamlı olmadığı yönündedir. Bununla birlikte, fark anlamlı olmasa da "para vermeyi içeren davranışlar", gelir durumu düşük olan gruptan yüksek olan gruba doğru düşüş göstermektedir. Gelir durumu yüksek olanların para verme yerine diğer gruplara göre "hiçbir şey yapmama" veya "konuşmak uyarmak" davranışlarına yöneldiği görülmüştür. Geliri düşük olanlarda yüksek, geliri yüksek olanlarda ise düşük oranda "para vermeyi de içeren davranışlar" sergilemenin ortaya çıkardığı durum, Vatandaş'ın (2003) çalışmasında ortaya çıkan bulgularla uyumludur. Şöyle ki, ilgili çalışmada dilencilere yardım edenlerin %44'ünün 0-100 TL, %30'unun 101-200 TL, %15'inin 201-300 TL, %7'sinin 301-400 TL, %2'sinin 401-500 TL ve yine %2'sinin 501 TL ve üstü gelire sahip olduğu ifade edilmiştir. Vatandaş (2003, s. 157), kendi çalışmasında da ortaya çıkan bu durumu; "*fakirin umudu dilencinin duası*" sözüyle özetlemiştir.

Çocuk sahibi olma/çocuk sayısı değişkenine bakıldığında, İki Değişken İçin Ki-Kare Testi sonuçlarına göre bireylerin sahip olduğu çocuk sayısı ile dilendirilen çocuklara karşı davranışları arasında ortaya çıkan fark 1-2 çocuğa sahip olanlar lehine anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte, para vermeyi de içeren davranışlar sergileme oranı, çocuk sayısı arttıkça azalmaktadır. Araştırmada, çocuk sayısı 3 ve üstü olanların diğer gruplara göre para vermeden bir şeyler alma davranışına daha fazla yöneldiği, çocuk sahibi olmayanların "para vermeyi içeren davranışlara" yöneldiği, 1-2 çocuğa sahip bireylerin ise "polis ve/veya zabıta'yı arama" ile "konuşma, uyarma" davranışlarına diğer gruplara göre daha fazla yöneldikleri belirlenmiştir. Dolayısıyla 1-2 çocuğa sahip olanların dilendirilen çocukların dilenmek için sokaklarda kalmalarına daha fazla direnç gösterdikleri söylenebilir.

Eğitim durumu ile ilgili bulgular incelendiğinde, İki değişken İçin Ki-Kare Testi'ne göre bireylerin eğitim durumu ile dilendirilen çocuklara karşı sergilediklerini ifade ettikleri davranışlar arasında "lisans ve üstü" grubu lehine anlamlı bir fark olduğu ortaya çıksa da bu davranışların eğitim seviyesinin artmasıyla veya azalmasıyla düzenli bir yönelim göstermediği de görülmektedir. Vatandaş'ın (2003) eğitim düzeyine göre sokak dilencilerine yardım edenlerle ilgili elde ettiği bulgularda da bu anlamda bir düzensizlik söz konusudur. Ancak, Vatandaş'ın (2003) çalışmasında sokakta dilenenlere yardım edenlerin eğitim durumu için bir sıralama yapılacak olursa, yardım edenlerin sayısal büyüklüğü sırasıyla "ilköğretim ve altı", "lisans ve üstü" ile "lise" şeklindedir (ilgili çalışmada ön lisans grubu değerlendirilmemiştir). Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen bulgular ile Vatandaş'ın (2003) elde ettiği bulgular arasında farklılık göze çarpmaktadır. Bu farkın yine, araştırma yönteminden ve veri toplama araçlarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu arada bu çalışmada "lisans ve üstü" grubunun "para vermeyi içeren davranışları" diğer gruplara göre daha az tercih ettikleri, bunun yerine "hiçbir şey yapmama", "para vermeden bir şeyler alma" veya "konuşma, uyarma vb." davranışlara

yönelindikleri görülmektedir. Dolayısıyla eğitim durumu yüksek olan bireylerin para verme davranışı yerine farklı alternatiflere diğer gruplara göre daha fazla yönelebildikleri değerlendirilebilir.

Tüm bu sonuçlarla oluşan genel durum, var olan sorunun ortadan kaldırılmasına yönelik yapılacak bilinçlendirme faaliyetlerinde, bu çalışmada yer alan herhangi bir değişkenin herhangi bir grubunun özellikle, daha az ya da özellikle, daha çok bilinçlendirilmesinin tartışılmasına yer bırakmayacak unsurlar taşımaktadır. Başka bir deyişle toplumun tüm kesimlerinin (konuya; kamu spotlarında ve/veya en çok izlenen dizi ve programlarda yer verme vb. yollarla) dilencilikte çocukların kullanılmasına direnç gösterme ve bu direnci hangi şekilde gösterebilecekleri hususlarında bilgilendirilmeye ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Zaten bireylerin, çocukları dilencilikte kullananlara bu yolla para kazandırma amacına hizmet etmekten çıkması, yani bu durumda dilendirilen çocuğa veya çocukla dilenen yetişkine para vermemesi, bu döngüyü kırarak ilk adım olacaktır. Zira para verme davranışı devam ettikçe bu çocuklar bütün yaşamsal ve gelişimsel riskler göz ardı edilerek, bu amaçla kullanılmaya devam edilecektir. İnsanların, dilenen bireylere neden yardım ettiklerini sorgulayan Vatandaş (2003), katılımcılardan, en fazla ifade edilenden en az ifade edilene göre sırasıyla; sevap kazanma, yoksullara yardım edilmesi gerektiği, kazadan/beladan kurtulma düşünceleri ve dini ay/gün olması yönünde cevaplar almış ve bireylerin dilencilerin gerçekten muhtaç olup olmadıklarını çok da sorgulamadan hatta bu konuda suistimal edildikleri ve aldatıldıklarına inansalar dahi, vicdani bir davranış olarak yardım etmeyi tercih ettiklerini aktarmıştır. Bu inanç veya toplumsal değerlerin istismar edilmediği bir an kabul edilse dahi, çocukların dilencilik faaliyetlerinde bir araç olarak kullanılması, sadece bu çocuklar açısından bile değerlendirildiğinde durumun; eğitim, sağlık, bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal gelişim ve yaşam riskleri taşıdığını tahmin etmek zor olmayacaktır. Çocukların bu ciddi risklerden uzaklaştırılması için, planlanacak bilinçlendirme faaliyetlerinin içeriklerinde, bireylere, “bu çocuklara veya çocukla dilenenlere para verilmesinin, bu çocuklar için büyük tehlikelerin devam etmesine neden olduğu ve vakit kaybetmeden polis/jandarma/zabıta veya Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler yetkililerinin bilgilendirilmesi yolunun tercih edilmesinin daha yararlı olduğu” bilgisi verilmelidir.

Polis, zabıta, jandarma vb. yetkililerin, çocukların dilencilikte kullanılması fiili için (kabahatler kanuna göre değil Türk Ceza Kanunu'nun 229. maddesi hükmüne göre hareket etmesi gerektiği gibi) var olan hukuki kaynaklar hakkında bilgilendirilmesi ve tespit ettikleri çocuğun ailesinin gerçek durumunun araştırılıp maddi destek alması gerekip gerekmediğinin değerlendirilmesi için ilgili kurumları haberdar etmeyi yapılacak işler listesine eklemeleri ve böylece kurumlar arası işbirliğini pekiştirmeleri önerilmektedir. Ayrıca ilgili birimlere dilendirilen çocuk ihbarı yapıldığında, ihbar yapan vatandaşlara çocuğun son durumu konusunda, gizlilik ilkeleri ihlal edilmeden, örneğin; “dilendiği yönünde bildirimde bulunduğunuz çocuk okula başlamıştır, ailesine devlet veya dernekler tarafından maddi yardımlar yapılmıştır” şeklinde pekiştirici dönütler verilmelidir.

Çocukların dilendirilmesine karşı, kurumların ve bireylerin dikkatini çekmek, bu konuda topyekûn mücadele vermek ve bu mücadelenin sonuçlarının değerlendirilebilmesi adına il ve ülke genelinde, dilendirilen çocuk istatistikleri tutulmalı ve kamuoyuyla paylaşılmalıdır.

Dilencilikte çocukları kullanan ailelere hukuki yaptırımlar konusunda bilgilendirmeler yapılırken bu durumda, çocukların yüz yüze oldukları veya olabilecekleri tehlike veya riskler hakkında bilinçlendirme çalışmaları da yapılmalıdır. Ayrıca, yoksul olduğu tespit edilen ailelerin yardım alabilecekleri kaynaklar değerlendirilmelidir.

Okul çağındaki dilendirilen çocukların ruhsal, sosyal ve eğitsel yönden güçlendirilmesi ve takibi için okul psikolojik danışmanlarından yardım alınmalıdır.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda korunma ihtiyacı olan çocuk; *“bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk”* ifadeleriyle tanımlanmıştır. Dilencilik fiilinde kullanılan çocukların bu kapsamda değerlendirilmesi ve korunması için aynı kanunda belirtilen ilgili koruyucu ve destekleyici tedbirlerden daha fazla faydalanması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Acar, H. (2010). “Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklara yönelik hizmet modelinin ve il eylem planlarının değerlendirilmesi raporu”, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Çocuk Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara. Erişim adresi: <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/shcek-kitap-baskiya-hazir-rec4agus11.pdf>.

Alpar, R. (2016). *Spor, sağlık ve eğitim bilimlerinden örneklerle uygulamalı istatistik ve geçerlilik güvenirlik : -SPSS'de çözümlene adımları ile birlikte-*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Anbarlı Bozatay, Ş. (2008). Çocuk dilenciliği: Suudi Arabistan ve Hindistan’da çocuk dilenciliği sorunu ve mücadele biçimleri. S. Parin (Ed.), Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu (sorunlar ve çözüm yolları) (s. 225-246) içinde. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı.

Çocuk Koruma Kanunu. (2005, 3 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 25876). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm>.

Birtek, F. (2014). Dilencilik Suçu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 121-172. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208327>.

Baiee, H. A. H. (2013). Factors contributing to child begging in Hilla City-Babylon-Iraq during the year 2011. *Iraqi Journal Of Community Medicine*, 26(3), 195-199. Erişim adresi: <https://www.iasj.net/iasj?func=fulltext&aId=76343>.

Ballet, J., Buhukuth, A., Rakotonirinjahanary F., ve Rakotonirinjahanary, M. (2010). Family rationales behind child begging in Antananarivo. *Population-E*, 65(4), 695-712. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/41337099>.

Büyüköztürk, Ş. (2007). *Veri analizi el kitabı (7. Bs)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Coşkun, İ. ve Erkilet, A. (2010). Kapıya geleni geri çevirmeme: İstanbul esnafının dilencilik olgusuna bakış açısı. *Sosyoloji Dergisi*, 3(20), 1-21. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4087>.

Delap, E. (2009). Begging for change: research findings and recommendations on forced child begging in Albania/Greece, India and Senegal. C. Turner (Editor), *Anti-Slavery International*. Erişim adresi: <https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://scholar.google.com.tr/&httpsredir=1&article=3914&context=globaldocs>.

Demirdağ, S. (2015). Bireylerin dilenciler hakkındaki görüşleri ve okul çağındaki çocukların dilenme nedenleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (21), 85-93. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/411669>.

Hayran, O. (2012). *Sağlık bilimlerinde araştırma ve istatistik yöntemler*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=VRl0DwAAQBAJ&pg=PA100&dq=%C3%A7ok+g%C3%B6zl%C3%BC+ki+kare&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjWgunLvMTnAhXl0qYKHeQnB0YQ6AEIKTAA#v=onepage&q=%C3%A7ok%20g%C3%B6zl%C3%BC%20ki%20kare&f=false>.

Human Rights Watch, (2008). *Adults before their time: Children in Saudi Arabia's Criminal Justice System*. Human Rights Watch 20(4(E)). Erişim adresi: <https://www.hrw.org/reports/2008/saudicrd0308/>.

2005/5 Sayılı Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli, Başbakanlık Genelgesi. (2005, 25 Mart). *Resmi Gazete* (Sayı:25766). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050325-8.htm>.

Osmaniye Belediyesi Zabıta Müdürlüğü Kayıtları, Osmaniye, 2018.

Osmaniye Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü Kayıtları, Osmaniye, 2018.

Özdener, O. E. (2010). *Adana İli Toplumsal Destek Merkezi Kayıt Tabanlı 7-15 Yaş Grubu Çalışan Çocukların Sağlık Ve Sosyal Durumlarının Değerlendirilmesi*. (Uzmanlık Tezi). Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Adana. Erişim adresi: <http://libratez.cu.edu.tr/tezler/7722.pdf>.

Pumin, Y. (2011). Saving Child Panhandlers, *Beijing Review*, *ColorPhotograph, China*, 54(9), 18-19. Erişim adresi: http://www.bjreview.com/print/txt/2011-02/27/content_334049.htm.

Seni, A., J. (2017). Causes and effects of begging style involving children as guides in Dodoma municipality, Tanzania: liability in basic education access, *International Journal of Education and Literacy Studies*, 5(1), 1-12. Erişim adresi: <https://www.journals.aiac.org.au/index.php/IJELS/article/view/3102/2568>.

Türk Ceza Kanunu. (2004, 12 Ekim). *Resmi Gazete* (Sayı: 25611).

Vatandaş, C. (2002). Dilenciler ve dilencilik (sosyolojik bir araştırma). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 170-183. Erişim adresi: <https://sbd.aku.edu.tr/TV1/15CelalettinVatandas.pdf>.

Vatandaş, C. (2003). Toplumsal bir değer olarak yardımlaşma ve dilenciler, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 149-160. Erişim adresi: <https://sbd.aku.edu.tr/V1/cvatandas.pdf>.

Yılmaz, E. (2008). Gizli dilenciler: İstanbul'da sokakta çalıştırılan çocuklar. S. Parin (Ed.), *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu (sorunlar ve çözüm yolları)* (s. 193-204). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı.

OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Görüntüleme İzleyici Olarak Kullanılan Zirkonyum İzotoplarının (n,p) ve (γ , p) Reaksiyon Tesir Kesitlerinin İncelenmesi

Yusuf KAVUN¹

Received/13.02.2020

Published/15.06.2020

Özet

Nükleer görüntüleme ajanlarını kullanarak tanı geliştirme çalışmalarının ilerlemesinde kullanılan radyoizotopların özelliği görüntü kalitesinde etkin bir rol oynamaktadır. Çalışmamızda ampirik ve yarı ampirik tesir kesiti formülleri kullanılarak gama ve nötron ile etkileşime giren, görüntüleme izleyicileri olarak kullanılan Zirkonyum izotopları için (n, p) ve (γ , p) reaksiyon tesir kesiti hesaplamaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, TALYS 1.6 kodu ile (n, p) ve (γ , p) reaksiyon tesir kesitleri hesaplanmıştır. Hesaplama sonuçları deneysel EXFOR verileri ile karşılaştırılmış ve uyumlu oldukları görülmüştür.

Anahtar kelimeler: zirkonyum, tesir kesiti, radyoizleyiciler, EXFOR

Investigation of (n,p) and (γ ,p) Reaction Cross-Sections of Zr Isotopes Used as Imaging Tracers

Abstract

The feature of the radioisotopes used in the progress of diagnostic development studies using nuclear imaging agents plays an effective role in image quality. In our study, reaction cross section calculation of (n,p) and (γ , p) were done for zirconium isotopes used as imaging tracers that interact with gamma and neutron by using empirical and semi empirical cross section formulae. Some cross section formulae were used in the calculations for zirconium isotopes that interact with gamma and neutron. Also, TALYS 1.6

¹Asts. Prof. Dr., Kahramanmaraş Sutcu Imam University, Vocational School of Health Services, Department of Medical Imaging Techniques, yusufkavun@gmail.com

code used for (n, p) and (γ , p) reaction cross section calculations. Calculation results were compared with experimental EXFOR data and they were found to be compatible.

Keywords: zirconium, cross section, radiotracers, EXFOR

1. Introduction

Radiotracers, which are used to as a monitor in biological and chemical processes, are widely used in many fields from medicine to industry. In radiology, radioactive isotopes are sent to the body to monitor the formation of biological formations as part of diagnostic x-ray examinations. The radiotracers can be also used to investigate the mechanism of a chemical reaction and to monitor radioactive degradation. Also, radioisotopes can be existing in the structure of radiopharmasotics. These radiopharmasotics are used to obtain images of the body by Positron Emission Tomography (PET), Single Photon Emission Computed Tomography (SPECT) [1].

Chromatographic separation and quantification of individual metabolites are advantages of radiolabeled drugs. These are mostly used in body metabolic absorption and distribution or metabolism regulation and breakthrough studies. After many radio viewer agents used in this field, it was seen that the zirconium atom could also be used for this purpose [2].

The zirconium in group 4B in the periodic table has proton number of 40 and an atomic weight of 91,224. It melts at 1855 degrees and boils at 4409 degrees. Due to the being a greyish-white and ductile metal, it is extremely resistant to heat and corrosion. It shows superconducting properties at low temperatures. For this reason, zirconium-niobium alloys are used in magnet making. Zirconium is not reactive at normal temperatures; becomes reactive at high temperatures. It is oxidized in air and liquid and gains resistance to corrosion [3, 4].

^{89}Zr can be produced on a cyclotron [5, 6]. Its half-life $t_{1/2}$: 78.4 h, β^+ formation 22.8%, β^+_{max} Energy =901 keV, electron capture 77%, E_{γ} energy= 909 keV. ^{89}Zr is widely used in immuno-PET imaging. It can easily mark antibodies due to the appropriate half-time and positron generation capability. As the radionuclide decays, it is released from a positron atomic nucleus. These positrons, which will cause an event called annihilation at 511 keV after short distance and disappear when they encounter electrons. It is possible to these randomly moving gamma rays to escape from the organism so that they can be detected by the PET scanner to form an image [5, 6].

Zirconium is quite resistant to organic and inorganic acids, salt solutions and strong alkalis due to its corrosion resistance. Due to its corrosion resistance, it extends the service life in the areas it is used and thus increases the maintenance cost and productivity. Due to its resistance to brittleness and cracking, it can also be used in the construction industry to help reduce costs. For example, they are preferred in nuclear power plant construction because of these features. Since zirconium fuel rods will work efficiently for many years, it will minimize factors such as equipment failure and construction cost [2].

Ceramics containing zirconium compounds are useful in bio ceramic applications because of their inert behavior and hardness in chemical reactions. Therefore, it can be used in implants produced for hip and knee joints of ceramics containing zirconia. Also, these ceramics can be used in the production of implant teeth [2].

In the scope of this study, (n,p) [7,8] and (γ , p) [9] cross-sections were calculated for zirconium isotopes used as imaging tracers. Some cross-section formulas [7, 14-16] in the literature were used in the calculations for zirconium isotopes that interact with gamma and neutron. Also, TALYS 1.6 code used for (n,p) and (γ , p) reaction cross section calculations [10, 11]. After the calculation, obtained results were checked against each other and available EXFOR data [12].

2. Material and Method

Cross Section Calculations

The cross-section refers to the reduction in the particle or beam of the target during the reaction or, in other words, the likelihood of the reaction to occur [13]. The concept of cross-section is very important in terms of estimation and functionality of nuclear reaction models in nuclear reaction experiments that cannot be performed experimentally. Many formulas are available to calculate the theoretical cross-section. These empirical and semi-empirical cross-section formulae have different parameters in the literature. Levkovskii (1964) [14], Tel et al. (2003, 2008, 2018) [7-9], Kumabe and Fukuda (1987) [15], Konno et al. (1993) [16] (n,p) cross section systematics are given in table 1. The systematic of (γ , p) proposed by Tel et al are given in Table 2.

Table 1 The systematics of (n,p) cross-section formulae around 14-15 MeV incident energy region

Author	Mass region	Formula, $\sigma(n, p)$ (mb)	
Levkovskii [14]	$40 \leq A \leq 208$	$= 45.2(A^{1/3} + 1)^2 \exp[-33s]$	
Tel et al. [7]	$17 \leq A \leq 239$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{foreven-Z, even-N} \\ \text{foreven-Z, odd-N} \\ \text{for odd-Z, even-N} \end{array} \right.$	$= 14.56(A^{1/3} + 1)^2 \exp[-26.58s]$
			$= 16.33(A^{1/3} + 1)^2 \exp[-26.17s]$
			$= 9.71(A^{1/3} + 1)^2 \exp[-21.87s]$
			$= 7.31(A^{1/3} + 1)^2 \exp[-20.21s]$
Kumabe & Fukuda [15]	$19 \leq A \leq 62$	$= 21.84 \exp[-34s]$	
	$63 \leq A \leq 89$	$= 0.79 A^2 \exp[-43.2s]$	
	$90 \leq A \leq 160$	$= 0.75 A^2 \exp[-45.0s]$	
Konno et al. [16]		$= 31.42(A^{1/3} + 1)^2 \exp[-29.07s]$	

Table 2. The (γ , p) reaction cross section formulae for 20 ± 1 MeV [9].

Formula (mb)	Mass region	R^2
$\sigma(\gamma, p) = 5.40(A^{2/3}) \exp[-23.228s]$	$40 \leq A \leq 108$	0.666
$\sigma(\gamma, p) = 5.64(A^{2/3}) \exp[-27.326s]$	even-Z, even-N	0.752

Besides, nuclear reaction calculation and analysis operations in the energy range of 14-15 MeV were performed with TALYS 1.6 code [10]. It is possible to generate nuclear data for analysis and applications of basic microscopic experiments in TALYS software created for simulation of nuclear reactions [10].

3. Result and Discussion

In this study, for the reactions of $^{89}\text{Zr}(n, p)^{89}\text{Y}$, $^{90}\text{Zr}(n, p)^{90}\text{Y}$, $^{91}\text{Zr}(n, p)^{91}\text{Y}$, $^{92}\text{Zr}(n, p)^{92}\text{Y}$, $^{94}\text{Zr}(n, p)^{94}\text{Y}$ and $^{96}\text{Zr}(n, p)^{96}\text{Y}$ theoretical nuclear cross section calculations for 14-15 MeV neutron arrival energy were performed. Calculation results are shown in table 3.

Levkovskii, Kumabe& Fukuda, Konno et al. and Tel et al. formulas have been yielded approximate results according to the calculations made using cross section formulas of reaction $^{89}\text{Zr}(n, p)^{89}\text{Y}$. The EXFOR data for this reaction could not be found. However, the calculation using TALYS 1.6 code has slightly higher results than others. $^{90}\text{Zr}(n, p)^{90}\text{Y}$ reaction calculations are compatible with each other's for all cross section formulae. Also, the experimental result that is taken from EXFOR is similar with theoretical calculations except TALYS 1.6 calculation. TALYS calculation is higher than other results. Similar to these results, $^{91}\text{Zr}(n, p)^{91}\text{Y}$, $^{92}\text{Zr}(n, p)^{92}\text{Y}$, $^{94}\text{Zr}(n, p)^{94}\text{Y}$ and $^{96}\text{Zr}(n, p)^{96}\text{Y}$ reactions calculations are compatible with each other as in previous results. The experimental results obtained from the literature are consistent with the calculations and the TALYS 1.6 code calculations are slightly higher than these results.

Author	$^{89}_{40}\text{Zr}$	$^{90}_{40}\text{Zr}$	$^{91}_{40}\text{Zr}$	$^{92}_{40}\text{Zr}$	$^{94}_{40}\text{Zr}$	$^{96}_{40}\text{Zr}$
Levkovskii[14]	47.97	34.71	25.30	18.56	10.2	5.74
Kumabe& Fukuda [15]	62.74	40.93	26.96	17.92	8.13	3.82
Konno et al.[16]	49.62	37.34	28.28	21.55	12.73	7.69
Tel et al.[7]	31.76	26.78	20.86	16.35	10.19	6.48
Exp. data [12]	-	34±4 [20]	19.5±1.5[17]	22.9±2.5[18]	9±0.8 [17]	13±4 [19]
TALYS 1.6 [10]	632.4	849.8	381.5	287.9	251.9	264

For $^{89}\text{Zr}(\gamma, p)^{89}\text{Y}$ and $^{90}\text{Zr}(\gamma, p)^{90}\text{Y}$ cross section calculations in the range of 20±1 MeV gamma arrival energy were performed. Calculation results are shown in table 4. In the literature, for the (γ, p) cross-sections reaction, Tel et al. formula is available and the calculations made with this formula are compatible with theoretical and experimental results for $^{90}\text{Zr}(\gamma, p)^{90}\text{Y}$. However, experimental data are not available in the literature for $^{89}\text{Zr}(\gamma, p)^{89}\text{Y}$.

Table 4. The calculation of (γ, p) cross-sections (mb) values at 20±1 MeV

Author	$^{89}_{40}\text{Zr}$	$^{90}_{50}\text{Zr}$
Tel et al.[9]	11.8	6.93
Exp. data: EXFOR [1,2]	-	33±7 [10]

4. Conclusion

The use of metallic radiotracers in technologies such as SPECT, PET and CARPT are increasing day by day all over the world. Zirconium and isotopes of these radiotracers are one of the usable ones. For imaging purposes, immune PET is preferred instead of immune SPECT due to higher resolution, sensitivity and more accurate image quantization. ^{89}Zr is an ideal radionuclide for immuno PET. It converts to ^{89}Y via positron emission and electron capture, during which it converts to stable ^{89}Y with γ -beam emission (909 keV). Also, its use in PET imaging has increased significantly over the past decade, as it emits positron to ^{89}Zr and has a Half-Life of 78.2 hours.

According to the theoretical (n, p) reaction calculations obtained in Table 3, the values obtained as a result of the calculations made with all cross-sectional formulas are compatible with each other and experimental data. However, the calculations made with TALYS 1.6 code give slightly higher values for the zirconium isotopes than the cross-sectional values calculated from the formulas.

In Table 4, (γ , p) reactions are calculated with the Tel formula in the literature and it is seen that the experimental calculation is compatible with the theoretical calculation for ^{90}Zr . These calculations provide preliminary information for experiments that lack experimental data and are difficult to perform.

References

- Brookhaven National Laboratory, National Nuclear Data Center, (2018). EXFOR/CSISRS (Experimental Nuclear Reaction Data File). Database Version of October 3, 2019. (<http://www.nndc.bnl.gov/exfor/>)
- Bulduk B. G., Ünak P., Yurt Kılçar A., Kozguş Güldü A., Tekin V. (2019). *Analyzing of Production Conditions of ^{89}Zr in the Particle Accelerator*, Cumhuriyet Sci. J., Vol.40-2, 388-395.
- Çapalı V., Özdoğan H., Doğan S., Kaplan A., (2014). *^{27}Al , ^{54}Fe , ^{58}Ni ve ^{90}Zr Hedef Çekirdekleri İçin 10–30 MeV Enerji Aralığında (γ, p) Reaksiyon Tesir Kesiti Hesaplamaları*, SDU Journal of Science (E-Journal), 9 (2): 107-112.
- Filatenkov A.A., 2016. *Neutron activation cross sections measured at KRI in neutron energy region 13.4 - 14.9 MeV*, R, INDC(CCP)-0460.
- Kasbollah, A., Eu, P., Cowell, S., Deb, P. (2013). *Review on production of ^{89}Zr in a medical cyclotron for PET radiopharmaceuticals*. J. Nucl. Med. Technol. 41, 35–41.
- Koning, A., Hilaire, S., Goriely, S. (2013). *TALYS-1.6 A Nuclear Reaction Program, User Manual*, First Edition: December 23, NRG, The Netherlands.
- Konno C., Ikeda Y., Oishi K., Kawade K., Yamamoto H. and Maekawa H., (1993). *Activation Cross Section Measurements at Neutron Energy from 13.3 to 14.9 MeV Using the FNS Facility*, JAERI 1329, Tokai-mura.
- Krane, Kenneth S. (1988). *Introductory Nuclear Physics*, John Wiley & Sons, Inc., 858 pages.
- Kumabe I. and Fukuda K. J. (1987). Empirical Formulas for 14-MeV (n, p) and (n, α) Cross Sections, *Nucl. Sci. Tech.* 24, 10, 839-843.
- Levkovskii V.N., et al. (1969). *Empirical Behavior Of The (n,p) Cross Section For 14-15 MeV Neutrons*, *YF*, 10, 1, 44.
- Levkovskii V.N., Vinit'skaya G.P., Kovel'skaya G.E., Stepanov V.M. (1970). *Cross sections for (n,p) and (n,alpha) reactions with 14.8-MeV neutrons*, *Yadernaya Fizika*, Vol.10, Issue.1, p.44.
- National Research Council (U. S.). Committee on the Mathematics and Physics of Emerging Dynamic Biomedical Imaging, (1996). *Mathematics and Physics of Emerging Biomedical Imaging*, National Academy Press, 260 pages, Washington DC.
- Nikunj B. B., Darpan N. P. and Thaddeus J. W. (2018). *Recent Advances in Zirconium-89 Chelator Development*, *Molecules*, 23, 638.
- Saha, G.B., Porile, N.T., Yaffe, L. (1966). *(P,Xn) and (P,Pxn) Reactions of Yttrium-89 with 5-85-Mev Protons*. *Phys. Rev.* 144, 962–982.
- Salman H., Akçaalan U., Ünal R., Yalın H.A., Oruncak B. (2014). *Zr, I, Pr, Au and Pb Photoneutron Reaction Cross Sections*, SDU Journal of Science (E-Journal), 9 (2): 83-87.
- Semkova V., et al., (2010). *Neutron activation cross sections for zirconium Isotopes*, *J. Nucl. Phys. A*, 832, 149.

- Tel E., Kavun Y., Sahan M., Aydin A., (2018). *A Study on the New Empirical Cross Section Formulae for (γ, p) Reactions at 20 ± 1 MeV Incident Energy*, Journal of Fusion Energy, 37, 3–4.
- Tel, E., Aydin, A. And Tanir, G. (2007). *Investigation of the pairing effect using newly evaluated empirical studies for 14–15 MeV neutron reaction cross sections*, Physical Review C 75, 034614 (2007).
- Tel, E., et al., (2003). *A new empirical formula for 14–15 MeV neutron-induced (n, p) reaction cross sections*, J. Phys. G: Nucl. Part. Phys. 29,2169–2177.
- Vallis D.G., Perkin J.L., (1961). *Yttrium-96 And Strontium-93*, New Nuclear Data, J,JIN,22,1,6112.

OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Central Automorphisms of Semidirect Product of p-Groups

Özge ÖZTEKİN

Received/30.04.2020

Published/15.06.2020

Özet

Bu çalışmada, p asal sayı olmak üzere \mathbb{Z}_{p^2} ile \mathbb{Z}_p ,nin yarı-direkt çarpımının merkezi otomorfizmlerinin formu belirlenmiştir..

Anahtar Kelimeler: Merkezi otomorfizm, yarı- direkt çarpım, p-grup.

Abstract

In this paper, we determine the form of central automorphisms of semi-direct product of \mathbb{Z}_{p^2} and \mathbb{Z}_p , where p is odd prime number.

Keywords: Central automorphism, semi-direct product, p-group.

Introduction

A finite cyclic group of order n will be denoted Z_n . If the elements of group are integers we denote Z_n by \mathbb{Z}_n and use additive notation. We know that any group of order p , where p is a prime is isomorphic to the cyclic group \mathbb{Z}_p . Generally, the term p-group is used for finite p-groups.

Let $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ be the semi-direct product of \mathbb{Z}_{p^2} and \mathbb{Z}_p with respect to φ , where φ is homomorphism from \mathbb{Z}_p to automorphism group of \mathbb{Z}_{p^2} and p is odd prime number. The center of

a group $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, denoted by $C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$ is the subgroup of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ of largest order that commutes with every element in $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$. By $\text{Aut}(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$ we denote the group of all automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$. An automorphism θ of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ is called central if $g^{-1}\theta(g) \in C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$, for all $g \in \mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$. The set of all central automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, denoted by $\text{Aut}_C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$ and it is normal subgroup of $\text{Aut}(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$.

In literature, there are some well-known results about central automorphisms of finite groups [1,2,3]. First, Adney and Yen [1] studied the central automorphisms of p-groups and they proved that if G is a purely non-abelian finite group, then there exists a bijection between $\text{Aut}_C(G)$ and $\text{Hom}(G/G', Z(G))$.

The form of automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ was given by Stahl in [4]. But the form of central automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ hasn't given yet. In this paper we give the form of such automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$.

1. Preliminaries

Definition 1.1. Let H and K be non-trivial finite groups and a group homomorphism $\theta: K \rightarrow \text{Aut}(H)$, we can construct a new group $H \rtimes_{\theta} K$, called the semidirect product of H and K with respect to θ , defined as follows:

- i) As a set, $H \rtimes_{\theta} K$ is the cartesian product H and K .
- ii) Multiplication of elements $H \rtimes_{\theta} K$ is determined by the homomorphism θ . The operation

is

$$*: (H \times K) \times (H \times K) \rightarrow H \rtimes_{\theta} K$$

defined by

$$(h_1, k_1) * (h_2, k_2) = (h_1 \theta_{k_1}(h_2), k_1 k_2)$$

for $h_1, h_2 \in H$ and $k_1, k_2 \in K$.

Theorem 1.2. If H , K and θ are as in the above definition then $H \rtimes_{\theta} K$ is a group of order $|G| = |H| |K|$.

Theorem 1.3. [4] Let $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, where φ is the unique homomorphism from \mathbb{Z}_p to $\text{Aut}(\mathbb{Z}_{p^2})$ and it is determined by $\varphi: \mathbb{Z}_p \rightarrow \text{Aut}(\mathbb{Z}_{p^2})$ such that $\varphi(a) = 1 + pa$. Therefore, the operation $*$ of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ is determined as:

For all $(a, b), (c, d) \in \mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$

$$\begin{aligned} (a, b) * (c, d) &= (a + \varphi(b)c, b + d) \\ &= (a + (1 + pb)c, b + d) \end{aligned}$$

Theorem 1.4. [4] Let $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, where p is prime number. Any automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ has the form

$$\{a \rightarrow a^i b^j \mid i \in \mathbb{Z}_{p^2} \ i \not\equiv 0 \pmod{p}, b \rightarrow a^{pm} b^l \mid m, j, l \in \mathbb{Z}_p \ l \not\equiv 0 \pmod{p}\}$$

Theorem 1.5. $|\text{Aut}(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)| = p^3(p-1)$.

2. Main Results

Let $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, where p is odd prime number. Two generators of the group $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ are $a=(1,0)$ and $b=(0,1)$. First we find the center of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ to determine the central automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ by using this generators.

Theorem 2.1. The center $C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$ of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ is $C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p) = \{(1 \cdot p, 0), (2 \cdot p, 0), \dots, (p \cdot p, 0)\}$.

Proof. If $(a, b) \in C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$ then for every $(c, d) \in (\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$,

$$(a, b) * (c, d) = (c, d) * (a, b).$$

by using operation of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ we get

$$(a + \varphi(b)c, b + d) = (c + \varphi(d)a, b + d)$$

$$(a + (1 + pb)c, b + d) = (c + (1 + pd)a, b + d).$$

If we apply this equation on generators, we get;

If $(c, d) = (1, 0)$ then,

$$(a + (1 + pb)1, b + 0) = (1 + (1 + p \cdot 0)a, b + 0)$$

We get $b \equiv 0 \pmod{p}$ and we know that $b \in \mathbb{Z}_p$ therefore $b = 0$.

If $(c, d) = (0, 1)$ then,

$$(a + (1 + pb)0, b + 1) = (0 + (1 + p \cdot 1)a, b + 1)$$

We get $pa \equiv 0 \pmod{p}$ and we know that $a \in \mathbb{Z}_{p^2}$ therefore $a \in \{p, 2p, \dots, pp\}$.

So we have

$$C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p) = \{(a, 0) \mid a \in \mathbb{Z}_{p^2} \text{ and } p \mid a\}$$

Corollary. $|C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)| = p$.

Now we can give the main theorem of this paper.

Theorem 2.2. Any central automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ has the form

$$\{a \rightarrow a^{k p + 1}, b \rightarrow b\}$$

where $k \in \mathbb{N}$ and p is odd prime number.

Proof. Let θ be an automorphism of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$. So from Theorem 1.4;

$$\theta(a, b) = (a^i b^j, a^{pm} b^l) \quad (1)$$

for all $(a,b) \in \mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, where $i \in \mathbb{Z}_{p^2}$, $j,m,l \in \mathbb{Z}_p$ and $i,l \not\equiv 0 \pmod{p}$. If $\theta \in \text{Aut}_C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$ then for all $g=(a,b) \in \mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, θ satisfy $g^{-1} * \theta(g) \in C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$, where g^{-1} is the inverse of g . If $g=(a,b) \in \mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ then $g^{-1}=(bpa,p-b)$. By using the operation $*$ rule we get

$$\begin{aligned} g^{-1} * \theta(g) &= (bpa-a,p-b) * (ai+bj,bl) \\ &= (bpa-a + \varphi(p-b)(ai+bj), (p-b)+bl) \\ &= (bpa-a + (1+p(p-b))(ai+bj), (p-b)+bl) \end{aligned}$$

For $(bpa-a + (1+p(p-b))(ai+bj), (p-b)+bl) \in C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$

$$(bpa-a + (1+p(p-b))(ai+bj), p-b+bl) = (k \cdot p, 0)$$

where $k \in \{1, 2, \dots, p\}$. If we apply this equation on generators, we get;

If $(a,b)=(1,0)$ then,

$$\begin{aligned} (-1 + (1+p(p))(i), p) &= (k \cdot p, 0) \\ (-1 + (i), p) &= (k \cdot p, 0) \end{aligned}$$

Therefore $i=kp+1$.

If $(a,b)=(0,1)$ then,

$$((1+p(p-1))(j), p-1+1) = (k \cdot p, 0).$$

$j=kp$ and we know that $j \in \mathbb{Z}_p$ therefore $j=0$. So the conditions $i=1$ and $j=0$ satisfy this equation for all g .

For the other values of l, i and j the θ automorphism is not central. (In [5], the other conditions are investigated for case $p=3$). We put this conditions at (1) we get the general form of central automorphisms as:

$$\theta(a,b) = (a^{kp+1}, b).$$

Corollary. $|\text{Aut}_C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)| = p$.

REFERENCES

- A. R. Jamali and H. Mousavi, On the central automorphism group of finite p -groups, Algebra Coolog. 9(1) (2002), 7-14.
- G. Saeden Stahl, J. Laine, G. Behm, On p -groups of low power order, Master Thesis, KTH, (2010).
- J. E. Adney, T. Yen, Automorphisms of p -groups, Illinois J. Math. 9(1965), 137-143.
- M. J. Curran and D. J. McCaughan, Central automorphisms of finite groups, Bull. Austral. Math. Soc. 34(2), (1986), 191-198.
- Ö. Öztekin and Z. Gürbüz, Central Automorphism Groups For Semidirect Product of p -Groups The Eurasia Proceedings of Science, Technology, Engineering & Mathematics (EPSTEM), 2, (2018), 288-289.

OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yedinci Yüzyıl Dünyasında Bizans İmparatorluğu¹

George OSTROGORSKY

Çeviren: Törebey GÜNAYDIN²

Received/28.05.2020

Published/15.06.2020

Özet

Bizans İmparatoru I. Justinianus hâkimiyeti süresince (527-565) Roma İmparatorluğu'nun kaybettiği Avrupa'daki arazileri yeniden ele geçirmeyi başardı. Böylelikle İmparator I. Theodosius'un 395 senesinde gerçekleşen vefatı nedeniyle yaşanan bölünme, I. Justinianus'un zaferleri ile son buldu. Ancak yedinci yüzyılın ikinci çeyreğinde Bizans İmparatorluğu, muhtelif düşmanların çetin taarruzuna maruz kaldı. Henüz Roma İmparatorluğu hayallerinin gerçekleştiği varsayılırken İmparatorluk, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya geldi. Araplar'ın ve Slavlar'ın imparatorluk hakimiyetini derin şekilde sarstığı bu yüzyılda direnç göstermek ve karşı hamle gerçekleştirmek için imparatorluk sistemli bir yenilenme gerçekleştirdi. Bu dönüşümün merkezi Anadolu idi. Ancak Bizans İmparatorluğu, Avrupa'daki egemenlik haklarından kolaylıkla vazgeçmedi, direndi. Nihayetinde Orta Bizans devrinin bu karanlık yıllarında başlayan direniş ve yenilenme, başarılı neticelerini bir sonraki yüzyılda ortaya koydu.

Anahtar Kelimeler: Bizans İmparatorluğu, Araplar, Slavlar, Balkanlar, Anadolu

The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century

Abstract

Byzantine Emperor Justinianus I (527-565) during his rulership succeeded to capture again lands in Europe which had been lost by Roman Empire. Thus the seperation, which had occured due to the death of Emperor Thodosius in 395, ended with triumph of Emperor Justinianus I. However Byzantine Empire suffered from compelling attacks of various enemies in second quarter of seventh century. Having been assumed that Byzantine Empire turned dreams into truth, the Empire encountered with danger of dissolution. The Empire carried out systematic renaissance for resistance and counterattack in this

¹ Bu metin, George Ostrogorsky'nin 1957 senesinde düzenlenen "Yedinci Yüzyılda Bizans" başlıklı sempozyumda Rusça sunduğu bildirinin İngilizce'ye tercüme edilerek Dumbortan Oaks Papers'ta yayınlanmış halini esas almıştır: George Ostrogorsky, "The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 13 (1959), pp. 1-21.

² Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, tgunaydin@ankara.edu.tr

century when the Arabs and Slavs undermined its sovereignty. The center of this renaissance was Anatolia. Nonetheless the Byzantine Empire didn't renounce sovereignty rights in Europe easily, it resisted. Eventually renaissance and resistance commencing in dark years of Byzantine middle period presented successful outcomes in next century.

Keywords: Byzantine Empire, Arabs, Slavs, Balkans, Anadolu

Yedinci yüzyılda bir dünya gücü olarak Bizans İmparatorluğu'nun bazı karakteristik özelliklerine dair bir tartışmada, bu dönemin tarihini elbette detaylı bir şekilde tetkik etmek niyetinde değilim. Şahsım adına Batı Asya'daki ve Afrika'daki Arap fetihlerinin, Balkanlar'daki Slav yerleşiminin veya İtalya'daki Lombard işgalinin tüm safhalarını incelemeye ihtiyaç yoktur. Burada bizleri, neticeleri itibarıyla da dikkate değer bu hadiselerin fiili gelişmeleri çok fazla ilgilendirmemektedir. Bizler için önemli olan soru, bu muazzam altüst oluşların Bizans İmparatorluğu'na nasıl yansdığıdır. Bu nedenle Justinianus'a ait imparatorluğun çöküşünden sonra Bizans'ın etrafını saran dünya içerisindeki konumunu ve bu durumun söz konusu vakitte Bizanslılar'ın şahsında nasıl görüldüğünü tespit etmeye çalışacağım.

Justinianus'un Batı'da eski konumuna getirdiği Roma İmparatorluğu parçalandıktan, Balkan Yarımadası'na yoğun Slav istilasından ve Doğu'daki çok hızlı Arap fetihlerinden sonra Bizans kuvveti öncesine kıyasla oldukça gösterişsiz bölgesel bir hat içerisine hapsedildi. Üstelik bu suretle tüm cihetlerden daralan imparatorluk, herhangi bir bütünlük arz etmiyordu. Belirgin şekilde farklılaşmış parçalardan meydana gelmekteydi ve bu farklılığın içindeki vaziyet o denli genişti ki imparatorluğun umumi konumuna ait herhangi bir tablo ortaya koymak için öncelikle her bir parçadaki devlet işlerini bağımsız olarak ele almak durumundayız.

Aralarında en ehemmiyetli olanı, Küçük Asya ile başlayabiliriz. Bizans Devleti'nin tam mevcudiyeti için yegâne önemine rağmen burada söz konusu bölgeyle alakalı sadece birkaç kelime sarf etmek ihtiyacı duyuyorum. Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır; Araplar'ın şiddetli saldırılarının ilk yıllarında kaybedilmiş idi. Dolaysız ve kaçınılmaz bir tehdit, Küçük Asya ve imparatorluğun başkenti üzerine çöktü. Ancak Konstantinopolis önünde 670'li yıllardaki tarihi zaferden sonra kalıcı bir değişim meydana geldi. İmparatorluk, son derece önemli merkezini ve Anadolu'yu muhafaza etti ve egemenliğini de sürdürdü. Bu gelişmeyle imparatorluğun istikbaldeki varlığı güvence altına alındı. Bu hakikatin altını mümkün olduğunca çizmek gereklidir, zira Küçük Asya, Ortaçağ Bizansı'nın esası ve temelidir. Düşman tarafından kalıcı şekilde zapt edilmemesine rağmen birçok defa işgal ve yıkıma maruz kalan Küçük Asya, Bizans kuvvetinin en ehemmiyetli ve en dayanıklı savunma duvarıdır. Ortaçağ Bizans Devleti'nin tam mevcudiyeti ve gücü Küçük Asya'ya bağlıdır.

Devletin yenilenmeye başladığı yer de Küçük Asya'dır. Burada Thema sistemi ilk kez vücut bulmuştur (Ortaçağ Bizansı'na hususi kuvvetini veren yeni askeri ve idari organizasyon). Oldukça daralan ülke sınırları içerisinde imparatorluk, öncesine kıyasla daha bütüncül bir yapı arz ediyordu, daha fazla dâhili dayanıklılığa sahipti. Devletin yeniden yapılandırılması, Bizans'a devasa olan ancak içeriden çürüyen geç devir Roma İmparatorluğu'nun asla sahip olamadığı siyasi bir kudret ve ziyadesiyle daha fazla oranda manevi birliktelik de sağladı, zira erken imparatorluğun çok unsurlu doğası, süreklilik arz eden dâhili huzursuzluklara neden olmuştu. Bizler için esasında imparatorluğun merkezi bölgelerini doğu eyaletlerinden ayıran asırlık farklılıkların ve bu farklılıkların en somut biçimde kendilerini açığa vurduğu sonu gelmez dini ihtilafların, bir uzlaşma tesis etmek için entrikalı imparatorluk siyasetine ait tüm girişimlerin başarısızlığının ispat ettiği şekilde çözümü mümkün olmayan tartışmaları anımsamamız yeterlidir. Nihayet doğu eyaletlerinin kaybedilmesiyle bir çözüme ulaşıldı (bu kayıp büyük oranda Bizans ve doğu toplumları Suriyeliler, Kıptiler arasında çözümlenmemiş çekişmelerin beraberinde meydana geldi). Bu sayede Bizans; Doğu'da fazlasıyla daralmış, ancak sağlamlaşmış ve yeniden dâhili örgütlenmenin güçlendirdiği bir temele isnat etmiş bulunuyordu.

Hasmane işgal ile başka yerlerde olduğu gibi sıklıkla tehdit edilmesine rağmen imparatorluk gücü, Küçük Asya'da sarsılmaz olarak kaldı.

Balkanlar'da durum büyük ölçüde daha karmaşıktı ve imparatorluğun konumu ölçülemeyecek oranda daha zayıftı. Mavrikios'un Tuna seferlerinin akamete uğramasının ve Phokas devrinde eski sistemin tamamen çöküşünün ardından altıncı yüzyılın sonunda bazı bölgelerde başlayan Slav yerleşim dalgası, yedinci yüzyılın ilk yıllarında tüm Balkan Yarımadasını karşı konulamaz şekilde kapladı. Bu hareket, Tuna'dan Güney Yunanistan'a ve Adriyatik'ten Karadeniz'e kadar yayıldı. Önceki nüfus ya yok oldu ya da dağlara, sahil bölgelerine, yakın adalara kaçtı. İç bölgelerdeki antik kentler tahrip edildi ve Slav tufanının ortasında sadece sahil bölgelerindeki birkaç şehir direnç gösterdi. Yedinci yüzyılın ilk yarısında Balkanlar'da organize Bizans gücü, bu birkaç müstahkem mevki dışında mevcut değildi. Balkan Yarımadası, Bizans kaynaklarının "Sclavinias" olarak adlandırdığı sayısız Slav bölgelerine ayrıldı.

Balkanlar'daki Bizans hezimetinin azami derecesi, genel itibarıyla takdir edilememiştir. Kargaşaya neden olan, bu bölgedeki Bizans otoritesinin yerini bir devletin organize kuvvetinin değil, bir takım dağıntık Slav kabilelerin veya kabilevi konfederasyonların almış olmasıdır. "Sclavinias" egemen bir güç tesis etmediği ve imparatorluğun yerini bizzat alamadığı için Slav işgalinden sonra dahi Bizans'ın Balkanlar'da egemenlik hayalini sürdürmesi imkân dâhilindeydi. Ancak otoriteye dair varsayım, mevcut devlet işlerine hiçbir şekilde aksetmedi ve Bulgarlar'ın Balkanlar'a çıkagelmesi ile burada Bizans'ın koşullara bağlı olarak tanımak zorunda kaldığı egemen bir devlet yaklaşık 680 senesinde varlık buldu. İmparatorluk, Balkanlar'da hâkimiyet ve "Sclavinias" üzerinde nüfuz için nafil bir mücadele başlatmak zorunda kaldığı zorlu bir rakip ile karşı karşıya kaldı.

Hırvatlar'ın ve Sırplar'ın Balkanlar'a göçünü Karpatlar'ın ötesindeki yörelerden (De administrando imperio'nun 29-36. bölümleri) şeklinde tanımlayan Konstantinos Porphyrogennetos, usandırıcı bir kararlılıkla sözü geçen iki güçlü Slav kabilesinin "Romalıların İmparatoru'na daima tabi olmuş bulunduğunu" ve "Bulgar Arkhonu'na asla boyun eğmediklerini" vurgulamaktadır.³ Hırvatlar'ın ve Sırplar'ın göçü; Avarlar'ın 626'da Konstantinopolis yakınlarındaki yıkıcı mağlubiyetinin ardından güçten düşüşünün neden olduğu, Balkanlar'daki ikinci büyük Slav yerleşim dalgasını tarif etmektedir. İlk Slav yerleşim dalgası, Avarlar ile ittifak içerisinde ve onların liderliği altında ilerleme kaydetmiş olmasına rağmen Hırvatlar, yerinden ettikleri Avarlar ile mücadelenin ertesinde Balkanlar'daki yeni arazilerini ele geçirdiler. Bu bilgi çerçevesinden bakarsak Konstantinos Porphyrogennetos'un Hırvatlar'ın ve Sırplar'ın göçünün İmparator Heraklios ile anlaşmaya varılmasıyla gerçekleştiği ve beraberinde Bizans egemenlik haklarının kabulünü getirdiği iddiası, herhangi bir şekilde ihtimal dışı değildir. Fakat bu nüshanın 29. ve 31.-36. bölümlerindeki vakalara dair İmparator'un ısrarlı tekrarının gerçeğe tezat oluşturduğunu ve Bizans idaresinin söz konusu olaylara müdahil olduğuna dair herhangi bir atfın bulunmadığı 30. bölümdeki mutlak yokluğun hakikat olduğunu gözden kaçırmamalıyız.

Her halükarda Bizans ve "Sclavinias" değişken ve kararsızdı, farklı dönemlerde ve farklı bölgelerde geniş ölçüde değişime uğradı. *Miracula Sancti Demetrii* sayesinde en geç yedinci yüzyılın başlarında Thessalonike civarına kalıcı olarak yerleşmiş olan Makedonya'daki bir grup kabile hakkında ziyadesiyle bilgi sahibiyiz. Bu Makedonya Slavları, Thessalonike'ye birçok kez şiddetli hücumlar gerçekleştirdiler ve Yunanistan, adalar taraflarına hem denizden hem de karadan akın ettiler,⁴ lakin barış bazen geçerlilik kazandı ve şehir ahalisi ile civardaki kabileler

³ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, ed. Moravcsik-Jenkins, Egeytemi Görög Filologia, Budapest, 1949, s. 146. Bilhassa 31, 58. ve 32. bölümler, s.146.

⁴ *Miracula S. Demetrii*, c. II. s.1; c.II, s.2

arasında bir tür *modus vivendi* hâkimdi.⁵ Fakat Bizans kontrolü altında kalan birkaç müstahkem mevkiye müdafaalarını mütemadiyen ve büyük uğraşlarla devam ettirdiler.

Sadece 658 senesinde (bu yıkıcı evrenin başlamasından yarım yüzyıldan daha fazla süre geçtikten sonra) İmparator II. Konstans, Theophanes'in Kroniği'nin "birçoklarını ele geçirdi ve zapt etti"⁶ şeklinde kısaca kaydettiği muhtemelen Makedonya veya Trakya'daki bir bölgeyi tarif eden "Sclavinias'a" karşı atak gerçekleştirdi. Bu durum İmparator'un bölgedeki Slav kabilelerini Bizans egemenliğini tanımaya mecbur edebildiği manası taşımaktadır, fakat bu durum ayrıca onların bu vakte kadar Bizans egemenliğini tanımamış olduğuna da işaret etmektedir. Dahası bu durum söz konusu tanınmanın kısa ömürlü olduğunu açığa çıkarmaktadır.

II. Justinianus, "Sclavinias" ve Bulgaristan'a karşı 688/89 senesinde bir kez daha sefere çıktı. Bulgar direnişini etkisizleştirdikten sonra Slavlar tarafından işgal edilen araziler boyunca Thessalonike'ye doğru ilerlemeye çabaladı ve Aziz Demetrius'un şehrine törenle giriş gerçekleştirdi. İfade ettiğimiz şekilde II. Justinianus büyük babası II. Konstans'ın otuz yıl evvel gerçekleştirdiği gibi bir kez daha 'çok miktarda Slav'ı zapt etti' ve onları Küçük Asya'daki Opsikion Themasi'na yerleştirdi.⁷ Lakin bu vakanın ertesinde "Sclavinias"ın huzursuz sakinleri ile savaş uzun bir süre daha devam edecektir. Bizans, egemenliğinin kabul edilmesinde başarı kazandığı vakitte dahi bu egemenlik kabulünün geçici ve belirsiz olduğu kanıtlanmıştı. Sekizinci yüzyılın ortasında İkonakırcı V. Konstantinos Makedonya'daki Sclavinias ile yeniden savaştı ve onlara yeniden boyun eğdirdi.⁸ Aynı yüzyılın seksenli yıllarında Ortodoks İmparatoriçe İrene'nin Logothete'si olan Staurikios, Slavlar'a karşı "sayısız askeri kuvvet ile" bir kez daha harekete geçti, Thessalonike bölgesini işgal etti ve ayrıca (kronik yazarının kelimeleriyle) "tüm halkı fethettiği" (bir diğer deyişle Slavlar'ı) ve daha önce ödeme yapmadıklarını aşikâr kılan şekilde "haraçgüzar kıldığı" Orta Yunanistan'a kadar sokuldu. Daha ötelere ilerledi ve çok sayıda esir ele geçirdiği Peloponnesos'u ziyaret etti.⁹ Monemvasia Kroniği'nin aktardıkları uyarınca Slavlar'ın altıncı yüzyıl sonundan dokuzuncu yüzyıl başlarına kadar işgal etmiş olduğu bir bölge olan Peloponnesos'daki Slavlar, adı geçen kaynağın vurgulamakta hassasiyet gösterdiği şekilde "ne Romalılar'ın İmparatoru'na ne de herhangi birisine boyun eğmişti."¹⁰

Bizans egemenlik haklarının Güney Slav kabileleri tarafından tanınıp tanınmadığına dair sual, öncelikle Bizans devlet nazariyesi açısından ilgi çekicidir, ancak söz konusu egemenliğin tanınması ya da tanınmaması, şüphesiz bir dereceye kadar kuvvetler arasındaki hakiki dengeyi yansıtmıştır. Bizans, üstün otoriteye dair geleneksel savlarından vazgeçmedi, fakat savlarını sadece bazı bölgelerde ve kısıtlı bir süre için yürürlüğe koyabildi. Hâlbuki yedinci yüzyıl süresince Balkanlar'daki mevcut duruma ait net bir tablo elde etmek adına bizler için önemli olan, imparatorluğun sözde egemenlik haklarının ne ölçüde tanındığını saptamaktan ziyade imparatorluğun idari gücünün etkin biçimde uygulanmasından ne derece uzak olduğunu saptamaktır. Esas mesele, İmparatorluk'un Slavlar'a kadar uzanan kuramsal üstünlüğünün az ya da çok olup olmadığı değildir, ancak Bizans'ın hakiki idare kuvvetinin bahsi geçen eylemi gerçekleştirip gerçekleştirmediğidir. Diğer bir ifadeyle "Sclavinias", Bizans idari aygıtlarına direkt olarak tabi olmuş mudur? Bu soruya olumsuz bir yanıt verilmesi gereklidir. Sclavinias'ı Slavlar'ın işgal ettikleri, herhangi bir organize devleti kendi elleriyle tesis etmedikleri fakat İmparatorluk'tan ayrılmış ve imparatorluğun dolaysız idari otorite alanının dışında kalmış araziler olduğunu ifade ederek tanımlayabiliriz.

⁵ *Miracula S. Demetrii*, c. II, s. 4.

⁶ *Theophanes*, ed. De Boor, B. G. Teubneri, Lipsiae, 1883-1885, s. 347, 6.

⁷ *Theophanes*, s. 364, II-15.

⁸ *Theophanes*, s. 430, 21.

⁹ *Theophanes*, s. 456, 25-457, 2.

¹⁰ N. Βέης, Τό, "Περί Κτίσεως Της Μονεμβασίας" χρονικόν, *Βυζαντις*, I, 1909, s. 67; Bknz: P. Charanis, "The Chronicle of Monemvasia", *Dumbarton Oaks Papers*, 5, 1950, s. 147.

Bu süreç içerisinde eyaletlerdeki Bizans kuvvetinin thema organizasyonuna dayandığını unutmamak zorundayız. Her nerede Bizans eyalet idaresi yürürlükte ve işler vaziyette ise thema sistemi de oradadır. Themanın bulunmadığı yerde benzer şekilde Bizans idaresi de yoktu. Bu durum, mevcut devlet işlerinin mutlak bir ölçüsüdür. Bizans söz konusu kriz devri boyunca gücünü muhafaza etmeyi başardığı veyahut bu krizin üstesinden gelebildiği ve konumunu yeniden yapılandırabildiği her yerde thema sistemi tesis edildi. Nitekim thema sistemi, henüz yedinci yüzyılın ilk yarısında Küçük Asya sınırları içinde uygulamaya konuldu.

Bizlerin haberdar olduğu devlet işlerinin Balkanlar'da gerçekleştirdikleri nelerdir? Öncelikle burada thema organizasyonunun Küçük Asya'dakinden epey bir zaman sonra ortaya çıktığı ve başlangıçta fazlasıyla yavaş geliştiği ve birkaç bölgeyle sınırlı kaldığı kayda değerdir. Konstantinos Porphyrogenetos'a göre Balkan Yarımadası'nda ilk thema olan, başkente yakın Thrakian, Bulgarlar'ın Tuna'yı geçtiği zamanda (demek oluyor ki 680 senesi) kuruldu.¹¹ II. Justinianus'un Papa'ya yazdığı 17 Şubat 687 tarihli meşhur mektupta devlet konsül üyeleri arasında Thrakian ordu komutanından (Balkan bölgesindeki bir themanın yegâne strategosu, bu dönemde mevcut olan Küçük Asya'daki dört thema strategosu ve Afrika-İtalya Eksarklıkları ile birlikte) bahsedilmiştir.¹² Bundan kısa bir süre sonra 687 ve 695 yılları arasında Hellas Theması kuruldu. II. Justinianus'u 695 senesinin sonunda tahtından eden Leontios bu themanın strategosu idi.¹³ Slav yerleşimi ve Bulgar Devleti'nin kuruluşu sonrasında mahfuz kalmış olan eski Thrakian Piskoposluğu'na ait bölgeleri kapsayan Thrakian Theması ve Orta Yunanistan'ı içerdiği anlaşılan Hellas Theması olmak üzere yüzyılın sonunda Balkan Yarımadası'nda iki thema mevcuttu. Bir yüzyıl boyunca bu durum değişmeden kaldı. Yeni themalar Balkanlar'da tesis edilmedi. Ancak sekizinci yüzyılın nihayetinde themaların bu bölgede kurulma sürecine yeniden başlandı ve ertesinde hızlı bir gelişim gösterdi. Bu süreç, Slav göçleri zamanında uğranılan çöküşün sonrasında Bizans kuvvetinin kademeli bir şekilde yeniden inşasını yansıtmaktadır. Bu durum bizlere, Bizans'ın yeniden işgal sürecine ait hem kazanımlarına hem de sınırlarına temas eder şekilde net bir resim sunmaktadır. Burada bizler, evvela oldukça yavaş ve meşakkatli fakat sonrasında yoğun ve etkin hale bürünen bu sürecin tüm aşamalarını takip edemeyiz. Nihai sonuç, Yunanistan'daki arazilerin ve Yarımada'nın hem doğuda hem de batıda yer alan sahil kesimlerinin dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar Bizans'ın yetki alanına dâhil bir dizi Bizans themasına dönüştürülmüş olmasıdır. Neredeyse tüm sahil şeridi, Bizans'ın denizlerdeki hâkimiyetini (thalassokrazi) canlandırabileceği şekilde themalar ile kuşatıldı. Fakat Yarımada'nın iç kesimi, bu gelişmeden mahrum kaldı ve burada Slav Devleti gün yüzüne çıktı.

Bu gelişmeyle birlikte "Sclavinias" süreci noktalandı. Bizans idari otoritesinin yeniden tesis edildiği yerlerde Sclavinias, thema organizasyonu içerisinde yok oldu. İmparatorluk kuvvetinin sınırları dışında kalan alanlarda "Sclavinias", yükselen Slav Devletleri tarafından özümsemi. Bu suretle belirli bir denge tesis edildi. Bugün dahi geçerli olan kültürel alanlar biçimlendi. Dokuzuncu yüzyılın ortalarında Bizans ve Slav sahaları arasındaki sınırlar, ünlü Yugoslav coğrafyacı Cvijiç'in modern zamanlarda tarif ettiği kültürel sahalar ile tamamıyla örtüşmektedir. Cvijiç'in "Grek-Akdeniz sahası" olarak adlandırdığı bölge, Bizans'ın yeniden işgalinin bir neticesi olarak köy yerleşimi ve iskânı örneği çerçevesinde aşağı yukarı thema organizasyonun dokuzuncu yüzyıl ortalarında uzandığı bölgeye denk gelmektedir.¹⁴

¹¹ *De thematibus*, ed. Pertusi, c. I, s. 7. Fakat bu merkezi themanın örgütlenmesinin çok daha önceki bir tarihte gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Yedinci yüzyılın otuzlu yıllarında Thrakian askeri birliklerine ve kumandanlarına bir atıf mevcuttur. Fakat Patrik Nikephoros unvanları kullanımındaki alışılmış düzmece tavrı ile görevlileri strategos olarak değil ó τῶν θρακικῶν ἐστρατεμμάτων ἡγεμῶν şeklinde ifade eder. *Nikephoros*, ed. De Boor, Leipzig, 1880, s. 24, 19.

¹² Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova Amplissima Collectio*, XI, 1692-1769, 737 B.

¹³ Theophanes, s. 368, 21.

¹⁴ J. Cviji, *La peninsule balkanique*, Paris, 1918.

Ancak Bizans'ın orta devirlerinin ilk yüzyıllarında söz konusu gelişmenin hala başlangıcındayız. Yedinci ve sekizinci yüzyıllarda gördüğümüz üzere Balkan Yarımadası, (Bizans egemenliğini kabul etmiş ya da etmemiş olsunlar) imparatorluğun yetki alanı dışındaki yabancı bir bölge haline gelen Slav yerleşimlerinin bir birleşimini sunmaktaydı. II. Justinianus'un ordu gücüyle Konstantinopolis'ten Thessalonike'ye kadar bir yol açtığını anlamış bulunmaktayız. Bunu başarmak için II. Justinianus, Küçük Asya themalarından Thrakya'ya süvari gücü sevk etmek zorunda kalmıştı.¹⁵ Thessalonike'ye girişi, Slavlar'a karşı belirgin bir zafer olarak kutlandı. "Ortak düşmana karşı"¹⁶ alınan zaferinin şükran nişanesi olarak şehrin koruyucusu Aziz Demetrius Kilisesi'ne pek çok bağışta bulundu ve bahsi geçen kilisedeki fresklerden birinin II. Justinianus'un şehre girişini tasvir ettiği ihtimali bulunmaktadır.¹⁷

Bizans gücü, Balkanlar'da yedinci yüzyılda neredeyse tamamen çöktü. Ancak ağır bir süreç olmasına rağmen zaman içerisinde bir kez daha artış gösterecektir. Üstelik imparatorluktan gasp edilen Balkan arazileri, elde tutulan müstahkem mevkiilerden söz konusu arazilere giderek artan bir oranda nüfuz edebilen Bizans kültürünün tesirine açık kaldı. Diğer yandan Batı'da yedinci yüzyılda hala geniş olan Bizans idareleri yavaş ilerleyen bir yok oluşa mahkûmdu. Ravenna ve Kartaca Eksarklıkları tartışmasız bir şekilde Bizans'ın Batı'daki önemli karakollarıydı, fakat Justinianus'un parçalara ayrılmış imparatorluğunun bu kalıntıları tasfiyelerine doğru karşı durulmaz bir şekilde ilerliyordu. Nihayetinde Afrika'daki hâkimiyet alanları sekizinci yüzyılın başlangıcına kadar elden çıktı. Lombardlar Ravenna Eksarklığı'nı bu yüzyılın ortalarında ele geçirecektir ve ertesinde Batı'nın ruhani merkezi Roma bizzat, Bizans'tan kararlı bir şekilde yüz çevirecektir. İkonkırımcılar tarafından Konstantinopolis Patrikliği'ne sekizinci yüzyılın ortasında ilhak edilen ve Yunan kültürünü muhafaza edecek olan Güney İtalya, İlirya'nın Balkanlar'a dâhil kesimi ile birlikte kayda değer bir süre boyunca Bizans'ın nüfuz alanı içerisinde kalmayı sürdürdü.¹⁸

Bu noktada bizleri ilgilendiren bu hadiselerin hepimizin aşına olduğu harici gidişatı değil, daha ziyade Bizans'ın genel mahiyette Batı'daki varlıkları ve Batı ile ilişkilerine dair meseledir. Bizans devlet idaresinin Batı'daki arazilerine atfettiği değer ne olduğunu, bu alanları muhafaza uğruna nereye kadar çaba sarf ettiğini ve diğer yandan Bizans halkının imparatorluğun Batı kısmına ne kadar bağlı hissettiklerini, Batı'ya kendilerince ne ölçüde ilgi duyduklarını ve hiç değilse bu bölge hakkında nelerden haberdar olduklarını saptamaya çalışacağız. Göreceğimiz üzere sorunun örtüşmeyen iki cephesi vardır.

Lombardlar'ın İtalya'ya 568 senesinde ilerleyişi ile başlayan Justinianus'un imparatorluğunun parçalanması, haleflerinin siyasetlerinin odak noktasını Doğu'ya çevirmelerini zorunlu kıldı. Her şeyden önce mutlak varlığını teminat altına almak için imparatorluğun bu cephede sendeleyeni ahvalini güçlendirmesi elzemdi. Bütün bunlara rağmen Justinianus'un hâkimiyetinden sonraki birkaç kuşak süresince imparatorluk idaresinin Batı'daki varlıklarına gösterdiği ilginin ziyadesiyle canlı olduğu kayda değerdir. Justinianus'un Batı'daki fetihlerinin ekseriyetinin elden

¹⁵ Theophanes, s.364, 8.

¹⁶ A. A. Vasiliev, "An Edict of the Emperor Justinian II, September 688," *Speculum*, 18, 1943, s. 1 vd.; H. Gregoire, "Un edit de l'empereur Justinien II date de Septembre 688," *Byzantion* 17, 1944/5, s. 119 vd.

¹⁷ Bu düşünce E. Kantorowitz tarafından öne sürülmüştür. E. Kantorowitz, "The King's Advent," *The Art Bulletin*, 26, 1944, s. 216, note 63; A. A. Vasiliev tarafından bu görüş desteklenmiştir. , A. A. Vasiliev "L'entre triomphale de l'empereur Justinien II ' Thessalonique en 688," *Orientalia Christiana Periodica*, 13 1947, s. 355 vd.; J. D. Breckenridge, "The Long Siege of Thessalonika, Its Date and Iconography," *BZ*, 48, 1955, s. 116 vd., görüşün içerdiği bazı zorluklara işaret eder. Benim kanaatime göre tek hakiki zorluk şehir surlarının yanmakta olduğuna dair tasvir gerçeğidir. Ancak Breckenridge sorgulanan freske dair akla yatkın herhangi bir açıklama sunmamaktadır.

¹⁸ V. Grumel, "L'annexion de l'Illyricum oriental, de la Sicile et de la Calabre au patriarcat de Constantinople," *Recherches de science religieuse*, 40, 1952, s. 191 vd., Grumel söz konusu ilhakin daha önceleri düşünüldüğü gibi 730'lu senelerin başlarında gerçekleşmediğini aksine Bizans kuvvetinin Orta İtalya'da çöktükten sonra Papa II. Stephen'in Papalık vazifesi süresi içerisinde vuku bulduğunu varsaymaktadır; M. V. Anastos, "The Transfer of Illyricum, Calabria, and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople in 732-33," *Silloge Bizantina in onore di S. G. Marcati*, Roma, 1957, s.. 14 vd., Anastos bu bakışı reddeder ve daha önceki tarihi ileri sürer.

çıkması ve Doğu ile mecburen meşgul olunması, Evrensel İmparatorluk fikrinden feragat edildiği ya da Batı'da kalanların müdafaasından vazgeçildiği manasına gelmemiştir. Ravenna ve Kartaca Eksarhlikları'nın Justinianus'un en saygın halefi olan Mavrikios'un hâkimiyet devrinde kuruluşu, söz konusu durumun aksini kanıtlamaktadır. Mavrikios'un eski evrensel gelenekleri ne derece sıkı muhafaza ettiği ve Batı'yı terk etmeye ne kadar az meyilli olduğu meşhur vasiyetnamesiyle aşikâr kılınmıştır. Theophylaktos Simokates'e göre 597 senesinde ciddi bir hastalık esnasında Mavrikios tarafından hazırlatılan ve Heraklios'un tahta çıkışının ardından keşfedilen söz konusu vasiyetname uyarınca Mavrkios'un en büyük oğlu Theodosios Konstantinopolis'ten Doğu'yu idare edecekti ve ikinci oğlu Tiberios "Eski Roma'nın İmparatoru" olarak İtalya ve Tiren Denizi adaları üzerinde hâkimiyet sahibi olacaktı, Mavrikios diğer oğullarına imparatorluğun geriye kalan kısımlarını miras bıraktı.¹⁹ Bu sayede ikinci başkent olarak Roma, bir kez daha imparatorluk şehri haline geldi. Ne evrensel egemenlik rüyasından vazgeçilmişti ne de yegâne Roma İmparatorluğu'nun egemen hanedan üyeleri arasında paylaşılma geleneği unutulmuştu.

Ayrıca Afrika Eksarhı'nın oğlu olan ve Afrika donanmasının gücüyle tahtı ele geçiren Heraklios'un başkenti Kartaca'ya nakletmeyi tasarladığı iyi bilinmektedir.²⁰ Sasaniler ve Avarlar ile başı belada olan imparatorluğun doğu parçası, Heraklios'un hâkimiyetinin başlarında karşı saldırı açısından etkili bir üs olmak için çok yetersizdi. Söz konusu tasarı uygulamaya konulmadı, ancak katıksız manası; söz konusu vakitte yalnızca Doğu'daki aşırı zorlu durumun değil, aynı zamanda eski Batı Roma bölgesinin de imparatorluk idaresi açısından sahip olduğu çekiciliğin açık bir emaresidir.

Hatta bu zaviyeden daha belirleyici olanı, II. Konstans'ın hikâyesidir. Heraklios, idare merkezini Batı'ya nakletmeyi geçici olarak tasarlamıştı, oysaki torunu bu fikri fiilen gerçekleştirdi. Theophanes'e göre niyeti ikametgâhını Roma'ya taşımaktı.²¹ Aslında kendisini Ebedi Şehir'e [Roma] kısa bir ziyaretle sınırlandırmıştı ve ertesinde Syrakousai'ye yerleşti, böylelikle Lombardlar tarafından kısmen fethedilmiş bulunan İtalya ve Arap işgalciler tarafından tehdit altında bulunan Kuzey Afrika arasında kilit bir mevkiyi mevzi edindi.

Fakat hakikatte tarihi gelişmeler, Bizans'ın etkinlik alanını artan oranda Doğu ile sınırlandırdı ve Syrakousai'de faydasız beş yılın ardından Konstans'ın korkunç sonu salt bu hakikatin önemini vurguladı. Bizans evrensellik savından hiçbir vakit vazgeçmemesine rağmen evrensel imparatorluk rüyası yok olup gitti. II. Konstans'ın haleflerine daha az çekici geldiği ve hatta sekizinci yüzyıl imparatorlarına daha fazla yabancılaştığı anlaşılmaktadır. Yönetimin Batı faaliyetlerine yönelik temayülü, ortalama bir Bizanslı uyruk tarafından uzun zamandan beri paylaşılmamaktaydı. Heraklios'un Afrika planı, Konstantinopolis'te bir hayli kaygı uyandırdığı ve II. Konstans'ın İtalya hedefiyle ayrılışı, açık bir tatminsizliğe neden olduğu iyi bilinmektedir. Dünya imparatorluğuna dair sarayın arzularına rağmen esasında Doğu ve Batı arasındaki bağ hiç durmadan zayıfladı. Karşılıklı yabancılaşma sürecinde yedinci yüzyıl mühim bir merhaledir ve bir ölçüde dönüm noktasını işaret etmektedir.

Söz konusu sav, başlı başına katıyen yeni değildir. Henri Pirenne, Doğu ile Batı arasındaki iplerin yedinci ve sekizinci yüzyıllarda nasıl zayıfladığını dikkate değer bir ısrar ile gösterdi ve bilindiği üzere bu zayıflamanın esas nedeninin Araplar'ın Orta Akdeniz Havzası'na nüfuz etmesi olduğuna kanaat getirdi.²² Bu ünlü nazariyenin detaylı analizine burada girişmek gereksizdir. Nazariyeye karşı öne sürülen oldukça etkileyici itirazlara, nazariyenin esas savunularının

¹⁹ *Theophylactus Simocatta*, ed. De Boor, s. 305, 25-306, 13; Bury, bu durumun Mavrikios'un oğullarından birisinin İliya'yı diğerinin Afrika'yı yöneteceği manasına geldiğini varsaymaktadır.. Bknz: Bury, *Later Roman Empire*, C.II, London, 1889, s.94.

²⁰ *Nicephoros*, s.12, 10.

²¹ *Theophanes*, s. 348, 5.

²² Özellikle Henri Pirenne'nin , *Mahomet et Charlemagne*, Paris-Brussels, 1937.

yetersizliğini gösteren itirazlara aşınayız.²³ Elbette hiç kimse ne Arap istilasının Doğu ve Batı arasındaki ayrılığı derinleştirdiği savını tartışmaya açmak istemektedir ne de herhangi biri Pirenne'nin oldukça kışkırtıcı fikirlerindeki ustalığı ayırt etmekte acizdir. Fakat hâlihazırda hiç kimse Arap işgalinin eski Roma İmparatorluğu'nun iki yarısı arasındaki ayrılığın yegâne ve hatta esas sebebi olduğunu kabul etmeyecektir.

Bu bağlamda Professor Dvornik, Slavlar tarafından Balkan Yarımadası'nın işgalinin ne denli önemli olduğunu yakın dönemde işaret etti.²⁴ Dvornik'in gözlemleri en tutarlı olanıdır. Fakat benim fikrime göre burada asıl mesele Dvornik'in başat vurgusu olan İliya'daki Hıristiyanlığın yıkımından ziyade Doğu ve Batı arasına yeni bir bariyer kuran Balkanlar'ın Slav istilasına dair filli hakikattir. Bu gelişme, olağan ilişkileri Araplar'ın denizden yaptığı saldırılardan daha fazla tahrip etti.

Kısmen ileri tarihli bir kaynaktan alınan örnek, hadiselerin ahvalini yeterince açık biçimde tarif edecektir. Aklımda olan, dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında derlenmiş ve Profesör Dvornik'in yayına hazırladığı Dekapolis'li Aziz Gregory'nin yaşamıdır. Bu çalışma, Aziz'in deniz yoluyla gerçekleştirdiği sayısız seferi anlatmaktadır. Diğer birçok kaynaktan ve bilhassa hagiografik eserlerde erken ortaçağda Akdeniz'deki deniz yolculukları hakkında bilgi mevcuttur, ancak bizler burada bu çok açık olan örneklerle kendimizi sınırlandırmalıyız. Dekapolis'li Gregory, Ephesos'tan Konstantinopolis'e seyahat etmeye karar verdikten sonra Araplar'ın pusuda onları beklediği için kaptanların demir almaya isteksiz olmalarına rağmen çok sayıda ticaret gemisinin denize açılmaya hazır olduğunu öğrendi.²⁵ Fakat Aziz'in duaları vasıtasıyla korundular ve Prokonnesos'a (Marmara Adası) sağ salim vardılar. Gregory, seyahatini Prokonnesos'tan Konstantinopolis'e doğru devam ettirmedi, ancak Ainos'a (Enez) giden bir diğer gemiye bindi ve ertesinde bir kez daha deniz yoluyla karaya ayak bastığı Khristoupolis'e (Kavala) doğru yola koyuldu²⁶ ve seyahatine karadan devam etti. Fakat bir nehir yakınlarında (muhtemelen Struma Nehri) "Slav eşkiyalar" tarafından tutsak alındı.²⁷ Aziz'in karakterinden ve tavrından etkilendikleri için Slavlar onu serbest bıraktı ve bu sayede Thessalonike'ye ulaştı. Burada Roma'ya seyahat etmeye karar veren bir rahip ile tanıştı, ancak en kısa güzergâh olması nedeniyle Roma devrinde herkesin tercih ettiği gibi Via Egnatia boyunca yola koyulmak yerine Arap korsanları hakkında denizcilerin ikazlarını göz ardı ederek bir kez daha deniz yolunu tercih etti.²⁸ Böylelikle dolambaçlı yollar vasıtasıyla Korinthos üzerinden Reggio'ya ulaştı ve burada Napoli'den henüz gelmiş bulunan bir gemiye bindi.²⁹ Roma'da üç ay geçirdikten sonra bir kez daha denize açıldı, bu kez Syrakousai'ye, ertesinde Otranto'ya³⁰ ve nihayet (tam anlamıyla ifade edilmemiş) bir müddet kaldığı Thessalonike'ye döndü. Ancak sonrasında istirahat ve sükûnet arzuladığı için müritlerinden birisiyle "Slav bölgesindeki dağlara" seyahat etme kararı aldı. Yola koyuldukları anda korkunç bir önseziyle kederlendi ve eve dönmek için acele etti ve aslında birkaç gün sonra Sclavinias Arkhonu'nun kanlı isyanı patlak verdi. Bundan dolayı Gregory müridine uygun bir şekilde mühürlenmiş imparatorluk izni temin etmeden bir yerden bir yere hiçbir şekilde seyahat etmemesini söyledi.³¹ Daha sonra Gregory, şüphesiz deniz yoluyla Konstantinopolis'e iki defa daha seyahat etti.

²³ Örnek olarak Bknz: R. S. Lopez, "Mohammed and Charlemagne: A Revision", *Speculum*, 18, 1943, s. 14-38; Ane Riising, "The Fate of Henri Pirenne's Theses on the Consequences of the Islamic Expansion", *Classica et Mediaevalia*, 13, 1952, s. 87-130.

²⁴ F. Dvornik, *The Slavs Their Early History and Civilization*, Boston, 1956, s. 44 vd.

²⁵ F. Dvornik, *La Vie de Saint Grégoire le Décapolite*, Paris, 1926, 9. Bölüm.

²⁶ Dvornik, *La Vie*, 10. Bölüm.

²⁷ Dvornik, *La Vie*, 10. Bölüm s.54, 24. Karşılaştırmamız: Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, I, ed. George Ostrogorsky, Belgrade, 1955, s. 254.

²⁸ Dvornik, *La Vie*, 11. Bölüm.

²⁹ Dvornik, *La Vie*, 12. Bölüm.

³⁰ Dvornik, *La Vie*, 13. Bölüm.

³¹ Dvornik, *La Vie*, 17. Bölüm, s. 61, 20-62, 4.

Bu hagiografik çalışmanın sağladığı bilgilerle uzun uzadıya ilgilendik, zira bir takım kayda değer çıkarımlar yapabilmemizi temin etti. İlk olarak Arap korsanların yarattığı tehlikeyi hiçbir surette göz ardı etmemesine rağmen eser, Akdeniz'in doğu yarısının tamamında canlı bir deniz trafiğine tanıklık etmektedir. Franz Dölger, bu tanıklığa hâlihazırda dikkat çekmiştir ve Pirenne'nin savlarına karşı hakkıyla kullanmıştır.³² Aynı zamanda Dekapolis'li Aziz Gregory'nin Yaşamı, Balkan Yarımadası'nda karadan seyahat etmenin dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında dahi tamamen felce uğratılmış olduğunu ortaya koymaktadır (ve bu durum henüz layıkıyla kayıt altına alınmamıştır). Gregory Akdeniz boyunca bir ileri bir geri sayısız ve uzun seferler gerçekleştirir; fakat Khristopolis'ten Thessalonike'ye kara yoluyla kısa mesafeli yolculuğa çıktığı anda Slavlar'ın eline tutsak düşer. Biraz evvel değindiğimiz üzere daha dikkat çekici olanı meşhur Via Egnatia üzerinde seyahat etmekten kaçınması ve Thessalonike'den Roma'ya uzun ve dolambaçlı deniz güzergâhını kullanarak yol almasıdır. Nitekim Slav tesiri, Doğu ve Batı arasındaki bağlantıyı daha kısıtlı bir alanda zayıflattı, ancak Araplar'ın deniz baskınlarının yaratıklarından çok daha ciddi bir şekilde. Kısacası Dekapolis'li Aziz Gregory'nin Yaşamı, bizlere dokuzuncu yüzyılın başlarında Balkan Yarımadası'ndaki karasal bağlantıların fiiliyatta hala engelleniyor olmasına rağmen Akdeniz'de seyrüseferin sürdüğünü göstermektedir.

Doğu ve Batı ayrılığının sebepleri, çok sayıda ve muhtelif ve her ne şekilde olursa olsun yalnızca iletişim kanallarındaki zorluklara dayandırılmaz. İki dünya arasındaki karşılıklı yabancılaşma süreci, söz konusu zorlukların ortaya çıkmasından uzun süre önce başlamıştı ve zaten bu durum, erken Bizans devrinde birçok hususta aşikâr haldeydi. Yedinci yüzyılda bu süreç belirgin bir seviyede yoğunlaştı. Sürecin siyaset, kilise ve kültür tarihi üzerindeki etkilerini tümüyle ele almak niyetinde değilim. Ancak eğer yedinci yüzyıl imparatorluğunda yaşayanların çevrelerindeki dünyaya dair anlayışlarının ne olduğu saptamak istiyorsak Bizans ortalamasının Batı'ya çok az ilgi gösterdiğini ve hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğini kayda geçirmek zorundayız. İmparatorluk idaresinin Roma fikrinin yüksek kültürüne erişmek ve Batıdaki geçmiş kudretinin kalıntılara bağlı kalmak adına ele aldığı girişimlerine rağmen söz konusu bölge zamanının en aydın olan Bizanslılar'ın görüş alanı dışında kaldı.

Bu hakikate kanaat getirmek için söz konusu döneme ait başlıca iki kaynağımıza başvurmak kâfidir. Theophanes veya Patrik Nikephoros'un kroniğinin okunması üzerine yedinci yüzyıldaki Batı faaliyetlerine yaptıkları atıfların belirgin seyrekliğine vakıf olunur. Bu durum, kaynak edindikleri çalışmaların (bizlere ulaşmayan onların istifade ettiği yedinci yüzyıl kronikleri) Batı hakkında söyleyecek çok az şeyi olduklarını ya da hiçbir şeyi olmadıklarına işaret etmektedir, zira ne Theophanes ne de Nikephoros görüşlerinin serbestliğiyle tanınmış değillerdi, yalnızca kaynaklarında buldukları ne varsa naklettiler.

Theophanes'in kroniği için bir tür kronolojik taslak vazifesi gören listede sağladığı veri, bu açıdan oldukça bilgilendiricidir. Bilindiği üzere Theophanes'in çalışması, detaylı ve karmaşık kronoloji sistemi vesilesiyle farklılık arz eder. Anlatım senelere ayrılır ve her bir yılın başlangıcında hem yaradılış hem de İsa'nın doğumu ile hesaplanan tarihe ek olarak idaredeki Bizans İmparatoru'nun ve Sasani Kralı'nın (veya daha sonra Arap Halifesi'nin) hâkimiyet yılları, hatta Papa'nın ve dört Doğu Patriği'nin görev başlangıçlarına ait seneler belirtilir. Bizans'ın erken devri için Hıristiyan Kilisesi'nin bu beş üstün temsilcisi mutlak düzende takdim edilir: İlkin Papa, onun ardından Konstantinopolis Patriği ve ertesinde diğer üç Doğu Patriği anılır. Ancak altıncı yüzyılın yetmişli yılları gibi erken bir tarihte Roma Piskoposları listesi aniden yarıda kesilir. 574/75 senesinden itibaren (Yaradılıştan Sonra 6067) Roma Kilisesi'nin temsilcileri gözden kaybolur (Roma Kilisesi'nin temsilcilerine ait yıllar bazı elyazmalarında 569/70 senesinden sonra belirtilmemiştir). Theophanes'in listesinde bir buçuk asır süresince anılmadılar (diğer bir deyişle yedinci yüzyıl ve sekizinci yüzyılın ilk çeyreği boyunca) ve Theophanes yalnızca İkonakırcı döneme ulaştığında yeniden görünür oldular.

³² F. Dölger, *Byzanz und die europäische Staatenwelt*, 1953, s. 365 vd.

Benzer biçimde Suriye, Filistin ve Mısır'ın kaybedilmesi Doğu Patriklikleri'ni Bizans'ın tasavvur sahasından uzaklaştırdı. Theophanes'in listesinde bunların arasından Antiokheia (Antakya) 610/11 (Y.S. 60102) senesi gibi erken bir tarihte; Kudüs 636/637 senesinde (Y.S. 6128); Aleksandreia (İskenderiye) 654/55 senesinde zikredilmez oldu. Daha sonra listeler imparatorların, halifelerin ve Konstantinopolis patriklerinin yalnızca isimlerini içermektedir. Esasında Konstantinopolis Patriği Bizanslılar'ın nazarında Kilise'deki en yüce otorite haline gelmişti ve beş patriklik arasından dolaysız ilgilerini çeken yegâne patriklik idi.³³

Papalar, Papalık ile Konstantinopolis arasındaki herhangi bir çatışma neticesinde değil, yalnızca Bizanslılar'ın ilgi alanında bulunmadıkları için Theophanes'in listelerinde rol oynamaya son verdi, tıpkı Bizanslılar'ın Arap fetihlerinin irtibatı kopardığı Doğu Patriklikleri'ne yönelik ilgilerini kaybetmeleri gibi. Görünüşe bakılırsa Theophanes, her iki kesim hakkında da kaynaklarında daha fazla bilgiye rastlamadı. Henüz işaret ettiğimiz üzere Papalar'ın isimleri İkonakırıcı devrin başlamasıyla birlikte Theophanes'in listelerinde yeniden gün yüzüne çıktı. 150 yıllık bir kesintinin ardından Roma Kilisesi'nin İkonakırıcılar'a karşı muhalefeti, Theophanes'in dikkatini bir kez daha Roma'nın temsilcilerine yöneltmesine vesile oldu. Roma'ya yönelik ilgi, İkontaraftarları arasında canlandı, ancak Roma meselelerine dair malumat geri planda kaldı.

Theophanes, III. Leon'un tapınım imgelerine yönelik ilk önlemlerini konu edindiği 725/26 (Y.S. 6217) senesi için yaptığı girişte evvela şunu kaydeder: Roma Piskoposu, Gregory – 9 Sene. Esasında II. Gregory Aziz Peter'in tahtında bu tarihten önce en az on yıl süreyle bulunmuştur. Dahası Theophanes, adaş iki papanın Roma Piskopuluğu'nda birbiri ardına yer aldığından habersizdi. Theophanes'in nazarında 735'dan 756'ya kadar Papalık unvanını taşıyan II. Gregory ile III. Gregory aynı şahıstı. Oysaki hakikatte II. Gregory 715'ten 731 senesine ve III. Gregory 731'den 741 senesine değin hüküm sürdüler. Daha sonraki halef Papa Zacharias 741'den 752 senesine kadar yirmi bir sene muktedir olması lazım gelirken Theophanes'e göre 735'ten 756 senesine kadar on bir yıl makamda kaldı. Papa II. Stephen kronolojik listelerinin tamamında yer almamaktadır.³⁴ Theophanes'in Roma Kilisesi'nin sekizinci yüzyıldaki temsilcileri ile alakalı bilgilerinin hiçbiri doğru değildir. Hatta yedinci yüzyıldaki Roma Kilisesi hakkındaki bilgileri daha da eksiktir.³⁵ Bu durum bilhassa çarpıcıdır, zira Arap Halifeleri hakkındaki güncel bilgileri alışılmadık şekilde eksiksizdir. Theophanes tarafından hâkimiyet seneleri, Bizans İmparatorları'nınkiler kadar iyi biliniyordu ve bu noktada bilgileri o derece kusursuz şekilde doğrudur ki Arap Halifeleri hakkındaki güncel bilgileri kroniğinin sergilediği mahut kronolojik

³³ İstisna olarak Theophanes İkonakırıcı III. Leon'u "Doğu Piskoposları ile birlikte" aforoz ettiğinden haberdar olduğu İoannes adındaki Kudüs Patriği'ni 707/8'ten (Y.S. 6199) 735/36'ya (Y.S. 6227) kadar listesine kaydeder. (s. 403, 29, Y.S. 6221); Diğer Doğu Piskoposları'nın isimlerinin Theophanes tarafından bilinmediği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde 742/3 senesinde Antiokheia Patrikleri Stephenson, Theophylakstos ve Theodoros'un isimleri aniden gün yüzüne çıkar, ancak 755/56 (Y.S. 6247) gibi erken bir tarihte yeniden son bulur. Theodoros'un Patrikliği'nin beşinci yılında olunmasına rağmen Theophanes onun altı yıldır patrik olduğunu not etmiştir. Theophanes'in listesinde Doğu Patrikleri'nin altıncı ve yedinci Ekümenik Konsil senelerinde dahi söz konusu konsillere katılım göstermiş olmalarına rağmen kayıt altına alınmamış olması şaşırtıcıdır. Ne Theophanes'in ne de Nikephoros'un anlatımında onların katılımlarına dair bahis yoktur. Her ikisi de papa temsilcilerinin bu konsillere katılımlarına değinmemiştir.

³⁴ Theophanes'in anlatımı, 724/25 (Y.S. 6216) Papa adının listelerde hala yer almadığı yerde) senesi gibi erken bir devre tarihlediği (diğer bir deyişle otuz yıl daha erken)Papa Stephen'in Peppin'in sarayına "firarı" ile ilgili bazı detaylar vermektedir.

³⁵ Gördüğümüz şekilde yedinci yüzyıl süresince Roma Piskoposları'na ait isimler ve yılları listesine baştan sona dâhil edilmez. Yedinci yüzyıldaki Roma Kilisesi ile alakalı tek bir laf dahi etmeyen kronik yazarı Nikephoros'un aksine Theophanes örneğin Papa Martin'in Lateran Sinodu'na değinir ve Y.S. 6141'e (Ekim 649) doğru bir şekilde tarihlendirir. Martin ve imparatorluk idaresi arasındaki çatışmayı daha erken bir yıla 6121'e (629/30) tarihlendirir ve Martin'in halefi olarak Agathon'u anar (s.332, 4). Aslında Agathon (678-81), Martin'den (649-55) yirmi üç yıl arayla ve dört papadan daha az olmayacak şekilde uzaktır.

sorunu (seneler ve 15 yıllık döngüler arasındaki tutarsızlık) açıklığa kavuşturmak için temel oluşturmaktadır.³⁶

Bizans'ın erken orta devirleri için ikinci ana kaynağımız olan Patrik Nikephoros'un Breviarium'unun sağladığı veriye dair tetkik, bu bağlamda kusursuz bir rehberdir. II. Konstans'ın Sicilya'da katline³⁷ kısa bir atfın haricinde (Konstans'ın hâkimiyeti bu çalışmada ele alınmamaktadır) Nikephoros, yedinci yüzyıl ile alakalı Batı'daki Bizans varlıklarından sadece iki kez bahseder; birinde çok kısaca, diğerinde söz arasında ve imparatorluk sınırları dışında kalan Batı bölgeleri hakkında zerre kadar söyleyecek sözü yoktur. İlk örnekte Sakkellarios olan Philagrios'un Heraklonas tarafından Batı'da, Herakles Sütunları'nın ötesinde, Libya'da yer alan Septas isimli kaleye sürüldüğünü bildirir³⁸; ikinci örnekte sadece Leontius'un tahttan indirilişini ve Tiberius Apsimar'ın tahta çıkışını aktarmak isterken bu esnada gelişen Kartaca Eksarklığı'nın Araplar tarafından ele geçirilmesinden bahseder.³⁹ Tamamı bu kadardır; Ravenna ve Eksarklığı hakkında tek kelime yoktur; Roma, Roma Kilisesi ve genel anlamda İtalya'ya dair hiçbir bahis mevcut değildir.

Theophanes ve Nikephoros Kronikleri'nin söz konusu süreç boyunca dış politika kapsamındaki büyük hadiseleri naklederek ekseriyetle ele aldıkları Doğu'yla, Asya'yla ve Avrupa'yla ilgilidir. Bizans kaynaklarının Batı meselelerine atfettiği dikkatten daha fazlasını Bizans'a atfeden Batılı kaynaklar ile kıyaslandığında Doğulu kaynaklar da (özellikle Ermeni, Süryani; bazen Arap ve hatta Etiyopyalı) mukayese kabul etmez şekilde bu devirdeki Bizans hakkında oldukça kıymetli bilgi sağlamaktadır.

Theophanes ve Nikephoros'un kroniklerinde öncelikli öneme sahip olanlar, doğal olarak Sasaniler'e ve ertesinde sekizinci yüzyılın otuzlu yıllarından itibaren Araplar'a karşı savaşların tarifleridir. Biri diğerini takip eden bu iki Doğu gücü; Bizans karşısında eşitlik temelinde (esasinda çoğunlukla hâkim pozisyon için rakip olarak) direnen ve Bizans'ın üstü örtülü biçimde kabul ettiği yegâne iki devletti. Theophanes'in kronolojik tablolarında düzenli olarak Bizans İmparatorları'nın isimlerini ve senelerini Sasani Kralı ve Arap Halifesi ile birlikte, diğer yabancı hükümdarlar söz konusu olduğunda aklına gelmediği biçimde zikrettiğini anımsatabiliriz.

İmparatorluğun Balkan Yarımadası'ndaki rakipleri, yedinci yüzyıl süresince Bizans'ın harici siyasetindeki başat öneme sahip bir diğer etmeni oluşturdu. Bizanslılar'ın nazarında Balkanlar; "Batı"nın, "Avrupa"nın bir parçasıydı ve esasında bu terimleri yarımada en sık şekilde uyguluyorlardı. Onları ilgilendiren acil meseleyi ve çıkarı teşkil eden Avrupalı Batı, bu demektir. Theophanes ve Nikephoros'un Slavlar hakkında verdikleri bilgi, bir kez daha zayıf ve eksiktir. Slavlar ile çatışmalar söz konusu zamanda ekseriyetle yerel bir nitelikteydi ve ilgileri başkente çevrilen ve Konstantinopolis'ten "Sclavinias"a karşı organize edilen en mühim seferlerin yalnızca bir kaçını kayıt altına alan Bizans kronik yazarlarının dikkatinden kaçtı.

Kronik yazarları, altıncı yüzyıl sonu ve yedinci yüzyılın başlarında Avar ile ilişkilere dair söyleyecek bir hayli bilgiye sahiplerdir. Burada merkezi mevki, ismi ne Theophanes ne de Nikephoros tarafından telaffuz edilen görkemli Bayan Kağan figürüne aittir. Avarlar'ın ve Slavlar'ın 626 senesinde başarısız Konstantinopolis kuşatmasından ve müteakip Avar gücünün çöküşünden sonra söz konusu halklarla meşguliyet, daha fazla geri plana atılır. 680 senesinden itibaren Bulgarlar ile ilişkiler ön plana çıkar. Nikephoros ve daha öncelikli olarak Theophanes, Asparukh kabilesinin Tuna'da zuhurunun ve Balkan Yarımadası'nın kuzeydoğusunda Bulgar Devleti'nin kuruluşunun oldukça detaylı anlatımını (bu vakalarla çağdaş olan ortak bir kaynaktan aldıkları bir anlatıdır) muhafaza etmektedir.⁴⁰ Her iki kronik yazarı da II. Justinianus'un

³⁶ Karşılaştırın: G. Ostrogorsky, "Die Chronologie des Theophanes im 7. und 8. Jahrhundert", *Byz.-Neogr. Jahrb.*, 7, 1930, s. I vd.

³⁷ Nicephorus, s. 31, 28. II. Konstans'ın Batı'da öldüğüne dair ifadeyi 33. sayfada tekrarlamaktadır.

³⁸ Nikephorus, s. 29, 15.

³⁹ Nikephorus., s. 39, 12 vd.

⁴⁰ Krş: J. Moravcsik, "Zur Geschichte der Onoguren", *Ungarische Jahrbücher*, 10, 1930, s. 70 vd.

imparatorluk tahtını yeniden ele geçirmesine yardım eden, İmparator tarafından Kaesar unvanı ile taltif edilen ve Bizans halkının takdirlerini kazanmak için imparatorun yanında tahta oturtulan Tervel Kağan ile ilgili münasebeti aynı uzunlukta kaleme alırlar. Sonrasında genç Bulgar Devleti ile alakalı ilişkiler, anlatımlarının geniş bir bölümünü artan oranda işgal eder. Bulgaristan, Bizans'ın "Avrupa"da gayet açık bir şekilde başat rakibi haline gelir ve Doğu'da Halifelğin sahip olduğu gibi Bizans'ın Batıda'ki harici siyasetinde benzer bir merkezi önem elde eder.

Ancak Bizans, bu halklar ile yedinci yüzyıl boyunca kesintisiz irtibata sahip olmuştu ve onlarla neredeyse daimi bir mücadele içerisindeydi, kronik yazarları da diğer birkaç ülkeye ve Doğu Avrupa halklarına ve diğer taraftan Asya'ya değinirler. Nikephoros'un onlar hakkındaki bazı bilgileri, hususi alakaya tabidir. Bu Doğu halkları, Bizans'ı çevreleyen siyasi ağ örgüsünde önemli bir unsurdular ve onlar ile irtibatına dair hikâye, bu zamandaki harici siyasetine ait resmi tamamlamaya yardım eder.

Altıncı yüzyılın ikinci yarısı gibi erken bir tarihte İmparatorluk, Türk göçebeler ile Batı Asya'da irtibat kurmaya başlamıştı ve II. Justinus, Tiberios ve Mavrikios'un hâkimiyet devirlerinde diplomatik heyet mübadelesinde bulunmuştu. En dikkat çeken, Kuban bölgesinde yedinci yüzyılın ilk yarısında zuhur eden Bulgar Onogur Beyliği ile irtibattır. Şüphesiz Konstantinopolis'i 619 senesinde ziyaret eden ve burada Hıristiyanlığı benimseyen sözde "Büyük Bulgar Krallığı"nın beyiydi. Görünen o ki, bu prens Orhan'dı (Organas). Heraklios onu büyük bir içtenlikle kabul etti ve vaftiz babası oldu. Bizans'ın ileri gelenleri, Heraklios'un yardımcılarının vaftizinde manevi babanın yanında yerlerini aldılar ve ileri gelenlerin eşleri din değiştiren hanımların manevi annesi oldu. Ziyaretçilerin tamamı hediyeler ve onursal unvanlarla taltif edildiler ve Bulgar Beyi patrician unvanıyla bizzat onurlandırıldı.⁴¹ Nikephoros onu ó τὼν Οὐννων τοῦ ἔθνους κύριος olarak adlandırır, fakat ismini bir dikkatsizlik neticesinde atlayarak anmaz. Kullandığı kaynakta ismin ifade edildiğine inanmak için geçerli bir neden mevcuttur, zira ileride Kuvrat hakkında Hunnogoundourlar'ın (ὁ τὼν Οὐνογοῦνδοῦρων κύριος) beyinin, Orhan'ın yeğeni olduğu belirtilir, ikinci isimden okuyucunun zaten aşına olduğu bir isimmişcesine bahsedilir.⁴²

Söz konusu yeğen, hem Bizanslı hem de Doğulu tarihçiler tarafından bilinen ve modern devirlerde tarih araştırmalarına birçok kez konu olan eski Bulgar liderleri sıralamasında bahsi geçen meşhur Kuvrat'tır. Nikephoros'taki emarelere göre, Kuvrat Avar Kağanı'nın otoritesine karşı başkaldırdı ve Avarlar'ı memleketinden çıkardı; Kuvrat anlaşılan Kağan'ın Konstantinopolis yakınlarında mağlubiyetinin ardından Avar kuvvetinin çöküşü sayesinde tıpkı Hırvatlar'ın aynı tarihlerde imparatorluğun diğer hududunu teşkil eden Balkan Yarımadası'nın Batı kısmından Avarlar'ı çıkarmakta başarı gösterdiği gibi muvaffak oldu. Avarlar'a başkaldırdıktan sonra Nikephoros, Kuvrat'ın Heraklios'a bir heyet gönderdiğini ve onunla "yaşamları nihayete erece kadar birbirlerini gözetecekleri"ne dair bir antlaşmayı karara bağladığını, ayrıca İmparator'un ona hediyeler gönderdiğini ve patrician unvanı bahşettiğini kaleme alır.⁴³ Nikûlu John, Kuvrat'ın Konstantinopolis'te vaftiz edildiği ve imparatorluk sarayında büyütüldüğü esnada hala bir çocuk olduğunu aktarmaktadır; anlaşılan Kuvrat, amcası Orhan ile Konstantinopolis'e gitmişti ve bir rehine olarak orada bırakılmıştı.⁴⁴

⁴¹ Nikephoros, s. 12, 20-28.

⁴² Nikephoros, s. 24, 9. Kuvrat'ın Orhan'ın erkek kardeşinin oğlu olduğu Nikûlu John tarafından da ifade edilir. Ed. Zotenberg, s. 460.

⁴³ Nikephoros, s. 24, 12-15.

⁴⁴ Nikephoros'un bahsettiği iki farklı Bulgar liderinin karara bağladığı (biri 619 civarında, diğeri 635 civarında) iki antlaşmayı Zlatarski'nin sonraki tarihi çıkardığı gibi teke indirmek için bir neden yoktur: Zlatarski, Istorija na bolgarskata d triava prez srednite vekove, C. I, s. 33 vd. Zlatarski'nin 626 senesinden sonra İmparator'un Avaralar aleyhinde bir antlaşma yapmasına ihtiyaç yoktur şeklinde gerekçelendirdiği sav, ziyadesiyle zayıftır. Diğer yandan Nikephoros'un bahsettiği her iki antlaşmanın Grégoire'nin söylediği gibi Kuvrat ile karara bağlandığını varsaymak için ortada bir neden yoktur: Grégoire, "L'origine et le nom des Croates et des Serbes," *Byzantion*, 17, 1944/5, s. 100 vd. Zira Kuvrat'ın patrician unvanını iki defa almış olamayacağı aşıkardır ve dahası bu durum Grégoire'nin

Bu durumdan, Kuvrat'ın değil Orhan'ın Kuzey Kafkasya'daki Bulgar gücünün kurucusu olarak değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Orhan, Bizans ile müttefikliği başlatan kişiydi. Lider olma sırası Kuvrat'a geldiğinde söz konusu müttefikliği ilave bir antlaşma yoluyla pekiştirdi, müşterek düşman Avarlar'ın aleyhine tutum aldı. Eğer Nikûlu John'a itimat edecek olursak Heraklios ile şahsi ilişkileri, o derece yakındı ki İmparator'un ölümünden sonra Bizans'ta patlak veren dâhili mücadeleye Heraklios'un dul eşi Martina ve oğlu Heroklanas'ın haklarını tasdik ederek müdahil oldu.⁴⁵

Bizans ile Kuzey Kafkasya'daki Bulgar Onogur Devleti'nin karşılıklı menfaati ve iki güç arasındaki sıkı ve dostane ilişkiler bu dönemin oldukça karakteristik özelliğidir. Aynı derecede karakteristik ve dikkate değer olan, imparatorluk dini ve kültürü ile bağdaşmış ve Bizans'ın siyasi etki alanına tam anlamıyla sürüklenmiş bulunan bu barbar devlet liderlerini, imparatorluk sarayına bağlayan yakın şahsi rabitalardır.

Kuzey Kafkasya'daki Bulgar Devleti'nin lideri (*Κούβρατος* veya Nikephoras'ta *Κοβράτος*, Theophanes'te *Κροβᾶτος*, Antik Bulgar Liderleri listesinde *Kurt*, Nikûlu John'da *Qetrades*) Kuvrat, *Miracula Sancti Demetrii*'de gün yüzüne çıkan Kuver (Κοῦβερ) ile Grégoire'in çalışmasına rağmen⁴⁶ karıştırılmamalıdır. Adı geçen son şahsın faaliyeti tamamen farklı bir alanda Balkanlar'da ve Panonya'da gerçekleşti⁴⁷ ve bir sonraki devirle irtibatlıydı.⁴⁸ Ancak Kuver, Avar Kağanı'nın vassalı olmasına rağmen imparatorluk ile yakın bağlantılar kuran barbar reisinin bir diğer örneğidir. Kağan tarafından Balkanlar'ın her bir köşesinden getirilip Panonya'daki Sirmium bölgesinde iskan edilen Bizans ahalisinin lideri olarak Kağan tarafından atandıktan sonra Kuver, Avar Reisi'ne tabiiyetinden vazgeçti, kendisine boyun eğen Bizans

bizzat yaptığı vurgu üzere Kuvrat'ın Bulgar lideri olmadan evvel Hıristiyanlığa döndürülmüş olduğuna dair Nikûlu John'un anlatımından açıkça anlaşılır. J. Marquart, 7. ve özellikle 21. sayfada 619 senesinde Konstantinopolis'i ziyaret eden adı konulmamış Hun liderini Orhan adıyla tanımlaya meyillidir: J. Marquart, "Die altbulgarischen Ausdrücke in der Inschrift von Catalar und der altbulgarischen Fürstenliste," *Izvestija Russk. Archeol. Inst. v Konst.*, C. 15, 1911, s. 7-21. Bu tutumu, Kulakovskij tarafından takip edilir: J. Kulakovskij, *Istoriya Vizantii*, C. 3, 1915, s. 91. Marquart bizzat bu çok muhtemel kimliklendirmeyi derhal reddetti, zira Bizanlılar tarafından açıkça iyi bilinen Orhan ismine 619 senesinde Nikephoros tarafından yer verilmemiş olması ona anlaşılmaz göründü. Fakat varsaydığımız gibi Nikephoros'un 619 senesinde değinmediği söz konusu isim varsaydığımız üzere kaynaklarında gün yüzüne çıktysa mesele oldukça kolaylıkla çözümlenir ve bu durum Nikephoros'un 635 senesinde Orhan'dan Kuvrat'ın yeğeni olarak bahsetmesinin nedenidir. Nikephoros'un çeşitli referanslarını diğerleriyle harmanlamayla ne derece az ilgili olduğu görülebilir, örneğin Kuvrat'ın beş oğluna dair sonraki anlatımında sonuncu olan için şunları yazar: *κοβράτος τις ὄνομα κύριος γινόμενος τῶν φύλων τούτων*, s. 33, 16. Kendisinin öne sürmüştüğü doğru kimliklendirmeyi reddettikten sonra Marquart 619 senesinde Konstantinopolis'i bizzat ziyaret eden liderin Kafkasyalı Hunlar'ın veya Heraklios'un 625 senesinde geri çekilmek zorunda kaldığı memleket olan Kuzey Dağıstan'daki Varachan şehrinde Eftalitler'in şefi olduğuna dair yüzeysel bir varsayımı tercih etti. Bunu desteklemek için daha fazla kesin bir tanımla yapmadan sadece *τὴν τῶν Οὐννων χώραν* ifadesini kullanan Theophanes'i (s. 319, 19) kaynak gösterir.

⁴⁵ John of Nikiu, ed. Zotenberg, 1883, s. 460.

⁴⁶ Grégoire, *Byzantion*, s. 104 vd.

⁴⁷ Bu durum A. Maricq tarafından açıkça gösterildi. A. Maricq, "Notes sur les Slaves dans le Péloponnèse et en Bithynie," *Byzantion*, 22, 1952, s. 345 vd. Ulaştığı neticeler belirgin şekilde doğrudur.

⁴⁸ Kuvrat, II. Konstans'ın (641-48) hakimiyet devrinde vefat etti. Krş: Theophanes, s. 357, II, Nikephoros, s.33, 17. Ancak Kuver'in Makedonya'daki faaliyetleri IV. Konstantinos'un (668-85) zamanına tarihlendirilmelidir. Krş: F. Barišič, *Čuda Dimitrija Solunskog kao istoriski izvori*, Belgrade, 1953, s. 16 vd. Kanaatime göre bir değerlendirme belirleyicidir: Kuver hakkında yazdığı bölümde (II. 5) *Miracula*'nın yazarı sonrasında imparatoru "bizim imparatorumuz" şeklinde (*τὸν βασιλέα ἡμῶν*, Migne, *PG*, 116, 1376) , "bizleri yönetmek için Tanrı tarafından atanan kimse" (*τὸν ἀπο θεοῦ βασιλεύειν ἡμῖν λαχόντα*, *age*, 1365) diğer bir deyişle *Miracula*'nın ikinci kitabı kaleme alırken hala tahtta bulunan imparator adına. barbarların ortak arazilerinin Doğu ve Orta Avrupa'nın tamamına uzandığı gerçeğini göz önüne alırsak Bulgar Kuvrat ile Avar Kuver adlarının benzerliği nedeniyle bu tarz bir kesişme hiçbir şekilde sürpriz değildir. Bir başka örnek için uzaklara gitmeye gerek yok, Bayan veya Batbayan (*Βαῖανός*: Nikephoros, s. 33, 26. *Βατβαιᾶν*, Theophanes, s. 357, 19.) olarak adlandırılan Kuvrat'ın en büyük oğluna atıfta bulunabiliriz. Büyük Avar Kağan'ın ismiyle aynıdır.

ahalisinin şefliğinde Makedonya'ya doğru harekete geçti ve hatta bir manevra vasıtasıyla Thessalonike'nin hâkimiyetini elde etmeye çabaladı. Bu girişiminde Kuver, yardımcısı Mauros tarafından ciddi surette desteklendi. Mauros, *Miracula*'da yer alan kelimelerle “her şeyde maharetliydi, Yunan, Latin, Slav ve Bulgar dillerini bilirdi” ve görünür itaatkârlığı ile yanlış yönlendirdiği İmparator tarafından konsül unvanıyla (hypatus) onurlandırılmıştı.⁴⁹

Benzer şekilde Slavlar ve liderleri Bizans ile sadece savaşmadılar, Bizans halkıyla bazen de barışçıl temaslarda bulundular ve onlarla oldukça dostane koşullarda yaşadıklarına rastlamak mümkündür. *Miracula S. Demetrii Thessalonike*'de bir süre yaşamış Rinkhinian kabilesinin şefi olan Pervud'un hikâyesini nakleder.⁵⁰ Doğal olarak Pervud, bilahare açıklandığı üzere, Yunanca konuşmaktaydı. İftira niteliğindeki raporun kuvvetli etkisi üzerine Thessalonike Prefektusu tarafından tutuklandı ve Konstantinopolis'e gönderildi. Bunun üzerine Slavlar'dan ve Thessalonike sakinlerinden oluşan bir temsil heyeti başkente gitti ve adaletsizce tutuklanan liderlerinin salıverilmesi adına talepte bulundu (dostane ilişkilerin olağanüstü bir göstergesi).

Fakat Karadeniz ötesindeki barbar dünyaya geri dönmek durumundayız. Avarlar'a karşı İmparatorluk ve Bulgar-Onogur Krallığı'nı birbirine bağlayan dostane ortaklık, imparatorluğu Hazarlar'ın yükselen gücü ile de (evvela Sasaniler'e ve ertesinde Araplar'a karşı) irtibatlandırdı. Kuzey Kafkasya'daki ve Aşağı Don-Volga bölgesindeki “Büyük Bulgaristan” kuvvetinin yerini kısa vadede alacak olan Hazar Beyliği ile Bizans ilişkileri, yedinci ve sekizinci yüzyıllarda ziyadesiyle dostaneydi.

Sasanier'e karşı büyük seferlerini gerçekleştirdiği erken tarihlerde Heraklios, Kafkasya'ya ulaştığında Nikephoros'un tarif ettiği şekilde πρὸς τὸν τοῦρκων κύριον Hazar Kağanı'na Sasaniler aleyhinde bir ittifaka dâhil olmaya davet ederek hediyeler gönderdi.⁵¹ Anlaşma iki lider arasındaki görüşmeyle tasdik edildi. Kağan, Heraklios'u karşılamak üzere kalabalık bir maiyetle hareket etti ve hem Kağan hem de maiyetindekiler atlarından inerek *proskynesis* (öpüşme) ile İmparator'u selamladılar. Heraklios, Kağan'a oğul şeklinde hitap etti, Hazar liderinin başına kendi tacını yerleştirdi ve “Romalıların Augustası” kızı Eudokia ile onu evlendireceğine dair söz verdi. İmparator'un ayrıca kızının resmini onu seyrederken tasvirine duyduğu aşktan bitap düşecek olan Kağan'a göstermiş olması kayda değerdir.⁵² Vaat edilen evlilik, Kağan'ın ölümü nedeniyle gerçekleşmedi.⁵³ Sürgünde olduğu süre boyunca Hazar sarayında birkaç yıl geçiren II. Justinianus, Kağan'ın kız kardeşiyle evlendi ve tahta yeniden geçtikten sonra Kağan'ın kız kardeşini ve ondan olan oğlunu ortak imparator ilan ederek taçlandırdı.⁵⁴ V. Konstantinos da “Hazar” olarak bilinen oğlu IV. Leon'u bir Hazar Prensesi ile evlendirdi. Bu sayede adı geçen prensesler, harici bir memlekette doğan ilk Bizans Kraliçeleri oldular. Bizans sarayının imparatorluk ailesinin yabancı hanedanla evlenmesine dair mağrur tavrını göz önümüze getirdiğimizde bu hakikatin kayda değer olduğu anlaşılır. Hazar Krallığı ile ittifak, orta devirlerin ilk yılları süresince en önemli unsur haline geldi.

İmparatorluk, Kafkas kabileleri ile ilişkilere de önem verdi. Hem Bizans hem de Ermeni kaynaklarının aşikâr kıldığı üzere Heraklios zaten Sasani seferleri sırasında bir takım Kafkas liderinin aklını ordugâhına katılması için çelmişti.⁵⁵ Ermenistan gibi Kafkasya da Bizans ile

⁴⁹ *Miracula*, II, s. 5.

⁵⁰ *Miracula*, II, s. 4.

⁵¹ Theophanes de Hazarlar'ın Türk olduğunu düşünmektedir. Bu antlaşmayı kayıt altına aldığı esnada Hazarları τοὺς τοῦρκους εκ τῆς ἐφᾶς οὗς χάραεις ὀνομάζουσι şeklinde adlandırmaktadır (s. 315, 15, krş: s. 407, 6, II, 14; 433, 26).

⁵² Nikephoros, s.15, 20-16, 20.

⁵³ Nikephoros, s. 21, 28-22, 2.

⁵⁴ Nikephoros, s. 43, 8; Theophanes, s. 375, 28.

⁵⁵ Kagankatvacı'li Moses'e göre Heraklios Albanya, İbery ve Ermenistan Prensleri'yle irtibata sahipti, “kendi rızalarıyla ona gelmelerini ve ordularıyla kış vakti ona hizmet etmelerini” emretti. (Rusça çev. K. Patkanian, St. Petersburg, 1861, s. 102; Karş. Almanca çev. A. Manandian, *Beitrag zur albanischen Geschichte*, Diss. Leipzig,

Sasani arasında ve sonrasında Bizans ve Araplar arasında hatta daha şiddetli bir şekilde ihtilaf konusuydu. Özellikle Lazika (Antik Kolhis) Bizans'ın hem Sasaniler'le hem Halifelik'le hem de kuzeydeki göçebe kabileler ile ilişkilerinde hayati bir önemdeydi. Merkezi Kherson civarında bulunan Kırım'ın güney kıyısındaki varlıkları, daha fazla daimi önemde karakollardı. Hazarlar'ın artan gücüyle birlikte Taurica'nın büyük kısmını yedinci yüzyıl sonunda kontrolleri altına almasına rağmen, Kherson Bizans hâkimiyetinde kaldı ve imparatorluğun Doğu Avrupa Ovası'ndaki her daim yakın gözleme tabi tutulan gezgin halklara dolaysız erişimini temin etti.⁵⁶

Bizans İmparatorluğu'nun çevresi yedinci yüzyılda benzer şekildeydi, Heraklios Hanedanlığı'na mensup imparatorların partnerleri (rakipler ve müttefikler) aynıydı. Doğu'da en güçlü rakipleri önce Sasani Kralları, ertesinde Fatih Ömer ve Emevi Halifeliği'nin büyük kurucusu Muaviye ile başlayan Arap Halifeliği idi. Balkanlar'da ise ürkütücü Bayan'ın başını çektiği Avar Kağanları, imparatorluğun sıklıkla savaş halinde olmasına rağmen ara sıra barışçıl iletişimde bulunduğu muhtelif "Sclavinias"ın prensleri ve Bulgar Kağanları idi (Balkanlar'da Bulgar Devleti'nin kurucusu Asparukh ve İmparator II. Justinianus'un Kaesar unvanıyla onurlandırdığı ve onun müttefik ve yardımcısı olan Tervel). Karadeniz'in ötesinde bir yanda Avarlar'a karşı imparatorluğun müttefikleri ve diğer yanda Sasaniler'e ve Araplar'a karşı Bizans'ın patrician unvanı bahsettiği ve Konstantinopolis'te vaftiz edilen Orhan ve Kuvrat'ın hâkimiyetindeki eski Bulgar-Onogur Prensligi mevcuttu. Daha sonrasında evlilik bağının yanı sıra ittifak antlaşmaları ile Bizans sarayına bağlanan Hazar Kağanları ve nihayetinde birçok Kafkas kabilesinin yarı bağımlı prensleri ve Ermeni Kuropalates'i bulunuyordu.

Bu sayede yedinci yüzyıldaki Bizans, sadece İslam Dünyası vasıtasıyla değil Doğu Avrupa'nın barbar milletleri vasıtasıyla da Doğu ile bir hayli güçlü bağlara sahipti. Bu yarı göçebe, barbar dünya, imparatorluğun kültürel nüfuzuna tabiydi ve politik düzen alanına dâhil edildi. Kabile reisleri Bizans uygarlığı ile bizzat irtibat kurdular ve hatta bazıları imparatorluğun dinini benimsediler ve tahttaki hanedan ile akrabalık bağları kurdular. Bizans unvanlarıyla onurlandırılarak imparatorluk hiyerarşisine dâhil edildiler ve böylelikle imparatora dayanan fikri egemenliği kabul etmeleri sağlandı. Bazı açılardan Bizans bu çeşitli milletler yığının tartışmasız lideriydi ve Konstantinopolis onun merkeziydi. Ancak bu barbar dünyayı politik ve kültürel nüfuz alanına tabi kılma sürecinde Bizans, barbar dünyaya daha yakın hale geldi ve sıra kendisine geldiğinde onların etkilerine maruz kaldı, onların yöntemlerini benimsedi ve onların giyim ve süsleme tarzlarını devraldı. Genelde gösterilen dikkatten daha fazlasını hak eden Doğu göçebe dünyasının tarihi rolünü hakkıyla vurgulayan N. P. Kondakov, bu duruma işaret etmiştir.⁵⁷

Justinianus'un imparatorluğu dağıldıktan sonra Bizans hiçbir zaman bir dünya monarşisi olmadı. Ancak çevresindeki dünya üzerinde hem siyasi hem de kültürel açıdan Doğu'da artan ancak Batı'da azalan oldukça büyük bir nüfuz uygulamayı sürdürdü. Başlangıçta gözlemediğimiz üzere yedinci yüzyıldaki Bizans bütüncül bir yapı olmaktan uzaktı; farklı kaderlere ve değişik görünümlere sahip bir dizi belirgin müstakil kısımlardan müteşekkildi. Küçük Asya'da İmparatorluk sıkı ve sarsılmaz şekilde tutundu; burası haricî ve dâhili kuvvetinin ve canlanma kudretinin muhafaza kaynağı idi. Balkanlar'da Avar işgalleri ve Slav yerleşimi ile

1897, s. 38. Theophanes Heraklios'un müttefikleri arasında Lazlar, Abazalar, İberler'i sayar. Theophanes, s. 309, 14.

⁵⁶ A. L. Jakopson, "Vizantija v istorii rannesrednevekovoj Tavriki", *Sov. Archeologija*, 21, 1954, s. 152 vd.; Bizans gücünün Taurica'da yedinci yüzyıldan dokuzuncu yüzyıla topyekun çöküşünü ele aldığı olumlu irtibatı abartmaktadır (örn. Kherson themasının oluşturulmasına dair). Fakat ilginç ve faydalı olan 154.üncü sayfada "Bizans'ın sonraları müttefik haline geldiği bilinen Hazarlar'ın gelişinden sonra Karadeniz'in kuzey kıyısında yerleşen Bizans'ın ziyadesiyle lehine olan güç dengesi"nden bizzat söz etmektedir. Krş. Hristiyan kilisesinin Taurica'daki faaliyetlerinin sekizinci yüzyılda "eşi görülmemiş bir orana" eriştiğini de belirtmektedir.

⁵⁷ N. P. Kondakov, "Les costumes orientaux à la cour byzantine", *Byzantion*, I, 1924, s. 7 vd; "Ocerki i zametki po istorii srednevekovogois kusstva i kul'tury", Prague, 1929, s. 61 vd. Krş. J. Moravcsik, "Proischozdenie slova τζιτζάκιον", *Sem. Kond.*, 4, 1931, s.69 vd.

parçalanmış imparatorluğun gücü, kıyı bölgesindeki birkaç şehirle sınırlıydı ancak arta kalan bu birkaç merkezden kuvvetinin kısmî ve kademeli onarımı başladı; buralardan kültürel nüfuzu, komşu Slav topraklarına yayıldı. Batı’da Bizans’ın hem siyasi hem kültürel nüfuzu yavaş fakat sarsılmaz bir yok olma sürecindeydi. Nihayetinde İmparatorluk Karadeniz’in kuzey kıyılarında konumunu muhafaza etti. Buradan Doğu Avrupalı barbar milletleri nüfuz altına alabilirdi. Bu süreç içerisinde Doğu Avrupalı barbar milletleri ile çok uzak ve yabancı Batı ile sahip olduğundan kıyaslanamaz şekilde daha yakın ve kalıcı irtibata sahipti.

Bizans yedinci yüzyılda yüzünü doğuya döndü. Fakat bu durum, sıklıkla ileri sürüldüğü gibi Bizans’ın bir “Doğu” devleti haline geldiği anlamını taşımamaktadır. Eski Roma dünyasının-imparatorluğunun felakete hem batıda hem de doğuda maruz kaldığını unutmamalıyız. Sadece Batı’daki varlıklarını kaybetmemiş, an itibarıyla İslam’ın yörüngesine girmekte olan Doğu’yu da kaybetmişti. Bizans Romalı-Germanik Batı ve İslami Doğu arasında yedinci yüzyılda tam da bu dönemde bir Yunan devleti olarak özgün bir yer edindi. Elbette çok milletli yapısını muhafaza ettiği için ne etnik manada ne de Roma mirasına dair iddiasını kıskançlıkla saklı tuttuğu için siyasi ideolojide Yunan haline geldi. Dili ve kültüründe Yunan olan ve zaferi imparatorluk merkezinin Doğu’ya transferi ile çok uzun süre önce kesinleştirilmiş olan ancak Justinianus’un canlandırdığı Roma İmparatorluğu’nun çökmesiyle zirveye çıkan Hellenleşme’nin doğal sürecine artık direnç göstermeyen bir devlet haline evrildi.

İlk elde Yunan olan, ortaçağa ait yedinci yüzyıl Bizans’ı genel özellikleri itibarıyla yarı Antik, yarı Latin geçmiş çağın İmparatorluğu’ndan çarpıcı bir şekilde farklıydı ve aynı zamanda çağdaşı Romalı-Germanik Batı’dan gittikçe daha belirgin bir şekilde ayrıldı. Bu durum, harici saldırılardan değildi, daha ziyade Latin Batı ve Yunan Doğu arasında Justinianus devrinde iki dünyayı birleştirmeye yönelik akim kalan çabadan sonra yedinci yüzyılda açık ifadesini bulan bir yabancılaşmanın kademeli şekilde belirleyici rol oynadığı dilsel ve kültürel ayrılığa ait esastı.

Kaynakça

Anastos M. V., "The Transfer of Illyricum, Calabria, and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople in 732-33," *Silloge Bizantina in onore di S. G. Marcati*, Roma, 1957.

Ane Riising, "The Fate of Henri Pirenne's Theses on the Consequences of the Islamic Expansion", *Classica et Mediaevalia*, 13, 1952, p.87-130.

Barišič F., *Čuda Dimitrija Solunskog kao istoriski izvori*, Belgrade, 1953.

Breckenridge J. D., "The Long Siege of Thessalonika, Its Date and Iconography," *BZ*, 48, 1955.

Bury J., *Later Roman Empire*, C.II., Macmillan & Co.,Ltd., 1923.

Constantine Porphyrogenitus, *De Thematibus*, ed. Pertusi, Vatican City: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952.

Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, ed. Moravcsik-Jenkins, Egyetemi Görög Filologia, Budapest. 1949.

Cviji J., (1918), *La peninsule balkanique*, Paris.

Dölger F. *Byzanz und die europäische Staatenwelt*, 1953.

Dvornik F., *The Slavs Their Early History and Civilization*, Boston, 1956.

Dvornik F., *La Vie de Saint Grégoire le Décapolite*, Paris, 1926.

Grégoire H., "L'origine et le nom des Croates et des Serbes," *Byzantion*, 17, 1944/5.

Grégoire H., "Un edit de l'empereur Justinien II date de Septembre 688," *Byzantion* 17. 1944/5.

Grumel V., "L'annexion de l'Illyricum oriental, de la Sicile et de la Calabre au patriarcat de Constantinople," *Recherches de science religieuse*, 40, 1952.

Jakopson A. L., "Vizantija v istorii rannesrednevekovoj Tavriki", *Sov. Archeologija*, 21, 1954.

John Of Nikiu, ed. Zotenberg, 1883.

Kantorowitz E., "The King's Advent," *The Art Bulletin*, 26, 1944.

Kondakov N. P., "Les costumes orientaux à la cour byzantine", *Byzantion*, I, 1924.

Kondakov N. P., "Ocerki i zametki po istorii srednevekovogois kusstva i kull'tury", Prague, 1929.

- Kulakovskij J., *Istorija Vizantii*, C. 3., 1915.
- Lopez R. S., "Mohammed and Charlemagne: A Revision", *Speculum*, 18, 1943, s. 14-38.
- Manandian A., *Beitrage zur albanischen Geschichte*, Diss. Leipzig, 1897.
- Mansi J. D., *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, XI, 1769.
- Maricq A., "Notes sur les Slaves dans le Péloponnèse et en Bithynie," *Byzantion*, 22, 1952.
- Marquart J., "Die altbulgarischen Ausdriicke in der Inschrift von Catalar und der altbulgarischen Fürstenliste," *Izvestija Russk. Archeol. Inst. v Konst.*, 15, 1911, s. 7-21.
- Miracula S. Demetrii, c. I-II.
- Moravcsik J., "Zur Geschichte der Onoguren", *Ungarische Jahrbücher*, 10, 1930.
- Moravcsik J., "Proischozdenie slova τζιτζάκιον", *Sem. Kond.*, 4, 1931.
- Nikephoros*, ed. K. de Boor, Leipzig, 1880.
- Ostrogorsky G., "Die Chronologie des Theophanes im 7. und 8. Jahrhundert", *Byz.-Neugr. Jahrb.*, 7, 1930.
- Pirenne Henri, *Mahomet et Charlemagne*, Paris-Brusels, 1937.
- Theophanes The Confessor*, ed. De Boor, B. G. Teubneri, Lipsiae, 1883-1885.
- Theophylacti Simocattae historiae*, ed. K. de Boor, Leipzig, 1887.
- Vasiliev A. A., "An Edict of the Emperor Justinian II, September 688," *Speculum*, 18, 1943, s. 1
- Vasiliev A. A., "L'entre triomphale de l'empereur Justinien II ' Thessalonique en 688," *Orientalia Christiana Periodica*, 13 1947
- Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, I, ed. George Ostrogorsky, Belgrade, 1955.
- Zlatarski, *Istorija na bolgarskata d triava prez srednite vekove*, C. I. Sofia, 1940.

OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ

FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Sayı:1 Cilt: 2 Haziran 2020

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Atilla SİLKU	Amerikan Kültürü ve Ed.	Edebiyat Fak.	Ege Ün.	atilla.silku@ege.edu.tr
Prof. Dr. Ayabek BAYNİYAZOV	Çağdaş Türk Lehçeleri	Edebiyat Fak.	Ardahan Ün.	ayabekbainiyazov@ardahan.edu.tr
Prof. Dr. Ayten GENÇ	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Hacettepe Ün.	dogu@hacettepe.edu.tr
Prof. Dr. Beyhan KESİK	Türk Dili ve Edebiyatı	Fen-Edebiyat Fk.	Giresun Ün.	beyhan.kesik@giresun.edu.tr
Prof. Dr. Birsnel KARAKOÇ	Filoloji	Edebiyat Fak.	Uppsala University-İsveç	birsnel.karakoc@lingfil.uu.se
Prof. Dr. Burkhardt WOLF	Yeni Alman Edebiyatı	Institut für Germanistik	Universität Wien	burkhardt.wolf@univie.ac.at
Prof. Dr. Celal DEMİR	Türkçe Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Afyon Kocatepe Ün.	cdemir@aku.edu.tr
Prof. Dr. Çiler HATİPOĞLU	Yabancı Diller Eğitimi	Eğitim Fak.	ODTÜ	ciler@metu.edu.tr
Prof. Dr. Ece KORKUT	Fransızca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Hacettepe Ün.	ekorkut@hacettepe.edu.tr
Prof. Dr. Emine Bogenç DEMİREL	Mütercim-Terc. Fransızca	Fen-Edebiyat Fk.	Yıldız Teknik Ün.	emine.bodem@gmail.com
Prof. Dr. Emine İNANIR	Ukrayna Dili ve Edeb.	Edebiyat Fak.	İstanbul Ün.	eminar@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Emir İchem İDBEN	Türkoloji	Edebiyat Fak.	Kufe Ün.	emirbagdat@yahoo.com
Prof. Dr. Enver TÖRE	Türkçe Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Artvin Çoruh Ün.	entor@artvin.edu.tr
Prof. Dr. Erdinç YÜCEL	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Necmettin Erbakan Ün.	
Prof. Dr. Esin OZANSOY	Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı	Fen-Edebiyat Fk.	İstanbul Ün.	eozansoy@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Faruk TOPRAK	Doğu Dilleri ve Edeb.	Dil Tarih Coğ.	Ankara Ün.	ftoprak@ankara.edu.tr
Prof. Dr. Feryal ÇUBUKÇU	İngilizce Öğretmenliği		Dokuz Eylül Ün.	fcubukcu@deu.edu.tr
Prof. Dr. Giray FİDAN	Çin Dili ve Edebiyatı		Gazi Ün.	girayfidan@gazi.edu.tr
Prof. Dr. H. Derya CAN	Hindoloji	Dil Tarih Coğrafya Fak.	Ankara Ün.	hdcan@ankara.edu.tr
Prof. Dr. Halit KARATAY	Türkçe Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Abant İzzet Baysal Ün.	halitkaratay@gmail.com

Prof. Dr. Hasan M. FARHAN	Türk Dili ve Edebiyatı	Edebiyat Fak.	Musul Ün.	
Prof. Dr. Hasan YILMAZ	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Necmettin Erbakan Ün.	
Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK	Çeviribilim-Almanca	Fen-Edebiyat Fk.	Sakarya Ün.	ozturk@sakarya.edu.tr
Prof. Dr. İsmail İŞCEN	Çeviri Bilimleri		Mersin Ün.	issicen@gmail.com
Prof. Dr. İsmail ULUTAŞ	Türk Dili ve Edebiyatı		Siirt Ün.	ismailulutas@yahoo.com
Prof. Dr. Julie Ann AYDINLI	İngiliz Dili ve Edebiyatı	Yabancı Diller Fk.	Ankara Sosyal Bilimler Ün.	julie.aydinli@asbu.edu.tr
Prof. Dr. Kenan DEMİRAYAK	Arap Dili ve Edebiyatı		Atatürk Ün.	kdmryk@atauni.edu.tr
Prof. Dr. Lemara SELENDİLİ	Filoloji		Kırım Federal Ün.-Kırım	crimeantatarphilologiy@hotmail.com
Prof. Dr. Luisa Maria Arvide Cambra	Filoloji		University of Almeria- İspanya	lmarvide@ual.es
Prof. Dr. Mehmet AYDIN	Türk Dili ve Edebiyatı		Ondokuz Mayıs Ün.	mehmet.aydin@manas.edu.kg
Prof. Dr. Muhammet KOÇAK	Almanca Öğretmenliği		Gazi Ün.	muhammetkocak@gazi.edu.tr
Prof. Dr. Muhlise Coşkun ÖGEYİK	İngilizce Öğretmenliği		Trakya Ün.	muhlisecosgun@trakya.edu.tr
Ord. Prof. Dr. Muratgeldi SOYEGOV	Türkmen Dili ve Edebiyatı		Uluslararası Türkmen Türk Ün.-Türkmenistan	msoyegov@gmail.com
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Arapça Öğretmenliği		Gazi Ün.	ymusa@gazi.edu.tr
Prof. Dr. Münevver Esin GÖREN	İtalyan Dili ve Edebiyatı	Edebiyat Fak.	İstanbul Ün.	egoren@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Nazım ELMAS	Türkçe Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Giresun Ün.	nazim.elmas@giresun.edu.tr
Prof. Dr. Nergis BİRAY	Çağdaş Türk Lehçeleri		Pamukkale Ün.	nbiray@pau.edu.tr
Prof. Dr. Rüdiger WEINGARTEN	Germanistik	Dilbilim ve Edebiyat Fak.	Bielefeld Ün.	ruediger.weingarten@uni-bielefeld.de
Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK	Türk Dili ve Edebiyatı		Dicle Ün.	sozcelik@dicle.edu.tr
Prof. Dr. Siham Abdulmajeed ZENGİ	Türk Dili ve Edebiyatı	Diller Fak.	Bağdat Ün.- Irak	sihamzengi@yahoo.com
Prof. Dr. Şener BAĞ	Alman Dili ve Edebiyatı		Namık Kemal Ün.	sbag@nku.edu.tr
Prof. Dr. Şerif Hüsni ABDÜLKADİR			Tiyarit Ün.- Cezayir	
Prof. Dr. Tahir BALCI	Almanca Öğretmenliği		Çukurova Ün.	thbalcii@gmail.com
Prof. Dr. Tutku Akter GÖKASAN	İletişim ve Medya	İletişim Fak.	Cyprus Science Ün.- North Cyprus	tutku.akter@emu.edu.tr
Prof. Dr. Umut BALCI	Almanca Öğretmenliği	YADYO	Batman Ün.	umut.balci@batman.edu.tr
Prof. Dr. Yaprak Türkan YÜCELSİN TAŞ	Fransızca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Marmara Ün.	tyucelsin@marmara.edu.tr
Prof. Dr. Yasemin	İngilizce Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Çukurova Ün.	

KIRKGÖZ

Prof. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU	Batı Dili ve Edebiyatı Böl.	Fen- Edebiyat Fk.	Gaziantep Ün.	
Prof. Dr. Zeynep ZAFER	Bulgar Dili ve Edebiyatı	Dil Tarih Coğ.	Ankara Ün.	zzafer@ankara.edu.tr
Doç. Dr. Ahmet ABDULGANİ			İskenderiye Ün.- Mısır	
Doç. Dr. Ahmet NETTUF			Katar Ün.- Katar	
Doç. Dr. Bahar DEMİR	Rus Dili ve Edebiyatı	Dil Tarih Coğ.	Ankara Ün.	bahargunes@list.ru
Doç. Dr. Burul SAGINBAYEVA	Türkoloji	Edebiyat Fak.	Kırgız Türk Manas Ün.- Kırgızistan	burul.saginbayeva@ma nas.edu.kg
Doç. Dr. Daina GRASMANE	Dil Eğitimi	Eğitim Fak.	Latvija University of Life Sciences and Technologies- Letonya	d.grasmane@gmail.co m
Doç. Dr. Ebru Akdoğan ARCA	Latin Dili ve Edebiyatı		Akdeniz Ün.	
Doç. Dr. Fethi DEMİR	Türkçe Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Van Yüzüncü Yıl Ün.	fethidemir@yyu.edu.tr
Doç. Dr. Fulya Topçuoğlu ÜNAL	Türkçe Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Kütahya Dumlupınar Ün	fulya.topcuoglu.unal@d pu.edu.tr
Doç. Dr. Goran Selahattin ŞÜKÜK	Arap Dili ve Edebiyatı		Selahattin Ün.- Irak	
Doç. Dr. Halil EYÜP Doç. Dr. İbtihal Mahdi ABDULKAREEM	İngiliz Dili Eğitimi- Dilbilimi-Çeviri	College of Languages	Baas Ün.- Suriye University of Baghdad	docibtihal@gmail.com
Doç. Dr. Iryna DRYGA	Türkoloji		Ukrayna Milli Bilimler Akademisi- Ukrayna	
Doç. Dr. İlknur Tatar KIRILMIŞ	Türk Dili ve Edebiyatı	Edebiyat Fak.	Ondokuz Mayıs Ün.	ilknurtatarkirilmis@google mail.com
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU	İngilizce Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün.	ltanrikulu@nevsehir.edu.t r
Doç. Dr. Müjdat AVCI	Sosyoloji	Fen- Edebiyat Fk.	OKÜ	
Doç. Dr. Nazmi AĞIL	İngiliz Dili ve Karşılaştırmalı Edebiyat	Edebiyat Fak.	Koç Ün.	nagil@ku.edu.tr
Doç. Dr. Onur KÖKSAL	İngilizce Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Selçuk Ün.	
Doç. Dr. Rihab Abdul- Jalil Saeed ALATTAR	İngiliz Dili Eğitimi	College of Languages	University of Baghdad	rihaba.saeed68@gmail. com
Doç. Dr. Sofia SULAK	Filoloji		Bilim-Araştırma Merkezi -Moldova	sulak_sofia@mail.ru
Doç. Dr. Veysel ŞAHİN	Türk Dili ve Edebiyatı	İnsani-Sos. Bil.	Fırat Ün.	vsahin@firat.edu.tr
Doç. Dr. Yusra AL- JUMAILİ	İbrani Dili ve Edebiyatı	Edebiyat Fak.	Erciyes Ün.	yusra@erciyes.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Abdullah DEMİRAL	Türk Dili ve Edebiyatı	Fen- Edebiyat	OKÜ	
Dr. Öğr. Üy. Ahmed	Dilbilim	Faculty of	Alexandria	

Abdelghany Mohammed Abdelghany		Arts	University- Mısır	
Dr. Öğr. Üy. Ahmet Derviş MÜEZZİN	Arap Dili ve Edebiyatı		Ondokuz Mayıs Ün.	ahmet.muezzin@omu.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Ahmet DÖNGER	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Hakkari Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Amir EL- CERRAH			Fırat Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Ayhan KUŞÇULU	Japon Dili ve Edebiyatı	Edebiyat Fak.	Erciyes Ün.	kusculu@erciyes.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Burçin YAPICI	Mütercim Tercümanlık- İngilizce	Fen- Edebiyat Fk.	Osmaniye Korkut Ata Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Çiler ÖZBAYRAK	Amerikan Kültürü ve Ed.	Fen- Edebiyat	Haliç Ün.	cilerozbayrak@halic.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Davut DAĞABAKAN	İngilizce Öğretmenliği		Ağrı İbrahim Çeçen Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Ehab ATTA	Dilbilim	Faculty of Arts	The American University of Cairo- Mısır	
Dr. Öğr. Üy. Fahrettin ŞANAL	İngilizce Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Necmettin Erbakan Ü.	
Dr. Öğr. Üy. Fatma KARAMAN	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Muğla Sıtkı Koçman	
Dr. Öğr. Üy. Fatma YUVAYAPAN	Mütercim Tercümanlık	İnsan ve Toplum Bilimleri Fak.	Kahramanmaraş İstiklal Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Fidel ÇAKMAK	İngiliz Dili Eğitimi	Eğitim Fak.	Alanya Alaaddin Keykubat Ün.	fidel.cakmak@alanya.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Gül Mükerrem ÖZTÜRK	Gürcü Dili ve Edebiyatı	Fen- Edebiyat Fk.	Recep Tayyip Erdoğan Ün.	gulmsegin@gmail.com
Dr. Öğr. Üy. Hani İsmail RAMAZAN				
Dr. Öğr. Üy. İlyas ARSLAN	Zaza Dili ve Edebiyatı	Edebiyat Fak.	Munzur Ün.	arslanelias@gmail.com
Dr. Öğr. Üy. Keziban Topbaşoğlu ERAY	Rus Dili ve Edebiyatı		Kars Kafkas Ün.	kezz_20@hotmail.com
Dr. Öğr. Üy. Mahmut KADUM			Bartın Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Mehmet B. BÜYÜKTOPÇU	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Kars Kafkas Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Mohammad Maher JESRY	Dil-Dilbilim	Faculty of Arts	Essex University- İngiltere	
Dr. Öğr. Üy. Meryem NAKİBOĞLU	Alman Dili ve Edebiyatı	Fen- Edebiyat	Aydın Adnan Menderes	meryemnakiboglu@yyu.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Nazlı AĞGÜN	Mütercim Tercümanlık- İngilizce	Fen- Edebiyat Fk.	Osmaniye Korkut Ata Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Nesrin ŞEVİK	Mütercim Terc. Almanca	YADYO	Karamanoğlu Mehmetbey Ün.	nsevik@kmu.edu.tr
Dr. Öğr. Üy. Nihat YAVUZ	Almanca Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Çukurova Ün.	nyavuz@cu.edu.tr

Dr. Öğr. Üy. Ömer Gökhan ULUM	İngilizce Öğretmenliği	Eğitim Fak.	Mersin Ün.	
Dr. Öğr. Üy. Srood Kanaan SHAKIR	Arap Dili ve Edebiyatı	Eğitim Fak.	Selahaddin Ün.- Irak	
Dr. Öğr. Üy. Taalaibek ABDİEV	Türkoloji	Edebiyat Fak.	Kırgız Türk Manas Ün.- Kırgızistan	taalay.abdiev@manas.e du.kg
Dr. Öğr. Üy. Üsama EL-İSA			Halep Ün.- Suriye	
Dr. Öğr. Üy. Yeşim Betül OKTAY	Yabancı Diller Eğitimi	YADYO	Doğu Akdeniz Ün.	yesim.oktay@emu.edu. tr
Dr. Efsane NAĞIYEVA	Umumi Filoloji		Bakü Avrasya Ün.- Azerbaycan	
Dr. Emily POWELL	İngiliz Dili ve Edebiyatı		University of South Wales- İngiltere	emily.powell@southwa les.ac.uk
Dr. Gatiba MAHMUDOVA	Türk Dili ve Edebiyatı		Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi- Azerbaycan	
Dr. Gulom ISMOİLOV	Özbek Dili ve Edebiyatı	Dil-Edebiyat Ens.	Institute of Language and Lit. of the Uzbek Academy of Sciences-Özbekistan	gulom82@yahoo.com
Dr. İlhama BABANLI	Umumi Filoloji		Bakü Devlet Ün.- Azerbaycan	
Dr. Negizbek ŞABDANALİYEV	Türkoloji		Kırgız Türk Manas Üniversitesi- Kırgızistan	negizbek.sabdaniyev @manas.edu.kg

Bu Sayının Hakemleri

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Fazıl HİMMETOĞLU	Tarih Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Doç. Dr. Cihat AYDOĞMUŞOĞLU		Ankara Ün.		
Dr. Öğr. Üy. Ali DOĞANER	Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Arş. Gör. Taner TURAN	Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Dr. Öğr. Üyesi Basri ÇALIŞKAN	Matematik Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Arş. Gör. Aykut EMNİYET	Matematik Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Doç Dr. Şeyma TÜLÜCE DEMİRAY	Matematik Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Doç Dr. Müjdat AVCI	Sağlık Bilimleri Fakültesi	Osmaniye Korkut AtaÜni.		
Arş. Gör. Sibel Akyüz	Sosyoloji Bölümü	Osmaniye Korkut AtaÜni.		sibelakyuz@osmaniye.e du.tr

Dr.Öğr.Üyesi HASAN
KARACA

Türk Dili Ve
Edebiyatı
Bölümü

Gaziantep Ün.

Dr.Öğr.Üyesi Resul
ÖZAVŞAR

Türk Dili Ve
Edebiyatı
Bölümü

Dicle Üni.

OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ

FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Sayı:1 Cilt: 2 (Haziran 2020)

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

1	Sözlükbilim Ölçütleri Işığında <i>Güncel Türkçe Sözlük</i> Üzerine Bir Değerlendirme Derya Ulutaş	01-13
2	Varoluşsal Perspektifte Bir Türkü Çözümlemesi: “Taze Karlar Yağmır Karın Üstüne” Ebru İlgen, Melike Salman, Eneshan Çalışkan	14-23
3	Bireylerin Dilendirilen Çocuklara Karşı Davranışlarının Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi Mehmet Işiker	24-43
4	Görüntüleme İzleyici Olarak Kullanılan Zirkonyum İzotoplarının (n,p) ve (γ , p) Reaksiyon Tesir Kesitlerinin İncelenmesi Yusuf Kavun	44-49
5	Central Automorphisms of Semidirect Product of p-Groups Özge Tekin	50-53

ÇEVİRİ

1	Yedinci Yüzyıl Dünyasında Bizans İmparatorluğu George OSTROGORSKY- Çeviren: Törebey GÜNAYDIN	54-71
---	---	-------

OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Sözlükbilim Ölçütleri Işığında *Güncel Türkçe Sözlük* Üzerine Bir Değerlendirme

Derya ULUTAŞ¹

Received/19.11.2019

Published/15.06.2020

Özet

Sözlükler, bir dilin söz varlığını içeren ve o dili temsil eden temel eserlerin başında gelmektedir. Sözlükler, sözlüksel birimlerden oluşur. Çalışmanın konusunu, sözlüksel birimin çerçevesi ve madde başı olarak verilen bu birimlerin beraberinde bulundurması ya da bulundurmaması gereken unsurlar oluşturmaktadır. Çalışmada Türk Dil Kurumu tarafından 2011 yılında on birinci baskısı yayımlanan *Güncel Türkçe Sözlük*, sözlükbilim ölçütleri doğrultusunda incelenmiştir. Türkçe Sözlük, sözlükbilim açısından değerlendirilirken genel anlamda olumlu ve yerinde kullanımlar bulunmaktadır. Ancak bu büyük eserde yerinde kullanımların yanı sıra bizim tarafımızdan bazı sorunlar da tespit edilmiştir. Tespit edilen sorunların çeşitliliği bakımından özellikle madde başları verilirken uyulan metot ve gözetilen tutarlılık olmak üzere iki husus üzerinde durulmuştur. Bu hususlar üzerinde durulurken sorunlu görülen noktalarda madde başları ile örneklendirilmeler yapılmış ve çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkçe Sözlük, sözlükbilim, madde başı, metot, tutarlılık

An Evaluation of *The Global Turkish Dictionary* In Terms of Lexicology Criteria

Abstract

Dictionaries are one of the basic works that represent the vocabulary of a language and represent that language. Dictionaries consist of lexical units. The subject of the study is the framework of the lexical unit and the elements that should be or should not be included with these units given as per article. *The Turkish Language Dictionary*, which was published by the Turkish Language Association as the eleventh edition in 2011, has been examined in terms of lexicology criteria. When evaluating the Turkish Dictionary in terms of lexicography, there are positive and appropriate uses in general. However, in addition to on-site uses, some problems have been identified by us in this great work. In terms of the diversity of the problems identified, two issues have been emphasized, namely the method to be followed when substances are given and the consistency to be observed. While these issues are being addressed,

¹ Arş, Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, deryaulutas@osmaniye.edu.tr

they have been exemplified in the points where they are problematic and tried to present solution proposals.

Keywords: Turkish Dictionary, lexicology, item head, method, consistency

1. Giriş

Bir dilin temel yapı taşı olan sözlükler gerek dilin kullanıcıları gerekse o dili öğrenmeyi amaçlayan kişiler için başucu kaynağı niteliğindedir. Sözlük, bir dilin bütün söz varlığını içermesi, dilin işlekliliğini ortaya çıkarması, o dilde kullanılan kelime sayısını göstermesi, kelimelerin cümle içinde edindikleri anlam çerçevelerine yer vermesi, kelimelerin kullanım alanlarını göstermesi ve o dilde kullanılan sözcük türlerinin çeşitliliğini aktarması gibi pek çok bakımdan önem arz etmektedir.

“Bir dilin bütün sözcük ve deyimlerini veya belli bir alandaki özel sözcükleri ya da belli bir dönemde kullanılmış olan sözcük ve deyimlerini alfabe sırasıyla vererek anlamlarını veren, açıklayan, tanımlayan ya da bir başka dildeki karşılıklarını veren eserlere sözlük denir” (Kahraman, 2016, s. 3290). “Sözlükbilim, bir dilin ya da karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymaya yönelik, bu amaçla yöntemler koyarak uygulama yollarını gösteren bir dilbilim dalıdır” (Aksan, 2016, s. 69). “Sözlükbilim, bir anlamda iyi bir sözlük için temel ilkeleri ortaya koymaya çalışır. Sözlükbilim, sözcükleri biçim ve içerik yönünden geliştirip insanlığın yararına sunmayı amaç edinmiştir” (Boz, 2015, s. 6). Sözlükbilimin bu amaç doğrultusunda ortaya koyduğu belli başlı yöntemler bulunmaktadır. Sözlükbilimi başlı başına bir bilim dalı olduğunu ve sözlükbilimin de kendine göre bir disiplini ve metodu olduğunu söyleyen Nadir İlhan, sözlükler hazırlanırken uyulması gereken ilkeleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Tarihi kaynaklara, halk söyleyişine bağlılık: Dilin kelimelerinin tarihi gelişimlerini ve halk ağzındaki yaşayış şekillerini verebilmek için bu iki kaynağa bağlı kalmak gerekmektedir. Bir dilin kelimelerinin yaşama gücü ve ihtiyaçlara göre kendisini yenileyerek devamlılığı tarihi eserler ve halk söyleyişlerinde takip ve tespit edilebilmektedir. Bu sebeple sözlükler hazırlanırken bu iki kaynaktan mutlaka faydalanılmalıdır.

2. Dil ve gramer açısından kelimelerin doğru kullanımı: Bir dilin yapısını bozmamak, dilin sistemini doğru bir şekilde ortaya koyabilmek için dil ve gramer kurallarına bağlı kalınmalıdır. Dilin devamlılığı içerisinde meydana gelen gramer farklılaşmaları ve ses farklılıklarının sistemli bir şekilde gösterilmesi meydana getirilecek sözlüklerin daha sağlam ve kullanışlı olmasını sağlayacaktır. Bu sebeple bu ilkenin de göz önünde bulundurulması gereklidir.

3. Amaca uygunluk esası: Sözlüklerin ortaya konuş amaçlarına uygun olarak düzenlenmeleri gerekmektedir. Örneğin bir dil sözlüğü ortaya konurken o dilin bütün

lehçe, şive ve ağızları göz önünde bulundurularak dilin bütün kelimelerinin tespit edilmesi sağlanmalıdır.

4. Madde başlarının düzenlenmesinin doğru ve düzenli tarzda yapılması: Madde başı olacak öğeler, ev, güneş, ben, çam, su gibi değişik nitelikteki bağımsız biçimbirimlerdir. Bunların dilde kesinleşmiş yazım biçimlerine uygun olarak sözcük türleri açısından dildeki yerleri (isim, fiil, ünlem gibi) gösterilerek sözlükte yer almalıdır.

5. Madde başı olan kelimelerin anlamlarının doğru olarak verilmesi: Madde başı olan kelimelerin öncelikle asıl anlamı tespit edilerek verilmeli, daha sonra kelimelerin yan anlamları sıralanmalıdır.

Bir sözlüğün oluşturulmasında en temel ve önemli nokta madde başlarını tayin etmektir. *Türkçe Sözlük*'te sözlük birimler noktasında herhangi bir sorun yoktur. Her sözlük birim bir madde başıdır. Sözlük birimler kelimelerin eksiz ve başka kelimelerle birleşmemiş şeklidir, denilebilir. Berke Vardar, sözlük birimi “Anlam birimin, biçimbirime karşıt olarak dil bilgisel nitelik taşımayan türü; bir tek anlam birimden oluşan sözlüksel birim (örn. oda, ev, yol, vb.)” olarak tanımlar. “Sözlüksel birimler ise ek olarak veya başka kelimeyle birleşerek yeni bir kavramı ifade eden, sözlükte madde başı olma niteliğine kavuşabilmiş kelimelerdir. Yani sözlüksel birimlerin bir kısmı, sözlük birimler ek aldığı veya başka sözlük birimler birleştiğinde oluşur” (Vardar, 1998, s. 193). Her birleşme ve sözcük öbeği sözlüksel birim değildir. Çünkü her ek almış kelime veya sözcük öbeği anlam boyutunda yeni bir kavram alanına sahip değildir. Kelime veya ek ile olan birleşmenin oluşturduğu yapının madde başı olma özelliği taşıyıp taşımadığı sorgulanıp bu çerçevede ayıklamalar yapılmalıdır. Madde başının dolayısıyla sözlüksel birimin bağımsız kavram olma ve kendi anlam alanını oluşturmuş olma özelliğini taşıması gerekir. Buna göre orman sözlük birim, ormancı, orman tavuğu sözlüksel birimlerdir. Ancak ormansız, orman köyü, orman çayırı adlandırmaları bağımsız anlam alanlarına sahip olmadıkları için sözlüksel birim dolayısıyla da madde başı değildir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda Türk Dil Kurumu'nun 2011 yılında yayımladığı *Türkçe Sözlük* sözlükbilim açısından ele alındı. Tarama yöntemi ile yapılan inceleme ve değerlendirmelerle bir sözlüğün içermesi ya da içermemesi gereken unsurlar tespit edilmeye çalışıldı. Her sözlüğün bir hazırlanış yöntemi vardır. Sözlükbilim açısından bu yöntemin bilimsel ve dilin doğasına uygun olması gerekir. Bu açıdan inceleme konusu yapılan sözlüğe bazı noktalarda eleştirel yaklaşımlarda bulunuldu.

2. Sözlükbilim Ölçütleri Açısından Türkçe Sözlük' te Bulunan Sorunlar

Türkçe Sözlük'teki eksiklik veya fazlalıklar madde başlarının durumu ve madde başları verilirken gözetilen tutarlılık bakımından ele alınmıştır. Bu bağlamda *Türkçe Sözlük*'te yer alan madde başları;

Madde Başları Verilirken Uyulan Metot Açısından Türkçe Sözlük

Madde Başları Verilirken Gözetilen Tutarlılık Açısından Türkçe Sözlük

olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

2.1. Madde Başları Verilirken Uyulan Metot Açısından Türkçe Sözlük

Madde başı olan sözlüksel birimin anlam alanı verilirken birtakım açıklama ve işaretler kullanılır. Türkçenin ses, şekil, anlam, söyleyiş ve kullanım özellikleri ışığında bu açıklama ve işaretlerin madde başı çerçevesinde verilmesi gerekir. Buradan yola çıkarak *Türkçe Sözlük*'te madde başları verilirken uyulan metoda dair tespitler yapıldı. Bu bağlamda tespit edilebilen ve sözlükte bulunan eksiklik, fazlalık veya sorunlar ortaya çıkarılmaya çalışıldı.

Türkçede sözcükler temel olarak isim ve fiil şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Sözcük türlerinin belirlenmesinde cümle öncesi oluşumun etkisi olmasına rağmen asıl belirleyicilik, sözcüklerin cümle düzleminde duruşunda yani bağlamındadır. Bu açıdan, sözcük türlerinin ayrıştırılma ve adlandırılması için sözcüklerin cümle içinde birbirleriyle olan ilişkilerinin belirlenmesidir, denilebilir. “Soyut, somut, iş-oluş veya söz dizimsel bir kavram ismi, cümle içinde farklı dizimsel ögeler sınıfında yer alabilir. Bu, bir sözcüğün farklı cümlelerde farklı türlerde kullanılabilmesini göstermektedir” (Delice, 2012, s. 6). Dolayısıyla sözcük türü, sözdizimiyle ilgili bir durumdur. Bu nedenle madde başıyla ilgili bu yönde bir açıklama veya adlandırma yapmak hatalı olur. Durumu *Türkçe Sözlük*'ten bir madde başıyla örneklemek gerekirse şu şekilde bir örnek verilebilir:

Olgun sf. **1.** Yenecek duruma gelmiş (meyve): “*Oluğun altına bir sepet iri, olgun, renkli şeftali koymuşlar.*” –R. H. Karay. **2.** mec. Tamamlanmış, iyice işlenmiş (yazı, düşünce vb.). **3.** mec. Bilgi, görgü ve hoşgörüsü gereği kadar gelişmiş, ağırbaşlı (kimse), kâmil: “*Benim bütün cefâma olgun adam gibi katlanmasını bilmişti.*” –Y. K. Karaosmanoğlu (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 1797).

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere “olgun” kelimesi için sıfat denilmiştir. Ancak dilin kullanıcısı yerine göre bunu isim, sıfat veya zarf olarak kullanabilir. Söz gelimi, “Olgun meyveleri ayrı bir sepete koyuyordu.” cümlesinde sıfat, “Bu, içlerinden en olgunuydu.” cümlesinde isim, “Bu daldaki elmalar daha olgun duruyor.” cümlesinde zarf görevindedir. Benzer durum *Türkçe Sözlük*'te madde başı olan birçok kelime için geçerlidir. *Türkçe Sözlük*, yaygın kullanımı dikkate alarak sözcüğün türünü belirtmiştir. Ancak sözcük türü konusunda bir sınırlandırmaya gitmemenin, kullanımı dilin kullanıcılarına bırakmanın daha uygun ve yerinde olacağı düşünülmektedir.

Madde başı ek aldığı veya yardımcı fiille kullanımında ses düşmesi, türemesi veya değişmesi oluyorsa bunu söz konusu ek (ünlü için -ı, -i) veya yardımcı fiille göstermek/örneklemek gerekir: akıl, -klı, ayak, -ğı; bekle//mek, -iyor; ret, -ddet//mek; kayıp, -ybet/mek; beyin, -yni, omuz, mzu, -uzu; his, -ssi, -sset/mek; ye//mek, -iyor, -iyen, -iyecek vb. *Türkçe Sözlük*'te bunların çoğu gösterilmiştir; ancak kelimelerin -yor, -An, -AcAk eklerini aldıklarında uğrayacakları değişiklikler gösterilmemiştir. *Türkçe Sözlük*'te sadece fiilin, geniş zaman ifade eden kip eki olan –Ar şeklini alması ile ilgili durumu belirtilmiştir: gitmek, -der, göçmek, -er, yapmak, -ar, bilmek, -ir..... gibi. “Bir dilin yapısını bozmamak, dilin sistemini doğru bir şekilde ortaya koyabilmek için dil ve gramer kurallarına bağlı kalınmalıdır. Dilin devamlılığı içerisinde meydana gelen gramer farklılaşmaları ve ses farklılıklarının sistemli bir şekilde gösterilmesi meydana getirilecek sözlüklerin daha sağlam ve kullanışlı olmasını sağlayacaktır” (İlhan, 2009, s. 536). Bu nedenle fiilin sadece geniş zaman kipini aldığı uğrayacağı değişikliğin yanında -yor, -An, -AcAk eklerini aldığı uğrayacağı değişikliklerin de gösterilmesi daha uygundur.

Türkçe Sözlük'te fiillerin gösterilişi master şeklindedir. Fiilin hem -mA eki almış şekline hem de -mA eki almış şekline yer verilmiş, -mA eki almış şekil fiili anlatmak için, -mA eki

almış şekil ismi anlatmak için kullanılmıştır. Bu durumu dizme ve dizmek madde başları ile şu şekilde örneklenebilir:

dizme a. Dizmek işi.

dizmek, -er (-i, -e) 1. Bazı nesnelere iplik, tel vb.ne geçirmek: “*Ortada, hasırların üstünde yığılı tütün yapraklarının etrafında, ana, iki kız oturmuş tütün diziyorlardı.*” -N. Cumalı. **2.** Yan yana veya üst üste sıralamak: “*Odanın ortasına üç ayaklı masayı koymuş, etrafına sandalyeleri diziyordu.*” -P. Safa. **3.** Harfleri yan yana getirerek yazı düzenlemek. **4.** Düzenlemek, hazırlamak: “*Daha önce kahvaltıyı gül motifli, basma örtülü küçük masaya dizmişti.*” -H. Taner (Türkçe Sözlük, 2011, s. 687).

Aslında -mAk eki fiili gösteren değil, okutan bir ektir. Bir fiil, -mAk ve -mA eklerini aldığı zaman isme dönüşür ve fiili ifade etmez. Bu durumda mastar ekinin fiili ifade ettiği ve pasif olduğu, kelimeyi okutmaya yönelik kullanıldığı // işaretiyle gösterilirse söz konusu karışıklık giderilebilir. Fiiller sözlükte, *sil//mek, dinle//mek, yaşa//mak* örneklerindeki gibi gösterilebilir.

“Çekim eki birleştiği kök veya gövdenin manasında bir değişiklik yapmaz. Kök veya gövdeye bir işleklik, kök ve gövdenin manasına bir kullanım nüansı verir. Bu nüans bir münasebet ifade eder. Yani bir kök veya gövde ile onun çekim eki almış şekli arasında mana bakımından bir münasebet nüansı farkı vardır” (Ergin, 2013, s. 125). Bu açıklamadan yola çıkılacak olursa, durum ekleri, iyelik ekleri, ilgi eki, aitlik eki gibi çekim ekleri, sözlük birimi sözlüksel birime dönüştürmez. Geldikleri kelimelere madde başı olma özelliği kazandırmaz. Kelimelerin bu ekleri almış şekliyle sözlükte yer almaması, madde başı olmaması gerekir. Ancak *Türkçe Sözlük*'te durum ekleri, iyelik ekleri, ilgi eki, aitlik eki almış birçok kelime sözlüksel birim olmamalarına rağmen madde başı olmuştur: onlarınki, onunki, orası; şura, şurada, şurası; bura, burada, buradan, burası gibi kelimeler bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Çatı ekleri sözlük birimi sözlüksel birime dönüştürmez, ancak fiilin oluş veya kılışını değiştirdiği için bu eklerin fiile kattığı anlamlar madde başı içinde verilmelidir. Ancak *Türkçe Sözlük*'te fiillerin çatı eki almış şekilleri ayrı birer madde başı olarak verilmiştir. Bu durumu *Türkçe Sözlük*'ten alınmış bir örnek ile şu şekilde gösterilebilir:

ilaçlamak (-i) 1. İlaç sürmek. **2.** Mikroplardan arındırmak, zararlı böceklerden korunmak amacıyla ilaç püskürtmek veya sıkmak: “*Ekici bor harç ilaçlayacaktı tarlasını.*” -N. Cumalı.

ilaçlanmak (nsz) İlaçlama işi yapılmak (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1170).

Fiillerin çatı ekleri almış şekli ayrı birer madde başı olarak verilmemesi gerekir. Bunun yerine madde başının anlamı verildikten sonra kelimenin çatı ekleriyle kazandığı anlamlar aktarılmalıdır. Bu ekleri almış kelime/kelimeleri tek madde başı içinde şu şekilde gösterilebilir:

ilaçla//mak (-i) 1. İlaç sürmek. **2.** Mikroplardan arındırmak, zararlı böceklerden korunmak amacıyla ilaç püskürtmek veya sıkmak: “*Ekici bor harç ilaçlayacaktı tarlasını.*” -N. Cumalı. **~n//mak (nsz)** İlaçlama işi yapılmak.

Son çekim edatları hâl eklerinin, isim çekim eklerinin tamamlayıcıları, yardımcıları, onların vazife ortakları durumundadırlar. Gerçekten isim çekim ekleri ismin

belirli, sayılı hallerini karşılırlar. Bu belirli haller dışında ismin birçok zarf hali vardır. Bu zarf hallerinin ancak bir ikisi hal ekleri tarafından karşılanabilir. Geriye kalan birçok zarf hallerini yapabilecek hal ekleri yoktur. İşte hal ekleriyle karşılanamayan bu zarf hallerini son çekim edatları yaparlar. Bunlara kısaca *çekim edatları* da diyebiliriz (Ergin, 2013, s. 366).

“İle” edatı da bir son çekim edatıdır. Sözlüklerde olmaması gereken unsurlardan birisi de madde başının “ile” edatının ekleşmiş şekliyle olan kullanımınıdır. İle edatı *-IA* şeklinde kelimeye eklendiğinde ona sözlüksel anlam katmaz. Bu edatı almış şekliyle kelimeler madde başı olmamalıdır. Ancak *Türkçe Sözlük*'te az da olsa “ile” edatını ekleşmiş biçimde alan kelimelere yer verilmiştir: *aracılığıyla, eliyle, hızla, marifetiyle* vb.

Yukarıda madde başı olmaması gerektiğini söylenen kelimeler *Türkçe Sözlük*'te zarf olarak nitelendirilmişlerdir. Muharrem Ergin zarfları; yer zarfları, zaman zarfları, nasıllık-nicelik/hal zarfları ve azlık-çokluk zarfları olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Bunlardan nasıllık-nicelik, hal zarfları başlığı altında şu açıklamaya yer vermiştir: “Hal zarfı deyince ilk akla gelen böyle, şöyle, öyle kelimeleri de isimlerin önünde sıfattan başka bir şey değildirler. Bu zarflar ‘bu, şu, o ve ile’nin birleşmesinden doğmuşlardır” (Ergin, 2013, s. 261). Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere ile edatının ekleşmiş şekli olan *-IA* ile oluşturulmuş *aracılığıyla, eliyle, hızla, marifetiyle* vb. kelimeler Ergin tarafından zarf olarak gösterilmemiştir. Bunlar söz dizimi içerisinde ek olarak zarf görevi gören kelimelerdir. Yani zarf olma durumları cümle içerisinde söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla aslı zarflar değildirler. Bu nedenle de madde başı olmaması daha uygundur.

Madde başının kurduğu sözcük öbekleri sözlüksel birim oluşturmamasına rağmen madde başına bağlı bir kavram oluşturmuşsa bunlar da madde başına eklenir. İncelediğimiz sözlükte sözlüksel birim niteliği olmayan birçok sözcük öbeği madde başı olarak verilmiştir. Bu durumu *ordövr* kelimesi ile örneklenebilir:

ordövr *a. Fr. hors-d'oeuvre* Yemekaltı.

ordövr arabası *a.* Ordövrlerin servisinde kullanılan küçük el arabası.

ordövr tabağı *a.* İçine genellikle soğuk mezelerin konduğu özel olarak hazırlanmış tabak (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 1810).

Yukarıda da değinildiği gibi her sözcük öbeği sözlüksel birim olma niteliği taşımaz. Madde başıyla bağlantılı olup açıklanması gereken bu tip yapılar madde başı içinde şu şekilde verilebilir:

ordövr *a. Fr. hors-d'oeuvre* Yemekaltı. **~arabası** *a.* Ordövrlerin servisinde kullanılan küçük el arabası. **~tabağı** *a.* İçine genellikle soğuk mezelerin konduğu özel olarak hazırlanmış tabak.

Madde başlarında fiilden önceki unsurun zorunlu olarak aldığı durum eki fiille birlikte belirtilir. *Türkçe Sözlük* bunu sözlüğün kullanılmasıyla ilgili açıklamalar kısmında açıklamış ve madde başlarını verirken uygulamıştır. Sözlükte fiilin nesnesiz kullanıldığı da belirtilmiştir. Durum eki *-i* ile zorunlu kullanım verildiği için nesnesiz kullanımı ayrıca belirtmek yanlış olur.

Çünkü nesne sözlüksel değil, söz dizimsel bir unsurdur, fiilin onu almadığını belirtmek diğer öğeleri de almadığını belirtmeyi gerektirir. Bu, sözdizimini sözlüğe taşıma anlamına gelir ki bu durumda da sözlüğün amacının dışına çıkmış olur. Aslında sorun, fiillerin çatısıyla ilgilidir. Fiillere doğalarındaki oluş veya kılış bildirmeleri açısından değil de nesne alıp almamaları zaviyesinden bakılmasından kaynaklanmaktadır. “Herhangi bir fiil, bir varlık tarafından gerçekleştirilme veya kendi kendine gerçekleşme ifade etmektedir. Dilbilgisinde bir gerçekleştirme erkine muhtaç olan fiillerin adı kılış fiili, kendi kendine gerçekleşme ifade eden fiillerin adı da oluş fiilidir. Bunların sözdizimi içindeki görünüşleri ve oluşturdukları cümlelerin yapıları birbirine göre farklıdır. Kılış fiili, cümlenin hemen her unsurunu alabilirken, oluş fiili ve ek-fiilli isimlerin yüklem olduğu cümleler nesne almaz; çünkü kendi kendine gerçekleşen fiiller nesneye ihtiyaç duymaz” (Delice, 2002, s. 194). Fiillerin birlikte kullanıldığı zorunlu unsura *Türkçe Sözlük*'teki nesnesiz kullanımları aykılanarak şöyle işaret edilmelidir: *düşün//mek, (-i); sığ//mak, -ar (-e); sıkıl//mak, (-e, -den); ol//mak, -ur (-de, -den); gel//mek, -ir (-e, -den), sor//mak, -ar (I) (-i, -e; -den), geç//mek, -er (-den, -e), kork//mak, -ar (-den)* vb.

Söyleyişle ilgili hususlar madde başından sonra parantez içerisinde belirtilmelidir. *Türkçe Sözlük*'te Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş kelimelerdeki uzun okunuşlar gösterilmiştir. *Türkçe Sözlük*'ten alınan “mavera *a. (ma:vera:)*, mazi *a. (ma:zi:)*, tazarru *a. (tazarru:)*, taze *sf. (ta:ze)*” örneklerinde görüldüğü gibi uzun sesler “:” işareti ile gösterilmiştir. Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş madde başının ünlü alması durumunda ortaya çıkan uzun ses de, “hayat *a. (haya:ti)*, ruh *a. (ru:hu)*, sarfiyat *a. (sarfiya:ti)*, zaman *a. (zama:ni)*” örneklerindeki gibi gösterilmiştir. Alıntı kelimelerin uzun okunuşları genel olarak gösterilmiş olmakla birlikte “kahhar *sf. Ar. kakhār*, mazlum *sf. Ar. mazlūm*, mecnun *sf. Ar. mecnūn*, memnun *sf. Ar. memnūn*” gibi bir kısım madde başlarında bu husus gözden kaçırılmıştır.

Türkçe Sözlük'te madde başının anlamı çerçevesinde kelimenin temel anlamı, yan anlamları, mecaz ve argo anlamları maddeler halinde verilmiştir. Ayrıca kelimenin kullanımının daha çok eskiye ait olduğu, halk dilinde kullanıldığı, özel isim olduğu; hakaret, şaka, alay ifadesi olduğu, teklifsizce kullanıldığı, kaba anlamda kullanıldığı belirtilmiştir. Ancak yan anlamlar maddeler halinde verilirken tek maddede verilebilecek anlamlar ayrı maddelerde de aktarılmıştır. Bu durumu “on” madde başı ile örnekleyelim:

On a. 1. Dokuzdan sonra gelen sayının adı. **2.** Bu sayıyı gösteren 10 ve X rakamlarının adı. **3. sf.** Dokuzdan bir artık (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 1803).

Örnekte görüldüğü üzere “on” madde başında yer alan 1. ve 3. maddeler aynı anlamı ifade etmektedir. Bu durum sözlükte yer alan üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz madde başlarında da görülmektedir. Ancak, yakın anlam alanları yan anlam olarak değerlendirilmemeli ve aynı anlamı ifade eden maddelere yer verilmemelidir.

Türkçe Sözlük, *-lı -sız, -lık, -ıclı* ekleriyle türetilmiş pek çok sözcüğün tek ve temel anlamı için “...sı olan”, “...sı olmayan”, “...olma durumu” “...işini yapan” gibi tanımlar vermekle yetinmekte, bu sözcükleri potansiyel anlamları ile listelemektedir: *peştamallı, azıklı, başaklı, cakalı, akıntılı, akli, karalı; cakasız, etsiz; akçillik, akıllık, akıncılık* sözcükleri *Türkçe Sözlük*'te böylesi ele alınan binlerce sözcükten bir kaçıdır. Oysa bu sözcüklerin sözlüğe alınma gerekçesi, dilde tutunmalarını sağlayan kurumsallaşmış anlamlarının olmasıdır, potansiyel anlamları olması değil (Uzun, 2003, s. 284).

Bu sözcükler *Türkçe Sözlük*'ün 1998 baskısı ele alınarak yazılmış bir çalışmada geçmektedir. Ancak aynı durum *Türkçe Sözlük*'ün çalışmaya konu edilen 2011 baskısı için de geçerlidir. Bu durum bir kaç madde başı ile şu şekilde örneklenebilir:

şamdanlı *sf.* Şamdanı olan.

şamdansız *sf.* Şamdanı olmayan (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 2201).

tabiatlı *sf.* Herhangi bir yaradılıştaki, huyda olan: “*Hırant, erkek tabiatlı bir adamdı.*”-S. F. Abasıyanık.

tabiatsız *sf.* 1. Çirkin ve kaba şeylerden tedirgin olmayan, zevksiz (kimse). 2. Huysuz, geçimsiz.

tabiiyetli *sf.* Herhangi bir ülkenin uyruğunda olan, uyruklu.

tabiiyetsiz *sf.* Herhangi bir ülkenin uyruğu olmayan, uyruksuz (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 2239).

ufuklu *sf.* Ufku olan.

ufuksuz *sf.* Ufku olmayan (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 2410).

Yukarıda verilen madde başlarından şamdanlı, şamdansız, ufuklu, ufuksuz gibi kelimeler *-ı olan; -ı olmayan* şeklinde potansiyel anlam verilerek açıklanmıştır. *Türkçe Sözlük*'te bu şekilde açıklanan birçok madde başı bulunmaktadır. Bu türden madde başlarının potansiyel anlamlarının verilmesi doğru ise **tabiatlı** *sf.* Tabiatlı olan, **tabiatsız** *sf.* Tabiatı olmayan; **tabiiyetli** *sf.* Tabiiyeti olan, **tabiiyetsiz** *sf.* Tabiiyeti olmayan şeklinde açıklanmalıydı. Ancak tabiatlı, tabiatsız, tabiiyetli, tabiiyetsiz madde başları kurumsallaşmış anlamları ile açıklanmışlardır. Zaten olması gereken de kurumsallaşmış anlamların verilmesidir. Bu da her kelimenin potansiyel anlamı olmayacağını, *Türkçe Sözlük*'te -II, -sIz, -IIk, -cI gibi ekleri almış halleriyle madde başı olan kelimelerin potansiyel anlamları ile değil kurumsallaşmış anlamlarıyla verilmesinin daha uygun olacağını göstermektedir.

2.2. Madde Başları Verilirken Gözetilen Tutarlılık Açısından Türkçe Sözlük

Türkçe Sözlük'ün kullanımıyla ilgili açıklamalar verilirken “Madde Düzeni” başlığı altında sekizinci sırada örnek cümlelerle ilgili bir açıklama yapılmıştır: “Sözlerin cümle içindeki kullanımlarını göstermek ve anlamlarına açıklık getirmek için Türk edebiyatının tanınmış yazarlarından seçme örnekler, tırnak içinde ve eğik yazıyla verilmiştir” (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. XXIV). Bu açıklamada örnek cümle kullanımıyla ilgili herhangi bir ölçütten, hangi özelliği taşıyan madde başlarının örneklendirildiğinden bahsedilmemiştir. Böyle genel bir açıklamadan bütün madde başlarının örneklendiği düşünülmektedir. Ancak sözlük incelendiğinde bütün madde başlarında örnek cümle olmadığı görülmüştür. Bu durumu birkaç madde başı ile örneklendirelim:

gelincik, -ği *a. bit. b.* Yazın kırlarda, özellikle ekin tarlalarında yetişen, kırmızı ve otsu bitki, gün gülü (*Papaver rhoeas*): “*Gelincikler açmayınca baklalar içlenmez.*” -A. Rasim (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 921)

kardelen *a. bit. b.* Nergisgillerden, baharda çok erken çiçek açan ve eczacılıkta kullanılan soğanlı bir bitki (*Galanthus nivalis*) (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 1325)

papatya a. (*papa'tya*) Rum bit. b. Birleşikgillerden, 20-50 santimetre yüksekliğinde, baharda çiçek açan, taç yaprakları beyaz, ortası sarı kömeçli, bir yıllık otsu bir bitki, yoğurt çiçeği (*Matricaria chamomilla*) (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1882).

zambak, -ğı a. Ar. *zanbak* bit. b. Zambakgillerden, 90-100 santimetre yüksekliğinde, güzel ve iri çiçekli, çok yıllık bir süs bitkisi, top zambak (*Lilium candidum*): “Zambakları vazoya yerleştirdim.” -A. Ağaoğlu (Türkçe Sözlük, 2011, s. 2642).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, örnek cümleye gelincik ve zambak madde başlarında yer verilmişken kardelen ve papatya madde başlarında yer verilmemiştir. Dolayısıyla, örnek cümle kullanımı ile ilgili hangi yöntem izlendiyse bunun belirtilmesi gerekir. Madde başlarında örnek cümleye yer verme konusunda bir yöntem izlenmemiş ise her madde başında örnek cümleye yer verilmesi daha uygundur. Aksi takdirde sözlükte yer alan açıklamaya göre incelendiğinde örnek cümle konusunda bir tutarsızlık ortaya çıkmaktadır.

“Yapım ekleri eklendikleri kök ve gövdelerin manalarında değişiklik yaparlar. Yapım eki ile meydana getirilen bir kelime gövdesi, kendisinden türediği kök veya gövde ile uzak yakın bir ilgisi olmakla beraber ondan ayrı ve yeni bir mana taşır” (Ergin, 2013, s. 123). Kelimeye sevgi, yakınlık, samimiyet ifadesi yükleyen -cIk eki, bir isimden isim yapma ekidir. Bu ekin geldiği kelime yeni bir anlam kazanmaktadır. Bu nedenle sözlüklerde madde başı olarak yer almasında bir sakınca yoktur. Ancak bu konuda tutarlı davranmak gerekmektedir. *Türkçe Sözlük*' te -cIk eki almış *annecik*, *amcacık*, *babacık* kelimeleri varken *ablacık*, *teyzecik*, *dayıcık* kelimeleri bulunmamaktadır. Buna göre, ya -cIk eki almış bütün kelimelere sözlükte yer verilmeli ya da hiçbirine yer verilmemelidir.

Aynı durum geldiği kelimeye benzerlik anlamı katan -msI eki için de söz konusudur. Bu ek de bir isimden isim yapma ekidir. Bu ekin kullanım sahası oldukça geniştir ve hemen her ismin sonuna eklenebilir. *Türkçe Sözlük*' te -msI eki almış isimlerin birçoğu madde başı yapılmıştır: *bademsi*, *cevizimsi*, *portakalımsı*, *mavimsi*, *pembemsi* gibi. Ancak *kadifemsi*, *findıkımsı*, *fıstıkımsı*, *duvarımsı*, *tepemsi* gibi bazı kelimeler sözlükte yer almamaktadır.

Türkçe Sözlük tamlama grupları bakımından oldukça zengin bir sözlüktür. Ancak bu konuda da bazı hatalar bulunmaktadır. Söz gelimi, *çaylı kek*, *üzümlü kek* gibi kelime grupları sözlükte madde başı olarak verilmiştir. Ancak *cevizli kek*, *havuçlu kek*, *portakallı kek* gibi kelime gruplarına yer verilmemiştir. Bir tatlı çeşiti olan kek, çaylı veya üzümlü yapılabildiği gibi cevizli, havuçlu, portakallı da yapılabilir. Bu nedenle *Türkçe Sözlük*'ün bütün kek çeşitlerine yer vermesi, Türkçenin söz varlığında yer alan *cevizli kek*, *havuçlu kek*, *portakallı kek* gibi kelime gruplarının da madde başı olması gerekmektedir.

“Türkiye Türkçesinde vurgu, anlam ayırt edici olması bakımından önemlidir. Türkçenin ahenk ya da bütünsel yapısının belirlenmesinde diğer telaffuz unsurları kadar vurgunun da payı vardır. Türkçenin kelime vurgusunun öğretilmesi ve ulusal birliğe varılmasında sözlüklerin yeri yadsınamaz” (Demir, 2009, s. 232). *Türkçe Sözlük*'te de bu hususa dikkat edilmeye çalışılmış ve madde başı olan kelimelerin bir kısmında vurgu “ ‘ ‘ (tırnak işareti) ile gösterilmiştir. Ancak bu durum bütün kelimeler için gözetilmemiştir. *Türkçe Sözlük*'te yer alan madde başlarının büyük bir kısmında vurgu gösterilmemiştir. Söz gelimi, *acemice zf. (acemi'ce)*, *acıtıvermek (-i) (acıtı'vermek)*, *açıkça zf. (açı'kça)* gibi madde başlarında vurgunun bulunduğu hece gösterilmişken *eskiden zf.*, *esnasında zf.*, *görünüşte zf.* gibi madde başlarında vurgulu hece gösterilmemiştir. Dolayısıyla, *Türkçe Sözlük*'te bu konuda herhangi bir ölçüt varsa bu ölçütün

belirtilmesi gerekir. Eğer bir ölçüt yoksa madde başı olan bütün kelimelerde vurgu yerlerinin gösterilmesi daha uygundur.

Türkçede yeni kavramlara karşılık bulmak, söz varlığını geliştirmek için çeşitli yollar izlenmektedir. Birleştirme yöntemi de bu yollar arasındadır ve işlek olarak kullanılmaktadır. Birleştirme yolu ile kelime yapımı iki veya daha fazla kelimeyi yan yana getirerek eskisinden farklı bir kavrama karşılık olabilecek yeni bir kelime ortaya koymaktır. Birleştirme yolu ile isim de fiil de yapılabilir. İsimlerin birleştirilmesi yolu ile yapılan birleşikler "birleşik isim", (çocuk bahçesi, kitap dolabı, salkım söğüt, aslanağzı, babayığit, turnagagası "bitki", kaynana vb.) diye adlandırılır. Birleşik fiiller, bir isim ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da isim soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir: yardım et-, dikkat et-, iyi ol-, meşgul ol-, mecbur kıl-, kabul eyle-, görebil-, yazıver-, bakakal-, almış ol-, göze gir-, gözden düş-, gözden sürmeyi çek- gibi (Korkmaz, 1998, s. 3).

Hangi yapıda oluşturulursa oluşturulsunlar birleşik fiiller yeni anlam alanlarına sahiptirler. Yeni anlam alanlarına sahip olmaları birleşik fiilleri sözlüksel birim yapmaktadır. *Türkçe Sözlük*'te de birleşik fiiller madde başı yapılmıştır. Ancak *ver-* yardımcı fiili ile kurulmuş olan birleşik fiillerin çoğunluğu sözlükte yer almakla birlikte bir kısmına yer verilmemiştir. Söz gelimi, **düşürüvermek** (-i) (*düşürü' vermek*), **eklenivermek** (nsz) (*ekleni' vermek*) **kariştirivermek** (-i, e; -le) (*kariştiri' vermek*), **katıvermek** (-e, -i) (*katı' vermek*), **saçıvermek** (-i) (*saçı' vermek*), **silivermek** (-i) (*sili' vermek*), birleşik fiilleri sözlükte yer almışken *deneyiver//mek*, *düzeltiliver//mek*, *kalabalıklaşiver//mek*, *kutlayıver//mek*, *kutsayıver//mek*, *sıvışıver//mek*, *sulayıver//mek* birleşik fiillerine rastlanmamaktadır. Ancak, madde başlarının tutarlılığı açısından *ver-* yardımcı fiili ile oluşturulan bütün birleşik fiillere yer verilmesi daha uygundur.

“Sıfat, kendinden sonra gelen bir ismi niteleyen veya çeşitli açılardan belirten isimlerin dil bilgisindeki karşılığıdır. Sıfat uydu bir sözcüktür. Mutlaka kendinden sonra gelen bir isme bağlanmak ve sıfat tamlamasını oluşturmak durumundadır” (Delice, 2012, s. 48). *Türkçe Sözlük*'te -lı, -lık, -sız gibi eklerle türetilen kelimeler madde başı olarak verilmiş ve bu kelimelerin türü sıfat olarak belirtilmiştir. Bu kelimelerin bağlandıkları isimler farklılık göstermektedir. Farklılıklar, türü sıfat olarak verilen bu kelimelerin kişi, yer, bitki, hayvan vs. isimlerinden hangilerine bağlanıp hangilerine bağlanmayacağı noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu durumu bir kaç madde başı ile örneklendirelim:

bağlık bahçelik *sf.* Bağlı, bahçesi çok olan (Türkçe Sözlük, 2011, s. 232).

bahaneli *sf.* Bahanesi olan (Türkçe Sözlük, 2011, s. 233).

camekânlı *sf.* Camekânı olan (yer): “*Camekânlı bir yerde, omzuma astığım çantamla duruyorum.*”-A. Ağaoğlu.

camekânsız *sf.* Camekânı olmayan (Türkçe Sözlük, 2011, s. 435).

çenekli *sf.* Çeneği olan.

çeneksiz *sf.* Çeneği iyi olmayan veya çenekleri iyi görülemeyen (Türkçe Sözlük, 2011, s. 520).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi *bağlık bahçelik*, *bahaneli*, *camekânsız*, *çenekli*, *çeneksiz* kelimelerinin anlamları verildikten sonra bağlanacakları isimlerle ilgili herhangi bir şey

belirtilmemiştir. Ancak *camekânlı* sözcüğünün anlamı verildikten sonra parantez içerisinde “*yer*” sözcüğü de verilmiştir. Kelimelerin bu şekilde gösterilmesi daha doğru ve kullanımını kolaylaştıran bir durumdur. Bu durumun aynı türden bütün madde başları için gözetilmesi daha uygundur. Dilini iyi bilen bir sözlük kullanıcısı bu anlamda sorun yaşamayabilir. Ancak Türkçe öğrenmeye çalışan bir yabancı *bağlık bahçelik* kelimesinin *bağı bahçesi çok olan (kişi)* anlamında mı yoksa *bağı bahçesi çok olan (yer)* anlamında mı kullanıldığı noktasında tereddüte düşebilir ve dili hem öğrenirken hem de kullanırken zorluk yaşayabilir. Bu nedenle madde başları verilirken daha dikkatli davranılmasında yarar vardır.

4. Sonuç

Bu çalışmada Türk Dil Kurumu’nun 2011 yılında 11. baskı olarak yayımladığı *Güncel Türkçe Sözlük* bilimsel ölçütler doğrultusunda incelenmiştir. İncelemede bazı sorunlar tespit edilmiş ve bu sorunlardan madde başı olan sözcüklerin türünün belirlenmesi, fiillerin gösterilişi, çekim ekli sözcüğün madde başı yapılması, çatı ekleri ile ilgili hususiyetler, ile edatının ekleşmiş hâliyle oluşturulan kelimeler, madde başı olan kelimenin kurduğu sözcük öbeklerinin durumu, fiilin nesnesiz kullanımı, madde başlarının anlamlandırılması gibi hususiyetler madde başları verilirken uyulan metot açısından değerlendirilmiştir. Örnek cümlelerin verilmesi, kimi yapım ekli sözcükler ve bazı kelime gruplarının durumu, vurgu, ver- fiili ile oluşturulmuş birleşik fiiller ve bazı sıfatların bağlandıkları kelimeler ile ilgili hususiyetler ise tutarlılık açısından değerlendirilmiştir.

Madde Başları Verilirken Uyulan Metot Açısından Türkçe Sözlük başlığı altında yapılan değerlendirmelerden elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

- Madde başı olan sözcüklerin türünün belirlenmesi noktasında, “**olgun** *sf.*” madde başında görüldüğü üzere sözcük türünün belirtilmesinin uygunluğu tartışılmıştır.
- Fiiller gösterilirken -mAk eki almış şekliyle gösterildiği ancak bu ekin fiilleri isimleştirdiği üzerinde durulmuştur. Bu nedenle -mAk ekinin pasif olduğunu belirtmek adına fiillerin sözlükte *sil//mek*, *dinle//mek*, *yaşa//mak* şeklinde gösterilebileceği gibi bir çözüm önerisi sunulmuştur.
- Çekim eki almış sözcükler, kelimenin anlamında herhangi bir değişiklik yapmaz. Bu nedenle, çekim ekli sözcüklerin madde başı olarak verilmemesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.
- Çatı eki almış sözcüklerin ise ayrı birer madde başı olarak değil, madde başı içinde verilmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur.
- Sözlükte kullanımı az olmakla birlikte bir son çekim edatı olan “ile” edatının ekleşmiş biçimi olan -lA eki almış sözcükler de madde başı olarak verilmiş ve zarf olarak nitelendirilmişlerdir: *eliyle*, *hızla*, *marifetiyle* vb. Ancak bu sözcükler cümle içinde ek alarak zarf görevi üstlendiklerinden madde başı olarak verilmemeleri daha uygun gibi görünmektedir.

- Madde başı olan kelime ile kurulan sözcük öbekleri, madde başlarına bağlı birer kavram oluşturdukları takdirde madde başına eklenerek verilebilir. Aynı madde başları halinde verilmeleri uygun görünmemektedir.
- Sözlükte bir fiilin durum eki –i ile zorunlu kullanımı verildikten sonra nesnesiz kullanıldığının ayıca belirtildiği görülmektedir. Böyle bir kullanım yerine fiillerin birlikte kullanıldığı zorunlu unsurlar şu şekilde gösterilebilir: *gel//mek, -ir (-e, -den), sor//mak, -ar (I) (-i, -e; -den), geç//mek, -er (-den, -e), kork//mak, -ar (-den)* vb.
- Madde başları anlamlandırılırken yan anlamlar da maddeler halinde verilmiştir. Ancak yan anlamlar hususunda bazen tekrara düşülmüştür. Tek maddede verilebilecek anlamlar ayrı maddeler halinde verilmiştir. Ancak yakın anlam alanları yan anlamlardan ayırt edilmeli ve aynı anlamı ifade eden maddeler verilmemelidir.

Madde Başları Verilirken Gözetilen Tutarlılık Açısından Türkçe Sözlük başlığı altında ulaşılan sonuçlar ise şu şekildedir:

- İlk olarak, sözlükte madde başları anlamlandırıldıktan sonra genel olarak örnek cümle verilmiştir. Ancak bu noktadaki tutarlılık bütün madde başlarında gözetilmemiş ve *gelincik, kardelen* vb. gibi kimi sözcüklerde örnek cümle verilmemiştir.
- Diğer bir husus, -cık isimden isim yapım ekinin getirildiği bazı sözcükler ile ilgilidir. -cık isimden isim yapım ekinin getirildiği bazı sözcükler madde başı olurken bazılarında sözlükte yer verilmemiştir. Bu durumda da tutarlı davranmak, ya -cık eki almış sözcüklerin hepsine yer vermek ya da hiçbirine yer vermemek gerekir. Aynı durum -msI eki almış sözcüklerde de geçerlidir.
- *Türkçe Sözlük*'te vurgu “ ‘ “ (tırnak işareti) ile gösterilmiş ve genel olarak sözcüklerin vurguları gösterilmiştir. Ancak bu hususun da gözden kaçtığı, vurgu yerleri gösterilmeyen sözcükler olduğu görülmektedir.
- *ver-* yardımcı fiili ile kurulmuş olan birleşik fiillerin çoğunluğu sözlükte yer almakla birlikte bir kısmına yer verilmemiştir. Birleşik fiiller yeni anlamlara sahiptir. Bu nedenle bütün birleşik fiillerin sözlükte madde başı olarak verilmesi daha uygundur.
- *Türkçe Sözlük*'te kelimenin anlamı verildikten sonra bağlanacakları isimlerle ilgili bilgi verilmelidir. Örneğin, “camekânlı” sözcüğünün anlamı verilmiş daha sonra parantez içinde (yer) sözcüğü de yazılmıştır. Bu durum, aynı türden bütün madde başları için gözetilmemiştir. Bu durumun gözetilmesi Türkçe öğrenmeye çalışan bir kimse için kullanımı kolaylaştıran bir durumdur.

Güncel Türkçe Sözlük, 92.292 sözcükten oluşan ve bir nevi Türk dilini görücüye çıkaran, üzerinde oldukça emek harcanmış olan, hacimli ve mükemmel bir sözlüktür. Bu çalışmada Türk dilinin temsilcilerinden biri olan bu eserin daha kusursuz ve mükemmel olması için yapılan tespitler doğrultusunda çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. Buradaki amaç, *Türkçe Sözlük*'ü eleştirmek ya da olumsuz yaklaşımlarda bulunmak değil, bu temel eserin yeni baskısının daha kusursuz olmasına bir nebze katkı sağlamaktır.

Kaynaklar

- Aksan, D. (2016). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Boz, E. (2006). *Sözlük ve Sözlükçülük Sorunu*, Türkçenin Çağdaş Sorunları, 3-45. Ankara: Gazi.
- Böler, T. (2006). Türkçe Sözlük (TDK) ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük'ü (MEB) Karşılaştırma Denemesi, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 101-118.
- Delice, İ. (2012). *Sözcük Türleri*. Sivas: Asitan.
- Delice, İ. (2007). Yüklem ve Nesne İlişkisi, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 141-145.
- Demir, İ. (2009). Türkçe Sözlüklerde Vurgu, *Turkish Studies*, 2017-235.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- İlhan, N. (2009). Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri ve Özellikleri, *Turkish Studies*, 534-554.
- Kahraman, M. (2016). Sözlük Bilim Kuram, İlke ve Yöntemler Üzerine, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3288-3312.
- Korkmaz, Z. (1998). Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları, *Türk Dili*, 3-14.
- Türk Dil Kurumu, (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu, (2012). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uzun, N. E. (2003). Modern Dilbilim Bulguları Işığında Türkçe Sözlüğe Bir Bakış, *Dil ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu 2003, Mustafa Canpolat Armağanı* (Yayımlayanlar: Aysu Ata, Mehmet Ölmez), 281-293.
- Vardar, B. (1998) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC.

OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Varoluşsal Perspektifte Bir Türkü Çözümlemesi: “Taze Karlar Yağmış Karın Üstüne”

Ebru İLGEN¹, Melike SALMAN², Eneshan ÇALIŞKAN³

Received/10.05.2020

Published/15.06.2020

Özet

Kültürel değerlerin bir parçasını oluşturan türküler; milli bilinci harekete geçiren, toplumsal kimliği yansıtan sözlü kültür ürünleridir. Türküler, diğer sözlü ürünler (mit, efsane, masal) gibi insana ait varoluşsal, ruhsal sorunları ve/veya anlamları içerisinde barındırmaktadır. Türk insanının yaşadığı sıkıntıları, acıları, sevinç ve hüznü temasında barındıran türküler, farklı duyguları sembolik ve derin anlam katmanlarını karşılar.

Türküler bazen bilinçli bazen bilinç dışı etkiyle derin anlam katmanları ve evrensel değerler dizgesini yansıtırlar. Bildirişim düzeyinde okunan *Taze Karlar Yağmış Karın Üstüne* adlı metin, insanı anlamak ve anlamlandırmak için; ben ve öteki ilişkisi, varoluşsal süreç, fenomenolojik açı ve özne-nesne diyalektiğinden yararlanarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Okuma sonucunda, metinlerarasılıktan da faydalanılarak, türkü metninde yer alan semboller çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkü, metin çözümlemesi, aşk, metinlerarasılık, fenomenoloji

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ebruilgen95@gmail.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, melikesalman@gmail.com

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, eneshancaliskan@gmail.com

AN ANALYSIS OF TURKISH IN THE EXISTENT PERSPECTIVE: "TAZE KARLAR YAĞMIŞ KARIN ÜSTÜNE"

Abstract

Folk songs that form part of cultural values; They are oral cultural products that stimulate national consciousness and reflect social identity. The folk songs contain human existential, spiritual problems and / or meanings such as other verbal products (myth, legend, fairy tale). The folk songs that embrace the troubles, pain, joy and sadness of Turkish people, meet different emotions, symbolic and deep layers of meaning.

The folk songs reflect deep semantic stratum and universal values, sometimes with conscious and sometimes subliminal effects. The text titled *Taze Karlar Yağmış Karın Üstüne*, read at the communication level, is used to understand and make sense of the people; I and the other relationship, existential process, phenomenological aspect and subject-object dialectic has been tried to be interpreted.

As a result of reading, the symbols in the folk song text have been analyzed by making use of intertextuality.

Key Words: Folk songs, text analysis, love, intertextuality, phenomenology

1. Giriş

Anlam olarak; duyularla algılanabilen, nesne ifadesine karşılık gelen fenomen kelimesinden türetilen, fenomenoloji sözcüğü, “var olan şeylerin varlığı”nın bilimidir (Heidegger, 2004, s. 67). Bir başka anlatımla fenomenoloji; varlıkların ardında var olan bir şeyle değil, varlığı var eden özle ilgilenir. Bu bilim dalı, F.D. Saussure’ün gösteren ile gösterilenin birleşimini karşılayan *gösterge* kavramına dayanmaktadır. Gösteren, anlatım düzlemini, gösterilen ise içerik düzlemini oluşturmaktadır (Barthes, 1993, s. 40).

Saussure göre metinler, dizimler düzlemi ve çağrışımlar düzlemi olmak üzere iki şekilde okunabilir. “Dizimsel bağlantı, aynı anda birlikte bulunan öğeler arasındaki bağlantıdır ve gerçek bir dizilişte yer alan iki ya da daha çok sayıda öğeye dayanır. Çağrışımsal bağlantı, (...) aynı anda birlikte bulunmayan öğeleri gücül bir belleksel dizide birleştirir” (Saussure, 1998, s. 182).

Taze Karlar Yağmış Karın Üstüne adlı türkü metni, Saussure’nün dizimler düzlemi ve çağrışımlar düzleminde faydalanılarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, Roland Barthes’in *keyfi* bölümlenmesi olan *okumabirimlerine* ayrılarak gerçekleştirilmiştir. Metnin her dörtlüğü bir okumabirimi kabul edilmiş ve metinlerarasılıktan da yararlanarak okuma gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, insanı psikolojik ve sosyal bütünlükle anlamak amaçlanmıştır. Fenomenolojinin yöntemsel anlamı yorumlamadır (Heidegger, 2004, s. 67). Bu çalışmanın da subjektif yorumlamadan geçtiğini ve her okuyan kişinin farklı görüşler sunabileceğini belirtmek isteriz.

Türkü metninin tamamı:

“Taze karlar yağmış karın üstüne
Bülbül figân eder gülün üstüne
Dediler nazlı yârini el almış
Daha iflâh olmam bunun üstüne.

Ekine gidiyor elinde orak
Orağı kırılmış tarlası ırak
Yârimi görünce alıyor merak
Ben yârî görmedim bunun üstüne.

Yine güz geldi de hava soğudu
Benim nazlı yârda ahdım çoğudu
Ondan gayrı sevdiceğim yoğudu
Başka yâr sevemem bunun üstüne.”

2. Alt-Üst Diyalektiğinden Seven-Sevilen-Rakip Üçgenine

Her şey zıddıyla kâimdir: Ben-öteki, varlık-yokluk, su-ateş gibi... Çin felsefesinde *Yin- Yang* düşüncesinden bakıldığında, bu zıtlıkların varlığının birbirine bağlı olduğu görülür. Birinin olmaması diğerrinin de varlığını yok eder. Bu zıtlıklarda denge, uyum ve eşitlik vardır (Türker, 2007, s. 295).

Karşıt kavramların bu etkileşimi türkünün birinci okumabiriminde görölmektedir. İlk dörtlükte mısra sonlarında tekrarlanan *üst* kavramı arka planda var olan *alt* ifadesini işaret etmektedir. *Üst* varlıksal değerini *alt*ın karşıtlığıyla kazanır. Bu durum, birinci okumabiriminde üst-alt diyalektiğinde yansıtılan çatışmayı göstermektedir. Bu çatışma, dizimlerin analiziyle daha açık bir hâle gelecektir:

Birinci okumabirimi:

“Taze karlar yağmış karın üstüne
Bülbül figân eyler gülün üstüne
Dediler nazlı yârini el almış
Daha iflâh olmam bunun üstüne.”

Diziler düzleminde;

Kar
Karlar
Taze karlar

Kar; içinde donmuş su parçacıklarını barındıran doğal yapıdır. Su, birçok kültürde olduğu gibi, Türk kültüründe de bolluk ve bereketi simgeleyen dişil unsur olmasının yanında; yaratılış serüveninde bahsi geçen kutsal bir değerdir. Tanrı Ülgen'i harekete geçiren ve yeryüzünü yaratmasını sağlayan Ak-Ana'nın su içinden çıkması bu kutsiyete işaret etmektedir (Ögel, 1993, s. 427). Dünya kültüründe de doğayı meydana getiren dört elementten biri olan su; hayatın, yaşamın, varoluşun evrensel sembolüdür. İşte kar, bu sembolü donmuş bir halde içinde barındırır. Kar içindeki su, ruhsuz beden gibi işlevsiz ve değerinden uzak bir yapıyı imlemektedir.

Bu olumsuz anlam, türkünün içinde kötü bir haberi işaret etmektedir. *Taze* kelimesi olumsuz haberin yeni geldiğine işaret ettiği gibi, önceden yağmış karın üzerine yağmasıyla üst üste gelmiş bir olumsuzluğu karşılamaktadır. -lar çokluk ekiyle birlikte hissedilen olumsuz duygunun yoğunluğu ve haberin önemi vurgulanmıştır.

“Yağmış”, “almış”, “dediler” ifadeleri; sevenin, sevilenden uzakta olduğunu ve sevilenle ilgili

haberleri başkalarından öğrendiğini göstermektedir. Duyulan geçmiş zamanla belirtilen eylemler, âşık ile mâşuk arasında var olan mesafeyi işaret etmektedir. Bu yüzden âşık, sevgilisinden değil, “dediler” diye belirttiği *onlardan* haber almaktadır.

Üçüncü mısradaki yer alan “yârini el almış” ifadesi, öznenin nesneleştirildiğinin göstergesidir. Türk kültür yapısında kadın; söz hakkı olan, kendilik sürecini tamamlayıp toplumda bireyleşmiş bir öznedir. Bu durum Dede Korkut Hikayelerinde de açıkça görülmektedir: *Dirse Han Oğlu Boğaç Han* hikayesinde Dirse Han’ın sıkıntısına çözüm üreten kişinin eşi olması, *Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek* hikayesinde Banı Çiçek’in ok atması, kılıç kullanması, at binmesi (Ergin, 2014, s. 4-8) kadının toplumsal eşitliğini ve değerini göstermektedir. Kültürel yapıda kadının sahip olduğu bu değer, türküde geçen “el almış” ifadesiyle kadını nesne konuma düşürmüştür. “Nazlı yâr” nesne gibi başkasına verilen, varlıksal statüsünü (özne) koruyamayan pasif bir kişiliğe dönüştürülmüştür.

Birinci okumabirimi; aşağıdaki gibi parçalara ayrılarak, yeni anlam çağrışımları oluşturulabilir:

- (1) Taze karlar yağmış / (2) karın üstüne
- (3) Bülbül figân eyler / (4) gülün üstüne
- (5) Dediler nazlı / (6) yârini el almış
- (7) Daha iflâh olmam / (8) bunun üstüne

Dizgesel düzlemde;

Taze karlar yağmış gülün üstüne (1,4)
Taze karlar yağmış yârini el almış (1,6)

Bülbül figân eyler karın üstüne (3,2)
Bülbül figân eyler yârini el almış (3,6)

Daha iflâh olmam karın üstüne (7,2)

Tüm bu ayrımlar arasındaki bağlam, kar motifinin olumsuz duyguları harekete geçiren simge olduğunu göstermektedir. Bülbül ve gül ise divan edebiyatında seven ile sevileni simgeleyen değerlerdir. Hiç şüphesiz bu türküde de bülbül ve gül, âşık ile mâşuğu karşılamış ve divan edebiyatında gül ve bülbülün kavuşamamasına telmihen, bu türküde de seven ile sevilenin vuslata eremeyeceği daha birinci okumabirimden belirtilmiştir.

“El” ifadesi yine divan edebiyatında sıkça karşılaşılan bir motif olan *rakip* motifini nitelemektedir. Gül (sevilen), bülbül (seven), el (rakip) imgeleri; klasik edebiyatta yer alan imkânsız aşk üçlemesinin türküdeki karşılığıdır.

Birinci okumabirimi; üst-alt karşıtlığında, şu ikili gruplaşmayı ortaya koyar: Gül (sevilen), bülbül (seven) ve simgesel düzeyde su altta kalan kısımken, üstü; el (rakip) ve suyu (yaşamsal simgeyi) donduran kar oluşturmaktadır. Üst-alt diyalektiğinde; altta kalan değerlerin (seven, sevilen) iç sıkıntısı mevsimsel atmosferle yansıtılmış ve “taze karlar yağmış gülün üstüne”, “taze karlar yağmış yârini el almış” gibi anlam bütünlüğü oluşturan ifadelerle “el”in, rakibin üstünlüğü vurgulanmıştır.

İkinci Okumabirimi:

Ekine gidiyor elinde orak
Ekini kurumuş tarlası ırak
Yârimi görünce alıyor merak
Ben yâri görmedim bunun üstüne

Bu okumabirimindeki aşk, sonu ayrılıkla biten, umutsuzluklarla dolu bir aşktır. Birinci dörtlükte âşık ile rakibin savaşı, rakibin zaferiyle sonuçlanmış, artık yâri el (rakip) almıştır. İkinci okumabirimindeki tarla, yârin kendisidir. Âşık, bu tarlaya (yâre) varmakta çok geç kalmıştır, artık tarlaya gitmek istese bile bunun hiçbir anlamı yoktur. Çünkü yardan ziyade aşığın yaptığıdır makbul olan ama bu yapma eylemi zamanında gerçekleşmelidir, geç kalınmamalıdır. Âşık, yâri el almadan önce harekete geçmeliydi, fakat o (âşık) bu ‘almak’ eylemine tepkisiz kalmış hatta birinci okumabiriminde gördüğümüz üzere bu haberi başkalarından duymuştur. Bu durumda yârin yapacağı bir şey kalmamıştır çünkü artık o tarlaya bir başkası gelmiştir. Hulusi Üstün, *Buğdayın On İki Bin Yıllık Öyküsü*’nde İncil’den şöyle bir bölüm paylaşır: “İncil, toprakla buluşmayan buğdayın yeşeremeyeceğini anlatarak örnek veriyordu.” Buradan hareketle okumabirimindeki tarla yârin kendisi olarak başak(tohum) ile bir araya gelememiş, o tarla yeşerememiş, kök salamamıştır. Bu durumdan dolayı da yâr şikâyet etmektedir. Âşık o tarlaya(yâre) varmakta geç kalınca o tarlada mevcut olan ekinler (yâr ile âşık arasındaki bağ) kurumuştur. Kurumak eylemi burada soyut bir anlam kazanarak, ümitlerin çürüyüp, yok olduğunu haber verir. Bundan sonra o tarlaya kimin (rakibin) geldiğinin de bir önemi kalmamıştır.

İkinci okumabirimindeki uzaklık kavramı da gerçek bir uzaklık değildir, metinde geçen “ırak” kavramının ontolojik bir anlam çağrıştırdığı düşüncesindeyiz. Âşık, yardan(tarladan) uzak değildir ve istese o tarlaya varabileceken tepkisiz kalarak yâri, elin(rakip) almasına göz yummuştur. Buradan da hareketle ikinci okumabiriminde yâr, özne konumuna gelerek şikâyet etmektedir. Hüzün duygusunun hâkim olduğu ikinci okumabirimi oldukça karamsar bir görünüş sergiler.

İkinci okumabirimini dizgesel düzlemde okuyabilmek için aşağıdaki gibi parçalara ayırarak yeniden bir anlamlandırma yapılabilir:

- (1) Ekine gidiyor / (2) elinde orak
- (3) Ekini kurumuş / (4) tarlası ırak
- (5) Yârimi görünce / (6) alıyor merak
- (7) Ben yâri görmedim (8) bunun üstüne

Dizgesel düzlemde;

Ekine gidiyor tarlası ırak (1,4)
Ekini kurumuş elinde orak (3,2)

Ekini kurumuş alıyor merak (3,6)
Ekini kurumuş bunun üstüne (3,8)

Ben yâri görmedim elinde orak (7,2)

İkinci okumabirimini bu şekilde yapılandırdığımız zaman âşık ile yârin kavuşamadığını, hüzün duygusunun ağır basarak şikâyete dönüştüğünü görüyoruz. Kaybetmişliğin verdiği acı, aşkın şiddetini arttırmıştır. “Aşkın konusu, âşık kimsenin arzuladığı şeyler, onun sahip olmadığı, bizzat

olmayan ve yoksun olduğu şeylerdir” (Üzümcüoğlu, 2019, s. 83). Bir şeyi ne kadar çok arzularsak ondan o derecede yoksun kalırız. Bu durum dengeler sisteminde bir zıtlık teşkil eder çünkü karşı karşıya gelen değerlerden biri artarken diğeri azalır. Ayrılık, aşkın ve acının şiddetini artırır. Ben yâri görmedim elinde orak derken seven-sevilen bağlamında; sevilen (yar), sevene (âşık) seslenerek onu sevilen konumuna yükselterek yâr diye hitap etmektedir ve onun eline orağı alarak neden tarlaya (kendisine) gelmediğini sorgulamaktadır. Ekini kurumuş bunun üstüne derken de kendisinde ümitlerin bittiğini dile getirmektedir. Ekine gidiyor tarlası ırak ifadesini kullanarak da aşığa, “sen o tarlaya (bana) gelmekte geç kaldın, ben (o tarla) artık senden çok uzaktayım, başkasının oldum” demektedir. Bu noktada âşık ümitlerin bittiğini (ekinlerin kuruduğunu) anlayarak üzümlü kaygılanmaktadır ama bu kaygı duygu dünyasıyla sınırlı kalmakta, âşık beden olarak yine tepki vermemektedir.

Âşığın tepkisiz durumu onu özne konumundan uzaklaştırmıştır. Çünkü; “İnsan, nesnelere dünyasıyla kuracağı ilişki sonrasında ancak bilen, eyleyen, yapan, geçmişi olan bir özne’ye dönüşebilir” (Koç, 2011, s. 1125-1132). Âşığın nesnesi olan orağı eline vaktinde almaması, zamanında harekete geçmemesi mâşuktan uzaklaşmasına ve ötekileşmesine sebep olmuştur. Bundan sonra âşık eline orağı alıp gitse bile bir şey ifade etmez, çünkü o tarladaki ekinler kurumuştur ve aralarındaki bağ kopmuştur. Birinci okumabiriminde konuşan eril, ikinci okumabiriminde dişile dönüşerek özneleşmiştir. Genel bir çıkarımla özne sevgilinin, kendisine meylenmemesi karşısında tavrını ortaya koymaktadır.

3. Mitik Bir Söylem: Eril ve Dişil Öğelerin Görüntüsü

Orak; bir sapı bulunan, yarım çember biçiminde, içe gelen yüzü keskin, metalden yapılmış ekin biçme aracıdır. Oraktaki çukur kısmın anne arketipinin sembollerinden biri olduğu düşünülebilir. “(...) mağara, ağaç, kaynak, derin su, vaftiz kabı, kap biçiminde çiçek (gül, lotus), büyülü daire (...)” (Jung, 2019, s. 13) çukur olan her şey dişildir ve anne arketipini temsil eder. Orak; tarım, yiyecek ve doğurganlık, dolayısıyla dişiliği temsil eder.

Mısır mitolojisinde Ouroboros adı verilen yılan, kuyruğunu ısırarak daire şeklini almış ve kendini döllemiştir. Jung’un anne arketipleri arasında saydığı büyülü daire pozisyonunu almıştır. Ouroboros hayata dair tüm tezatları bir araya getirerek birliği sağlamıştır. Dişil ile erilin birbirine zıt olan yönleri de bu hücrede bir araya gelerek bütünleşmiştir “varlıkla yokluk, yaşamla ölüm, iyilikle kötülük, dişille eril gibi tezatlar bu hücrede toplanmıştı.” (Koçak, 2016, s. 43). Ouroboros, daire biçimini alarak dişiliği, doğurganlığı temsil etmektedir. Kadın (dişil) ve erkek (eril) aralarındaki tüm farklılıkları kabullenmiş, bu kabullenişten de ‘aşk’ duygusu doğmuştur. Kadının ve erkeğin sahip olduğu bu farklar aralarındaki bağı güçlendirmiştir.

Yunan mitolojisindeki tanrıçalardan biri olan Demeter; bolluğun, bereketin, tahıl ve hasatın tanrıçasıdır. “Demeter, tasvirlerinde buğday başağıyla sembolize edilir” (Gezgin, 2015, s. 41). Demeter’in elinde buğday başağını tutması bize, tüm farklılıklarına rağmen kadın ve erkeğin uyumunu gösterir. Çünkü başak tohumdur, tohum ise erildir. Toprak yatay düzlemde dişildir, tohum toprağı döller ve orada yeni bir yaşam filizlenir. Demeter’in bir tanrıça olarak üstlendiği misyon böylelikle tamamlanmış olur. Orağın çukur bölümünün anneliği temsil etmesi, başağın (tohum) eril olması, hasatın orakla yapılması burada bir bütünlük teşkil eder. Deniz Gezgin, buğdayın toprağı ekilip yetişme aşamalarını insanın hayatı boyunca geçirdiği aşamalara benzeter “Buğday ekimi, büyümesi ve hasadıyla, doğumu, ölümü ve dirilişi simgeler” (Gezgin, 2015, s.

40). Bazı toplumlarda insanların da tıpkı toprağa ekilen tohum gibi meydana geldiğine inanılır. “Toprak Ananın günümüzde ağaçları ve sazları ürettiği gibi insanları da ürettiği eski bir zamandan söz edilir” (Eliade, 2019, s. 24). Tarla dışıl bir öğedir, ona ne ekersen sana onu büyütüp çoğaltarak geri verir. Mitolojilerde tarlanın dolayısıyla toprağın kadınla özdeşleştirilmesi şaşılacak bir durum olmamalıdır.

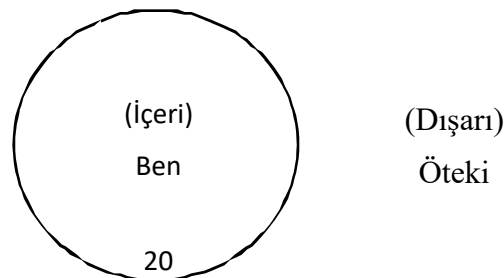
4.Varoluşsal Serüvende “Ben ve Öteki” İlişkisi

Üçüncü okumabirimi:

Yine güz geldi de hava soğudu
Benim nazlı yârdan ahdım çoğudu
Ondan gayrı sevdiceğim yoğudu
Başka yâr sevemem bunun üstüne.

Yukarıdaki okuma birimini incelediğimizde en dikkat çekici nokta *ben ve öteki* ilişkisidir. Psikolojik açıdan, ben (kişilik), insanın iç ve dış dünya ile etkileşimi sonucunda geliştirdiği duygu, düşünce ve davranış örüntüleri şeklinde tanımlanabilir (Sayar ve Dinç, 2008, s. 95-97). Birinci okuma biriminde “el almış” ifadesi ile değersizleştirilen, söz hakkı elinden alınan, yani özne konumundan nesne konumuna indirilen kadın; ikinci okuma biriminde eline orak alan, ekine giden yapacağı eylemleri kendi belirleyen ve harekete geçen bir özne/ben olmuştur. Özerkliğini kazanan kadın, üçüncü okuma biriminde bu eylemlerine devam ederek merkez (içeri) konumuna gelmiştir. Bu süreçten sonra içeride olan *ben*, için dışarıda olan hep *öteki* olacaktır.

Geçmişten bugüne Türk kültürünü incelediğimizde, kadının toplumsal statü bakımından her dönemde erkeğe denk olduğunu görüyoruz. Örneğin; göçebe olarak yaşayan eski Türk beyliklerinde hakanın bulunmadığı yerlerde hatunun ona vekalet etmesi, Dede Korkut anlatılarında yeri geldiğinde kadının tıpkı bir bey gibi savaşabilmesi (*Selcan Hatun at saldı, karımın basdı. Kaçanın kovmadı, aman deyenı öldürmedi. Öyle sandı kim yağı basıldı, kılıcunun balçağı kan,odaya geldi*) ve savaşçı yiğit dostlarının olması, kadının toplumsal yapıdaki yerini göstermesi açısından önemlidir (Özçelik, 2016, s. 395). Okuduğumuz metnin Anadolu sahasında yazılan ve yerleşik kültüre ait olan bir metin olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda kadının aslında Anadolu sahasında erkekten geride kalmadığını görüyoruz. Kadın da erkek gibi tarlada çalışıp para kazanan yaşamlarının şekillenmesinde söz hakkı olan bir *ben/özne*dir. Bu örneklerden yola çıkarak birinci okuma biriminde nesneleştirilen kadının tabiatına aykırı bir durum söz konusu olduğunu düşünüyoruz. İkinci ve üçüncü okuma birimlerine geldiğimiz zaman kadının toplumsal süreçte kendi *ben* inin farkına varıp özüne sahip çıktığını görüyoruz. Yukarıdaki okuma biriminde fiillerin geçmiş zaman ile çekimlenmiş olması bu noktada görüşümüzü destekler. Kendi benine ulaşarak özne olan kadın (sevgili), karşısında bulunan erkeğe (âşığa) *o* diyerek âşığı ötekileştirir. “Çitlerin iki tarafı vardır. Yekpare bir mekânı bir ‘içeri’ ve bir ‘dışarı’ya böler ama bir taraftakiler için içeri olan diğer taraftakiler için ‘dışarı’dır” (Bauman, 2012, s. 151). Bu okuma biriminde merkezde yani içeride olan *ben* (sevgili) için dışarıda bulunan *o* (âşık) her zaman ötekidir.

Şekil 1. Merkezde Olan Ben ve Dışında Olan Öteki

“Öteki, benim kendisiyle epistemolojik ve ontolojik olarak diyaloga girdiği insan tekini ifade etmektedir. Benim ötekini, ötekinin de beni tanıyabilmesi, bunlar arasındaki ilişkinin verimli bir sürece dönüşebilmesi için öncelikle ben-öteki arasında sahici bir diyalogun kurulması gerekir” (Efil, 2016, s. 54). Yukarıdaki okuma birimine baktığımız zaman “ahtım çoğudu” (beklentim çoktu) ifadesi ben ve ötekinin karşılıklı diyalogda bulunmadığını gösterir. Özne/ben ortaya bir *aht* koyar ama karşı taraf *öteki* olarak kalmaya devam edip pasifliğini koruduğu için bu bir işteş eyleme dönüşmez ve bu yüzden öteki ile ontolojik bir ilişki kurulamaz. Bu noktada ben ve öteki arasındaki ilişki asla biz (ben + sen) olamaz.

Jacques Semelin’e göre “öteki tümü ile farklı olandır. Bu yönüyle o tam anlamıyla insan konumunda dahi değildir” (Semelin, 2011, s. 73). Böylesi durumlarda bir insan olmaya da layık görülmeyen ötekiler bizim yaşadığımız her türlü felaketin sebebdirler. Sonuçta onlar “başımıza gelen felaketten sonra suçlayacak birini bulup bütün suçu ona yüklediğimiz” (Campbell, 2013, s. 17) birer günah keçisi konumundadırlar. Bu noktada farklı olana duyarlılıkta bütünü ile ortadan kalkabilmektedir. Habermas’a göre “farklılığa duyarlı bir dahil edişin yitirildiği böylesi durumlarda ötekileştirmeler de kaçınılmaz olur” (Öz, 2018, s. 2). Sevgili (ben) tarafından ötekileştirilmiş âşık bu okuma biriminde pasif durumdadır. Aslında sevgili bütün bunları aşığın pasifliğinden dolayı yaşamıştır. Âşık sevdasına sahip çıkmayıp, herhangi bir eylemsel harekette bulunmayarak sevgili için *o* olmuştur. Sevgilinin başına gelen tüm felaketlerden *o* sorumludur ve bu yüzden *ben* (sevgili) için artık *o* (âşık) dışarıdadır. Nasıl ki sevgililerin birbirine yaklaşması sıcaklığı arttırıyorsa, uzaklaşmaları da soğukluğu arttırır. “Yine güz geldi de hava soğudu” ifadesinin birbirinden ayrı ve uzak olan âşıklar için kullanıldığını düşünüyoruz. Bu soğukluk sonucunda sevgili aşığı kendinden uzaklaştırıp *o* konumuna getirerek ötekileştirmiştir. Öteki olanın sergilediği tavırlar, semboller düzleminde güz mevsimini yani soğukluğu getirmiştir.

Güz mevsimi ayrılığın habercisidir. Yatay ve dikey sembolizm açısından incelendiğinde ağaç “dikey (eril)” dalları ise “yatay (dişil)” bir sembol olarak düşünülebilir. René Guènon’un *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi* adlı eserinde bahsettiği “Merkezdeki Ağaç” imgesi haç figürü ile özdeşleştirilmiştir. “Haçın bir eksen figürünü oluşturan dikey çizgisini dikkate almak gerekir: bu dikey çizgi: ‘ağacın gövdesini’ oluşturur yatay çizgi (ya da, üç boyutlu haçtaki iki yatay çizgi) ise ağacın dallarını oluşturur” (Guènon, 2019, s.77). Kutsal kitaplarda geçen cennetin ortasında bulunan *hayat ağacı* Âdem ile Havva’nın yasaklı meyveyi yedikleri ağaçtır. Sonbahar ise yazın yani sıcaklığın bitişini haber veren kışa hazırlık mevsimidir. Bu mevsimde yaprak, kuruyan ağacın dalını terk etmesine rağmen yine de ağacın dibine düşer. Hırçın bir rüzgâr gelip yaprağı ağacın dibinden ayırır. Özne olan *benin* burada yaprak sıfatı taşıdığı düşünülebilirken, öteki olan onun ise ağacı temsil ettiği söylenebilir. Bu okuma biriminde ayrılığın gerçekleşmiş olduğunu sonbaharın gelişi ve havanın soğuması ile anlıyoruz. Sembolik olarak, sevgiliyi ağaçtan düşmüş bir yaprak olarak düşünebiliriz. Pasif ağacın karşısında, hırçın bir rüzgâr tarafından alıp götürülmüştür. Ben, öteki için artık yasak bir elmadır. İkinci okuma biriminde geçen “Ekine gidiyor elinde orak” söyleminin desteği ile sevgili yaşamının yeni yolunda başka ağaçlara toprak olup, gittiği yeri besleyecek ve orada meyve verecektir. Bundan sonra hiçbir yaprak, kopan *o* yaprağın yerini alamayacaktır ya da toprağını (sevgili) kaybeden ağaçta hiçbir zaman yaprak yeşermeyecektir.

5. ÇIKARIM:

Anonim metinler olarak türküler, geçmişi bugüne, bugünü geleceğe taşıyan, bir milletin değerlerini, atalar ruhunu, gelenek ve göreneklerini ifade eden estetik bir varoluş biçimidir. Ontolojik bir varlık alanı olan türküler, ataların tinselliğini, evrenin bilgisini anlam-sezgi bağlamında büyütürken kişinin kendilik bilincini geliştirmesine yardım eder. Anonim metinler halk kültürünün sözlü ürünleridir. Aşk ise insanoğlunun varoluşsal mücadelesinde kendini tamamladığına inandığı, iki zıtlığın bir araya gelmesi (kadın ve erkek) ile oluşan bir güçtür.

Taze Karlar Yağmış Karın Üstüne adlı metinde aşkın insan üstünde oluşturduğu etki ve insanın kendi benliğini tanıyabilmesi adına attığı adımlar sonucunda yaşadığı değişim ve gelişim safhaları çözümlenmiştir. Metnin dizimler düzleminde ve dizgesel düzlemde okunması sonucunda, zengin anlam katmanlarına sahip olduğu görülmüştür. Bu anlam zenginliği çözülmeye çalışılırken; alt üst diyalektiği, mitoloji, ben ve öteki ilişkisi ile yatay ve dikey sembollerden yararlanılmıştır.

Metnin ilk okumabiriminde geçen “Taze karlar yağmış karın üstüne” ifadesi *ben ve öteki* arasında bulunan ilişkinin ontolojik olarak öldüğünü gösterir. Ayrıca bu ifade, beklenen aşk ilişkisinin, ortak bir paylaşımına dönüşmediğine ve tek taraflı kaldığına işaret eder. Seven ve sevilenin hiçbir zaman bir olamaması, okuma birimleri içerisinde bulunan; ölmüştüğü, bitmişliği, tükenmişliği ve sona ermeyi ifade eden “soğuk, ekinlerin ölmesi, güz mevsimi” gibi ifadeler ile dikkate sunulmuştur. Şair bu ifadeler ile gerçekleşmiş olan ölgünlüğü adeta metne serpiştirmiştir. Alt üst diyalektiği bakımından üstte olan ben/özne varoluşsal serüvenin de karşılaştığı problemleri alt ederek, kendi özerkliğini kazanmıştır.

Metinde yatay ve dikey boyutların sembolizmi açısından incelediğimiz “toprak, orak, ağaç, tarla” gibi kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramların yatay boyutta, doğurganlık ve verimlilik açısından kadın ile eşleşmesi, simgesel düzeyde kadının kendisi olma yolunda atacağı adımları göstermesi açısından dikkate değerdir. Bu bağlamda bir metni kavrama konusunda her okuyanın farklı bir anlam çıkarabilmesi onun evrensel oluşuna önemli bir vurgudur.

KAYNAKÇA

- Barthes, R. (1993). *Gösterge Bilimsel Serüven*. (Çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat) İstanbul: Yapı Kredi.
- Bauman, Z. (2012). *Akışkan Aşk*. (Çev. Işık Ergüden) İstanbul: Versus.
- Efil, Ş. (2016). "Kendini Öteki'nde Fark Etmek: Ben-Öteki İlişkisinin Felsefi Uzantıları". İnönü Üniversitesi: *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 51-66.
- Eliade, M. (2019). *Kutsal ve Kutsal Dışı: Dinin Doğası*. (Çev. Ali Berkay) İstanbul: Alfa.
- Ergin, M. (2004). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK.
- Gezgin, D. (2015). *Bitki Mitosları*. İstanbul: Sel.
- Guénon, R. (2019). *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi*. (Çev. Fevzi Topaçoğlu) İstanbul: İnsan.
- Heidegger, M. (2004). *Varlık ve Zaman*. (Çev. Aziz Yardımlı) İstanbul: İdea.
- Jung, C. G. (2019). *Dört Arketip*. (Çev. Mert Hüseyin Ergül) İstanbul: Erasmus.
- Koç, S. Ö. (2011). "Fenomenolojik Açından Bir Türkü Çözümlemesi: Yüce Dağ Başında Yanar Bir Işık". *Turkish Studies*, 6 (3), 1125-1132.
- Koçak, A. (2016). *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*. İstanbul: Alfa.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi*. Ankara: TTK.
- Öz, M. (2018). *Sabahattin Ali'nin Eserlerinde Ötekileştir(il)me*. Osmaniye: Yüksek Lisans Tezi.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut –Dresden Nüshası- Metin, Dizin*. Ankara: TDK.
- Saussure, F. D. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev. Berke Vardar) Multilingual: İstanbul.
- Sayar, K. ve Dinç M. (2008). *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Dem.
- Türker, N. K. (2007). "Çin'deki Düşünce Akımlarına Genel Bakış". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (22), 289- 298.
- Üzümcüoğlu, A. (2019). *Sokrates*. İstanbul: Parola.

OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Bireylerin Dilendirilen Çocuklara Karşı Davranışlarının Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi

Mehmet İŞİKER¹

Received/18.11.2019

Published/15.06.2020

Özet

Çocuk dilenciliği konusu, Türkiye’de ve dünyada çeşitli sebeplerle sorun olmaya devam etmektedir. Sorunun çözümü için ulusal ve uluslararası mücadele ve farkındalık gerekmektedir. Bu çalışma, bireylerin, bu durumdaki çocuklara karşı sergiledikleri davranışların neler olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada veri toplama kaynağı olarak “anket formu” kullanılmıştır. Araştırmada cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu, eğitim durumu ve sahip olunan çocuk sayısı gibi değişkenler ayrı ayrı ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, araştırmaya katılanların %96,7’si daha önce sokakta dilenen bir çocuğa veya çocukla birlikte dilenen bir yetişkine rastladığını ifade etmiştir. Ayrıca katılımcıların %50,8’inin bu durumdaki çocuklar için, içinde para vermeyi de içeren davranışlar sergilediğini ifade ettiği, %93,2’sinin de bir şekilde bu çocukların dilencilik fiili için sokaklarda kalabilmesine imkân tanıyacak şekilde davrandığı ortaya çıkmıştır. Araştırmada, bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışları, değişkenlere göre analiz edilmiştir. Buna göre, “sahip olunan çocuk sayısı” değişkeninde “1-2 çocuk” grubunun davranışları ile aynı değişkendeki diğer grupların davranışları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Aynı şekilde "eğitim durumu" değişkeninde “lisans ve üstü” grubunda olanların davranışları ile aynı değişkendeki diğer grupların davranışları arasında da anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Araştırmanın diğer değişkenlerinde ise gruplar arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Anahtar Sözcükler: Çocuk Dilenciliği, Dilendirilen Çocuklar, Bireylerin Davranışları, Osmaniye

¹ Öğr. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, mehmetisiker@osmaniye.edu.tr

¹ Lecturer, Osmaniye Korkut Ata University, Osmaniye Vocational School, Department of Child Care and Youth Services, mehmetisiker@osmaniye.edu.tr

Investigation Of The Individuals' Behavior Towards The Begging Child In Terms Of Some Demographic Variables

Abstract

The issue of the child begging, continue to be a problem for various reasons in Turkey and in the world. For the solution of the problem is required national and international struggle and awareness. This study aims to reveal the behaviors of individuals toward children who are in this situation. In the study was used "questionnaire form" as a source of data collection. In the study; variables such as gender, age, marital status, income status, educational status and number of children owned status are handled separately. As a result of the study was found out that, 96,7% of the participant stated that they had encountered with a begging child or an individual who begging with a child. Likewise there was found that 50,8% of participants expressed that they exhibited behaviors including giving money to the begging children, and 93,2% of the participants behaved in a way that would allow these children to stay on the streets for beg action. In this study, the behaviors of individuals towards the begging children, were analyzed according to the variables. Accordingly, there was found a significant difference between behaviors of the group of "having 1-2 child" and other groups in the variable of "number of children". Similarly there was found a significant difference also between the behaviors of the group of "undergraduate and higher" and other groups which are in the variable of "educational status". No significant difference was found between the other variables' groups.

Keywords: Child Begging, Children Forced To Beg, Individuals' Behaviors, Osmaniye

1. Giriş

Çocuk dilenciliği, bugün dünyada sıkça karşılaşılan yaygın istismar biçimlerinden birini temsil etmektedir (Delap, 2009). Aslında toplumda yaygın inançlar gereği kutsanan değerlerden biri olan yardımlaşma kavramı, maddi yardıma muhtaç konumda olan bireyler için hayati öneme sahipken bazı kimseler için kolaylıkla sahip olunabilecek bir ekonomik getiriye dönüşebilmektedir (Vatandaş, 2003). Bu ekonomik getiriden, dilenciler de ihtiyaçlarını karşılama adına bireylere vicdan veya duygu boyutunda davranışlarla yaklaşarak yararlanabilmektedir (Demirdağ, 2015). Bu anlamda çocuklar; fiziksel/zihinsel yetersizlik, dinsel söylem ve görünüm, doğal afetler ve cinsellik gibi dilencilikte en fazla kullanılan araçlardan biridir (Vatandaş, 2002). Hatta dilencinin yaşı, fiziksel engelden sonra bireylerin dilencilerde en fazla etkilendikleri özellik olarak görülmektedir (Vatandaş, 2003).

Çocukların masumiyet ve savunmasızlığı, onları kullananların lehine kazancın arttırılmasını sağlarken, parayı verecek kişiler üzerinde de bir hassasiyet oluşturabilmektedir (Anbarlı Bozatay, 2008). Çocuklar, bu hassasiyetin insanlarda daha hızlı tepki vermesi için kendilerini kullananlar tarafından (ayakkabısız, ağzında maskeyle, soğuk hava şartlarına uygun olmayan giysilerle gezdirerek vs.) olumsuz koşullara dahi maruz bırakılabilmektedir (Vatandaş, 2002). Bununla birlikte çocuklar, engel veya dinsel söylemler ve görünüm gibi dilencilikte kullanılan diğer araçlarla bir arada da kullanılabilir. Örneğin, Tanzanya'nın Dodoma Beldesi'nde yapılan bir araştırmaya göre engelli bireyler çocukları, dilencilik yaparken yanlarında bir rehber olarak (Seni, 2017) kullanırken, Suudi Arabistan'da 18 ayrı ülkeden çocuk, sokak satıcılığı ve dilencilik faaliyetlerine itilmektedir. (Human Rights Watch, 2008).

Dilendirilen çocukların gelişimlerinin tehlikede olduğuna işaret eden birçok çalışma mevcuttur. Örneğin Çin'de Sivil İşler Bakanlığı'nın istatistiklerine dayandırılan bir haberde, 1,5

milyon çocuğun dilenmeye zorlandığı ve bunların büyük bir kısmının kaçırılmış olduğu ifade edilmektedir (Pumin, 2011). Suudi Arabistan'da ise farklı ülkelerden toplam 24.000 çocuk, sokak satıcılığı ve dilencilik faaliyetlerinde kullanılmaktadır (Human Rights Watch, 2008). Hindistan'da da organize suç örgütlerinin önceden bağımlı hale getirdikleri çocukları, uyuşturucuya kavuşabilmeleri için zorla dilendirdikten sonra kendilerine uyuşturucu madde verdikleri ifade edilmektedir (Delap, 2009).

Cadde ve sokaklarda dilenen çocuklar gün içinde trafik kazası ve uyuşturucu kullanımı gibi sokağın tehlikeleriyle baş başa kalırken çok az dinlenerek uzun çalışma saatlerine maruz kalmakta ve bu da çocukların sağlık ve gelişimlerini tehdit etmektedir (Delap, 2009). Dilencilikte kullanılan bu çocuklar, temel eğitimden de yoksun kalabilmektedir (Seni 2017). Irak'ta yapılan bir araştırmada dilendirilen çocukların %21'inin sigara, %14'ünün de madde bağımlısı olduğu; %16'sının suça sürüklenme geçmişinin olduğu, %78'inin ise okula hiç gitmediği bulunmuştur (Baiee, 2013). Dilendirilen çocuklar gün içerisinde aile içinden bir yetişkinin korumasından veya olumlu rol modellerinden de yoksun kalabilmektedir. Ballet, Buhukuth, Rakotonırınjanahary ve Rakotonırınjanahary'un (2010) 100 dilenen çocukla yaptıkları araştırmada, çocuklardan 62'sinin dilencilik için tek başına, 36'sının ebeveyninin refakatinde, 2'sinin ise kardeş refakatiyle seyahat ettiği, bunlardan 37'sinin tek başına, 63'unun ise başka çocuklarla birlikte dilendiği belirtilmektedir.

Vatandaş'ın (2003, s. 151) dilencilik tanımında, "bireyin kendisinden veya toplumdan kaynaklanan nedenlerle yaşamını sürdürmek için gerekli olan imkânlarla sahip olmamak/olamamak nedeniyle veya aslında yoksul olmamasına rağmen kendini yoksul göstererek imkân sahibi bireylerden çeşitli şekillerde para veya eşya isteme" ifadeleri yer almaktadır. Yılmaz (2008, s. 193) ise dilencilik; "yardıma muhtaç olduğunu iddia ederek başka insanlardan yiyecek veya para isteme" şeklinde tanımlamıştır. Ancak dilencilik işi, dilenciler tarafından kolay para kazanma aracı olarak da görülebilmektedir (Demirdağ, 2015). Dilendirilen çocukların günde kaç saat dilencilik yaptıklarının ve bunun karşılığında ne kadar kazanç sağladıklarının incelendiği bir çalışmada; Hindistan'da günde 9 saatten fazla dilencilik sonunda, Yeni Delhi'de vasıfsız bir işçinin kazancına eşit olan 1,2-2,4 ABD Doları (\$) arasında; Arnavutluk'ta günde 6 saatten fazla dilenen çocukların bu ülkede sokak temizlik görevlilerinin geliri olan 2,50-6,45 \$; Yunanistan'da ise çocukların dilencilikte günlük 43-100 \$ arasında kazanç sağladıkları ifade edilmektedir (Delap, 2009). Bu kazançlar, çocukların dilencilikte neden kullanıldıklarını çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır.

Yapılan literatür taramalarında TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) dahil, çocuk dilencilik ile ilgili Türkiye genelini kapsayan istatistiki bir veriye rastlanamamıştır. Ancak yine de bazı kurumların ya da bilimsel yayınların bir takım verileri bulunmaktadır. İstanbul'daki verilere bakıldığında 2000-2006 yılları arasında dilencilik suçu isnat edilen çocuk sayısı 4'ten 45' yükselmiştir (Küntay, Erginsoy, Yılmaz vd, 2006, akt: Yılmaz, 2008). Ancak bu veri İstanbul gibi yüksek nüfusa sahip bir kent için az gibi görünse de belirtilen sayılar adli vakaya dönüşmüş çocuk dilencilik fiilleridir. İstanbul için bir diğer veri de Çocuk Şube'nin çalışmalarına dayanmaktadır. Buna göre 2007-2010 yılları arasında sokakta çalıştırılan veya dilendirilen toplam 3793 çocukla ilgili işlem yürütülmüştür (SHÇEK, 2010, akt: Acar, 2010). Yine bu da her gün görüp de yanından geçilen, para verilen veya kendisine bir şeyler alınan çocukların net sayısını ortaya koymamaktadır. Adana'da 2007 yılında dilendirilen çocuk sayısı 23 iken, 2008'de ise 22 olmuştur (Adana İl Emniyet Çocuk Şube Müdürlüğü Verileri, 2009; akt: Özden, 2010). Bununla birlikte araştırmanın çalışma evrenini oluşturan Osmaniye ilindeki durum hakkında, kurumlardan elde edilen veriler bulunmaktadır. Osmaniye Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne (2018) göre 06/01/2016-06/10/2016 tarihleri arasında, dilendiği

tespit edilen çocuk sayısı; 10’u kız, 6’sı da erkek olmak üzere toplam 16’dır. Aynı ilin 2015 yılı verilerinde sokakta dilendirilen farklı çocuk sayısı 11’dir (Osmaniye Zabıta Müdürlüğü, 2018). Her ne kadar Osmaniye ili için anılan sayılar, sayısal olarak azı ifade etse de tüm bunların sadece ihbarlar neticesinde oluşan veriler olduğu düşünüldüğünde sayının daha fazla olduğu/olabileceği anlaşılabilmektedir.

Çocuklardan dilencilik gibi, gelişimlerini tehdit edecek şekilde yararlanmak hem ulusal hem de uluslararası mücadeleyi gerektiren yasal düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. Sorunla mücadele kapsamında aslında Türkiye’deki mevzuatlara bakıldığında çocukların veya engellilerin dilendirilmesinin suç olduğu görülmektedir. (Birtek, 2014). Bu suçun yaptırımını ise şu şekilde açıklanmıştır (Türk Ceza Kanunu, 2004):

Madde 229- (1) Çocukları, beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kimseleri dilencilikte araç olarak kullanan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Bu suçun üçüncü derece dâhil kan veya kayın hısımları ya da eş tarafından işlenmesi halinde verilecek ceza yarı oranında artırılır. (3) Bu suçun örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmiş olması halinde, verilecek ceza bir kat arttırılır.

Bunun yanında, Çocuk Koruma Kanunu (2005) incelendiğinde, dilendirilen çocuklar, hem gelişimlerinin ve kişisel güvenliklerinin tehlikede olması hem de suç mağduru olmaları nedeniyle “korunma ihtiyacı olan çocuk” kapsamında değerlendirilebilirler. Türkiye’de bu yasal içeriklerin yanında aynı zamanda toplumsal ve kurumsal mücadeleyi harekete geçirecek, önleyici çalışmalar da yapılmaktadır. 2005/5 sayılı Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli konulu Başbakanlık Genelgesi’yle bu çocuklara uygulanacak hizmet modelleri belirlenmiş ve bu hizmet modellerinin ihtiyaç duyulan illerde uygulanması talep edilmiştir. Bu durum sokakta dilendirilen çocukları da yakından ilgilendirmektedir. Genelgede, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun bağlı olduğu Bakanlığın koordinatörlüğünde; Adalet Bakanı, İçişleri Bakanı, Milli Eğitim Bakanı ve Sağlık Bakanı’nın katılımıyla bir komite kurulduğu ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından geliştirilen "Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli"nin İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Adana gibi illerinden başlanarak, ihtiyaç duyulan tüm illerde hayata geçirilmesinin kararlaştırıldığı belirtilmiştir.

Yasal düzenlemeler ve tedbirlere rağmen çocuk dilenciligi sorununun hem Türkiye’de hem de dünyada var olmaya devam etmesi, bu konunun hassasiyetle daha fazla araştırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, çocukların dilencilik fiilinde kullanılmasının önüne geçmek için toplumun da dâhil edileceği daha farklı mücadele ve bilinçlendirme stratejilerin belirlenmesine ihtiyaç vardır. Bunun için bireylerin bu durumdaki çocuklarla karşılaşmaları esnasında onlara karşı hangi davranışları sergilemeyi tercih ettiklerinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu noktada bu araştırma, bireylerin dilendirilen çocuklara veya çocukla dilenen yetişkinlere karşı sergiledikleri davranışların belirlenmesini ve bu davranışların bireylerin bazı özelliklerine göre ayrıca irdelenmesini amaçlamaktadır.

2. Yöntem

2.1. Evren ve Örneklem:

Araştırmanın çalışma evreni Osmaniye il merkezinde yaşayan 18 yaş ve üstü tüm bireyleri kapsamaktadır. Araştırmanın örneklemini ise “basit seçkisiz örnekleme” metodu kullanılarak

belirlenmiştir. Bu kapsamda 947 kişiyle görüşülmüş ancak eksik ve hatalı formlar değerlendirmeye alınmamış ve nihayetinde örneklem sayısı 843 olarak oluşmuştur.

Örnekleme sonucunda ortaya çıkan demografik durum Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Örneklemin Demografik Özelliklerinin “N” ve “%” Değerleri:

Demografik Özellikler	Tür	N	(%)
Cinsiyet	Kadın	347	41,2
	Erkek	496	58,8
Medeni Durum	Evli	416	49,3
	Bekâr	427	50,7
Yaş	18-25	330	39,1
	26-35	192	22,8
	36-45	156	18,5
	46-55	96	11,4
	56 ve üstü	69	8,2
Gelir Durumu	0-1610 TL	283	33,6
	1611-2500 TL	228	27,0
	2501-3500 TL	154	18,3
	3501 TL ve Üstü	178	21,1
Sahip Olunan Çocuk Sayısı	Çocuk sahibi olmayan	418	49,6
	1-2 Çocuk	244	28,9
	3 Çocuk ve üstü	181	21,5
Eğitim Durumu	İlköğretim ve altı	201	23,8
	Lise	282	33,5
	Ön lisans	154	18,3
	Lisans ve üstü	206	24,4
Toplam		843	100

2.2. Veri Toplama Aracı:

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı; araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanmış; üç farklı uzman görüşü alınan ve pilot uygulamalarla ortaya çıkan eksiklik ve aksaklıkları giderilmiş olan betimsel araştırma mantığıyla düzenlenmiş ve yüz yüze görüşme tekniğiyle uygulanan bir “anket formudur”. Çalışmanın demografik değişkenleri; “cinsiyet”, “medeni durum”, “yaş”, “gelir durumu”, “sahip olunan çocuk sayısı” ve “eğitim durumu” şeklindedir. Araştırma bulgularında “eğitim durumu” değişkeninde okur-yazar olmayan, okur-yazar, ilköğretim mezunu/öğrencisi ve ortaokul mezunu/öğrencisi, “ilköğretim ve altı” grubunda kodlanmıştır. Aynı şekilde lise öğrencisi ve mezunu “lise” grubunda, ön lisans öğrencisi ve mezunu da “ön lisans” grubunda kodlanmıştır. Lisans öğrencisi ve mezunu, yüksek lisans öğrencisi ve mezunu ile doktora öğrencisi ve mezunu da “lisans ve üstü” olarak kodlanmıştır. Anket Formu’nda, toplamda iki soru ve işaretlenmesi istenen değişik ifadeler bulunmaktadır. İlk soru: “*Daha önce sokaklarda dilenen çocuklara veya yanında çocuk olup dilenen bir yetişkine rastladınız mı?*” şeklindedir. Bunun sonrasında “*(Rastladıysanız) En son rastladığınız dilenen çocukla veya yanında çocuk olup dilenen yetişkin ile ilgili aşağıda sıralanan davranışlardan hangisini gerçekleştirdiniz?*” sorusu yöneltilmiştir. Formda ikinci sorunun altında sıralanan davranış ifadeleri dışında başka bir davranış sergilenmişse bunun ayrıntılı bir şekilde ifade edilebilmesi için “diğer” seçeneği de yer verilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması:

Verilerin toplanması, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Osmaniye Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Programı’nda eğitim gören öğrencilerden 2017/2018 Eğitim Öğretim Yılı Bahar ve Güz dönemlerinde “YON201 Yönlendirilmiş Çalışma 1” ve “YON202 Yönlendirilmiş Çalışma II” derslerini aynı programda öğretim elemanı olarak görev yapan araştırmacıdan alan gruplar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu gruplar, araştırmacı tarafından verilen eğitimler ve Osmaniye Valiliği’nden alınan izinler sonrasında, 09/04/2018-27/04/2018 tarihleri arasında ilin daha önceden belirlenmiş noktalarına giderek veri toplama aracını örneklem seçimine uygun bir şekilde gerçekleştirmişlerdir.

2.4. Veri Analizi:

Araştırmada ortaya çıkan sonuçların betimlenmesi için, sorulara verilen bütün yanıtlarla ilgili frekans dağılımı yapılmış ve yanıtlara ilişkin ortaya çıkan ifadeler demografik değişkenlere göre karşılaştırılmıştır. Ortaya çıkan farkın anlamlı olup olmadığını değerlendirmek üzere “İki Değişken İçin Ki-Kare Testi (Chi-Square Test)” kullanılmıştır. Büyüköztürk’e göre (2007) bu test iki sınıflamalı (kategorik) ya da biri sınıflamalı diğeri sıralamalı iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılır. Bu analiz sonucunda gruplar arasında anlamlı bir fark bulunduğunda ki-kare değeri en büyük olan grup (sıra) dışarıda bırakılarak diğeri gruplar arasında fark olup olmadığına yeniden ki-kare testi uygulanarak bakılır (Alpar, 2016; Hayran, 2012). Bu nedenle bu durum oluştuğunda, bütün satırlar için ki-kare değerleri hesaplanmış ve değeri büyük olan satır, hesap dışında tutularak tabloya tekrar ki-kare testi uygulanarak farkın hangi gruplar arasında olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Veriler değerlendirilirken sokakta tek başına dilendirilen çocuklar ve dilenen bir yetişkinin yanında bulunan çocukların her ikisi de ifade tutarlığı ve kolaylığı açısından “dilendirilen çocuk” olarak kodlanmıştır. Bununla birlikte dilendirilen çocuklara karşı sergilenen davranışlardan “para verme” davranışı ile “hem para verip hem de ona bir şeyler alma” davranışları yine ifade tutarlılığı açısından “para vermeyi içeren davranışlar” olarak kodlanmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde öncelikle bireylerin dilendirilen çocuklara rastlayıp rastlamadıkları, belirlenen değişkenler ve örneklemin tümü açısından frekans ve yüzde değerleriyle incelenmiştir. Sonrasında, bu bireylerden dilendirilen çocuklara rastlayanların, bu çocuklarla son karşılaşmalarında hangi davranışı tercih ettiklerine ilişkin verdikleri yanıtlar yine değişkenler ve örneklemin tümü açısından analiz edilmiştir.

3.1. Bireylerin Daha Önce Sokaklarda, Dilendirilen Çocuklara Rastlayıp Rastlamadığına İlişkin Bulgular:

Bireylerin sokaklarda dilenen çocuklara rastlayıp rastlamadıklarına ilişkin betimsel analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Bireylerin “Daha önce sokaklarda dilendirilen çocuklara rastladınız mı?” sorusuna verdikleri yanıtın tüm değişkenler için frekans ve yüzde değerleri:

		Daha Önce, Dilenen Bir Çocuğa Veya Çocukla Dilenen Bir Yetişkine Rastladınız mı?					
		Toplam		Evet		Hayır	
Demografik özellikler	Tür	N	(%)	N	(%)	N	(%)
Cinsiyet	Kadın	347	41,2	333	96,0	14	4,0
	Erkek	496	58,8	482	97,2	14	2,8
Medeni Durum	Evli	416	49,3	397	95,4	19	4,6
	Bekâr	427	50,7	418	97,9	9	2,1
Yaş	18-25	330	39,1	323	97,9	7	2,1
	26-35	192	22,8	185	96,4	7	3,6
	36-45	156	18,5	151	96,8	5	3,2
	46-55	96	11,4	89	92,7	7	7,3
	56 ve üstü	69	8,2	67	97,1	2	2,9
Gelir Durumu	0-1610 TL	283	33,6	269	95,1	14	4,9
	1611-2500 TL	228	27,0	219	96,1	9	3,9
	2501-3500 TL	154	18,3	152	98,7	2	1,3
	3501 TL ve Üstü	178	21,1	175	98,3	3	1,7
Sahip Olunan Çocuk Sayısı	Çocuk sahibi olmayan	418	49,6	409	97,8	9	2,2
	1-2 Çocuk	244	28,9	233	95,5	11	4,5
	3 Çocuk ve Üstü	181	21,5	173	95,6	8	4,4

Tablo 2'nin devamı.

		Daha Önce, Dilenen Bir Çocuğa Veya Çocukla Dilenen Bir Yetişkine Rastladınız mı?					
		Toplam		Evet		Hayır	
Eğitim Durumu	İlköğretim ve altı	201	23,8	188	93,5	13	6,5
	Lise	282	33,5	276	97,9	6	2,1
	Ön lisans	154	18,3	152	98,7	2	1,3
	Lisans ve üstü	206	24,4	199	96,6	7	3,4
Toplam		843	100	815	96,7	28	3,3

Tablo 2 incelendiğinde; bireylerin %96,7'si sokaklarda, dilendirilen çocuklara rastladığını beyan etmiştir. Demografik değişkenlerdeki duruma bakıldığında sokaklarda, dilendirilen çocuklara en fazla rastlayan grupların; cinsiyet değişkeninde “erkek” (%97,2), medeni durumda “bekâr” (%97,9), yaşta “18-25 yaş” (%97,9), gelir durumunda “2501-3500 TL” (%98,7), sahip olunan çocuk sayısı değişkeninde “çocuk sahibi olmayan” (%97,8), eğitim durumunda ise “ön lisans” (%98,7) gruplarının olduğu görülmektedir. Aynı değişkenler içerisindeki en az rastlama durumuna bakıldığında; cinsiyet değişkeninde “kadın” grubunun %96, medeni durumda “evli” grubunun %95,4, yaş durumunda “46-55 yaş” grubunun %92,7, gelir durumunda “0-1610 TL” grubunun %95,1, çocuk sahibi olma/çocuk sayısı değişkeninde “1-2 çocuk” grubunun %95,5, eğitim durumu değişkeninde ise “ilköğretim ve altı” grubunun %93,5 oranına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Bireylerin Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuklara Karşı Sergiledikleri Davranışlara İlişkin Bulgular:

Araştırmada bireylerin; dilendirilen çocuklara; “para vermeyi içeren davranışlar”, “para vermeden bir şeyler alma”, “polis ve/veya zabıtaçı arama”, “hiçbir şey yapmama” ve “diğer (konuşma, uyarmak)” şeklinde davranışlar sergilediklerini ifade ettikleri ortaya çıkmıştır. Bu davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Bireylerin Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Oransal Değerleri:

		Para vermeyi içeren davranışlar sergiledim	Ona para vermeden sadece bir şeyler aldım	Polisi ve/veya zabıtaçı aradım	Hiçbir şey yapmadım	Diğer: onunla konuştum, uyardım	Toplam
Toplam	N	414	78	24	267	32	815

%	50,8	9,6	2,9	32,8	3,9	100,0
---	------	-----	-----	------	-----	-------

Tablo 3 incelendiğinde; bireylerin yarısından çoğunun (%50,8) “para vermeyi içeren davranışlar” sergiledikleri görülmektedir. Katılımcılar arasında ikinci sırada en çok tercih edilen davranış “hiçbir şey yapmama” (%32,8), üçüncü sırada “para vermeden sadece bir şeyler alma” (%9,6), dördüncü sırada “(diğer) konuşma, uyarma” davranışı (%3,9), son sırada ise “polisi ve/veya zabıta’yı arama” davranışının (%2,9) olduğu görülmektedir.

3.3. Bireylerin Demografik Özellikleri ile Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışlara İlişkin Bulgular:

Dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerin, cinsiyetlerine göre tercih ettikleri davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Bireylerin, Cinsiyetleri İle Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Yüzde Değerleri:

		Para vermeyi içeren davranışlar sergiledim	Ona para vermeden sadece bir şeyler aldım	Polisi ve/veya zabıta’yı aradım	Hiçbir şey yapmadım	Diğer: onunla konuşum, uyardım	Toplam	
Cinsiyet	Kadın	N	167	31	6	118	11	333
		%	50,2	9,3	1,8	35,4	3,3	100,0
	Erkek	N	247	47	18	149	21	482
		%	51,2	9,8	3,7	30,9	4,4	100,0

Tablo 4’e bakıldığında; her iki cinsiyette de bireylerin yarısından çoğunun, “para vermeyi içeren davranışlar” (erkeklerde %51,2, kadınlarda %50,2) sergilediklerini ifade ettikleri görülmektedir. İkinci sırada tercih edilen davranış “hiçbir şey yapmama” (erkeklerde %30,9, kadınlarda %35,4) iken, üçüncü sırada sergilenen davranış ise “ona para vermeden bir şeyler alma”dır (kadınlarda 9,3, erkeklerde %9,8). “Polisi ve/veya zabıta’yı arama” davranışının oranı ise kadınlarda %1,8, erkeklerde ise %3,7’dir. “Konuşma ve uyarma” gibi diğer davranışlara bakıldığında bunun erkeklerde %4,4, kadınlarda ise %3,3 olduğu anlaşılmaktadır. Tabloya iki değişken için Ki-Kare Testi uygulandığında cinsiyet ile bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarında ortaya çıkan farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur [$\chi^2_{(4)} = 4,37, p > .05$].

Dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerin, medeni durumlarına göre tercih ettikleri davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Bireylerin, Medeni Durumları İle Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Yüzde Değerleri:

			Para vermeyi içeren davranışlar sergiledim	Ona para vermeden sadece bir şeyler aldım	Polisi ve/veya zabıtayı aradım	Hiçbir şey yapmadım	Diğer: onunla konuştum, uyardım	Toplam
Medeni Durum	Evli	N	195	37	12	131	22	397
		%	49,1	9,3	3,0	33,0	5,5	100,0
	Bekâr	N	219	41	12	136	10	418
		%	52,4	9,8	2,9	32,5	2,4	100,0

Tablo 5 incelendiğinde; her iki medeni durumda da bireylerin yarısı civarındaki oran “para vermeyi içeren davranışlar” (evlilerde %49,1, bekârlarda %52,4) sergilediklerini ifade etmişlerdir. İkinci tercih edilen davranışın “hiçbir şey yapmama” (evlilerde %33, bekârlarda %32,5) olduğu, üçüncü sırada sergilenen davranışın ise “ona para vermeden bir şeyler alma” (evlilerde 9,3, bekârlarda %9,8) olduğu görülmektedir. Polisi ve/veya zabıtayı arama davranış oranı ise evlilerde %3, bekârlarda ise %2,9’dur. “Konuşma, uyarma vb.” davranışında ise durum, evlilerde %5,5, bekârlarda ise %2,4 şeklindedir. Tabloya, İki Değişken İçin Ki-Kare Testi uygulandığında medeni durum ile bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarında ortaya çıkan farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur [$\chi^2_{(4)}= 5,65, p>.05$].

Dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerin, yaşlarına göre tercih ettikleri davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Bireylerin Yaş Durumları İle Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Yüzde Değerleri:

		Para vermeyi içeren davranışlar sergiledim	Ona para vermeden sadece bir şeyler aldım	Polisi ve/veya zabıtayı aradım	Hiçbir şey yapmadım	Diğer: onunla konuştum, uyardım	Toplam
18-25	N	186	20	8	102	7	323
	%	57,6	6,2	2,5	31,6	2,2	100,0
26-35	N	90	25	6	57	7	185
	%	48,6	13,5	3,2	30,8	3,8	100,0
Yaş 36-45	N	66	17	5	51	12	151
	%	43,7	11,3	3,3	33,8	7,9	100,0
46-55	N	42	8	4	31	4	89
	%	47,2	9,0	4,5	34,8	4,5	100,0
56 ve üstü	N	30	8	1	26	2	67
	%	44,8	11,9	1,5	38,8	3,0	100,0

Tablo 6 incelendiğinde; tüm yaş gruplarında tercih edilen ilk davranışın “para vermeyi içeren davranışlar” olduğu, bunu sırasıyla “hiçbir şey yapmama” ve ona “para vermeden bir şeyler alma” davranışlarının takip ettiği görülmektedir. “para vermeyi içeren davranışlar” 18-25 yaşta %57,6 iken 26-35 yaşta %48,6’ya, 36-45’te de %43,7’ye düşmektedir. Aynı davranış 46-55 yaşta %47,2 ve 56 ve üstü grubunda %44,8 olmuştur. “Hiçbir şey yapmama” oranının en yüksek 56 ve üstü yaş grubunda olduğu (%38,8) en düşük oranın ise %30,8 ile 26-35 yaş grubunda olduğu ortaya çıkmıştır. Tabloda “ona para vermeden sadece bir şeyler alma” davranışının oranının; 18-25 ve 46-55 yaş gruplarında %10’un altında (sırasıyla %6,2 ve %9) olduğu, diğer yaş gruplarında ise %10’un üstünde (26-35 grubunda %13,5, 36-45 grubunda %11,3, 56 ve üstü yaş grubunda ise %11,9) olduğu görülmektedir. “Polisi ve/veya zabıtayı arama” davranış oranı ise %2,5 ile %4,5 arasında değişkenlik göstermektedir. “Konuşma, uyarma vb.” davranışlardaki durum; 36-45 yaşta %7,9, 46-55 yaşta %4,5, 25-35 yaşta %3,8, 56 ve üstü grubunda %3, 18-25 yaş grubunda ise %2,2 şeklindedir. Tabloya İki Değişken İçin Ki-Kare Testi uygulandığında, Bireylerin dilendirilen çocuklara karşı sergiledikleri davranışlar ile yaşları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur [$\chi^2_{(16)}= 24,86, p>.05$].

Dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerin, gelir durumlarına göre tercih ettikleri davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Bireylerin, Gelir Durumları İle Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Yüzde Değerleri:

			Para vermeyi içeren davranışlar sergiledim	Ona para vermeden sadece bir şeyler aldım	Polisi ve/veya zabıtayı aradım	Hiçbir şey yapmadım	Diğer: onunla konuştum, uyardım	Toplam
Gelir Durumu	0-1610 TL	N	150	20	6	87	6	269
		%	55,8	7,4	2,2	32,3	2,2	100,0
	1611- 2500 TL	N	110	21	4	74	10	219
		%	50,2	9,6	1,8	33,8	4,6	100,0
	2501- 3500 TL	N	73	22	6	44	7	152
		%	48,0	14,5	3,9	28,9	4,6	100,0
	3501 TL ve Üstü	N	81	15	8	62	9	175
		%	46,3	8,6	4,6	35,4	5,1	100,0

Tablo 7 incelendiğinde; tüm gelir durumu gruplarında tercih edilen ilk davranışın “para vermeyi içeren davranışlar” olduğu görülmektedir. Bunun gelir durumu düşük olan gruptan yüksek olan gruba doğru %55,8’den %46,3’e düşüş gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu davranışı sırasıyla “hiçbir şey yapmama” ve “ona para vermeden bir şeyler alma” davranışlarının takip ettiği görülmektedir. “Hiçbir şey yapmama” oranının en yüksek 3501 ve üstü gelir grubunda yer aldığı (%35,4); bu davranışı sergileme oranını 0-1610 TL grubunda %32,3, 1611-2500 TL grubunda %33,8, 2501-3500 TL grubunda ise %28,9 olduğu anlaşılmaktadır. “Ona para vermeden sadece bir şeyler alma” davranış oranının 0-1610 TL grubunda %7,4, 1611-2500 TL grubunda %9,6, 2501-3500 TL grubunda %14,5, 3501 TL ve üstü grubunda ise %8,6 olduğu ortaya çıkmıştır. “Polisi ve/veya zabıtayı arama” davranış oranının en yüksek oranı 3501 TL ve üstü grubunda olup (%4,6) en düşük oran ise 1611-2500 TL grubunda (%1,8) bulunmaktadır. “Konuşma ve uyarma” gibi davranışlarda durum 0-1610 TL grubunda %2,2, 1611-2500 ve 2500-3500 TL gruplarında %4,6, 3501 TL ve üstü grubunda ise %5,1 şeklindedir. Tabloya İki Değişken İçin Ki-Kare Testi uygulandığında, farklı gelir grubunda olan bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarında ortaya çıkan farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur [$\chi^2_{(12)}= 15,19$, $p>.05$].

Dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerin, sahip oldukları çocuk sayısına göre tercih ettikleri davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Bireylerin, Sahip Olduğu Çocuk Sayısı İle Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Oransal Değerleri:

		Para vermeyi içeren davranışlar sergiledim	Ona para vermeden sadece bir şeyler aldım	Polisi ve/veya zabıtayı aradım	Hiçbir şey yapmadım	Diğer: onunla konuştum, uyardım	Toplam
Sahip Olunan Çocuk Sayısı	Çocuk Sahibi olmayan	N 219	39	11	134	6	409
		% 53,5	9,5	2,7	32,8	1,5	100,0
	1-2 Çocuk	N 112	20	8	76	17	233
		% 48,1	8,6	3,4	32,6	7,3	100,0
	3 çocuk ve üstü	N 83	19	5	57	9	173
		% 48,0	11,0	2,9	32,9	5,2	100,0

Tablo 8'e bakıldığında; tüm çocuk sayısı değişkeni gruplarında, bireylerin yarısı civarındaki oranının "para vermeyi içeren davranışları" (çocuk sahibi olmayanlarda %53,3, 1 ya da 2 çocuğu olanlarda %48,1, 3 ve üstü çocuğa sahip olanlarda %48) sergilediklerini ifade ettikleri görülmektedir. İkinci tercih edilen "hiçbir şey yapmama" davranışının tüm gruplarda %32,6 ile %32,9 arasında ifade edildiği anlaşılmaktadır. Üçüncü sırada sergilenen davranışın ise "ona para vermeden bir şeyler alma" (çocuk sahibi olmayanlarda %9,5, 1-2 çocuğu olanlarda %8,5, 3 ve üstü çocuk sahibi olanlarda %11) olduğu görülmektedir. "Polisi ve/veya zabıtayı arama" davranış oranının ise %2,7 ile %3,4 arasında değiştiği görülmektedir. "Konuşma ve uyarma" gibi davranışlara bakıldığında, oranın en fazla olduğu grup "1-2 çocuk" grubu iken (%7,3), "3 çocuk ve üstü" grubunda %5,2, "çocuk sahibi olmayan" grupta ise %1,5'lik bir oran ortaya çıkmıştır. Tabloya İki Değişken İçin Ki-Kare Testi uygulandığında, sahip olunan çocuk sayısı ile bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarında ortaya çıkan farkın anlamlı olduğu bulunmuştur [$\chi^2_{(8)}= 15,86$, $p<.05$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için tablodaki her bir satırın Ki-Kare değeri ayrı ayrı hesaplanmış (1. Satır=6,999571, 2. Satır=7,507541, 3. Satır=1,352317) ve en yüksek Ki-Kare değerine sahip grup dışarda bırakılarak diğer satırlar arasında anlamlılık olup olmadığı hesaplanmıştır. Buna göre 1. ve 3. satırların dâhil olduğu hesaplama sonucunda ortaya çıkan durumun anlamlılık ifade etmediği belirlenmiştir [$\chi^2_{(4)}= 7,58$, $p>.05$]. Sonuç olarak daha önce dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerden 1-2 çocuk sayısına sahip bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarının diğer gruplara göre anlamlı düzeyde farklı olduğu bulunmuştur.

Dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerin, eğitim durumlarına göre tercih ettikleri davranışlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Bireylerin, Eğitim Durumları İle Sokaklarda En Son Rastladıkları Dilendirilen Çocuğa Karşı Sergiledikleri Davranışların Frekans Ve Oransal Değerleri:

Eğitim Durumu		N	Para vermeyi	Ona para	Polisi	Hiçbir şey	Diğer:	Toplam
			içeren davranışlar sergiledim	vermeden sadece bir şeyler aldım	ve/veya zabıtayı aradım	yapmadım	onunla konuştum, uyardım	
İlköğretim ve altı	N	91	18	3	65	11	188	
	%	48,4	9,6	1,6	34,6	5,9	100,0	
Lise	N	160	20	8	81	7	276	
	%	58,0	7,2	2,9	29,3	2,5	100,0	
Ön lisans	N	83	14	6	47	2	152	
	%	54,6	9,2	3,9	30,9	1,3	100,0	
Lisans ve üstü	N	80	26	7	74	12	199	
	%	40,2	13,1	3,5	37,2	6,0	100,0	

Tabloya bakıldığında; “para vermeyi içeren davranışlar” eğitim düzeyi ilköğretim ve öncesi olan bireylerde %48,4’tür. Eğitim düzeyi lise olan bireylerde bu oran, %58’e yükselirken, ön lisans olan bireylerde %54,6’ya, lisans ve üstü olan bireylerde ise %40,2’ye düştüğü görülmektedir. “Polis ve/veya zabıtayı arama” davranışı %1,6 ile %3,9 arasında olup “hiçbir şey yapmama” oranı da %29,3 (lise) ile %37,2 (lisans ve üstü) arasında değişiklik göstermektedir. “Konuşma veya uyarma” davranışına bakıldığında en yüksek oranın lisans ve üstü grubunda olduğu (%6) görülmektedir. Aynı davranışın “ilköğretim ve altı” grubundaki oranı %5,9, “lise” grubunda %2,5, ön lisans grubunda ise %1,3’tür. Tabloya İki Değişken İçin Ki-Kare Testi uygulandığında farklı eğitim seviyesinde olan bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarında ortaya çıkan farkın anlamlı olduğu bulunmuştur [$\chi^2_{(12)}= 24,39, p<.05$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için tablodaki her bir satırın Ki-Kare değeri ayrı ayrı hesaplanmış (1. Satır=3,336343, 2. Satır=6,69546, 3. Satır=3,76862, 4. Satır= 10,59275) ve en yüksek Ki-Kare değerine sahip grup dışarda bırakılarak diğer satırlar arasında anlamlılık olup olmadığı hesaplanmıştır. Buna göre 1. 2. ve 3. satırların dâhil olduğu hesaplama sonucunda ortaya çıkan durumun anlamlılık ifade etmediği belirlenmiştir [$\chi^2_{(8)}= 11,56, p>.05$]. Sonuç olarak daha önce dilendirilen çocuklara rastlayan bireylerden eğitim durumu lisans ve üstü olan bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarının diğer eğitim kademesine sahip bireylere göre anlamlı düzeyde farklı olduğu bulunmuştur.

4. Tartışma, Sonuç Ve Öneriler

Elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılanların neredeyse tamamı (%96,7) daha önce sokaklarda dilendirilen çocuklara rastladığını beyan etmiştir. Bireylerin tercih ettikleri davranışlarla ilgili çoktan aza doğru bir sıralama yapıldığında sonuç; “para vermeyi içeren davranışlar”, “hiçbir şey yapmama”, “para vermeden bir şeyler alma”, “konuşma, uyarma” ve “polis ve/veya zabıtayı arama” şeklindedir. Çalışmanın bütün değişkenleri incelendiğinde bütün gruplarda en fazla sergilendiği ifade edilen davranış, “para vermeyi içeren davranışlar”, ikinci sırada tercih edilen davranış ise “hiçbir şey yapmama” davranışdır. Araştırmada, dilendirilen

çocuklara “para vermeyi içeren davranışlar” sergileme oranı, bu duruma rastlayan bireylerin yarısından fazlasını (%50,8) oluşturmaktadır. Bu durum, çocukların, kendilerini kullananlar tarafından neden bir kazanç kaynağı gibi görüldüğünü açıklayabilir. Bu bulgu, ayrıca Delap’ın (2009) araştırmasında yer alan, çocukların dilendirilmesiyle ortaya çıkan kazancın düşük olmadığı sonucuyla uyumludur. Dolayısıyla çocukların dilenme fiilinden bu derece para kazanması, onları kullananları daha fazla teşvik edebilmektedir. Çocukların, toplumun direnciyle karşılaşmadan bu şekilde rahatlıkla kullanılabilmesini kolaylaştıran olgu ise bu durumdaki çocuklara rastlayan bireylerin yalnızca %2,9’unun polis ve/veya zabıta’yı aramasıdır. “Konuşmak, uyararak” davranışının, “polis ve/veya zabıta’yı arama” davranışı gibi, olumlu bir davranış olarak görülmesi, zorlama bir kanı olsa da (%3,9) geriye kalanların, yani en iyi ihtimalle toplumun %93,2’si bir şekilde (para vererek ve/veya bir şeyler alarak veya hiçbir şey yapmayarak) bu çocukların bu iş için sokaklarda kalabilmesine imkân tanıyacak şekilde davrandığı söylenebilir. Coşkun ve Erkilet’in (2010) çalışmasında İstanbul’da görüşülen 32 esnaftan 22’si (%68,8) dilenciye para verdiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla çalışmada ortaya çıkan bu bulgunun literatürle kısmen uyumlu olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Coşkun ve Erkilet’in (2010) çalışmasıyla ortaya çıkan farkın etkilenebileceği birkaç durum olabileceği söylenebilir. Bunlardan ilki, bu çalışmada bireylere yöneltilen sorunun en son karşılaşılan duruma yönelik olması ve sorunun ayrıca yalnızca dilenen çocuk veya çocukla dilenen bir yetişkine vurgu yapmasıdır. Bunun yanında Coşkun ve Erkilet’in (2010) çalışmasındaki örneklemin sadece esnaflardan oluşması da bir diğer etken olabilir.

Bu çalışmada, cinsiyet faktörü ile ilgili yapılan İki Değişken İçin Ki-Kare Testi sonuçları, farklı cinsiyetteki bireylerin dilendirilen çocuklara karşı sergilediği davranışlarda ortaya çıkan farkın, anlamlı olmadığını göstermiştir. Bunun yanında çalışmada kadınların sadece “hiçbir şey yapmama” davranışını erkeklere göre daha fazla sergiledikleri görülmüştür. Vatandaş’ın (2003) çalışmasında bireylerin cinsiyetlerine göre sokak dilencilerine yardım etme oranları irdelenmiş ve yardım edenlerin %63’ünün erkek, %37’sinin ise kadınlar olduğu ifade edilmiştir. Bahse konu çalışmada yardımlaşma ve dilenciler kavramı işlenmiştir. Burada cinsiyet değişkeni kapsamında ortaya çıkan sonucun Vatandaş’ın (2003) çalışmasında ortaya çıkan sonuçla uyumlu olduğu değerlendirilebilir. Ancak bu çalışmada farkın anlamlı düzeyde çıkmaması yani Vatandaş’ın (2003) çalışmasında ortaya çıkan farktan çok düşük olması, her iki çalışmada seçilen yöntemin farklılığından kaynaklanabilir. Sözelimi Vatandaş’ın (2003) çalışmasında dilenen kişiye yardım edenler gözlemlenmiş ve bu kişilerle görüşülmüştür. Dolayısıyla o sırada ilgili yerden geçen bireylerin cinsiyetleri, ilgili çalışmada ortaya çıkan sonucu etkilemiş olabilir. Bunun dışında çalışmamızda yöneltilen soruların yalnızca dilenen çocuk veya çocukla dilenen bir yetişkine vurgu yapması da bir diğer etken olabilir.

İki Değişken İçin Ki-Kare Testi sonuçları, medeni durum faktörünün, bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarını etkilemediğini göstermektedir. Aradaki fark anlamlı olmasa da bekârların “para vermeyi içeren davranışlar” ile “para vermeden bir şeyler alma davranışı”ni evlilere göre daha fazla sergiledikleri görülmüştür. Vatandaşın (2003) çalışmasında ise yardım edenlerin çoğunun (%56) evli olduğu ifade edilmiştir. İki araştırma arasında ortaya çıkan bu zıtlığın; araştırma yönteminden, veri toplama araçlarından veya bu çalışmanın sadece dilendirilen çocuklara vurgu yapmasından etkilendiği söylenebilir.

Yaş değişkeni ve davranışlar arasındaki ilişkiye bakıldığında, İki Değişken İçin Ki-Kare Testi sonuçları, ortaya çıkan farkın anlamlı olmadığını göstermiştir. Değişkene ilişkin bulgular daha detaylı incelendiğinde, yaş değiştikçe düzenli bir değişikliğin olmadığı yönündedir. Örneğin; “içinde para vermeyi de içeren davranışların” gruplarda çoktan aza doğru sıralanışı; 18-25, 26-35, 46-55, 56 ve üstü ve 36-45 yaş şeklindedir. Diğer tüm davranışlarda da sıralama değişse de

benzer şekilde bir düzensizlik olduğu söylenebilir. Aynı şekilde Vatandaş'ın (2003) çalışmasında dilenen bireylere yardım edenlerin yaşa göre sayısal büyüklüğü değerlendirildiğinde de, bir düzensizlik olduğu görülmektedir (%5'i 11-20 yaş, %33'ü 21-30 yaş, %19'u 31-40 yaş, %29'u 41-50 yaş ve %14'ü 51 ve üstüdür). Dolayısıyla yaş değişkeninde yardım etme davranışına ilişkin bulgular ile Vatandaş'ın (2003) bulgularının uyumlu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bireylerin dilendirilen çocuklara karşı davranışlarını etkileyen durumlar için yaşın diğer faktörlerle bir arada etkisinin incelendiği analizlere ihtiyaç duyulabileceği söylenebilir. Bununla birlikte 18-25 yaş grubunun para vermeyi içeren davranışlara daha fazla yöneldiği bir başka ifadeyle yardım etmeye yönelik davranışlarının daha hızlı tepki verdiği, üst yaş grubunun ise durumu kanıksamışçasına "hiçbir şey yapmama" davranışını diğer gruplara göre daha fazla yaptıkları söylenebilir.

Gelir durumu değişkenindeki İki Değişken İçin Ki-Kare Testi bulguları, değişik gelir grubunda olanların davranışları arasında ortaya çıkan farkın anlamlı olmadığı yönündedir. Bununla birlikte, fark anlamlı olmasa da "para vermeyi içeren davranışlar", gelir durumu düşük olan gruptan yüksek olan gruba doğru düşüş göstermektedir. Gelir durumu yüksek olanların para verme yerine diğer gruplara göre "hiçbir şey yapmama" veya "konuşmak uyarmak" davranışlarına yöneldiği görülmüştür. Geliri düşük olanlarda yüksek, geliri yüksek olanlarda ise düşük oranda "para vermeyi de içeren davranışlar" sergilemenin ortaya çıkardığı durum, Vatandaş'ın (2003) çalışmasında ortaya çıkan bulgularla uyumludur. Şöyle ki, ilgili çalışmada dilencilere yardım edenlerin %44'ünün 0-100 TL, %30'unun 101-200 TL, %15'inin 201-300 TL, %7'sinin 301-400 TL, %2'sinin 401-500 TL ve yine %2'sinin 501 TL ve üstü gelire sahip olduğu ifade edilmiştir. Vatandaş (2003, s. 157), kendi çalışmasında da ortaya çıkan bu durumu; "*fakirin umudu dilencinin duası*" sözüyle özetlemiştir.

Çocuk sahibi olma/çocuk sayısı değişkenine bakıldığında, İki Değişken İçin Ki-Kare Testi sonuçlarına göre bireylerin sahip olduğu çocuk sayısı ile dilendirilen çocuklara karşı davranışları arasında ortaya çıkan fark 1-2 çocuğa sahip olanlar lehine anlamlı bulunmuştur. Bununla birlikte, para vermeyi de içeren davranışlar sergileme oranı, çocuk sayısı arttıkça azalmaktadır. Araştırmada, çocuk sayısı 3 ve üstü olanların diğer gruplara göre para vermeden bir şeyler alma davranışına daha fazla yöneldiği, çocuk sahibi olmayanların "para vermeyi içeren davranışlara" yöneldiği, 1-2 çocuğa sahip bireylerin ise "polis ve/veya zabıta'yı arama" ile "konuşma, uyarma" davranışlarına diğer gruplara göre daha fazla yöneldikleri belirlenmiştir. Dolayısıyla 1-2 çocuğa sahip olanların dilendirilen çocukların dilenmek için sokaklarda kalmalarına daha fazla direnç gösterdikleri söylenebilir.

Eğitim durumu ile ilgili bulgular incelendiğinde, İki değişken İçin Ki-Kare Testi'ne göre bireylerin eğitim durumu ile dilendirilen çocuklara karşı sergilediklerini ifade ettikleri davranışlar arasında "lisans ve üstü" grubu lehine anlamlı bir fark olduğu ortaya çıksa da bu davranışların eğitim seviyesinin artmasıyla veya azalmasıyla düzenli bir yönelim göstermediği de görülmektedir. Vatandaş'ın (2003) eğitim düzeyine göre sokak dilencilerine yardım edenlerle ilgili elde ettiği bulgularda da bu anlamda bir düzensizlik söz konusudur. Ancak, Vatandaş'ın (2003) çalışmasında sokakta dilenenlere yardım edenlerin eğitim durumu için bir sıralama yapılacak olursa, yardım edenlerin sayısal büyüklüğü sırasıyla "ilköğretim ve altı", "lisans ve üstü" ile "lise" şeklindedir (ilgili çalışmada ön lisans grubu değerlendirilmemiştir). Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen bulgular ile Vatandaş'ın (2003) elde ettiği bulgular arasında farklılık göze çarpmaktadır. Bu farkın yine, araştırma yönteminden ve veri toplama araçlarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu arada bu çalışmada "lisans ve üstü" grubunun "para vermeyi içeren davranışları" diğer gruplara göre daha az tercih ettikleri, bunun yerine "hiçbir şey yapmama", "para vermeden bir şeyler alma" veya "konuşma, uyarma vb." davranışlara

yönelindikleri görülmektedir. Dolayısıyla eğitim durumu yüksek olan bireylerin para verme davranışı yerine farklı alternatiflere diğer gruplara göre daha fazla yönelebildikleri değerlendirilebilir.

Tüm bu sonuçlarla oluşan genel durum, var olan sorunun ortadan kaldırılmasına yönelik yapılacak bilinçlendirme faaliyetlerinde, bu çalışmada yer alan herhangi bir değişkenin herhangi bir grubunun özellikle, daha az ya da özellikle, daha çok bilinçlendirilmesinin tartışılmasına yer bırakmayacak unsurlar taşımaktadır. Başka bir deyişle toplumun tüm kesimlerinin (konuya; kamu spotlarında ve/veya en çok izlenen dizi ve programlarda yer verme vb. yollarla) dilencilikte çocukların kullanılmasına direnç gösterme ve bu direnci hangi şekilde gösterebilecekleri hususlarında bilgilendirilmeye ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Zaten bireylerin, çocukları dilencilikte kullananlara bu yolla para kazandırma amacına hizmet etmekten çıkması, yani bu durumda dilendirilen çocuğa veya çocukla dilenen yetişkine para vermemesi, bu döngüyü kırarak ilk adım olacaktır. Zira para verme davranışı devam ettikçe bu çocuklar bütün yaşamsal ve gelişimsel riskler göz ardı edilerek, bu amaçla kullanılmaya devam edilecektir. İnsanların, dilenen bireylere neden yardım ettiklerini sorgulayan Vatandaş (2003), katılımcılardan, en fazla ifade edilenden en az ifade edilene göre sırasıyla; sevap kazanma, yoksullara yardım edilmesi gerektiği, kazadan/beladan kurtulma düşünceleri ve dini ay/gün olması yönünde cevaplar almış ve bireylerin dilencilerin gerçekten muhtaç olup olmadıklarını çok da sorgulamadan hatta bu konuda suistimal edildikleri ve aldatıldıklarına inansalar dahi, vicdani bir davranış olarak yardım etmeyi tercih ettiklerini aktarmıştır. Bu inanç veya toplumsal değerlerin istismar edilmediği bir an kabul edilse dahi, çocukların dilencilik faaliyetlerinde bir araç olarak kullanılması, sadece bu çocuklar açısından bile değerlendirildiğinde durumun; eğitim, sağlık, bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal gelişim ve yaşam riskleri taşıdığını tahmin etmek zor olmayacaktır. Çocukların bu ciddi risklerden uzaklaştırılması için, planlanacak bilinçlendirme faaliyetlerinin içeriklerinde, bireylere, “bu çocuklara veya çocukla dilenenlere para verilmesinin, bu çocuklar için büyük tehlikelerin devam etmesine neden olduğu ve vakit kaybetmeden polis/jandarma/zabıta veya Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler yetkililerinin bilgilendirilmesi yolunun tercih edilmesinin daha yararlı olduğu” bilgisi verilmelidir.

Polis, zabıta, jandarma vb. yetkililerin, çocukların dilencilikte kullanılması fiili için (kabahatler kanuna göre değil Türk Ceza Kanunu'nun 229. maddesi hükmüne göre hareket etmesi gerektiği gibi) var olan hukuki kaynaklar hakkında bilgilendirilmesi ve tespit ettikleri çocuğun ailesinin gerçek durumunun araştırılıp maddi destek alması gerekip gerekmediğinin değerlendirilmesi için ilgili kurumları haberdar etmeyi yapılacak işler listesine eklemeleri ve böylece kurumlar arası işbirliğini pekiştirmeleri önerilmektedir. Ayrıca ilgili birimlere dilendirilen çocuk ihbarı yapıldığında, ihbar yapan vatandaşlara çocuğun son durumu konusunda, gizlilik ilkeleri ihlal edilmeden, örneğin; “dilendiği yönünde bildirimde bulunduğunuz çocuk okula başlamıştır, ailesine devlet veya dernekler tarafından maddi yardımlar yapılmıştır” şeklinde pekiştirici dönütler verilmelidir.

Çocukların dilendirilmesine karşı, kurumların ve bireylerin dikkatini çekmek, bu konuda topyekûn mücadele vermek ve bu mücadelenin sonuçlarının değerlendirilebilmesi adına il ve ülke genelinde, dilendirilen çocuk istatistikleri tutulmalı ve kamuoyuyla paylaşılmalıdır.

Dilencilikte çocukları kullanan ailelere hukuki yaptırımlar konusunda bilgilendirmeler yapılırken bu durumda, çocukların yüz yüze oldukları veya olabilecekleri tehlike veya riskler hakkında bilinçlendirme çalışmaları da yapılmalıdır. Ayrıca, yoksul olduğu tespit edilen ailelerin yardım alabilecekleri kaynaklar değerlendirilmelidir.

Okul çağındaki dilendirilen çocukların ruhsal, sosyal ve eğitsel yönden güçlendirilmesi ve takibi için okul psikolojik danışmanlarından yardım alınmalıdır.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda korunma ihtiyacı olan çocuk; *“bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk”* ifadeleriyle tanımlanmıştır. Dilencilik fiilinde kullanılan çocukların bu kapsamda değerlendirilmesi ve korunması için aynı kanunda belirtilen ilgili koruyucu ve destekleyici tedbirlerden daha fazla faydalanması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Acar, H. (2010). “Sokakta yaşayan ve/veya çalıştırılan çocuklara yönelik hizmet modelinin ve il eylem planlarının değerlendirilmesi raporu”, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Çocuk Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara. Erişim adresi: <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/shcek-kitap-baskiya-hazir-rec4agus11.pdf>.

Alpar, R. (2016). *Spor, sağlık ve eğitim bilimlerinden örneklerle uygulamalı istatistik ve geçerlilik güvenirlik : -SPSS'de çözümlene adımları ile birlikte-*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Anbarlı Bozatay, Ş. (2008). Çocuk dilenciliği: Suudi Arabistan ve Hindistan’da çocuk dilenciliği sorunu ve mücadele biçimleri. S. Parin (Ed.), Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu (sorunlar ve çözüm yolları) (s. 225-246) içinde. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı.

Çocuk Koruma Kanunu. (2005, 3 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 25876). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm>.

Birtek, F. (2014). Dilencilik Suçu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 121-172. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208327>.

Baiee, H. A. H. (2013). Factors contributing to child begging in Hilla City-Babylon-Iraq during the year 2011. *Iraqi Journal Of Community Medicine*, 26(3), 195-199. Erişim adresi: <https://www.iasj.net/iasj?func=fulltext&aId=76343>.

Ballet, J., Buhukuth, A., Rakotonirinjahanary F., ve Rakotonirinjahanary, M. (2010). Family rationales behind child begging in Antananarivo. *Population-E*, 65(4), 695-712. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/41337099>.

Büyüköztürk, Ş. (2007). *Veri analizi el kitabı (7. Bs)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Coşkun, İ. ve Erkilet, A. (2010). Kapıya geleni geri çevirmeme: İstanbul esnafının dilencilik olgusuna bakış açısı. *Sosyoloji Dergisi*, 3(20), 1-21. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4087>.

Delap, E. (2009). Begging for change: research findings and recommendations on forced child begging in Albania/Greece, India and Senegal. C. Turner (Editor), *Anti-Slavery International*. Erişim adresi: <https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://scholar.google.com.tr/&httpsredir=1&article=3914&context=globaldocs>.

Demirdağ, S. (2015). Bireylerin dilenciler hakkındaki görüşleri ve okul çağındaki çocukların dilenme nedenleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (21), 85-93. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/411669>.

Hayran, O. (2012). *Sağlık bilimlerinde araştırma ve istatistik yöntemler*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri. Erişim adresi: <https://books.google.com.tr/books?id=VRl0DwAAQBAJ&pg=PA100&dq=%C3%A7ok+g%C3%B6zl%C3%BC+ki+kare&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjWgunLvMTnAhXl0qYKHeQnB0YQ6AEIKTAA#v=onepage&q=%C3%A7ok%20g%C3%B6zl%C3%BC%20ki%20kare&f=false>.

Human Rights Watch, (2008). *Adults before their time: Children in Saudi Arabia's Criminal Justice System*. Human Rights Watch 20(4(E)). Erişim adresi: <https://www.hrw.org/reports/2008/saudicrd0308/>.

2005/5 Sayılı Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli, Başbakanlık Genelgesi. (2005, 25 Mart). *Resmi Gazete* (Sayı:25766). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050325-8.htm>.

Osmaniye Belediyesi Zabıta Müdürlüğü Kayıtları, Osmaniye, 2018.

Osmaniye Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü Kayıtları, Osmaniye, 2018.

Özdener, O. E. (2010). *Adana İli Toplumsal Destek Merkezi Kayıt Tabanlı 7-15 Yaş Grubu Çalışan Çocukların Sağlık Ve Sosyal Durumlarının Değerlendirilmesi*. (Uzmanlık Tezi). Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Adana. Erişim adresi: <http://libratez.cu.edu.tr/tezler/7722.pdf>.

Pumin, Y. (2011). Saving Child Panhandlers, *Beijing Review*, *ColorPhotograph, China*, 54(9), 18-19. Erişim adresi: http://www.bjreview.com/print/txt/2011-02/27/content_334049.htm.

Seni, A., J. (2017). Causes and effects of begging style involving children as guides in Dodoma municipality, Tanzania: liability in basic education access, *International Journal of Education and Literacy Studies*, 5(1), 1-12. Erişim adresi: <https://www.journals.aiac.org.au/index.php/IJELS/article/view/3102/2568>.

Türk Ceza Kanunu. (2004, 12 Ekim). *Resmi Gazete* (Sayı: 25611).

Vatandaş, C. (2002). Dilenciler ve dilencilik (sosyolojik bir araştırma). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 170-183. Erişim adresi: <https://sbd.aku.edu.tr/TV1/15CelalettinVatandas.pdf>.

Vatandaş, C. (2003). Toplumsal bir değer olarak yardımlaşma ve dilenciler, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 149-160. Erişim adresi: <https://sbd.aku.edu.tr/V1/cvatandas.pdf>.

Yılmaz, E. (2008). Gizli dilenciler: İstanbul'da sokakta çalıştırılan çocuklar. S. Parin (Ed.), *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu (sorunlar ve çözüm yolları)* (s. 193-204). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı.

OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Görüntüleme İzleyici Olarak Kullanılan Zirkonyum İzotoplarının (n,p) ve (γ , p) Reaksiyon Tesir Kesitlerinin İncelenmesi

Yusuf KAVUN¹

Received/13.02.2020

Published/15.06.2020

Özet

Nükleer görüntüleme ajanlarını kullanarak tanı geliştirme çalışmalarının ilerlemesinde kullanılan radyoizotopların özelliği görüntü kalitesinde etkin bir rol oynamaktadır. Çalışmamızda ampirik ve yarı ampirik tesir kesiti formülleri kullanılarak gama ve nötron ile etkileşime giren, görüntüleme izleyicileri olarak kullanılan Zirkonyum izotopları için (n, p) ve (γ , p) reaksiyon tesir kesiti hesaplamaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, TALYS 1.6 kodu ile (n, p) ve (γ , p) reaksiyon tesir kesitleri hesaplanmıştır. Hesaplama sonuçları deneysel EXFOR verileri ile karşılaştırılmış ve uyumlu oldukları görülmüştür.

Anahtar kelimeler: zirkonyum, tesir kesiti, radyoizleyiciler, EXFOR

Investigation of (n,p) and (γ ,p) Reaction Cross-Sections of Zr Isotopes Used as Imaging Tracers

Abstract

The feature of the radioisotopes used in the progress of diagnostic development studies using nuclear imaging agents plays an effective role in image quality. In our study, reaction cross section calculation of (n,p) and (γ , p) were done for zirconium isotopes used as imaging tracers that interact with gamma and neutron by using empirical and semi empirical cross section formulae. Some cross section formulae were used in the calculations for zirconium isotopes that interact with gamma and neutron. Also, TALYS 1.6

¹Asts. Prof. Dr., Kahramanmaraş Sutcu Imam University, Vocational School of Health Services, Department of Medical Imaging Techniques, yusufkavun@gmail.com

code used for (n, p) and (γ , p) reaction cross section calculations. Calculation results were compared with experimental EXFOR data and they were found to be compatible.

Keywords: zirconium, cross section, radiotracers, EXFOR

1. Introduction

Radiotracers, which are used to as a monitor in biological and chemical processes, are widely used in many fields from medicine to industry. In radiology, radioactive isotopes are sent to the body to monitor the formation of biological formations as part of diagnostic x-ray examinations. The radiotracers can be also used to investigate the mechanism of a chemical reaction and to monitor radioactive degradation. Also, radioisotopes can be existing in the structure of radiopharmasotics. These radiopharmasotics are used to obtain images of the body by Positron Emission Tomography (PET), Single Photon Emission Computed Tomography (SPECT) [1].

Chromatographic separation and quantification of individual metabolites are advantages of radiolabeled drugs. These are mostly used in body metabolic absorption and distribution or metabolism regulation and breakthrough studies. After many radio viewer agents used in this field, it was seen that the zirconium atom could also be used for this purpose [2].

The zirconium in group 4B in the periodic table has proton number of 40 and an atomic weight of 91,224. It melts at 1855 degrees and boils at 4409 degrees. Due to the being a greyish-white and ductile metal, it is extremely resistant to heat and corrosion. It shows superconducting properties at low temperatures. For this reason, zirconium-niobium alloys are used in magnet making. Zirconium is not reactive at normal temperatures; becomes reactive at high temperatures. It is oxidized in air and liquid and gains resistance to corrosion [3, 4].

^{89}Zr can be produced on a cyclotron [5, 6]. Its half-life $t_{1/2}$: 78.4 h, β^+ formation 22.8%, β^+_{max} Energy =901 keV, electron capture 77%, E_{γ} energy= 909 keV. ^{89}Zr is widely used in immuno-PET imaging. It can easily mark antibodies due to the appropriate half-time and positron generation capability. As the radionuclide decays, it is released from a positron atomic nucleus. These positrons, which will cause an event called annihilation at 511 keV after short distance and disappear when they encounter electrons. It is possible to these randomly moving gamma rays to escape from the organism so that they can be detected by the PET scanner to form an image [5, 6].

Zirconium is quite resistant to organic and inorganic acids, salt solutions and strong alkalis due to its corrosion resistance. Due to its corrosion resistance, it extends the service life in the areas it is used and thus increases the maintenance cost and productivity. Due to its resistance to brittleness and cracking, it can also be used in the construction industry to help reduce costs. For example, they are preferred in nuclear power plant construction because of these features. Since zirconium fuel rods will work efficiently for many years, it will minimize factors such as equipment failure and construction cost [2].

Ceramics containing zirconium compounds are useful in bio ceramic applications because of their inert behavior and hardness in chemical reactions. Therefore, it can be used in implants produced for hip and knee joints of ceramics containing zirconia. Also, these ceramics can be used in the production of implant teeth [2].

In the scope of this study, (n,p) [7,8] and (γ , p) [9] cross-sections were calculated for zirconium isotopes used as imaging tracers. Some cross-section formulas [7, 14-16] in the literature were used in the calculations for zirconium isotopes that interact with gamma and neutron. Also, TALYS 1.6 code used for (n,p) and (γ , p) reaction cross section calculations [10, 11]. After the calculation, obtained results were checked against each other and available EXFOR data [12].

2. Material and Method

Cross Section Calculations

The cross-section refers to the reduction in the particle or beam of the target during the reaction or, in other words, the likelihood of the reaction to occur [13]. The concept of cross-section is very important in terms of estimation and functionality of nuclear reaction models in nuclear reaction experiments that cannot be performed experimentally. Many formulas are available to calculate the theoretical cross-section. These empirical and semi-empirical cross-section formulae have different parameters in the literature. Levkovskii (1964) [14], Tel et al. (2003, 2008, 2018) [7-9], Kumabe and Fukuda (1987) [15], Konno et al. (1993) [16] (n,p) cross section systematics are given in table 1. The systematic of (γ , p) proposed by Tel et al are given in Table 2.

Table 1 The systematics of (n,p) cross-section formulae around 14-15 MeV incident energy region

Author	Mass region	Formula, $\sigma(n, p)$ (mb)	
Levkovskii [14]	$40 \leq A \leq 208$	$= 45.2(A^{1/3} + 1)^2 \exp[-33s]$	
Tel et al. [7]	$17 \leq A \leq 239$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{foreven-Z, even-N} \\ \text{foreven-Z, odd-N} \\ \text{for odd-Z, even-N} \end{array} \right.$	$= 14.56(A^{1/3} + 1)^2 \exp[-26.58s]$
			$= 16.33(A^{1/3} + 1)^2 \exp[-26.17s]$
			$= 9.71(A^{1/3} + 1)^2 \exp[-21.87s]$
			$= 7.31(A^{1/3} + 1)^2 \exp[-20.21s]$
Kumabe & Fukuda [15]	$19 \leq A \leq 62$	$= 21.84 \exp[-34s]$	
	$63 \leq A \leq 89$	$= 0.79 A^2 \exp[-43.2s]$	
	$90 \leq A \leq 160$	$= 0.75 A^2 \exp[-45.0s]$	
Konno et al. [16]		$= 31.42(A^{1/3} + 1)^2 \exp[-29.07s]$	

Table 2. The (γ , p) reaction cross section formulae for 20 ± 1 MeV [9].

Formula (mb)	Mass region	R^2
$\sigma(\gamma, p) = 5.40(A^{2/3}) \exp[-23.228s]$	$40 \leq A \leq 108$	0.666
$\sigma(\gamma, p) = 5.64(A^{2/3}) \exp[-27.326s]$	even-Z, even-N	0.752

Besides, nuclear reaction calculation and analysis operations in the energy range of 14-15 MeV were performed with TALYS 1.6 code [10]. It is possible to generate nuclear data for analysis and applications of basic microscopic experiments in TALYS software created for simulation of nuclear reactions [10].

3. Result and Discussion

In this study, for the reactions of $^{89}\text{Zr}(n, p)^{89}\text{Y}$, $^{90}\text{Zr}(n, p)^{90}\text{Y}$, $^{91}\text{Zr}(n, p)^{91}\text{Y}$, $^{92}\text{Zr}(n, p)^{92}\text{Y}$, $^{94}\text{Zr}(n, p)^{94}\text{Y}$ and $^{96}\text{Zr}(n, p)^{96}\text{Y}$ theoretical nuclear cross section calculations for 14-15 MeV neutron arrival energy were performed. Calculation results are shown in table 3.

Levkovskii, Kumabe& Fukuda, Konno et al. and Tel et al. formulas have been yielded approximate results according to the calculations made using cross section formulas of reaction $^{89}\text{Zr}(n, p)^{89}\text{Y}$. The EXFOR data for this reaction could not be found. However, the calculation using TALYS 1.6 code has slightly higher results than others. $^{90}\text{Zr}(n, p)^{90}\text{Y}$ reaction calculations are compatible with each other's for all cross section formulae. Also, the experimental result that is taken from EXFOR is similar with theoretical calculations except TALYS 1.6 calculation. TALYS calculation is higher than other results. Similar to these results, $^{91}\text{Zr}(n, p)^{91}\text{Y}$, $^{92}\text{Zr}(n, p)^{92}\text{Y}$, $^{94}\text{Zr}(n, p)^{94}\text{Y}$ and $^{96}\text{Zr}(n, p)^{96}\text{Y}$ reactions calculations are compatible with each other as in previous results. The experimental results obtained from the literature are consistent with the calculations and the TALYS 1.6 code calculations are slightly higher than these results.

Author	$^{89}_{40}\text{Zr}$	$^{90}_{40}\text{Zr}$	$^{91}_{40}\text{Zr}$	$^{92}_{40}\text{Zr}$	$^{94}_{40}\text{Zr}$	$^{96}_{40}\text{Zr}$
Levkovskii[14]	47.97	34.71	25.30	18.56	10.2	5.74
Kumabe& Fukuda [15]	62.74	40.93	26.96	17.92	8.13	3.82
Konno et al.[16]	49.62	37.34	28.28	21.55	12.73	7.69
Tel et al.[7]	31.76	26.78	20.86	16.35	10.19	6.48
Exp. data [12]	-	34±4 [20]	19.5±1.5[17]	22.9±2.5[18]	9±0.8 [17]	13±4 [19]
TALYS 1.6 [10]	632.4	849.8	381.5	287.9	251.9	264

For $^{89}\text{Zr}(\gamma, p)^{89}\text{Y}$ and $^{90}\text{Zr}(\gamma, p)^{90}\text{Y}$ cross section calculations in the range of 20±1 MeV gamma arrival energy were performed. Calculation results are shown in table 4. In the literature, for the (γ, p) cross-sections reaction, Tel et al. formula is available and the calculations made with this formula are compatible with theoretical and experimental results for $^{90}\text{Zr}(\gamma, p)^{90}\text{Y}$. However, experimental data are not available in the literature for $^{89}\text{Zr}(\gamma, p)^{89}\text{Y}$.

Table 4. The calculation of (γ, p) cross-sections (mb) values at 20±1 MeV

Author	$^{89}_{40}\text{Zr}$	$^{90}_{50}\text{Zr}$
Tel et al.[9]	11.8	6.93
Exp. data: EXFOR [1,2]	-	33±7 [10]

4. Conclusion

The use of metallic radiotracers in technologies such as SPECT, PET and CARPT are increasing day by day all over the world. Zirconium and isotopes of these radiotracers are one of the usable ones. For imaging purposes, immune PET is preferred instead of immune SPECT due to higher resolution, sensitivity and more accurate image quantization. ^{89}Zr is an ideal radionuclide for immuno PET. It converts to ^{89}Y via positron emission and electron capture, during which it converts to stable ^{89}Y with γ -beam emission (909 keV). Also, its use in PET imaging has increased significantly over the past decade, as it emits positron to ^{89}Zr and has a Half-Life of 78.2 hours.

According to the theoretical (n, p) reaction calculations obtained in Table 3, the values obtained as a result of the calculations made with all cross-sectional formulas are compatible with each other and experimental data. However, the calculations made with TALYS 1.6 code give slightly higher values for the zirconium isotopes than the cross-sectional values calculated from the formulas.

In Table 4, (γ , p) reactions are calculated with the Tel formula in the literature and it is seen that the experimental calculation is compatible with the theoretical calculation for ^{90}Zr . These calculations provide preliminary information for experiments that lack experimental data and are difficult to perform.

References

- Brookhaven National Laboratory, National Nuclear Data Center, (2018). EXFOR/CSISRS (Experimental Nuclear Reaction Data File). Database Version of October 3, 2019. (<http://www.nndc.bnl.gov/exfor/>)
- Bulduk B. G., Ünak P., Yurt Kılçar A., Kozguş Güldü A., Tekin V. (2019). *Analyzing of Production Conditions of ^{89}Zr in the Particle Accelerator*, Cumhuriyet Sci. J., Vol.40-2, 388-395.
- Çapalı V., Özdoğan H., Doğan S., Kaplan A., (2014). *^{27}Al , ^{54}Fe , ^{58}Ni ve ^{90}Zr Hedef Çekirdekleri İçin 10–30 MeV Enerji Aralığında (γ, p) Reaksiyon Tesir Kesiti Hesaplamaları*, SDU Journal of Science (E-Journal), 9 (2): 107-112.
- Filatenkov A.A., 2016. *Neutron activation cross sections measured at KRI in neutron energy region 13.4 - 14.9 MeV*, R, INDC(CCP)-0460.
- Kasbollah, A., Eu, P., Cowell, S., Deb, P. (2013). *Review on production of ^{89}Zr in a medical cyclotron for PET radiopharmaceuticals*. J. Nucl. Med. Technol. 41, 35–41.
- Koning, A., Hilaire, S., Goriely, S. (2013). *TALYS-1.6 A Nuclear Reaction Program, User Manual*, First Edition: December 23, NRG, The Netherlands.
- Konno C., Ikeda Y., Oishi K., Kawade K., Yamamoto H. and Maekawa H., (1993). *Activation Cross Section Measurements at Neutron Energy from 13.3 to 14.9 MeV Using the FNS Facility*, JAERI 1329, Tokai-mura.
- Krane, Kenneth S. (1988). *Introductory Nuclear Physics*, John Wiley & Sons, Inc., 858 pages.
- Kumabe I. and Fukuda K. J. (1987). Empirical Formulas for 14-MeV (n, p) and (n, α) Cross Sections, *Nucl. Sci. Tech.* 24, 10, 839-843.
- Levkovskii V.N., et al. (1969). *Empirical Behavior Of The (n,p) Cross Section For 14-15 MeV Neutrons*, *YF*, 10, 1, 44.
- Levkovskii V.N., Vinit'skaya G.P., Kovel'skaya G.E., Stepanov V.M. (1970). *Cross sections for (n,p) and (n,alpha) reactions with 14.8-MeV neutrons*, *Yadernaya Fizika*, Vol.10, Issue.1, p.44.
- National Research Council (U. S.). Committee on the Mathematics and Physics of Emerging Dynamic Biomedical Imaging, (1996). *Mathematics and Physics of Emerging Biomedical Imaging*, National Academy Press, 260 pages, Washington DC.
- Nikunj B. B., Darpan N. P. and Thaddeus J. W. (2018). *Recent Advances in Zirconium-89 Chelator Development*, *Molecules*, 23, 638.
- Saha, G.B., Porile, N.T., Yaffe, L. (1966). *(P,Xn) and (P,Pxn) Reactions of Yttrium-89 with 5-85-Mev Protons*. *Phys. Rev.* 144, 962–982.
- Salman H., Akçaalan U., Ünal R., Yalın H.A., Oruncak B. (2014). *Zr, I, Pr, Au and Pb Photoneutron Reaction Cross Sections*, SDU Journal of Science (E-Journal), 9 (2): 83-87.
- Semkova V., et al., (2010). *Neutron activation cross sections for zirconium Isotopes*, *J. Nucl. Phys. A*, 832, 149.

- Tel E., Kavun Y., Sahan M., Aydin A., (2018). *A Study on the New Empirical Cross Section Formulae for (γ, p) Reactions at 20 ± 1 MeV Incident Energy*, Journal of Fusion Energy, 37, 3–4.
- Tel, E., Aydin, A. And Tanir, G. (2007). *Investigation of the pairing effect using newly evaluated empirical studies for 14–15 MeV neutron reaction cross sections*, Physical Review C 75, 034614 (2007).
- Tel, E., et al., (2003). *A new empirical formula for 14–15 MeV neutron-induced (n, p) reaction cross sections*, J. Phys. G: Nucl. Part. Phys. 29,2169–2177.
- Vallis D.G., Perkin J.L., (1961). *Yttrium-96 And Strontium-93*, New Nuclear Data, J,JIN,22,1,6112.

OSMANIYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Central Automorphisms of Semidirect Product of p-Groups

Özge ÖZTEKİN

Received/30.04.2020

Published/15.06.2020

Özet

Bu çalışmada, p asal sayı olmak üzere \mathbb{Z}_{p^2} ile \mathbb{Z}_p ,nin yarı-direkt çarpımının merkezi otomorfizmlerinin formu belirlenmiştir..

Anahtar Kelimeler: Merkezi otomorfizm, yarı- direkt çarpım, p-grup.

Abstract

In this paper, we determine the form of central automorphisms of semi-direct product of \mathbb{Z}_{p^2} and \mathbb{Z}_p , where p is odd prime number.

Keywords: Central automorphism, semi-direct product, p-group.

Introduction

A finite cyclic group of order n will be denoted Z_n . If the elements of group are integers we denote Z_n by \mathbb{Z}_n and use additive notation. We know that any group of order p , where p is a prime is isomorphic to the cyclic group \mathbb{Z}_p . Generally, the term p-group is used for finite p-groups.

Let $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ be the semi-direct product of \mathbb{Z}_{p^2} and \mathbb{Z}_p with respect to φ , where φ is homomorphism from \mathbb{Z}_p to automorphism group of \mathbb{Z}_{p^2} and p is odd prime number. The center of

a group $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, denoted by $C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$ is the subgroup of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ of largest order that commutes with every element in $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$. By $\text{Aut}(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$ we denote the group of all automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$. An automorphism θ of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ is called central if $g^{-1}\theta(g) \in C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$, for all $g \in \mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$. The set of all central automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, denoted by $\text{Aut}_C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$ and it is normal subgroup of $\text{Aut}(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$.

In literature, there are some well-known results about central automorphisms of finite groups [1,2,3]. First, Adney and Yen [1] studied the central automorphisms of p-groups and they proved that if G is a purely non-abelian finite group, then there exists a bijection between $\text{Aut}_C(G)$ and $\text{Hom}(G/G', Z(G))$.

The form of automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ was given by Stahl in [4]. But the form of central automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ hasn't given yet. In this paper we give the form of such automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$.

1. Preliminaries

Definition 1.1. Let H and K be non-trivial finite groups and a group homomorphism $\theta:K \rightarrow \text{Aut}(H)$, we can construct a new group $H \rtimes_{\theta} K$, called the semidirect product of H and K with respect to θ , defined as follows:

- i) As a set, $H \rtimes_{\theta} K$ is the cartesian product H and K.
- ii) Multiplication of elements $H \rtimes_{\theta} K$ is determined by the homomorphism θ . The operation

is

$$*: (H \times K) \times (H \times K) \rightarrow H \rtimes_{\theta} K$$

defined by

$$(h_1, k_1) * (h_2, k_2) = (h_1 \theta_{k_1}(h_2), k_1 k_2)$$

for $h_1, h_2 \in H$ and $k_1, k_2 \in K$.

Theorem 1.2. If H, K and θ are as in the above definition then $H \rtimes_{\theta} K$ is a group of order $|G|=|H||K|$.

Theorem 1.3. [4] Let $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, where φ is the unique homomorphism from \mathbb{Z}_p to $\text{Aut}(\mathbb{Z}_{p^2})$ and it is determined by $\varphi:\mathbb{Z}_p \rightarrow \text{Aut}(\mathbb{Z}_{p^2})$ such that $\varphi(a)=1+pa$. Therefore, the operation $*$ of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ is determined as:

For all $(a,b),(c,d) \in \mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$

$$\begin{aligned} (a,b)*(c,d) &= (a+\varphi(b)c, b+d) \\ &= (a+(1+pb)c, b+d) \end{aligned}$$

Theorem 1.4. [4] Let $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, where p is prime number. Any automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ has the form

$$\{a \rightarrow a^i b^j \mid i \in \mathbb{Z}_{p^2} \ i \neq 0 \pmod{p}, b \rightarrow a^{pm} b^l \mid m, j, l \in \mathbb{Z}_p \ l \neq 0 \pmod{p}\}$$

Theorem 1.5. $|\text{Aut}(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)| = p^3(p-1)$.

2. Main Results

Let $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, where p is odd prime number. Two generators of the group $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ are $a=(1,0)$ and $b=(0,1)$. First we find the center of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ to determine the central automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ by using this generators.

Theorem 2.1. The center $C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$ of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ is $C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p) = \{(1 \cdot p, 0), (2 \cdot p, 0), \dots, (p \cdot p, 0)\}$.

Proof. If $(a, b) \in C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$ then for every $(c, d) \in (\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$,

$$(a, b) * (c, d) = (c, d) * (a, b).$$

by using operation of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ we get

$$(a + \varphi(b)c, b + d) = (c + \varphi(d)a, b + d)$$

$$(a + (1 + pb)c, b + d) = (c + (1 + pd)a, b + d).$$

If we apply this equation on generators, we get;

If $(c, d) = (1, 0)$ then,

$$(a + (1 + pb)1, b + 0) = (1 + (1 + p \cdot 0)a, b + 0)$$

We get $b \equiv 0 \pmod{p}$ and we know that $b \in \mathbb{Z}_p$ therefore $b = 0$.

If $(c, d) = (0, 1)$ then,

$$(a + (1 + pb)0, b + 1) = (0 + (1 + p \cdot 1)a, b + 1)$$

We get $pa \equiv 0 \pmod{p}$ and we know that $a \in \mathbb{Z}_{p^2}$ therefore $a \in \{p, 2p, \dots, pp\}$.

So we have

$$C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p) = \{(a, 0) \mid a \in \mathbb{Z}_{p^2} \text{ and } p \mid a\}$$

Corollary. $|C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)| = p$.

Now we can give the main theorem of this paper.

Theorem 2.2. Any central automorphisms of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ has the form

$$\{a \rightarrow a^{kp+1}, b \rightarrow b\}$$

where $k \in \mathbb{N}$ and p is odd prime number.

Proof. Let θ be an automorphism of $\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$. So from Theorem 1.4;

$$\theta(a, b) = (a^i b^j, a^{pm} b^l) \quad (1)$$

for all $(a,b) \in \mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, where $i \in \mathbb{Z}_{p^2}$, $j,m,l \in \mathbb{Z}_p$ and $i,l \not\equiv 0 \pmod{p}$. If $\theta \in \text{Aut}_C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$ then for all $g=(a,b) \in \mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$, θ satisfy $g^{-1} * \theta(g) \in C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$, where g^{-1} is the inverse of g . If $g=(a,b) \in \mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p$ then $g^{-1}=(bpa,p-b)$. By using the operation $*$ rule we get

$$\begin{aligned} g^{-1} * \theta(g) &= (bpa-a,p-b) * (ai+bj,bl) \\ &= (bpa-a + \varphi(p-b)(ai+bj), (p-b)+bl) \\ &= (bpa-a + (1+p(p-b))(ai+bj), (p-b)+bl) \end{aligned}$$

For $(bpa-a + (1+p(p-b))(ai+bj), (p-b)+bl) \in C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)$

$$(bpa-a + (1+p(p-b))(ai+bj), p-b+bl) = (k \cdot p, 0)$$

where $k \in \{1, 2, \dots, p\}$. If we apply this equation on generators, we get;

If $(a,b)=(1,0)$ then,

$$\begin{aligned} (-1 + (1+p(p))(i), p) &= (k \cdot p, 0) \\ (-1 + (i), p) &= (k \cdot p, 0) \end{aligned}$$

Therefore $i=kp+1$.

If $(a,b)=(0,1)$ then,

$$((1+p(p-1))(j), p-1+1) = (k \cdot p, 0).$$

$j=kp$ and we know that $j \in \mathbb{Z}_p$ therefore $j=0$. So the conditions $i=1$ and $j=0$ satisfy this equation for all g .

For the other values of l , i and j the θ automorphism is not central. (In [5], the other conditions are investigated for case $p=3$). We put this conditions at (1) we get the general form of central automorphisms as:

$$\theta(a,b) = (a^{kp+1}, b).$$

Corollary. $|\text{Aut}_C(\mathbb{Z}_{p^2} \rtimes_{\varphi} \mathbb{Z}_p)| = p$.

REFERENCES

- A. R. Jamali and H. Mousavi, On the central automorphism group of finite p -groups, Algebra Coolog. 9(1) (2002), 7-14.
- G. Saeden Stahl, J. Laine, G. Behm, On p -groups of low power order, Master Thesis, KTH, (2010).
- J. E. Adney, T. Yen, Automorphisms of p -groups, Illinois J. Math. 9(1965), 137-143.
- M. J. Curran and D. J. McCaughan, Central automorphisms of finite groups, Bull. Austral. Math. Soc. 34(2), (1986), 191-198.
- Ö. Öztekin and Z. Gürbüz, Central Automorphism Groups For Semidirect Product of p -Groups The Eurasia Proceedings of Science, Technology, Engineering & Mathematics (EPSTEM), 2, (2018), 288-289.

OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yedinci Yüzyıl Dünyasında Bizans İmparatorluğu¹

George OSTROGORSKY

Çeviren: Törebey GÜNAYDIN²

Received/28.05.2020

Published/15.06.2020

Özet

Bizans İmparatoru I. Justinianus hâkimiyeti süresince (527-565) Roma İmparatorluğu'nun kaybettiği Avrupa'daki arazileri yeniden ele geçirmeyi başardı. Böylelikle İmparator I. Theodosius'un 395 senesinde gerçekleşen vefatı nedeniyle yaşanan bölünme, I. Justinianus'un zaferleri ile son buldu. Ancak yedinci yüzyılın ikinci çeyreğinde Bizans İmparatorluğu, muhtelif düşmanların çetin taarruzuna maruz kaldı. Henüz Roma İmparatorluğu hayallerinin gerçekleştiği varsayılırken İmparatorluk, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya geldi. Araplar'ın ve Slavlar'ın imparatorluk hakimiyetini derin şekilde sarstığı bu yüzyılda direnç göstermek ve karşı hamle gerçekleştirmek için imparatorluk sistemli bir yenilenme gerçekleştirdi. Bu dönüşümün merkezi Anadolu idi. Ancak Bizans İmparatorluğu, Avrupa'daki egemenlik haklarından kolaylıkla vazgeçmedi, direndi. Nihayetinde Orta Bizans devrinin bu karanlık yıllarında başlayan direniş ve yenilenme, başarılı neticelerini bir sonraki yüzyılda ortaya koydu.

Anahtar Kelimeler: Bizans İmparatorluğu, Araplar, Slavlar, Balkanlar, Anadolu

The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century

Abstract

Byzantine Emperor Justinianus I (527-565) during his rulership succeeded to capture again lands in Europe which had been lost by Roman Empire. Thus the seperation, which had occured due to the death of Emperor Thodosius in 395, ended with triumph of Emperor Justinianus I. However Byzantine Empire suffered from compelling attacks of various enemies in second quarter of seventh century. Having been assumed that Byzantine Empire turned dreams into truth, the Empire encountered with danger of dissolution. The Empire carried out systematic renaissance for resistance and counterattack in this

¹ Bu metin, George Ostrogorsky'nin 1957 senesinde düzenlenen "Yedinci Yüzyılda Bizans" başlıklı sempozyumda Rusça sunduğu bildirinin İngilizce'ye tercüme edilerek Dumbortan Oaks Papers'ta yayınlanmış halini esas almıştır: George Ostrogorsky, "The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century", *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 13 (1959), pp. 1-21.

² Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, tgunaydin@ankara.edu.tr

century when the Arabs and Slavs undermined its sovereignty. The center of this renaissance was Anatolia. Nonetheless the Byzantine Empire didn't renounce sovereignty rights in Europe easily, it resisted. Eventually renaissance and resistance commencing in dark years of Byzantine middle period presented successful outcomes in next century.

Keywords: Byzantine Empire, Arabs, Slavs, Balkans, Anadolu

Yedinci yüzyılda bir dünya gücü olarak Bizans İmparatorluğu'nun bazı karakteristik özelliklerine dair bir tartışmada, bu dönemin tarihini elbette detaylı bir şekilde tetkik etmek niyetinde değilim. Şahsım adına Batı Asya'daki ve Afrika'daki Arap fetihlerinin, Balkanlar'daki Slav yerleşiminin veya İtalya'daki Lombard işgalinin tüm safhalarını incelemeye ihtiyaç yoktur. Burada bizleri, neticeleri itibarıyla da dikkate değer bu hadiselerin fiili gelişmeleri çok fazla ilgilendirmemektedir. Bizler için önemli olan soru, bu muazzam altüst oluşların Bizans İmparatorluğu'na nasıl yansdığıdır. Bu nedenle Justinianus'a ait imparatorluğun çöküşünden sonra Bizans'ın etrafını saran dünya içerisindeki konumunu ve bu durumun söz konusu vakitte Bizanslılar'ın şahsında nasıl görüldüğünü tespit etmeye çalışacağım.

Justinianus'un Batı'da eski konumuna getirdiği Roma İmparatorluğu parçalandıktan, Balkan Yarımadası'na yoğun Slav istilasından ve Doğu'daki çok hızlı Arap fetihlerinden sonra Bizans kuvveti öncesine kıyasla oldukça gösterişsiz bölgesel bir hat içerisine hapsedildi. Üstelik bu suretle tüm cihetlerden daralan imparatorluk, herhangi bir bütünlük arz etmiyordu. Belirgin şekilde farklılaşmış parçalardan meydana gelmekteydi ve bu farklılığın içindeki vaziyet o denli genişti ki imparatorluğun umumi konumuna ait herhangi bir tablo ortaya koymak için öncelikle her bir parçadaki devlet işlerini bağımsız olarak ele almak durumundayız.

Aralarında en ehemmiyetli olanı, Küçük Asya ile başlayabiliriz. Bizans Devleti'nin tam mevcudiyeti için yegâne önemine rağmen burada söz konusu bölgeyle alakalı sadece birkaç kelime sarf etmek ihtiyacı duyuyorum. Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır; Araplar'ın şiddetli saldırılarının ilk yıllarında kaybedilmiş idi. Dolaysız ve kaçınılmaz bir tehdit, Küçük Asya ve imparatorluğun başkenti üzerine çöktü. Ancak Konstantinopolis önünde 670'li yıllardaki tarihi zaferden sonra kalıcı bir değişim meydana geldi. İmparatorluk, son derece önemli merkezini ve Anadolu'yu muhafaza etti ve egemenliğini de sürdürdü. Bu gelişmeyle imparatorluğun istikbaldeki varlığı güvence altına alındı. Bu hakikatin altını mümkün olduğunca çizmek gereklidir, zira Küçük Asya, Ortaçağ Bizans'ının esas ve temelidir. Düşman tarafından kalıcı şekilde zapt edilmemesine rağmen birçok defa işgal ve yıkıma maruz kalan Küçük Asya, Bizans kuvvetinin en ehemmiyetli ve en dayanıklı savunma duvarıdır. Ortaçağ Bizans Devleti'nin tam mevcudiyeti ve gücü Küçük Asya'ya bağlıdır.

Devletin yenilenmeye başladığı yer de Küçük Asya'dır. Burada Thema sistemi ilk kez vücut bulmuştur (Ortaçağ Bizans'ına hususi kuvvetini veren yeni askeri ve idari organizasyon). Oldukça daralan ülke sınırları içerisinde imparatorluk, öncesine kıyasla daha bütüncül bir yapı arz ediyordu, daha fazla dâhili dayanıklılığa sahipti. Devletin yeniden yapılandırılması, Bizans'a devasa olan ancak içeriden çürüten geç devir Roma İmparatorluğu'nun asla sahip olamadığı siyasi bir kudret ve ziyadesiyle daha fazla oranda manevi birliktelik de sağladı, zira erken imparatorluğun çok unsurlu doğası, süreklilik arz eden dâhili huzursuzluklara neden olmuştu. Bizler için esasında imparatorluğun merkezi bölgelerini doğu eyaletlerinden ayıran asırlık farklılıkların ve bu farklılıkların en somut biçimde kendilerini açığa vurduğu sonu gelmez dini ihtilafların, bir uzlaşma tesis etmek için entrikalı imparatorluk siyasetine ait tüm girişimlerin başarısızlığının ispat ettiği şekilde çözümü mümkün olmayan tartışmaları anımsamamız yeterlidir. Nihayet doğu eyaletlerinin kaybedilmesiyle bir çözüme ulaşıldı (bu kayıp büyük oranda Bizans ve doğu toplumları Suriyeliler, Kıptiler arasında çözümlenmemiş çekişmelerin beraberinde meydana geldi). Bu sayede Bizans; Doğu'da fazlasıyla daralmış, ancak sağlamlaşmış ve yeniden dâhili örgütlenmenin güçlendirdiği bir temele isnat etmiş bulunuyordu.

Hasmane işgal ile başka yerlerde olduğu gibi sıklıkla tehdit edilmesine rağmen imparatorluk gücü, Küçük Asya'da sarsılmaz olarak kaldı.

Balkanlar'da durum büyük ölçüde daha karmaşıktı ve imparatorluğun konumu ölçülemeyecek oranda daha zayıftı. Mavrikios'un Tuna seferlerinin akamete uğramasının ve Phokas devrinde eski sistemin tamamen çöküşünün ardından altıncı yüzyılın sonunda bazı bölgelerde başlayan Slav yerleşim dalgası, yedinci yüzyılın ilk yıllarında tüm Balkan Yarımadasını karşı konulamaz şekilde kapladı. Bu hareket, Tuna'dan Güney Yunanistan'a ve Adriyatik'ten Karadeniz'e kadar yayıldı. Önceki nüfus ya yok oldu ya da dağlara, sahil bölgelerine, yakın adalara kaçtı. İç bölgelerdeki antik kentler tahrip edildi ve Slav tufanının ortasında sadece sahil bölgelerindeki birkaç şehir direnç gösterdi. Yedinci yüzyılın ilk yarısında Balkanlar'da organize Bizans gücü, bu birkaç müstahkem mevki dışında mevcut değildi. Balkan Yarımadası, Bizans kaynaklarının "Sclavinias" olarak adlandırdığı sayısız Slav bölgelerine ayrıldı.

Balkanlar'daki Bizans hezimetinin azami derecesi, genel itibarıyla takdir edilememiştir. Kargaşaya neden olan, bu bölgedeki Bizans otoritesinin yerini bir devletin organize kuvvetinin değil, bir takım dağıntık Slav kabilelerin veya kabilevi konfederasyonların almış olmasıdır. "Sclavinias" egemen bir güç tesis etmediği ve imparatorluğun yerini bizzat alamadığı için Slav işgalinden sonra dahi Bizans'ın Balkanlar'da egemenlik hayalini sürdürmesi imkân dâhilindeydi. Ancak otoriteye dair varsayım, mevcut devlet işlerine hiçbir şekilde aksetmedi ve Bulgarlar'ın Balkanlar'a çıkagelmesi ile burada Bizans'ın koşullara bağlı olarak tanımak zorunda kaldığı egemen bir devlet yaklaşık 680 senesinde varlık buldu. İmparatorluk, Balkanlar'da hâkimiyet ve "Sclavinias" üzerinde nüfuz için nafil bir mücadele başlatmak zorunda kaldığı zorlu bir rakip ile karşı karşıya kaldı.

Hırvatlar'ın ve Sırplar'ın Balkanlar'a göçünü Karpatlar'ın ötesindeki yörelerden (De administrando imperio'nun 29-36. bölümleri) şeklinde tanımlayan Konstantinos Porphyrogennetos, usandırıcı bir kararlılıkla sözü geçen iki güçlü Slav kabilesinin "Romalıların İmparatoru'na daima tabi olmuş bulunduğunu" ve "Bulgar Arkhonu'na asla boyun eğmediklerini" vurgulamaktadır.³ Hırvatlar'ın ve Sırplar'ın göçü; Avarlar'ın 626'da Konstantinopolis yakınlarındaki yıkıcı mağlubiyetinin ardından güçten düşüşünün neden olduğu, Balkanlar'daki ikinci büyük Slav yerleşim dalgasını tarif etmektedir. İlk Slav yerleşim dalgası, Avarlar ile ittifak içerisinde ve onların liderliği altında ilerleme kaydetmiş olmasına rağmen Hırvatlar, yerinden ettikleri Avarlar ile mücadelenin ertesinde Balkanlar'daki yeni arazilerini ele geçirdiler. Bu bilgi çerçevesinden bakarsak Konstantinos Porphyrogennetos'un Hırvatlar'ın ve Sırplar'ın göçünün İmparator Heraklios ile anlaşmaya varılmasıyla gerçekleştiği ve beraberinde Bizans egemenlik haklarının kabulünü getirdiği iddiası, herhangi bir şekilde ihtimal dışı değildir. Fakat bu nüshanın 29. ve 31.-36. bölümlerindeki vakalara dair İmparator'un ısrarlı tekrarının gerçeğe tezat oluşturduğunu ve Bizans idaresinin söz konusu olaylara müdahil olduğuna dair herhangi bir atfın bulunmadığı 30. bölümdeki mutlak yokluğun hakikat olduğunu gözden kaçırmamalıyız.

Her halükarda Bizans ve "Sclavinias" değişken ve kararsızdı, farklı dönemlerde ve farklı bölgelerde geniş ölçüde değişime uğradı. *Miracula Sancti Demetrii* sayesinde en geç yedinci yüzyılın başlarında Thessalonike civarına kalıcı olarak yerleşmiş olan Makedonya'daki bir grup kabile hakkında ziyadesiyle bilgi sahibiyiz. Bu Makedonya Slavları, Thessalonike'ye birçok kez şiddetli hücumlar gerçekleştirdiler ve Yunanistan, adalar taraflarına hem denizden hem de karadan akın ettiler,⁴ lakin barış bazen geçerlilik kazandı ve şehir ahalisi ile civardaki kabileler

³ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, ed. Moravcsik-Jenkins, Egeytemi Görög Filologia, Budapest, 1949, s. 146. Bilhassa 31, 58. ve 32. bölümler, s.146.

⁴ *Miracula S. Demetrii*, c. II. s.1; c.II, s.2

arasında bir tür *modus vivendi* hâkimdi.⁵ Fakat Bizans kontrolü altında kalan birkaç müstahkem mevkiye müdafaalarını mütemadiyen ve büyük uğraşlarla devam ettirdiler.

Sadece 658 senesinde (bu yıkıcı evrenin başlamasından yarım yüzyıldan daha fazla süre geçtikten sonra) İmparator II. Konstans, Theophanes'in Kroniği'nin "birçoklarını ele geçirdi ve zapt etti"⁶ şeklinde kısaca kaydettiği muhtemelen Makedonya veya Trakya'daki bir bölgeyi tarif eden "Sclavinias'a" karşı atak gerçekleştirdi. Bu durum İmparator'un bölgedeki Slav kabilelerini Bizans egemenliğini tanımaya mecbur edebildiği manası taşımaktadır, fakat bu durum ayrıca onların bu vakte kadar Bizans egemenliğini tanımamış olduğuna da işaret etmektedir. Dahası bu durum söz konusu tanınmanın kısa ömürlü olduğunu açığa çıkarmaktadır.

II. Justinianus, "Sclavinias" ve Bulgaristan'a karşı 688/89 senesinde bir kez daha sefere çıktı. Bulgar direnişini etkisizleştirdikten sonra Slavlar tarafından işgal edilen araziler boyunca Thessalonike'ye doğru ilerlemeye çabaladı ve Aziz Demetrius'un şehrine törenle giriş gerçekleştirdi. İfade ettiğimiz şekilde II. Justinianus büyük babası II. Konstans'ın otuz yıl evvel gerçekleştirdiği gibi bir kez daha 'çok miktarda Slav'ı zapt etti' ve onları Küçük Asya'daki Opsikion Themasi'na yerleştirdi.⁷ Lakin bu vakanın ertesinde "Sclavinias"ın huzursuz sakinleri ile savaş uzun bir süre daha devam edecektir. Bizans, egemenliğinin kabul edilmesinde başarı kazandığı vakitte dahi bu egemenlik kabulünün geçici ve belirsiz olduğu kanıtlanmıştı. Sekizinci yüzyılın ortasında İkonakırcı V. Konstantinos Makedonya'daki Sclavinias ile yeniden savaştı ve onlara yeniden boyun eğdirdi.⁸ Aynı yüzyılın seksenli yıllarında Ortodoks İmparatoriçe İrene'nin Logothete'si olan Staurikios, Slavlar'a karşı "sayısız askeri kuvvet ile" bir kez daha harekete geçti, Thessalonike bölgesini işgal etti ve ayrıca (kronik yazarının kelimeleriyle) "tüm halkı fethettiği" (bir diğer deyişle Slavlar'ı) ve daha önce ödeme yapmadıklarını aşikâr kılan şekilde "haraçgüzar kıldığı" Orta Yunanistan'a kadar sokuldu. Daha ötelere ilerledi ve çok sayıda esir ele geçirdiği Peloponnesos'u ziyaret etti.⁹ Monemvasia Kroniği'nin aktardıkları uyarınca Slavlar'ın altıncı yüzyıl sonundan dokuzuncu yüzyıl başlarına kadar işgal etmiş olduğu bir bölge olan Peloponnesos'daki Slavlar, adı geçen kaynağın vurgulamakta hassasiyet gösterdiği şekilde "ne Romalılar'ın İmparatoru'na ne de herhangi birisine boyun eğmişti."¹⁰

Bizans egemenlik haklarının Güney Slav kabileleri tarafından tanınıp tanınmadığına dair sual, öncelikle Bizans devlet nazariyesi açısından ilgi çekicidir, ancak söz konusu egemenliğin tanınması ya da tanınmaması, şüphesiz bir dereceye kadar kuvvetler arasındaki hakiki dengeyi yansıtmıştır. Bizans, üstün otoriteye dair geleneksel savlarından vazgeçmedi, fakat savlarını sadece bazı bölgelerde ve kısıtlı bir süre için yürürlüğe koyabildi. Hâlbuki yedinci yüzyıl süresince Balkanlar'daki mevcut duruma ait net bir tablo elde etmek adına bizler için önemli olan, imparatorluğun sözde egemenlik haklarının ne ölçüde tanındığını saptamaktan ziyade imparatorluğun idari gücünün etkin biçimde uygulanmasından ne derece uzak olduğunu saptamaktır. Esas mesele, İmparatorluk'un Slavlar'a kadar uzanan kuramsal üstünlüğünün az ya da çok olup olmadığı değildir, ancak Bizans'ın hakiki idare kuvvetinin bahsi geçen eylemi gerçekleştirip gerçekleştirmediğidir. Diğer bir ifadeyle "Sclavinias", Bizans idari aygıtlarına direkt olarak tabi olmuş mudur? Bu soruya olumsuz bir yanıt verilmesi gereklidir. Sclavinias'ı Slavlar'ın işgal ettikleri, herhangi bir organize devleti kendi elleriyle tesis etmedikleri fakat İmparatorluk'tan ayrılmış ve imparatorluğun dolaysız idari otorite alanının dışında kalmış araziler olduğunu ifade ederek tanımlayabiliriz.

⁵ *Miracula S. Demetrii*, c. II, s. 4.

⁶ *Theophanes*, ed. De Boor, B. G. Teubneri, Lipsiae, 1883-1885, s. 347, 6.

⁷ *Theophanes*, s. 364, II-15.

⁸ *Theophanes*, s. 430, 21.

⁹ *Theophanes*, s. 456, 25-457, 2.

¹⁰ N. Βέης, Τό, "Περί Κτίσεως Της Μονεμβασίας" χρονικόν, *Βυζαντις*, I, 1909, s. 67; Bknz: P. Charanis, "The Chronicle of Monemvasia", *Dumbarton Oaks Papers*, 5, 1950, s. 147.

Bu süreç içerisinde eyaletlerdeki Bizans kuvvetinin thema organizasyonuna dayandığını unutmamak zorundayız. Her nerede Bizans eyalet idaresi yürürlükte ve işler vaziyette ise thema sistemi de oradadır. Themanın bulunmadığı yerde benzer şekilde Bizans idaresi de yoktu. Bu durum, mevcut devlet işlerinin mutlak bir ölçüsüdür. Bizans söz konusu kriz devri boyunca gücünü muhafaza etmeyi başardığı veyahut bu krizin üstesinden gelebildiği ve konumunu yeniden yapılandırabildiği her yerde thema sistemi tesis edildi. Nitekim thema sistemi, henüz yedinci yüzyılın ilk yarısında Küçük Asya sınırları içinde uygulamaya konuldu.

Bizlerin haberdar olduğu devlet işlerinin Balkanlar'da gerçekleştirdikleri nelerdir? Öncelikle burada thema organizasyonunun Küçük Asya'dakinden epey bir zaman sonra ortaya çıktığı ve başlangıçta fazlasıyla yavaş geliştiği ve birkaç bölgeyle sınırlı kaldığı kayda değerdir. Konstantinos Porphyrogennetos'a göre Balkan Yarımadası'nda ilk thema olan, başkente yakın Thrakian, Bulgarlar'ın Tuna'yı geçtiği zamanda (demek oluyor ki 680 senesi) kuruldu.¹¹ II. Justinianus'un Papa'ya yazdığı 17 Şubat 687 tarihli meşhur mektupta devlet konsül üyeleri arasında Thrakian ordu komutanından (Balkan bölgesindeki bir themanın yegâne strategosu, bu dönemde mevcut olan Küçük Asya'daki dört thema strategosu ve Afrika-İtalya Eksarklıkları ile birlikte) bahsedilmiştir.¹² Bundan kısa bir süre sonra 687 ve 695 yılları arasında Hellas Theması kuruldu. II. Justinianus'u 695 senesinin sonunda tahtından eden Leontios bu themanın strategosu idi.¹³ Slav yerleşimi ve Bulgar Devleti'nin kuruluşu sonrasında mahfuz kalmış olan eski Thrakian Piskoposluğu'na ait bölgeleri kapsayan Thrakian Theması ve Orta Yunanistan'ı içerdiği anlaşılan Hellas Theması olmak üzere yüzyılın sonunda Balkan Yarımadası'nda iki thema mevcuttu. Bir yüzyıl boyunca bu durum değişmeden kaldı. Yeni themalar Balkanlar'da tesis edilmedi. Ancak sekizinci yüzyılın nihayetinde themaların bu bölgede kurulma sürecine yeniden başlandı ve ertesinde hızlı bir gelişim gösterdi. Bu süreç, Slav göçleri zamanında uğranılan çöküşün sonrasında Bizans kuvvetinin kademeli bir şekilde yeniden inşasını yansıtmaktadır. Bu durum bizlere, Bizans'ın yeniden işgal sürecine ait hem kazanımlarına hem de sınırlarına temas eder şekilde net bir resim sunmaktadır. Burada bizler, evvela oldukça yavaş ve meşakkatli fakat sonrasında yoğun ve etkin hale bürünen bu sürecin tüm aşamalarını takip edemeyiz. Nihai sonuç, Yunanistan'daki arazilerin ve Yarımada'nın hem doğuda hem de batıda yer alan sahil kesimlerinin dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar Bizans'ın yetki alanına dâhil bir dizi Bizans themasına dönüştürülmüş olmasıdır. Neredeyse tüm sahil şeridi, Bizans'ın denizlerdeki hâkimiyetini (thalassokrazi) canlandırabileceği şekilde themalar ile kuşatıldı. Fakat Yarımada'nın iç kesimi, bu gelişmeden mahrum kaldı ve burada Slav Devleti gün yüzüne çıktı.

Bu gelişmeyle birlikte "Sclavinias" süreci noktalandı. Bizans idari otoritesinin yeniden tesis edildiği yerlerde Sclavinias, thema organizasyonu içerisinde yok oldu. İmparatorluk kuvvetinin sınırları dışında kalan alanlarda "Sclavinias", yükselen Slav Devletleri tarafından özümsemi. Bu suretle belirli bir denge tesis edildi. Bugün dahi geçerli olan kültürel alanlar biçimlendi. Dokuzuncu yüzyılın ortalarında Bizans ve Slav sahaları arasındaki sınırlar, ünlü Yugoslav coğrafyacı Cvijiç'in modern zamanlarda tarif ettiği kültürel sahalar ile tamamıyla örtüşmektedir. Cvijiç'in "Grek-Akdeniz sahası" olarak adlandırdığı bölge, Bizans'ın yeniden işgalinin bir neticesi olarak köy yerleşimi ve iskânı örneği çerçevesinde aşağı yukarı thema organizasyonun dokuzuncu yüzyıl ortalarında uzandığı bölgeye denk gelmektedir.¹⁴

¹¹ *De thematibus*, ed. Pertusi, c. I, s. 7. Fakat bu merkezi themanın örgütlenmesinin çok daha önceki bir tarihte gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Yedinci yüzyılın otuzlu yıllarında Thrakian askeri birliklerine ve kumandanlarına bir atıf mevcuttur. Fakat Patrik Nikephoros unvanları kullanımındaki alışılmış düzmece tavrı ile görevlileri strategos olarak değil ó τῶν θρακικῶν ἐστρατεμμάτων ἡγεμῶν şeklinde ifade eder. *Nikephoros*, ed. De Boor, Leipzig, 1880, s. 24, 19.

¹² Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova Amplissima Collectio*, XI, 1692-1769, 737 B.

¹³ Theophanes, s. 368, 21.

¹⁴ J. Cviji, *La peninsule balkanique*, Paris, 1918.

Ancak Bizans'ın orta devirlerinin ilk yüzyıllarında söz konusu gelişmenin hala başlangıcındayız. Yedinci ve sekizinci yüzyıllarda gördüğümüz üzere Balkan Yarımadası, (Bizans egemenliğini kabul etmiş ya da etmemiş olsunlar) imparatorluğun yetki alanı dışındaki yabancı bir bölge haline gelen Slav yerleşimlerinin bir birleşimini sunmaktaydı. II. Justinianus'un ordu gücüyle Konstantinopolis'ten Thessalonike'ye kadar bir yol açtığını anlamış bulunmaktayız. Bunu başarmak için II. Justinianus, Küçük Asya themalarından Thrakya'ya süvari gücü sevk etmek zorunda kalmıştı.¹⁵ Thessalonike'ye girişi, Slavlar'a karşı belirgin bir zafer olarak kutlandı. "Ortak düşmana karşı"¹⁶ alınan zaferinin şükran nişanesi olarak şehrin koruyucusu Aziz Demetrius Kilisesi'ne pek çok bağışta bulundu ve bahsi geçen kilisedeki fresklerden birinin II. Justinianus'un şehre girişini tasvir ettiği ihtimali bulunmaktadır.¹⁷

Bizans gücü, Balkanlar'da yedinci yüzyılda neredeyse tamamen çöktü. Ancak ağır bir süreç olmasına rağmen zaman içerisinde bir kez daha artış gösterecektir. Üstelik imparatorluktan gasp edilen Balkan arazileri, elde tutulan müstahkem mevkiilerden söz konusu arazilere giderek artan bir oranda nüfuz edebilen Bizans kültürünün tesirine açık kaldı. Diğer yandan Batı'da yedinci yüzyılda hala geniş olan Bizans idareleri yavaş ilerleyen bir yok oluşa mahkûmdu. Ravenna ve Kartaca Eksarkhlikleri tartışmasız bir şekilde Bizans'ın Batı'daki önemli karakollarıydı, fakat Justinianus'un parçalara ayrılmış imparatorluğunun bu kalıntıları tasfiyelerine doğru karşı durulmaz bir şekilde ilerliyordu. Nihayetinde Afrika'daki hâkimiyet alanları sekizinci yüzyılın başlangıcına kadar elden çıktı. Lombardlar Ravenna Eksarkhliği'nı bu yüzyılın ortalarında ele geçirecektir ve ertesinde Batı'nın ruhani merkezi Roma bizzat, Bizans'tan kararlı bir şekilde yüz çevirecektir. İkonkırıcılar tarafından Konstantinopolis Patrikliği'ne sekizinci yüzyılın ortasında ilhak edilen ve Yunan kültürünü muhafaza edecek olan Güney İtalya, İlirya'nın Balkanlar'a dâhil kesimi ile birlikte kayda değer bir süre boyunca Bizans'ın nüfuz alanı içerisinde kalmayı sürdürdü.¹⁸

Bu noktada bizleri ilgilendiren bu hadiselerin hepimizin aşına olduğu harici gidişatı değil, daha ziyade Bizans'ın genel mahiyette Batı'daki varlıkları ve Batı ile ilişkilerine dair meseledir. Bizans devlet idaresinin Batı'daki arazilerine atfettiği değerlerin ne olduğunu, bu alanları muhafaza uğruna nereye kadar çaba sarf ettiğini ve diğer yandan Bizans halkının imparatorluğun Batı kısmına ne kadar bağlı hissettiklerini, Batı'ya kendilerince ne ölçüde ilgi duyduklarını ve hiç değilse bu bölge hakkında nelerden haberdar olduklarını saptamaya çalışacağız. Göreceğimiz üzere sorunun örtüşmeyen iki cephesi vardır.

Lombardlar'ın İtalya'ya 568 senesinde ilerleyişi ile başlayan Justinianus'un imparatorluğunun parçalanması, haleflerinin siyasetlerinin odak noktasını Doğu'ya çevirmelerini zorunlu kıldı. Her şeyden önce mutlak varlığını teminat altına almak için imparatorluğun bu cephede sendeleyeni ahvalini güçlendirmesi elzemdi. Bütün bunlara rağmen Justinianus'un hâkimiyetinden sonraki birkaç kuşak süresince imparatorluk idaresinin Batı'daki varlıklarına gösterdiği ilginin ziyadesiyle canlı olduğu kayda değerdir. Justinianus'un Batı'daki fetihlerinin ekseriyetinin elden

¹⁵ Theophanes, s.364, 8.

¹⁶ A. A. Vasiliev, "An Edict of the Emperor Justinian II, September 688," *Speculum*, 18, 1943, s. 1 vd.; H. Gregoire, "Un edit de l'empereur Justinien II date de Septembre 688," *Byzantion* 17, 1944/5, s. 119 vd.

¹⁷ Bu düşünce E. Kantorowitz tarafından öne sürülmüştür. E. Kantorowitz, "The King's Advent," *The Art Bulletin*, 26, 1944, s. 216, note 63; A. A. Vasiliev tarafından bu görüş desteklenmiştir. A. A. Vasiliev "L'entre triomphale de l'empereur Justinien II ' Thessalonique en 688," *Orientalia Christiana Periodica*, 13 1947, s. 355 vd.; J. D. Breckenridge, "The Long Siege of Thessalonika, Its Date and Iconography," *BZ*, 48, 1955, s. 116 vd., görüşün içerdiği bazı zorluklara işaret eder. Benim kanaatime göre tek hakiki zorluk şehir surlarının yanmakta olduğuna dair tasvir gerçeğidir. Ancak Breckenridge sorgulanan freske dair akla yatkın herhangi bir açıklama sunmamaktadır.

¹⁸ V. Grumel, "L'annexion de l'Illyricum oriental, de la Sicile et de la Calabre au patriarcat de Constantinople," *Recherches de science religieuse*, 40, 1952, s. 191 vd., Grumel söz konusu ilhakin daha önceleri düşünüldüğü gibi 730'lu senelerin başlarında gerçekleşmediğini aksine Bizans kuvvetinin Orta İtalya'da çöktükten sonra Papa II. Stephen'in Papalık vazifesi süresi içerisinde vuku bulduğunu varsaymaktadır; M. V. Anastos, "The Transfer of Illyricum, Calabria, and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople in 732-33," *Silloge Bizantina in onore di S. G. Marcati*, Roma, 1957, s. 14 vd., Anastos bu bakışı reddeder ve daha önceki tarihi ileri sürer.

çıkması ve Doğu ile mecburen meşgul olunması, Evrensel İmparatorluk fikrinden feragat edildiği ya da Batı'da kalanların müdafaasından vazgeçildiği manasına gelmemiştir. Ravenna ve Kartaca Eksarhlikları'nın Justinianus'un en saygın halefi olan Mavrikios'un hâkimiyet devrinde kuruluşu, söz konusu durumun aksini kanıtlamaktadır. Mavrikios'un eski evrensel gelenekleri ne derece sıkı muhafaza ettiği ve Batı'yı terk etmeye ne kadar az meyilli olduğu meşhur vasiyetnamesiyle aşikâr kılınmıştır. Theophylaktos Simokates'e göre 597 senesinde ciddi bir hastalık esnasında Mavrikios tarafından hazırlatılan ve Heraklios'un tahta çıkışının ardından keşfedilen söz konusu vasiyetname uyarınca Mavrkios'un en büyük oğlu Theodosios Konstantinopolis'ten Doğu'yu idare edecekti ve ikinci oğlu Tiberios "Eski Roma'nın İmparatoru" olarak İtalya ve Tiren Denizi adaları üzerinde hâkimiyet sahibi olacaktı, Mavrikios diğer oğullarına imparatorluğun geriye kalan kısımlarını miras bıraktı.¹⁹ Bu sayede ikinci başkent olarak Roma, bir kez daha imparatorluk şehri haline geldi. Ne evrensel egemenlik rüyasından vazgeçilmişti ne de yegâne Roma İmparatorluğu'nun egemen hanedan üyeleri arasında paylaşılma geleneği unutulmuştu.

Ayrıca Afrika Eksarhı'nın oğlu olan ve Afrika donanmasının gücüyle tahtı ele geçiren Heraklios'un başkenti Kartaca'ya nakletmeyi tasarladığı iyi bilinmektedir.²⁰ Sasaniler ve Avarlar ile başı belada olan imparatorluğun doğu parçası, Heraklios'un hâkimiyetinin başlarında karşı saldırı açısından etkili bir üs olmak için çok yetersizdi. Söz konusu tasarı uygulamaya konulmadı, ancak katıksız manası; söz konusu vakitte yalnızca Doğu'daki aşırı zorlu durumun değil, aynı zamanda eski Batı Roma bölgesinin de imparatorluk idaresi açısından sahip olduğu çekiciliğin açık bir emaresidir.

Hatta bu zaviyeden daha belirleyici olanı, II. Konstans'ın hikâyesidir. Heraklios, idare merkezini Batı'ya nakletmeyi geçici olarak tasarlamıştı, oysaki torunu bu fikri fiilen gerçekleştirdi. Theophanes'e göre niyeti ikametgâhını Roma'ya taşımaktı.²¹ Aslında kendisini Ebedi Şehir'e [Roma] kısa bir ziyaretle sınırlandırmıştı ve ertesinde Syrakousai'ye yerleşti, böylelikle Lombardlar tarafından kısmen fethedilmiş bulunan İtalya ve Arap işgalciler tarafından tehdit altında bulunan Kuzey Afrika arasında kilit bir mevkiyi mevzi edindi.

Fakat hakikatte tarihi gelişmeler, Bizans'ın etkinlik alanını artan oranda Doğu ile sınırlandırdı ve Syrakousai'de faydasız beş yılın ardından Konstans'ın korkunç sonu salt bu hakikatin önemini vurguladı. Bizans evrensellik savından hiçbir vakit vazgeçmemesine rağmen evrensel imparatorluk rüyası yok olup gitti. II. Konstans'ın haleflerine daha az çekici geldiği ve hatta sekizinci yüzyıl imparatorlarına daha fazla yabancılaştığı anlaşılmaktadır. Yönetimin Batı faaliyetlerine yönelik temayülü, ortalama bir Bizanslı uyruk tarafından uzun zamandan beri paylaşılmamaktaydı. Heraklios'un Afrika planı, Konstantinopolis'te bir hayli kaygı uyandırdığı ve II. Konstans'ın İtalya hedefiyle ayrılışı, açık bir tatminsizliğe neden olduğu iyi bilinmektedir. Dünya imparatorluğuna dair sarayın arzularına rağmen esasında Doğu ve Batı arasındaki bağ hiç durmadan zayıfladı. Karşılıklı yabancılaşma sürecinde yedinci yüzyıl mühim bir merhalede ve bir ölçüde dönüm noktasını işaret etmektedir.

Söz konusu sav, başlı başına katıyen yeni değildir. Henri Pirenne, Doğu ile Batı arasındaki iplerin yedinci ve sekizinci yüzyıllarda nasıl zayıfladığını dikkate değer bir ısrar ile gösterdi ve bilindiği üzere bu zayıflamanın esas nedeninin Araplar'ın Orta Akdeniz Havzası'na nüfuz etmesi olduğuna kanaat getirdi.²² Bu ünlü nazariyenin detaylı analizine burada girişmek gereksizdir. Nazariyeye karşı öne sürülen oldukça etkileyici itirazlara, nazariyenin esas savunularının

¹⁹ *Theophylactus Simocatta*, ed. De Boor, s. 305, 25-306, 13; Bury, bu durumun Mavrikios'un oğullarından birisinin İliya'yı diğerinin Afrika'yı yöneteceği manasına geldiğini varsaymaktadır.. Bknz: Bury, *Later Roman Empire*, C.II, London, 1889, s.94.

²⁰ *Nicephoros*, s.12, 10.

²¹ *Theophanes*, s. 348, 5.

²² Özellikle Henri Pirenne'nin , *Mahomet et Charlemagne*, Paris-Brussels, 1937.

yetersizliğini gösteren itirazlara aşınayız.²³ Elbette hiç kimse ne Arap istilasının Doğu ve Batı arasındaki ayrılığı derinleştirdiği savını tartışmaya açmak istemektedir ne de herhangi biri Pirenne'nin oldukça kışkırtıcı fikirlerindeki ustalığı ayırt etmekte acizdir. Fakat hâlihazırda hiç kimse Arap işgalinin eski Roma İmparatorluğu'nun iki yarısı arasındaki ayrılığın yegâne ve hatta esas sebebi olduğunu kabul etmeyecektir.

Bu bağlamda Professor Dvornik, Slavlar tarafından Balkan Yarımadası'nın işgalinin ne denli önemli olduğunu yakın dönemde işaret etti.²⁴ Dvornik'in gözlemleri en tutarlı olanıdır. Fakat benim fikrime göre burada asıl mesele Dvornik'in başat vurgusu olan İliya'daki Hıristiyanlığın yıkımından ziyade Doğu ve Batı arasına yeni bir bariyer kuran Balkanlar'ın Slav istilasına dair filli hakikattir. Bu gelişme, olağan ilişkileri Araplar'ın denizden yaptığı saldırılardan daha fazla tahrip etti.

Kısmen ileri tarihli bir kaynaktan alınan örnek, hadiselerin ahvalini yeterince açık biçimde tarif edecektir. Aklımda olan, dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında derlenmiş ve Profesör Dvornik'in yayına hazırladığı Dekapolis'li Aziz Gregory'in yaşamıdır. Bu çalışma, Aziz'in deniz yoluyla gerçekleştirdiği sayısız seferi anlatmaktadır. Diğer birçok kaynaktan ve bilhassa hagiografik eserlerde erken ortaçağda Akdeniz'deki deniz yolculukları hakkında bilgi mevcuttur, ancak bizler burada bu çok açık olan örneklerle kendimizi sınırlandırmalıyız. Dekapolis'li Gregory, Ephesos'tan Konstantinopolis'e seyahat etmeye karar verdikten sonra Araplar'ın pusuda onları beklediği için kaptanların demir almaya isteksiz olmalarına rağmen çok sayıda ticaret gemisinin denize açılmaya hazır olduğunu öğrendi.²⁵ Fakat Aziz'in duaları vasıtasıyla korundular ve Prokonnesos'a (Marmara Adası) sağ salim vardılar. Gregory, seyahatini Prokonnesos'tan Konstantinopolis'e doğru devam ettirmedi, ancak Ainos'a (Enez) giden bir diğer gemiye bindi ve ertesinde bir kez daha deniz yoluyla karaya ayak bastığı Khristoupolis'e (Kavala) doğru yola koyuldu²⁶ ve seyahatine karadan devam etti. Fakat bir nehir yakınlarında (muhtemelen Struma Nehri) "Slav eşkiyalar" tarafından tutsak alındı.²⁷ Aziz'in karakterinden ve tavrından etkilendikleri için Slavlar onu serbest bıraktı ve bu sayede Thessalonike'ye ulaştı. Burada Roma'ya seyahat etmeye karar veren bir rahip ile tanıştı, ancak en kısa güzergâh olması nedeniyle Roma devrinde herkesin tercih ettiği gibi Via Egnatia boyunca yola koyulmak yerine Arap korsanları hakkında denizcilerin ikazlarını göz ardı ederek bir kez daha deniz yolunu tercih etti.²⁸ Böylelikle dolambaçlı yollar vasıtasıyla Korinthos üzerinden Reggio'ya ulaştı ve burada Napoli'den henüz gelmiş bulunan bir gemiye bindi.²⁹ Roma'da üç ay geçirdikten sonra bir kez daha denize açıldı, bu kez Syrakousai'ye, ertesinde Otranto'ya³⁰ ve nihayet (tam anlamıyla ifade edilmemiş) bir müddet kaldığı Thessalonike'ye döndü. Ancak sonrasında istirahat ve sükûnet arzuladığı için müritlerinden birisiyle "Slav bölgesindeki dağlara" seyahat etme kararı aldı. Yola koyuldukları anda korkunç bir önseziyle kederlendi ve eve dönmek için acele etti ve aslında birkaç gün sonra Sclavinias Arkhonu'nun kanlı isyanı patlak verdi. Bundan dolayı Gregory müridine uygun bir şekilde mühürlenmiş imparatorluk izni temin etmeden bir yerden bir yere hiçbir şekilde seyahat etmemesini söyledi.³¹ Daha sonra Gregory, şüphesiz deniz yoluyla Konstantinopolis'e iki defa daha seyahat etti.

²³ Örnek olarak Bknz: R. S. Lopez, "Mohammed and Charlemagne: A Revision", *Speculum*, 18, 1943, s. 14-38; Ane Riising, "The Fate of Henri Pirenne's Theses on the Consequences of the Islamic Expansion", *Classica et Mediaevalia*, 13, 1952, s. 87-130.

²⁴ F. Dvornik, *The Slavs Their Early History and Civilization*, Boston, 1956, s. 44 vd.

²⁵ F. Dvornik, *La Vie de Saint Grégoire le Décapolite*, Paris, 1926, 9. Bölüm.

²⁶ Dvornik, *La Vie*, 10. Bölüm.

²⁷ Dvornik, *La Vie*, 10. Bölüm s.54, 24. Karşılaştırmamız: Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, I, ed. George Ostrogorsky, Belgrade, 1955, s. 254.

²⁸ Dvornik, *La Vie*, 11. Bölüm.

²⁹ Dvornik, *La Vie*, 12. Bölüm.

³⁰ Dvornik, *La Vie*, 13. Bölüm.

³¹ Dvornik, *La Vie*, 17. Bölüm, s. 61, 20-62, 4.

Bu hagiografik çalışmanın sağladığı bilgilerle uzun uzadıya ilgilendik, zira bir takım kayda değer çıkarımlar yapabilmemizi temin etti. İlk olarak Arap korsanların yarattığı tehlikeyi hiçbir surette göz ardı etmemesine rağmen eser, Akdeniz'in doğu yarısının tamamında canlı bir deniz trafiğine tanıklık etmektedir. Franz Dölger, bu tanıklığa hâlihazırda dikkat çekmiştir ve Pirenne'nin savlarına karşı hakkıyla kullanmıştır.³² Aynı zamanda Dekapolis'li Aziz Gregory'nin Yaşamı, Balkan Yarımadası'nda karadan seyahat etmenin dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında dahi tamamen felce uğratılmış olduğunu ortaya koymaktadır (ve bu durum henüz layıkıyla kayıt altına alınmamıştır). Gregory Akdeniz boyunca bir ileri bir geri sayısız ve uzun seferler gerçekleştirir; fakat Khristopolis'ten Thessalonike'ye kara yoluyla kısa mesafeli yolculuğa çıktığı anda Slavlar'ın eline tutsak düşer. Biraz evvel değindiğimiz üzere daha dikkat çekici olanı meşhur Via Egnatia üzerinde seyahat etmekten kaçınması ve Thessalonike'den Roma'ya uzun ve dolambaçlı deniz güzergâhını kullanarak yol almasıdır. Nitekim Slav tesiri, Doğu ve Batı arasındaki bağlantıyı daha kısıtlı bir alanda zayıflattı, ancak Araplar'ın deniz baskınlarının yaratıklarından çok daha ciddi bir şekilde. Kısacası Dekapolis'li Aziz Gregory'nin Yaşamı, bizlere dokuzuncu yüzyılın başlarında Balkan Yarımadası'ndaki karasal bağlantıların fiiliyatta hala engelleniyor olmasına rağmen Akdeniz'de seyrüseferin sürdüğünü göstermektedir.

Doğu ve Batı ayrılığının sebepleri, çok sayıda ve muhtelif ve her ne şekilde olursa olsun yalnızca iletişim kanallarındaki zorluklara dayandırılmaz. İki dünya arasındaki karşılıklı yabancılaşma süreci, söz konusu zorlukların ortaya çıkmasından uzun süre önce başlamıştı ve zaten bu durum, erken Bizans devrinde birçok hususta aşikâr haldeydi. Yedinci yüzyılda bu süreç belirgin bir seviyede yoğunlaştı. Sürecin siyaset, kilise ve kültür tarihi üzerindeki etkilerini tümüyle ele almak niyetinde değilim. Ancak eğer yedinci yüzyıl imparatorluğunda yaşayanların çevrelerindeki dünyaya dair anlayışlarının ne olduğu saptamak istiyorsak Bizans ortalamasının Batı'ya çok az ilgi gösterdiğini ve hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğini kayda geçirmek zorundayız. İmparatorluk idaresinin Roma fikrinin yüksek kültürüne erişmek ve Batıdaki geçmiş kudretinin kalıntılara bağlı kalmak adına ele aldığı girişimlerine rağmen söz konusu bölge zamanının en aydın olan Bizanslılar'ın görüş alanı dışında kaldı.

Bu hakikate kanaat getirmek için söz konusu döneme ait başlıca iki kaynağımıza başvurmak kâfidir. Theophanes veya Patrik Nikephoros'un kroniğinin okunması üzerine yedinci yüzyıldaki Batı faaliyetlerine yaptıkları atıfların belirgin seyrekliğine vakıf olunur. Bu durum, kaynak edindikleri çalışmaların (bizlere ulaşmayan onların istifade ettiği yedinci yüzyıl kronikleri) Batı hakkında söyleyecek çok az şeyi olduklarını ya da hiçbir şeyi olmadıklarına işaret etmektedir, zira ne Theophanes ne de Nikephoros görüşlerinin serbestliğiyle tanınmış değillerdi, yalnızca kaynaklarında buldukları ne varsa naklettiler.

Theophanes'in kroniği için bir tür kronolojik taslak vazifesi gören listede sağladığı veri, bu açıdan oldukça bilgilendiricidir. Bilindiği üzere Theophanes'in çalışması, detaylı ve karmaşık kronoloji sistemi vesilesiyle farklılık arz eder. Anlatım senelere ayrılır ve her bir yılın başlangıcında hem yaradılış hem de İsa'nın doğumu ile hesaplanan tarihe ek olarak idaredeki Bizans İmparatoru'nun ve Sasani Kralı'nın (veya daha sonra Arap Halifesi'nin) hâkimiyet yılları, hatta Papa'nın ve dört Doğu Patriği'nin görev başlangıçlarına ait seneler belirtilir. Bizans'ın erken devri için Hıristiyan Kilisesi'nin bu beş üstün temsilcisi mutlak düzende takdim edilir: İlkin Papa, onun ardından Konstantinopolis Patriği ve ertesinde diğer üç Doğu Patriği anılır. Ancak altıncı yüzyılın yetmişli yılları gibi erken bir tarihte Roma Piskoposları listesi aniden yarıda kesilir. 574/75 senesinden itibaren (Yaradılıştan Sonra 6067) Roma Kilisesi'nin temsilcileri gözden kaybolur (Roma Kilisesi'nin temsilcilerine ait yıllar bazı elyazmalarında 569/70 senesinden sonra belirtilmemiştir). Theophanes'in listesinde bir buçuk asır süresince anılmadılar (diğer bir deyişle yedinci yüzyıl ve sekizinci yüzyılın ilk çeyreği boyunca) ve Theophanes yalnızca İkonakırcı döneme ulaştığında yeniden görünür oldular.

³² F. Dölger, *Byzanz und die europäische Staatenwelt*, 1953, s. 365 vd.

Benzer biçimde Suriye, Filistin ve Mısır'ın kaybedilmesi Doğu Patriklikleri'ni Bizans'ın tasavvur sahasından uzaklaştırdı. Theophanes'in listesinde bunların arasından Antiokheia (Antakya) 610/11 (Y.S. 60102) senesi gibi erken bir tarihte; Kudüs 636/637 senesinde (Y.S. 6128); Aleksandreia (İskenderiye) 654/55 senesinde zikredilmez oldu. Daha sonra listeler imparatorların, halifelerin ve Konstantinopolis patriklerinin yalnızca isimlerini içermektedir. Esasında Konstantinopolis Patriği Bizanslılar'ın nazarında Kilise'deki en yüce otorite haline gelmişti ve beş patriklik arasından dolaysız ilgilerini çeken yegâne patriklik idi.³³

Papalar, Papalık ile Konstantinopolis arasındaki herhangi bir çatışma neticesinde değil, yalnızca Bizanslılar'ın ilgi alanında bulunmadıkları için Theophanes'in listelerinde rol oynamaya son verdi, tıpkı Bizanslılar'ın Arap fetihlerinin irtibatı kopardığı Doğu Patriklikleri'ne yönelik ilgilerini kaybetmeleri gibi. Görünüşe bakılırsa Theophanes, her iki kesim hakkında da kaynaklarında daha fazla bilgiye rastlamadı. Henüz işaret ettiğimiz üzere Papalar'ın isimleri İkonakırıcı devrin başlamasıyla birlikte Theophanes'in listelerinde yeniden gün yüzüne çıktı. 150 yıllık bir kesintinin ardından Roma Kilisesi'nin İkonakırıcılar'a karşı muhalefeti, Theophanes'in dikkatini bir kez daha Roma'nın temsilcilerine yöneltmesine vesile oldu. Roma'ya yönelik ilgi, İkontaraftarları arasında canlandı, ancak Roma meselelerine dair malumat geri planda kaldı.

Theophanes, III. Leon'un tapınım imgelerine yönelik ilk önlemlerini konu edindiği 725/26 (Y.S. 6217) senesi için yaptığı girişte evvela şunu kaydeder: Roma Piskoposu, Gregory – 9 Sene. Esasında II. Gregory Aziz Peter'in tahtında bu tarihten önce en az on yıl süreyle bulunmuştur. Dahası Theophanes, adaş iki papanın Roma Piskopuluğu'nda birbiri ardına yer aldığından habersizdi. Theophanes'in nazarında 735'dan 756'ya kadar Papalık unvanını taşıyan II. Gregory ile III. Gregory aynı şahıstı. Oysaki hakikatte II. Gregory 715'ten 731 senesine ve III. Gregory 731'den 741 senesine değin hüküm sürdüler. Daha sonraki halef Papa Zacharias 741'den 752 senesine kadar yirmi bir sene muktedir olması lazım gelirken Theophanes'e göre 735'ten 756 senesine kadar on bir yıl makamda kaldı. Papa II. Stephen kronolojik listelerinin tamamında yer almamaktadır.³⁴ Theophanes'in Roma Kilisesi'nin sekizinci yüzyıldaki temsilcileri ile alakalı bilgilerinin hiçbiri doğru değildir. Hatta yedinci yüzyıldaki Roma Kilisesi hakkındaki bilgileri daha da eksiktir.³⁵ Bu durum bilhassa çarpıcıdır, zira Arap Halifeleri hakkındaki güncel bilgileri alışılmadık şekilde eksiksizdir. Theophanes tarafından hâkimiyet seneleri, Bizans İmparatorları'nınkiler kadar iyi biliniyordu ve bu noktada bilgileri o derece kusursuz şekilde doğrudur ki Arap Halifeleri hakkındaki güncel bilgileri kroniğinin sergilediği mahut kronolojik

³³ İstisna olarak Theophanes İkonakırıcı III. Leon'u "Doğu Piskoposları ile birlikte" aforoz ettiğinden haberdar olduğu İoannes adındaki Kudüs Patriği'ni 707/8'ten (Y.S. 6199) 735/36'ya (Y.S. 6227) kadar listesine kaydeder. (s. 403, 29, Y.S. 6221); Diğer Doğu Piskoposları'nın isimlerinin Theophanes tarafından bilinmediği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde 742/3 senesinde Antiokheia Patrikleri Stephenson, Theophylakstos ve Theodoros'un isimleri aniden gün yüzüne çıkar, ancak 755/56 (Y.S. 6247) gibi erken bir tarihte yeniden son bulur. Theodoros'un Patrikliği'nin beşinci yılında olunmasına rağmen Theophanes onun altı yıldır patrik olduğunu not etmiştir. Theophanes'in listesinde Doğu Patrikleri'nin altıncı ve yedinci Ekümenik Konsil senelerinde dahi söz konusu konsillere katılım göstermiş olmalarına rağmen kayıt altına alınmamış olması şaşırtıcıdır. Ne Theophanes'in ne de Nikephoros'un anlatımında onların katılımlarına dair bahis yoktur. Her ikisi de papa temsilcilerinin bu konsillere katılımlarına değinmemiştir.

³⁴ Theophanes'in anlatımı, 724/25 (Y.S. 6216) Papa adının listelerde hala yer almadığı yerde) senesi gibi erken bir devre tarihlediği (diğer bir deyişle otuz yıl daha erken)Papa Stephen'in Peppin'in sarayına "firarı" ile ilgili bazı detaylar vermektedir.

³⁵ Gördüğümüz şekilde yedinci yüzyıl süresince Roma Piskoposları'na ait isimler ve yılları listesine baştan sona dâhil edilmez. Yedinci yüzyıldaki Roma Kilisesi ile alakalı tek bir laf dahi etmeyen kronik yazarı Nikephoros'un aksine Theophanes örneğin Papa Martin'in Lateran Sinodu'na değinir ve Y.S. 6141'e (Ekim 649) doğru bir şekilde tarihlendirir. Martin ve imparatorluk idaresi arasındaki çatışmayı daha erken bir yıla 6121'e (629/30) tarihlendirir ve Martin'in halefi olarak Agathon'u anar (s.332, 4). Aslında Agathon (678-81), Martin'den (649-55) yirmi üç yıl arayla ve dört papadan daha az olmayacak şekilde uzaktır.

sorunu (seneler ve 15 yıllık döngüler arasındaki tutarsızlık) açıklığa kavuşturmak için temel oluşturmaktadır.³⁶

Bizans'ın erken orta devirleri için ikinci ana kaynağımız olan Patrik Nikephoros'un Breviarium'unun sağladığı veriye dair tetkik, bu bağlamda kusursuz bir rehberdir. II. Konstans'ın Sicilya'da katline³⁷ kısa bir atfın haricinde (Konstans'ın hâkimiyeti bu çalışmada ele alınmamaktadır) Nikephoros, yedinci yüzyıl ile alakalı Batı'daki Bizans varlıklarından sadece iki kez bahseder; birinde çok kısaca, diğerinde söz arasında ve imparatorluk sınırları dışında kalan Batı bölgeleri hakkında zerre kadar söyleyecek sözü yoktur. İlk örnekte Sakkellarios olan Philagrios'un Heraklonas tarafından Batı'da, Herakles Sütunları'nın ötesinde, Libya'da yer alan Septas isimli kaleye sürüldüğünü bildirir³⁸; ikinci örnekte sadece Leontius'un tahttan indirilişini ve Tiberius Apsimar'ın tahta çıkışını aktarmak isterken bu esnada gelişen Kartaca Eksarklığı'nın Araplar tarafından ele geçirilmesinden bahseder.³⁹ Tamamı bu kadardır; Ravenna ve Eksarklığı hakkında tek kelime yoktur; Roma, Roma Kilisesi ve genel anlamda İtalya'ya dair hiçbir bahis mevcut değildir.

Theophanes ve Nikephoros Kronikleri'nin söz konusu süreç boyunca dış politika kapsamındaki büyük hadiseleri naklederek ekseriyetle ele aldıkları Doğu'yla, Asya'yla ve Avrupa'yla ilgilidir. Bizans kaynaklarının Batı meselelerine atfettiği dikkatten daha fazlasını Bizans'a atfeden Batılı kaynaklar ile kıyaslandığında Doğulu kaynaklar da (özellikle Ermeni, Süryani; bazen Arap ve hatta Etiyopyalı) mukayese kabul etmez şekilde bu devirdeki Bizans hakkında oldukça kıymetli bilgi sağlamaktadır.

Theophanes ve Nikephoros'un kroniklerinde öncelikli öneme sahip olanlar, doğal olarak Sasaniler'e ve ertesinde sekizinci yüzyılın otuzlu yıllarından itibaren Araplar'a karşı savaşların tarifleridir. Biri diğerini takip eden bu iki Doğu gücü; Bizans karşısında eşitlik temelinde (esasinda çoğunlukla hâkim pozisyon için rakip olarak) direnen ve Bizans'ın üstü örtülü biçimde kabul ettiği yegâne iki devletti. Theophanes'in kronolojik tablolarında düzenli olarak Bizans İmparatorları'nın isimlerini ve senelerini Sasani Kralı ve Arap Halifesi ile birlikte, diğer yabancı hükümdarlar söz konusu olduğunda aklına gelmediği biçimde zikrettiğini anımsatabiliriz.

İmparatorluğun Balkan Yarımadası'ndaki rakipleri, yedinci yüzyıl süresince Bizans'ın harici siyasetindeki başat öneme sahip bir diğer etmeni oluşturdu. Bizanslılar'ın nazarında Balkanlar; "Batı"nın, "Avrupa"nın bir parçasıydı ve esasında bu terimleri yarımada en sık şekilde uyguluyorlardı. Onları ilgilendiren acil meseleyi ve çıkarı teşkil eden Avrupalı Batı, bu demektir. Theophanes ve Nikephoros'un Slavlar hakkında verdikleri bilgi, bir kez daha zayıf ve eksiktir. Slavlar ile çatışmalar söz konusu zamanda ekseriyetle yerel bir nitelikteydi ve ilgileri başkente çevrilen ve Konstantinopolis'ten "Sclavinias"a karşı organize edilen en mühim seferlerin yalnızca bir kaçını kayıt altına alan Bizans kronik yazarlarının dikkatinden kaçtı.

Kronik yazarları, altıncı yüzyıl sonu ve yedinci yüzyılın başlarında Avar ile ilişkilere dair söyleyecek bir hayli bilgiye sahiplerdir. Burada merkezi mevki, ismi ne Theophanes ne de Nikephoros tarafından telaffuz edilen görkemli Bayan Kağan figürüne aittir. Avarlar'ın ve Slavlar'ın 626 senesinde başarısız Konstantinopolis kuşatmasından ve müteakip Avar gücünün çöküşünden sonra söz konusu halklarla meşguliyet, daha fazla geri plana atılır. 680 senesinden itibaren Bulgarlar ile ilişkiler ön plana çıkar. Nikephoros ve daha öncelikli olarak Theophanes, Asparukh kabilesinin Tuna'da zuhurunun ve Balkan Yarımadası'nın kuzeydoğusunda Bulgar Devleti'nin kuruluşunun oldukça detaylı anlatımını (bu vakalarla çağdaş olan ortak bir kaynaktan aldıkları bir anlatıdır) muhafaza etmektedir.⁴⁰ Her iki kronik yazarı da II. Justinianus'un

³⁶ Karşılaştırım: G. Ostrogorsky, "Die Chronologie des Theophanes im 7. und 8. Jahrhundert", *Byz.-Neogr. Jahrb.*, 7, 1930, s. I vd.

³⁷ Nicephorus, s. 31, 28. II. Konstans'ın Batı'da öldüğüne dair ifadeyi 33. sayfada tekrarlamaktadır.

³⁸ Nikephorus, s. 29, 15.

³⁹ Nikephorus., s. 39, 12 vd.

⁴⁰ Krş: J. Moravcsik, "Zur Geschichte der Onoguren", *Ungarische Jahrbücher*, 10, 1930, s. 70 vd.

imparatorluk tahtını yeniden ele geçirmesine yardım eden, İmparator tarafından Kaesar unvanı ile taltif edilen ve Bizans halkının takdirlerini kazanmak için imparatorun yanında tahta oturtulan Tervel Kağan ile ilgili münasebeti aynı uzunlukta kaleme alırlar. Sonrasında genç Bulgar Devleti ile alakalı ilişkiler, anlatımlarının geniş bir bölümünü artan oranda işgal eder. Bulgaristan, Bizans'ın "Avrupa"da gayet açık bir şekilde başat rakibi haline gelir ve Doğu'da Halifelik'in sahip olduğu gibi Bizans'ın Batıda'ki harici siyasetinde benzer bir merkezi önem elde eder.

Ancak Bizans, bu halklar ile yedinci yüzyıl boyunca kesintisiz irtibata sahip olmuştu ve onlarla neredeyse daimi bir mücadele içerisindeydi, kronik yazarları da diğer birkaç ülkeye ve Doğu Avrupa halklarına ve diğer taraftan Asya'ya değinirler. Nikephoros'un onlar hakkındaki bazı bilgileri, hususi alakaya tabidir. Bu Doğu halkları, Bizans'ı çevreleyen siyasi ağ örgüsünde önemli bir unsurdular ve onlar ile irtibatına dair hikâye, bu zamandaki harici siyasetine ait resmi tamamlamaya yardım eder.

Altıncı yüzyılın ikinci yarısı gibi erken bir tarihte İmparatorluk, Türk göçebeler ile Batı Asya'da irtibat kurmaya başlamıştı ve II. Justinus, Tiberios ve Mavrikios'un hâkimiyet devirlerinde diplomatik heyet mübadelesinde bulunmuştu. En dikkat çeken, Kuban bölgesinde yedinci yüzyılın ilk yarısında zuhur eden Bulgar Onogur Beyliği ile irtibattır. Şüphesiz Konstantinopolis'i 619 senesinde ziyaret eden ve burada Hıristiyanlığı benimseyen sözde "Büyük Bulgar Krallığı"nın beyiydi. Görünen o ki, bu prens Orhan'dı (Organas). Heraklios onu büyük bir içtenlikle kabul etti ve vaftiz babası oldu. Bizans'ın ileri gelenleri, Heraklios'un yardımcılarının vaftizinde manevi babanın yanında yerlerini aldılar ve ileri gelenlerin eşleri din değiştiren hanımların manevi annesi oldu. Ziyaretçilerin tamamı hediyeler ve onursal unvanlarla taltif edildiler ve Bulgar Beyi patrician unvanıyla bizzat onurlandırıldı.⁴¹ Nikephoros onu $\acute{\omicron} \tau\acute{\omega}\nu \text{ Οὐννων τοῦ ἔθνους κῦριος}$ olarak adlandırır, fakat ismini bir dikkatsizlik neticesinde atlayarak anmaz. Kullandığı kaynaktaki ismin ifade edildiğine inanmak için geçerli bir neden mevcuttur, zira ileride Kuvrat hakkında Hunnogoundourlar'ın ($\acute{\omicron} \tau\acute{\omega}\nu \text{ Οὐνογοῦνδοῦρων κῦριος}$) beyinin, Orhan'ın yeğeni olduğu belirtilir, ikinci isimden okuyucunun zaten aşına olduğu bir isimmişcesine bahsedilir.⁴²

Söz konusu yeğen, hem Bizanslı hem de Doğulu tarihçiler tarafından bilinen ve modern devirlerde tarih araştırmalarına birçok kez konu olan eski Bulgar liderleri sıralamasında bahsi geçen meşhur Kuvrat'tır. Nikephoros'taki emarelere göre, Kuvrat Avar Kağanı'nın otoritesine karşı başkaldırdı ve Avarlar'ı memleketinden çıkardı; Kuvrat anlaşılan Kağan'ın Konstantinopolis yakınlarında mağlubiyetinin ardından Avar kuvvetinin çöküşü sayesinde tıpkı Hırvatlar'ın aynı tarihlerde imparatorluğun diğer hududunu teşkil eden Balkan Yarımadası'nın Batı kısmından Avarlar'ı çıkarmakta başarı gösterdiği gibi muvaffak oldu. Avarlar'a başkaldırdıktan sonra Nikephoros, Kuvrat'ın Heraklios'a bir heyet gönderdiğini ve onunla "yaşamları nihayete erece kadar birbirlerini gözetecekleri"ne dair bir antlaşmayı karara bağladığını, ayrıca İmparator'un ona hediyeler gönderdiğini ve patrician unvanı bahsettiğini kaleme alır.⁴³ Nikûlu John, Kuvrat'ın Konstantinopolis'te vaftiz edildiği ve imparatorluk sarayında büyütüldüğü esnada hala bir çocuk olduğunu aktarmaktadır; anlaşılan Kuvrat, amcası Orhan ile Konstantinopolis'e gitmişti ve bir rehine olarak orada bırakılmıştı.⁴⁴

⁴¹ Nikephoros, s. 12, 20-28.

⁴² Nikephoros, s. 24, 9. Kuvrat'ın Orhan'ın erkek kardeşinin oğlu olduğu Nikûlu John tarafından da ifade edilir. Ed. Zotenberg, s. 460.

⁴³ Nikephoros, s. 24, 12-15.

⁴⁴ Nikephoros'un bahsettiği iki farklı Bulgar liderinin karara bağladığı (biri 619 civarında, diğeri 635 civarında) iki antlaşmayı Zlatarski'nin sonraki tarihi çıkardığı gibi teke indirmek için bir neden yoktur: Zlatarski, *Istorija na bolgarskata d triava prez srednite vekove*, C. I, s. 33 vd. Zlatarski'nin 626 senesinden sonra İmparator'un Avaralar aleyhinde bir antlaşma yapmasına ihtiyaç yoktur şeklinde gerekçelendirdiği sav, ziyadesiyle zayıftır. Diğer yandan Nikephoros'un bahsettiği her iki antlaşmanın Grégoire'nin söylediği gibi Kuvrat ile karara bağlandığını varsaymak için ortada bir neden yoktur: Grégoire, "L'origine et le nom des Croates et des Serbes," *Byzantion*, 17, 1944/5, s. 100 vd. Zira Kuvrat'ın patrician unvanını iki defa almış olamayacağı aşıkardır ve dahası bu durum Grégoire'nin

Bu durumdan, Kuvrat'ın değil Orhan'ın Kuzey Kafkasya'daki Bulgar gücünün kurucusu olarak değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Orhan, Bizans ile müttefikliği başlatan kişiydi. Lider olma sırası Kuvrat'a geldiğinde söz konusu müttefikliği ilave bir antlaşma yoluyla pekiştirdi, müşterek düşman Avarlar'ın aleyhine tutum aldı. Eğer Nikûlu John'a itimat edecek olursak Heraklios ile şahsi ilişkileri, o derece yakındı ki İmparator'un ölümünden sonra Bizans'ta patlak veren dâhili mücadeleye Heraklios'un dul eşi Martina ve oğlu Heroklanas'ın haklarını tasdik ederek müdahil oldu.⁴⁵

Bizans ile Kuzey Kafkasya'daki Bulgar Onogur Devleti'nin karşılıklı menfaati ve iki güç arasındaki sıkı ve dostane ilişkiler bu dönemin oldukça karakteristik özelliğidir. Aynı derecede karakteristik ve dikkate değer olan, imparatorluk dini ve kültürü ile bağdaşmış ve Bizans'ın siyasi etki alanına tam anlamıyla sürüklenmiş bulunan bu barbar devlet liderlerini, imparatorluk sarayına bağlayan yakın şahsi rabitalardır.

Kuzey Kafkasya'daki Bulgar Devleti'nin lideri (*Κούβρατος* veya Nikephoras'ta *Κοβράτος*, Theophanes'te *Κροβᾶτος*, Antik Bulgar Liderleri listesinde *Kurt*, Nikûlu John'da *Qetrades*) Kuvrat, *Miracula Sancti Demetrii*'de gün yüzüne çıkan Kuver (Κοῦβερ) ile Grégoire'in çalışmasına rağmen⁴⁶ karıştırılmamalıdır. Adı geçen son şahsın faaliyeti tamamen farklı bir alanda Balkanlar'da ve Panonya'da gerçekleşti⁴⁷ ve bir sonraki devirle irtibatlıydı.⁴⁸ Ancak Kuver, Avar Kağanı'nın vassalı olmasına rağmen imparatorluk ile yakın bağlantılar kuran barbar reisinin bir diğer örneğidir. Kağan tarafından Balkanlar'ın her bir köşesinden getirilip Panonya'daki Sirmium bölgesinde iskan edilen Bizans ahalisinin lideri olarak Kağan tarafından atandıktan sonra Kuver, Avar Reisi'ne tabiiyetinden vazgeçti, kendisine boyun eğen Bizans

bizzat yaptığı vurgu üzere Kuvrat'ın Bulgar lideri olmadan evvel Hıristiyanlığa döndürülmüş olduğuna dair Nikûlu John'un anlatımından açıkça anlaşılır. J. Marquart, 7. ve özellikle 21. sayfada 619 senesinde Konstantinopolis'i ziyaret eden adı konulmamış Hun liderini Orhan adıyla tanımlaya meyillidir: J. Marquart, "Die altbulgarischen Ausdrücke in der Inschrift von Catalar und der altbulgarischen Fürstenliste," *Izvestija Russk. Archeol. Inst. v Konst.*, C. 15, 1911, s. 7-21. Bu tutumu, Kulakovskij tarafından takip edilir: J. Kulakovskij, *Istorija Vizantii*, C. 3, 1915, s. 91. Marquart bizzat bu çok muhtemel kimliklendirmeyi derhal reddetti, zira Bizanlılar tarafından açıkça iyi bilinen Orhan ismine 619 senesinde Nikephoros tarafından yer verilmemiş olması ona anlaşılmaz göründü. Fakat varsaydığımız gibi Nikephoros'un 619 senesinde değinmediği söz konusu isim varsaydığımız üzere kaynaklarında gün yüzüne çıktysa mesele oldukça kolaylıkla çözümlenir ve bu durum Nikephoros'un 635 senesinde Orhan'dan Kuvrat'ın yeğeni olarak bahsetmesinin nedenidir. Nikephoros'un çeşitli referanslarını diğerleriyle harmanlamayla ne derece az ilgili olduğu görülebilir, örneğin Kuvrat'ın beş oğluna dair sonraki anlatımında sonuncu olan için şunları yazar: *κοβράτος τις ὄνομα κύριος γινόμενος τῶν φύλων τούτων*, s. 33, 16. Kendisinin öne sürmüştüğü doğru kimliklendirmeyi reddettikten sonra Marquart 619 senesinde Konstantinopolis'i bizzat ziyaret eden liderin Kafkasyalı Hunlar'ın veya Heraklios'un 625 senesinde geri çekilmek zorunda kaldığı memleket olan Kuzey Dağıstan'daki Varachan şehrinde Eftalitler'in şefi olduğuna dair yüzeysel bir varsayımı tercih etti. Bunu desteklemek için daha fazla kesin bir tanımla yapmadan sadece *τὴν τῶν Οὐννων χώραν* ifadesini kullanan Theophanes'i (s. 319, 19) kaynak gösterir.

⁴⁵ John of Nikiu, ed. Zotenberg, 1883, s. 460.

⁴⁶ Grégoire, *Byzantion*, s. 104 vd.

⁴⁷ Bu durum A. Maricq tarafından açıkça gösterildi. A. Maricq, "Notes sur les Slaves dans le Péloponnèse et en Bithynie," *Byzantion*, 22, 1952, s. 345 vd. Ulaştığı neticeler belirgin şekilde doğrudur.

⁴⁸ Kuvrat, II. Konstans'ın (641-48) hakimiyet devrinde vefat etti. Krş: Theophanes, s. 357, II, Nikephoros, s.33, 17. Ancak Kuver'in Makedonya'daki faaliyetleri IV. Konstantinos'un (668-85) zamanına tarihlendirilmelidir. Krş: F. Barišič, *Čuda Dimitrija Solunskog kao istoriski izvori*, Belgrade, 1953, s. 16 vd. Kanaatime göre bir değerlendirme belirleyicidir: Kuver hakkında yazdığı bölümde (II. 5) *Miracula*'nın yazarı sonrasında imparatoru "bizim imparatorumuz" şeklinde (*τὸν βασιλέα ἡμῶν*, Migne, *PG*, 116, 1376) , "bizleri yönetmek için Tanrı tarafından atanan kimse" (*τὸν ἀπο θεοῦ βασιλεύειν ἡμῖν λαχόντα*, *age*, 1365) diğer bir deyişle *Miracula*'nın ikinci kitabı kaleme alırken hala tahtta bulunan imparator adına. barbarların ortak arazilerinin Doğu ve Orta Avrupa'nın tamamına uzandığı gerçeğini göz önüne alırsak Bulgar Kuvrat ile Avar Kuver adlarının benzerliği nedeniyle bu tarz bir kesişme hiçbir şekilde sürpriz değildir. Bir başka örnek için uzaklara gitmeye gerek yok, Bayan veya Batbayan (*Βαῖανός*: Nikephoros, s. 33, 26. *Βατβαιᾶν*, Theophanes, s. 357, 19.) olarak adlandırılan Kuvrat'ın en büyük oğluna atıfta bulunabiliriz. Büyük Avar Kağan'ın ismiyle aynıdır.

ahalisinin şefliğinde Makedonya'ya doğru harekete geçti ve hatta bir manevra vasıtasıyla Thessalonike'nin hâkimiyetini elde etmeye çabaladı. Bu girişiminde Kuver, yardımcısı Mauros tarafından ciddi surette desteklendi. Mauros, *Miracula*'da yer alan kelimelerle "her şeyde maharetliydi, Yunan, Latin, Slav ve Bulgar dillerini bilirdi" ve görünür itaatkârlığı ile yanlış yönlendirdiği İmparator tarafından konsül unvanıyla (hypatus) onurlandırılmıştı.⁴⁹

Benzer şekilde Slavlar ve liderleri Bizans ile sadece savaşmadılar, Bizans halkıyla bazen de barışçıl temaslarda bulundular ve onlarla oldukça dostane koşullarda yaşadıklarına rastlamak mümkündür. *Miracula S. Demetrii Thessalonike*'de bir süre yaşamış Rinkhinian kabilesinin şefi olan Pervud'un hikâyesini nakleder.⁵⁰ Doğal olarak Pervud, bilahare açıklandığı üzere, Yunanca konuşmaktaydı. İftira niteliğindeki raporun kuvvetli etkisi üzerine Thessalonike Prefektusu tarafından tutuklandı ve Konstantinopolis'e gönderildi. Bunun üzerine Slavlar'dan ve Thessalonike sakinlerinden oluşan bir temsil heyeti başkente gitti ve adaletsizce tutuklanan liderlerinin salıverilmesi adına talepte bulundu (dostane ilişkilerin olağanüstü bir göstergesi).

Fakat Karadeniz ötesindeki barbar dünyaya geri dönmek durumundayız. Avarlar'a karşı İmparatorluk ve Bulgar-Onogur Krallığı'nı birbirine bağlayan dostane ortaklık, imparatorluğu Hazarlar'ın yükselen gücü ile de (evvela Sasaniler'e ve ertesinde Araplar'a karşı) irtibatlandırdı. Kuzey Kafkasya'daki ve Aşağı Don-Volga bölgesindeki "Büyük Bulgaristan" kuvvetinin yerini kısa vadede alacak olan Hazar Beyliği ile Bizans ilişkileri, yedinci ve sekizinci yüzyıllarda ziyadesiyle dostaneydi.

Sasanier'e karşı büyük seferlerini gerçekleştirdiği erken tarihlerde Heraklios, Kafkasya'ya ulaştığında Nikephoros'un tarif ettiği şekilde πρὸς τὸν τοῦρκων κύριον Hazar Kağanı'na Sasaniler aleyhinde bir ittifaka dâhil olmaya davet ederek hediyeler gönderdi.⁵¹ Anlaşma iki lider arasındaki görüşmeyle tasdik edildi. Kağan, Heraklios'u karşılamak üzere kalabalık bir maiyetle hareket etti ve hem Kağan hem de maiyetindekiler atlarından inerek *proskynesis* (öpüşme) ile İmparator'u selamladılar. Heraklios, Kağan'a oğul şeklinde hitap etti, Hazar liderinin başına kendi tacını yerleştirdi ve "Romalıların Augustası" kızı Eudokia ile onu evlendireceğine dair söz verdi. İmparator'un ayrıca kızının resmini onu seyrederken tasvirine duyduğu aşktan bitap düşecek olan Kağan'a göstermiş olması kayda değerdir.⁵² Vaat edilen evlilik, Kağan'ın ölümü nedeniyle gerçekleşmedi.⁵³ Sürgünde olduğu süre boyunca Hazar sarayında birkaç yıl geçiren II. Justinianus, Kağan'ın kız kardeşiyle evlendi ve tahta yeniden geçtikten sonra Kağan'ın kız kardeşini ve ondan olan oğlunu ortak imparator ilan ederek taçlandırdı.⁵⁴ V. Konstantinos da "Hazar" olarak bilinen oğlu IV. Leon'u bir Hazar Prensesi ile evlendirdi. Bu sayede adı geçen prensesler, harici bir memlekette doğan ilk Bizans Kraliçeleri oldular. Bizans sarayının imparatorluk ailesinin yabancı hanedanla evlenmesine dair mağrur tavrını göz önümüze getirdiğimizde bu hakikatin kayda değer olduğu anlaşılır. Hazar Krallığı ile ittifak, orta devirlerin ilk yılları süresince en önemli unsur haline geldi.

İmparatorluk, Kafkas kabileleri ile ilişkilere de önem verdi. Hem Bizans hem de Ermeni kaynaklarının aşikâr kıldığı üzere Heraklios zaten Sasani seferleri sırasında bir takım Kafkas liderinin aklını ordugâhına katılması için çelmişti.⁵⁵ Ermenistan gibi Kafkasya da Bizans ile

⁴⁹ *Miracula*, II, s. 5.

⁵⁰ *Miracula*, II, s. 4.

⁵¹ Theophanes de Hazarlar'ın Türk olduğunu düşünmektedir. Bu antlaşmayı kayıt altına aldığı esnada Hazarları τὸς τοῦρκους εκ τῆς ἐφᾶς οὗς χάραεις ὀνομάζουσι şeklinde adlandırmaktadır (s. 315, 15, krş: s. 407, 6, II, 14; 433, 26).

⁵² Nikephoros, s.15, 20-16, 20.

⁵³ Nikephoros, s. 21, 28-22, 2.

⁵⁴ Nikephoros, s. 43, 8; Theophanes, s. 375, 28.

⁵⁵ Kagankatvacı'li Moses'e göre Heraklios Albanya, İbery ve Ermenistan Prensleri'yle irtibata sahipti, "kendi rızalarıyla ona gelmelerini ve ordularıyla kış vakti ona hizmet etmelerini" emretti. (Rusça çev. K. Patkanian, St. Petersburg, 1861, s. 102; Karş. Almanca çev. A. Manandian, *Beitrag zur albanischen Geschichte*, Diss. Leipzig,

Sasani arasında ve sonrasında Bizans ve Araplar arasında hatta daha şiddetli bir şekilde ihtilaf konusuydu. Özellikle Lazika (Antik Kolhis) Bizans'ın hem Sasaniler'le hem Halifelik'le hem de kuzeydeki göçebe kabileler ile ilişkilerinde hayati bir önemdeydi. Merkezi Kherson civarında bulunan Kırım'ın güney kıyısındaki varlıkları, daha fazla daimi önemde karakollardı. Hazarlar'ın artan gücüyle birlikte Taurica'nın büyük kısmını yedinci yüzyıl sonunda kontrolleri altına almasına rağmen, Kherson Bizans hâkimiyetinde kaldı ve imparatorluğun Doğu Avrupa Ovası'ndaki her daim yakın gözleme tabi tutulan gezgin halklara dolaysız erişimini temin etti.⁵⁶

Bizans İmparatorluğu'nun çevresi yedinci yüzyılda benzer şekildeydi, Heraklios Hanedanlığı'na mensup imparatorların partnerleri (rakipler ve müttefikler) aynıydı. Doğu'da en güçlü rakipleri önce Sasani Kralları, ertesinde Fatih Ömer ve Emevi Halifeliği'nin büyük kurucusu Muaviye ile başlayan Arap Halifeliği idi. Balkanlar'da ise ürkütücü Bayan'ın başını çektiği Avar Kağanları, imparatorluğun sıklıkla savaş halinde olmasına rağmen ara sıra barışçıl iletişimde bulunduğu muhtelif "Sclavinias"ın prensleri ve Bulgar Kağanları idi (Balkanlar'da Bulgar Devleti'nin kurucusu Asparukh ve İmparator II. Justinianus'un Kaesar unvanıyla onurlandırdığı ve onun müttefik ve yardımcısı olan Tervel). Karadeniz'in ötesinde bir yanda Avarlar'a karşı imparatorluğun müttefikleri ve diğer yanda Sasaniler'e ve Araplar'a karşı Bizans'ın patrician unvanı bahsettiği ve Konstantinopolis'te vaftiz edilen Orhan ve Kuvrat'ın hâkimiyetindeki eski Bulgar-Onogur Prensligi mevcuttu. Daha sonrasında evlilik bağının yanı sıra ittifak antlaşmaları ile Bizans sarayına bağlanan Hazar Kağanları ve nihayetinde birçok Kafkas kabilesinin yarı bağımlı prensleri ve Ermeni Kuropalates'i bulunuyordu.

Bu sayede yedinci yüzyıldaki Bizans, sadece İslam Dünyası vasıtasıyla değil Doğu Avrupa'nın barbar milletleri vasıtasıyla da Doğu ile bir hayli güçlü bağlara sahipti. Bu yarı göçebe, barbar dünya, imparatorluğun kültürel nüfuzuna tabiydi ve politik düzen alanına dâhil edildi. Kabile reisleri Bizans uygarlığı ile bizzat irtibat kurdular ve hatta bazıları imparatorluğun dinini benimsediler ve tahttaki hanedan ile akrabalık bağları kurdular. Bizans unvanlarıyla onurlandırılarak imparatorluk hiyerarşisine dâhil edildiler ve böylelikle imparatora dayanan fikri egemenliği kabul etmeleri sağlandı. Bazı açılardan Bizans bu çeşitli milletler yığının tartışmasız lideriydi ve Konstantinopolis onun merkeziydi. Ancak bu barbar dünyayı politik ve kültürel nüfuz alanına tabi kılma sürecinde Bizans, barbar dünyaya daha yakın hale geldi ve sıra kendisine geldiğinde onların etkilerine maruz kaldı, onların yöntemlerini benimsedi ve onların giyim ve süsleme tarzlarını devraldı. Genelde gösterilen dikkatten daha fazlasını hak eden Doğu göçebe dünyasının tarihi rolünü hakkıyla vurgulayan N. P. Kondakov, bu duruma işaret etmiştir.⁵⁷

Justinianus'un imparatorluğu dağıldıktan sonra Bizans hiçbir zaman bir dünya monarşisi olmadı. Ancak çevresindeki dünya üzerinde hem siyasi hem de kültürel açıdan Doğu'da artan ancak Batı'da azalan oldukça büyük bir nüfuz uygulamayı sürdürdü. Başlangıçta gözlemediğimiz üzere yedinci yüzyıldaki Bizans bütüncül bir yapı olmaktan uzaktı; farklı kaderlere ve değişik görünümlere sahip bir dizi belirgin müstakil kısımlardan müteşekkildi. Küçük Asya'da İmparatorluk sıkı ve sarsılmaz şekilde tutundu; burası haricî ve dâhili kuvvetinin ve canlanma kudretinin muhafaza kaynağı idi. Balkanlar'da Avar işgalleri ve Slav yerleşimi ile

1897, s. 38. Theophanes Heraklios'un müttefikleri arasında Lazlar, Abazalar, İberler'i sayar. Theophanes, s. 309, 14.

⁵⁶ A. L. Jakopson, "Vizantija v istorii rannesrednevekovoj Tavriki", *Sov. Archeologija*, 21, 1954, s. 152 vd.; Bizans gücünün Taurica'da yedinci yüzyıldan dokuzuncu yüzyıla topyekun çöküşünü ele aldığı olumlu irtibatı abartmaktadır (örn. Kherson themasının oluşturulmasına dair). Fakat ilginç ve faydalı olan 154.üncü sayfada "Bizans'ın sonraları müttefik haline geldiği bilinen Hazarlar'ın gelişinden sonra Karadeniz'in kuzey kıyısında yerleşen Bizans'ın ziyadesiyle lehine olan güç dengesi"nden bizzat söz etmektedir. Krş. Hristiyan kilisesinin Taurica'daki faaliyetlerinin sekizinci yüzyılda "eşi görülmemiş bir orana" eriştiğini de belirtmektedir.

⁵⁷ N. P. Kondakov, "Les costumes orientaux à la cour byzantine", *Byzantion*, I, 1924, s. 7 vd; "Ocerki i zametki po istorii srednevekovogois kusstva i kul'tury", Prague, 1929, s. 61 vd. Krş. J. Moravcsik, "Proischozdenie slova τζιτζάκιον", *Sem. Kond.*, 4, 1931, s.69 vd.

parçalanmış imparatorluğun gücü, kıyı bölgesindeki birkaç şehirle sınırlıydı ancak arta kalan bu birkaç merkezden kuvvetinin kısmî ve kademeli onarımı başladı; buralardan kültürel nüfuzu, komşu Slav topraklarına yayıldı. Batı’da Bizans’ın hem siyasi hem kültürel nüfuzu yavaş fakat sarsılmaz bir yok olma sürecindeydi. Nihayetinde İmparatorluk Karadeniz’in kuzey kıyılarında konumunu muhafaza etti. Buradan Doğu Avrupalı barbar milletleri nüfuz altına alabildi. Bu süreç içerisinde Doğu Avrupalı barbar milletleri ile çok uzak ve yabancı Batı ile sahip olduğundan kıyaslanamaz şekilde daha yakın ve kalıcı irtibata sahipti.

Bizans yedinci yüzyılda yüzünü doğuya döndü. Fakat bu durum, sıklıkla ileri sürüldüğü gibi Bizans’ın bir “Doğu” devleti haline geldiği anlamını taşımamaktadır. Eski Roma dünyasının-imparatorluğunun felakete hem batıda hem de doğuda maruz kaldığını unutmamalıyız. Sadece Batı’daki varlıklarını kaybetmemiş, an itibarıyla İslam’ın yörüngesine girmekte olan Doğu’yu da kaybetmişti. Bizans Romalı-Germanik Batı ve İslami Doğu arasında yedinci yüzyılda tam da bu dönemde bir Yunan devleti olarak özgün bir yer edindi. Elbette çok milletli yapısını muhafaza ettiği için ne etnik manada ne de Roma mirasına dair iddiasını kıskançlıkla saklı tuttuğu için siyasi ideolojide Yunan haline geldi. Dili ve kültüründe Yunan olan ve zaferi imparatorluk merkezinin Doğu’ya transferi ile çok uzun süre önce kesinleştirilmiş olan ancak Justinianus’un canlandırdığı Roma İmparatorluğu’nun çökmesiyle zirveye çıkan Hellenleşme’nin doğal sürecine artık direnç göstermeyen bir devlet haline evrildi.

İlk elde Yunan olan, ortaçağa ait yedinci yüzyıl Bizans’ı genel özellikleri itibarıyla yarı Antik, yarı Latin geçmiş çağın İmparatorluğu’ndan çarpıcı bir şekilde farklıydı ve aynı zamanda çağdaşı Romalı-Germanik Batı’dan gittikçe daha belirgin bir şekilde ayrıldı. Bu durum, harici saldırılardan değildi, daha ziyade Latin Batı ve Yunan Doğu arasında Justinianus devrinde iki dünyayı birleştirmeye yönelik akim kalan çabadan sonra yedinci yüzyılda açık ifadesini bulan bir yabancılaşmanın kademeli şekilde belirleyici rol oynadığı dilsel ve kültürel ayrılığa ait esastı.

Kaynakça

Anastos M. V., "The Transfer of Illyricum, Calabria, and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople in 732-33," *Silloge Bizantina in onore di S. G. Marcati*, Roma, 1957.

Ane Riising, "The Fate of Henri Pirenne's Theses on the Consequences of the Islamic Expansion", *Classica et Mediaevalia*, 13, 1952, p.87-130.

Barišič F., *Čuda Dimitrija Solunskog kao istoriski izvori*, Belgrade, 1953.

Breckenridge J. D., "The Long Siege of Thessalonika, Its Date and Iconography," *BZ*, 48, 1955.

Bury J., *Later Roman Empire*, C.II., Macmillan & Co.,Ltd., 1923.

Constantine Porphyrogenitus, *De Thematibus*, ed. Pertusi, Vatican City: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952.

Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, ed. Moravcsik-Jenkins, Egyetemi Görög Filologia, Budapest. 1949.

Cviji J., (1918), *La peninsule balkanique*, Paris.

Dölger F. *Byzanz und die europäische Staatenwelt*, 1953.

Dvornik F., *The Slavs Their Early History and Civilization*, Boston, 1956.

Dvornik F., *La Vie de Saint Grégoire le Décapolite*, Paris, 1926.

Grégoire H., "L'origine et le nom des Croates et des Serbes," *Byzantion*, 17, 1944/5.

Grégoire H., "Un edit de l'empereur Justinien II date de Septembre 688," *Byzantion* 17. 1944/5.

Grumel V., "L'annexion de l'Illyricum oriental, de la Sicile et de la Calabre au patriarcat de Constantinople," *Recherches de science religieuse*, 40, 1952.

Jakopson A. L., "Vizantija v istorii rannesrednevekovoj Tavriki", *Sov. Archeologija*, 21, 1954.

John Of Nikiu, ed. Zotenberg, 1883.

Kantorowitz E., "The King's Advent," *The Art Bulletin*, 26, 1944.

Kondakov N. P., "Les costumes orientaux à la cour byzantine", *Byzantion*, I, 1924.

Kondakov N. P., "Ocerki i zametki po istorii srednevekovogois kusstva i kull'tury", Prague, 1929.

- Kulakovskij J., *Istorija Vizantii*, C. 3., 1915.
- Lopez R. S., "Mohammed and Charlemagne: A Revision", *Speculum*, 18, 1943, s. 14-38.
- Manandian A., *Beitrage zur albanischen Geschichte*, Diss. Leipzig, 1897.
- Mansi J. D., *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, XI, 1769.
- Maricq A., "Notes sur les Slaves dans le Péloponnèse et en Bithynie," *Byzantion*, 22, 1952.
- Marquart J., "Die altbulgarischen Ausdriicke in der Inschrift von Catalar und der altbulgarischen Fürstenliste," *Izvestija Russk. Archeol. Inst. v Konst.*, 15, 1911, s. 7-21.
- Miracula S. Demetrii, c. I-II.
- Moravcsik J., "Zur Geschichte der Onoguren", *Ungarische Jahrbücher*, 10, 1930.
- Moravcsik J., "Proischozdenie slova τζιτζάκιον", *Sem. Kond.*, 4, 1931.
- Nikephoros*, ed. K. de Boor, Leipzig, 1880.
- Ostrogorsky G., "Die Chronologie des Theophanes im 7. und 8. Jahrhundert", *Byz.-Neugr. Jahrb.*, 7, 1930.
- Pirenne Henri, *Mahomet et Charlemagne*, Paris-Brusels, 1937.
- Theophanes The Confessor*, ed. De Boor, B. G. Teubneri, Lipsiae, 1883-1885.
- Theophylacti Simocattae historiae*, ed. K. de Boor, Leipzig, 1887.
- Vasiliev A. A., "An Edict of the Emperor Justinian II, September 688," *Speculum*, 18, 1943, s. 1
- Vasiliev A. A., "L'entre triomphale de l'empereur Justinien II ' Thessalonique en 688," *Orientalia Christiana Periodica*, 13 1947
- Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, I, ed. George Ostrogorsky, Belgrade, 1955.
- Zlatarski, *Istorija na bolgarskata d triava prez srednite vekove*, C. I. Sofia, 1940.